

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

પત્રાંક-૧૯૫

મુંબઈ, પોષ, ૧૯૪૭

સત્સ્વરૂપને અભેદરૂપે અનન્ય ભાવિ તમે નમસ્કાર

માર્ગની ઇચ્છા જેને ઉત્પન્ન થઈ છે, તેણે બધા વિકલ્પો મૂકીને
આ એક વિકલ્પ ફરી ફરી સ્મરણ કરવો અવશ્યનો છે :-

“અનંતકાળથી જીવનું પરિભ્રમણ થયા છતાં તેની નિવૃત્તિ કાં
થતી નથી ? અને તે શું કરવાથી થાય ?”

આ વાક્યમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે; અને એ વાક્યમાં કહેલી
ચિંતના કર્યા વિના, તેને માટે દૃઢ થઈ ઝૂંચ્યા વિના માર્ગની
દિશાનું પણ અલ્પ ભાન થતું નથી; અને ભવિષ્યકાળે પણ
નહીં થશે. અમે તો એમ જાણ્યું છે. માટે તમારે સઘળાએ એ જ
શોધવાનું છે. ત્યાર પછી બીજું જાણવું શું ? તે જણાય છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
પત્રાંક-૧૯૫

પ્રવચન-૧
તા.૨૫-૮-૯૭

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત. પત્રાંક ૧૯૫. પત્રનું મથાળું છે, “સત્સ્વરૂપને અભેદરૂપે અનન્ય ભક્તિ તરફે નમસ્કાર” સત્સ્વરૂપ એટલે કે ત્રિકાળ જે સત્ રૂપ છે, એટલે કે હયાત છે. જેની હયાતી ત્રિકાળ છે એને કહે છે ત્રિકાળી સત્. એવું જે પોતાનું સ્વરૂપ તેને અભેદરૂપે નમસ્કાર. એટલે હું નમસ્કાર કરનાર અને મારું સ્વરૂપ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય એમ ભાવમાં બે-પણું નથી એટલે કે પોતાના સ્વરૂપમાં પર્યાય લીન થઈ જાય છે, ઢળી જાય છે - તે જ અભેદ નમસ્કાર છે.

પ્રશ્ન : અભેદ ભક્તિ તને વધારે સ્પષ્ટ કરવા વિનંતી.

પૂ. ભાઈશ્રી : સત્સ્વરૂપ એટલે ત્રિકાળી અસ્તિત્વ જેનું છે, અવિનાશી અસ્તિત્વ છે – એવું જે પોતાનું સત્સ્વરૂપ, તેને અભેદભાવે નમસ્કાર. એટલે કે નમસ્કાર કરનાર અને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય એવો ભેદ જેમાં નથી રહ્યો. પરંતુ પોતાના સ્વરૂપની મહાનતા, પોતાના સ્વરૂપની પવિત્રતા, પોતાના સ્વરૂપના એવાં દિવ્ય ગુણો જોઈને, જોનાર અવસ્થા તેમાં પોતાપણું

કરીને એમાં લીન થાય તેને અભેદ ભિ તથી નમસ્કાર કહેવામાં આવે છે. અભેદ, અનન્ય ભિ ત, અનન્ય એટલે એવી બીજી કોઈ ભિ ત નહીં. એ પરાભિ ત છે. પરાભિ ત એટલે છેલ્લી હદની ચરમસીમાની ભિ ત. બે-પણું ન રહે તે પરાભિ ત છે. ઐ યપણું થઈ જાય છે. દ્રવ્ય, પર્યાયનું ઐ ય થઈ જવું. એવી નિર્વિકલ્પ અવસ્થાને અનન્ય ભિ તરૂપ નમસ્કાર કહેવામાં આવ્યા છે. એવી પોતાની ભિ તનું સ્મરણ કરીને પત્રનો પ્રારંભ કરે છે.

“માર્ગની ઇચ્છા જેને ઉત્પન્ન થઈ છે” માર્ગ એટલે ઉપાય સંસારનો નાશ કરવાનો ઉપાય અને સિદ્ધપદ-મોક્ષપદ, નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય – એને કહે છે ‘માર્ગ’. એટલે કે રત્નત્રયરૂપ માર્ગ. સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર તે જ તેનો ઉપાય છે. સંસારના નાશનો પણ તે જ ઉપાય છે અને મોક્ષપદનો પણ તે જ ઉપાય છે. એવા માર્ગની ઇચ્છા, માર્ગની ઇચ્છા એટલે કે માર્ગ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા જેને ઉત્પન્ન થઈ છે. “તેણે બધા વિકલ્પો મૂકીને આ એક વિકલ્પ ફરી-ફરી સ્મરણ કરવો અવશ્યનો છે.”

પ્રશ્ન : બધા વિ લ્પો છોડીને - એમાં પરલક્ષ થાય છે તે લેવું ?
 પૂ. ભાઈશ્રી : પરલક્ષ છોડવું અને નીચે જે વિકલ્પ આપ્યો છે એને છોડી બીજા વિકલ્પ ન કરવા. માર્ગપ્રાપ્તિ અર્થે અન્ય પ્રકારના ઉપાયમાં ન જવું. આ જ વિકલ્પમાં રહેવું એમ કહેવા માંગે છે. પરલક્ષની વાત તો દૂર રહી પણ અન્ય અન્ય ઉપાયોંતર પણ ન કરવા. શું ? બીજા ઉપાય પણ ન કરવા એમ વાત છે.

પ્રશ્ન : ભાઈશ્રી ! આપશ્રીએ કહ્યું કે એ વિકલ્પનું વારંવાર સ્મરણ કરવું જોઈએ તો એ કેવી રીતે ?

પૂ. ભાઈશ્રી : સ્મરણ કરવું એટલે યાદ કરવું. જેમ કે આપણે આ વચન વાંચ્યું કે “માર્ગની ઇચ્છા જેને ઉત્પન્ન થઈ છે” તો આ વચનનો સ્વલક્ષે સ્વાધ્યાય કરતાં, આપણે આપણું પરિણમન તપાસી લેવું જોઈએ, એવું Checking કરી લેવું જોઈએ કે શું ખરેખર મને માર્ગની ઇચ્છા ઉત્પન્ન

થઈ છે ? (જો થઈ હશે) તો આપણે અહીંયાં જ્ઞાનીપુરુષ જે વાત કરે છે તેનો સ્વીકાર કરી શકશું. જો ઇમાનદારીથી આપણને એ ઇચ્છા નથી, એટલે કે સંસારની પણ ઇચ્છા રહેતી હોય, સંસારના અમુક પ્રસંગની, અમુક પદાર્થની ઇચ્છા રહેતી હશે તો એ વાત સ્મરણમાં રહેવાની નથી, એનું સ્મરણ ઘૂટી જશે. જેને માટે તેઓશ્રી એમ કહે છે કે વારંવાર એનું સ્મરણ કરવું પણ સંસારની ઇચ્છાવાળાને તેવું સ્મરણ રહેવાનું નથી. તો અહીં સર્વ પ્રથમ આપણે એ તપાસી લેવાનું છે કે ખરેખર-વાસ્તવમાં મને માર્ગની ઇચ્છા છે કે નહીં ? એટલે ખરેખર પોતે સંસાર છોડવો છે કે નથી છોડવો અને ભોગવવો જ છે ? શું વાત છે ? એ સૌથી પહેલાં આપણે જોઈ લેવું જોઈએ. તો પછી આગળની વાત કામની છે નહિતર એ કામ થવાનું નથી. સ્વાધ્યાય થઈ ગયો એટલે વાત પૂરી ! એમ આ વાત માત્ર સ્વાધ્યાય કરવા પૂરતી નથી. અહીં જે કહી રહ્યા છે તે વાત અમલીકરણની છે, શું ? માત્ર સ્વાધ્યાય કરવા માટે નથી, અમલીકરણની છે. માટે પહેલા બરાબર એ વાત ચેક કરી લેવી જોઈએ કે શું મને માર્ગની ઇચ્છા ખરેખર ઉત્પન્ન થઈ છે ?

કોઈ પણ માણસ પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા બે માર્ગ પર એકસાથે ચાલી શકતો નથી. એક માર્ગ માનો કે પૂર્વમાં જાય છે જ્યારે બીજો માર્ગ પશ્ચિમમાં જાય છે. ચાલવાવાળો કાં તો પૂર્વમાં ચાલશે કાં તો પશ્ચિમમાં ચાલશે. એક સાથે બન્ને દિશામાં જઈ શકશે ? ના. એવું જ સંસાર અને મોક્ષનું છે. બન્ને પ્રતિપક્ષમાં છે. તો તું જો તારી અંદરમાં કે તારે કઈ દિશામાં જવું છે ? બે ઘોડાની સવારી તો થઈ શકવાની છે જ નહીં. એ રીતે અંતરથી જેને સંસારને માર્ગ નથી જવું અને અંદરથી જેને સંસારનો થાક લાગ્યો છે કે હવે મારે સંસારમાં નથી જવું – એને માટે આ પત્ર છે. નહીંતર સ્વાધ્યાય તો અનેક વાર કરવા છતાં આપણી પરિસ્થિતિ તેની તે જ રહેશે.

ક્યો વિકલ્પ વારંવાર સ્મરણ કરવો અવશ્યનો છે ? કે “અનંતકાળથી જીવનું પરિભ્રમણ થયાં છતાં તેની નિવૃત્તિ કાં થતી નથી ?” અનંતકાળથી જીવનું – એટલે કે મારું, જીવ કોણ છે ? હું છું. જીવ એટલે હું, કોઈ

બીજાનો, પરનો વિકલ્પ આપણે નથી કરવાનો. અનંતકાળથી મારું પરિભ્રમણ થયા છતાં તેની નિવૃત્તિ કાં થતી નથી ? પરિભ્રમણ શા માટે ચાલુ ને ચાલુ રહ્યું છે ? અને એવું હું શું કરું ! કે જેથી આ પરિભ્રમણનો નાશ થાય. આ મારા સંશોધનનો વિષય છે. અનંત કાળથી મારું પરિભ્રમણ ચાલુ રહ્યું છે અને તેનો નાશ નથી થતો – આ મારી ચિંતાનો વિષય છે અને કેવી રીતે નાશ થાય એ મારા સંશોધનનો વિષય છે, મારી જિજ્ઞાસાનો વિષય છે, મારી ભાવનાનો વિષય છે. આ બે પ્રકારનાં પરિણામ વારંવાર થવાં જોઈએ. એટલે કે વિસ્મૃત ન થવાં જોઈએ. ક્યાં સુધી ? કે જ્યાં સુધી પૂર્ણ શુદ્ધિનું લક્ષ ન બંધાઈ જાય ત્યાં સુધી. કારણ કે આ ચિંતના અને આ (માર્ગ) પ્રાપ્તિની ભાવનાની વેદના તે માર્ગની અપ્રાપ્તિ હોવાને લીધે પૂર્ણતાના લક્ષમાં પરિણમિત થશે. કારણ-કાર્ય બન્નેને સંબંધ છે. અને એવું પૂર્ણતાનું લક્ષ જ્યારે ફળસ્વરૂપે બંધાય ત્યારે જ યથાર્થ ચિંતના અને વેદના થઈ છે એમ ગણવું, નહીંતર થોડું (દુઃખ) થઈ, થોડો ખેદ થઈ પાછો જતો રહેશે. જેનું કંઈ મહત્ત્વ નથી. કારણ કે તે ખેદ કાર્યસાધક ન થયો. કાર્યસાધક થયો ચારે ગણાય ? કે જ્યારે પૂર્ણતાનું લક્ષ, પૂર્ણ શુદ્ધિનું ધ્યેય નિશ્ચિત થાય ત્યારે. માટે જ્યાં સુધી આવું લક્ષરૂપ-પૂર્ણ શુદ્ધિના લક્ષરૂપ Result (ફળ) ન આવે ત્યાં સુધી તેનું વિસ્મરણ ન થવું જોઈએ. જો તે વિસ્મરણ થઈ જતું હોય અને જ્યાં સુધી એ રીતે વિસ્મૃત થતું રહેશે ત્યાં સુધી, એમ સમજવું કે મને ભવભ્રમણનો ભય છે જ નહીં. મને એની કોઈ ચિંતા નથી. એમ સમજીને ચાલવું. એ વાત સાબિત કરવાની જરૂરિયાત નથી રહેતી.

હવે કહે છે કે “આ વા યમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે” સમાવિષ્ટ છે. તે કેવી રીતે ? કે તમે એ ચિંતનામાં આવો તો ખબર પડે. માત્ર સાંભળવાથી તો સાંભળેલું નહીં સાંભળ્યા બરાબર થઈ જશે. યાં સુધી તે સ્મરણમાં રહેશે ? સાંભળેલી વાત વળી યાં સુધી સ્મરણમાં રહેશે ? તે વધુ સમય નથી રહેતી. જે પરિભ્રમણની ચિંતનામાં આવે છે તેને જ્ઞાનીના આ વચનમાં – આ જે વચન લખ્યું છે તેમાં કેટલો અર્થ, કેટલો ભાવ

ભર્યો છે એની (અનુભવથી) ખબર પડે છે. કેવી રીતે ? કે જીવને પૂર્વમાં પરિભ્રમણના કારણરૂપ અનેક પ્રકારના, અનંત પ્રકારના ભાવો જ થયા છે, અને અત્યારે થઈ રહ્યાં છે તેનું ભાવભાસન આવશે. તે એવા પ્રકારે કે આ જે પરિણામો ચાલી રહ્યાં છે એ બધાં મારા પરિભ્રમણના કારણભૂત છે. આવી આવી ભૂલો કરીને જ મેં પરિભ્રમણ કર્યું છે, અમસ્તુ મારું પરિભ્રમણ નથી થયું. તો એ પ્રકારે ચિંતના શરૂ થતાં જ એમાં કયા કયા અર્થ સમાયેલા છે તેનો ખ્યાલ આવી જશે. એક વાક્યમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે. જુઓ જ્ઞાનીનું જ્ઞાન ! એક વાક્ય કહીને, એક વચન કહીને એમ કહે છે કે જુઓ ! આમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે ! કેવી રીતે કહે છે ? કારણ કે પોતે એ પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થયા હોવાથી તેમને ખબર છે. અહીંયાં તો સમસ્યા અને તેનું સમાધાન બન્ને સાથે આપી રહ્યાં છે કે તારી જે આ સમસ્યા છે તે સમસ્યાને ઉકેલતી વખતે તને આવું આવું થશે. જો આવું ન થતું હોય તો માની લેજે કે તું બરાબર રીતે તારી સમસ્યામાં પણ ઘેરાયો નથી. કેમ ? કારણ કે બહુભાગ ઘણીબધી બાબતો સાંભળીને બૌદ્ધિક સ્તરે એનો નિર્ણય લેવામાં આવતો હોય છે અને બૌદ્ધિક સ્તરે આગળ વધવાનો પ્રયત્ન થતો હોય છે. અહીંયાં એ પ્રકારે વાત નથી. અહીંયાં તો એમ કહેવું છે કે એની અસર આવતાં જ તને પરિભ્રમણનું ભાવભાસન આવ્યું ? કે એમાં કેટલાં-કેટલાં દુઃખ છે ? જેનો કોઈ હિસાબ ન થઈ શકે એટલા દુઃખ છે, એવો ભાવ ભાસિત થતાં જ તેની ચિંતા થયા વગર રહેશે નહીં; ત્યારે પછી એ ચિંતા કરવી નહીં પડે, પરંતુ થઈ જશે અને બીજી રીતે કોઈ કરવા જાય, કૃત્રિમતાથી રોઈ (કૃત્રિમતાથી) રોવાનું બની જાય તો એનું કોઈ મૂલ્ય નથી. એટલા માટે કહે છે કે “આ વાક્યમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે.”

“અને એ વાક્યમાં કહેલી ચિંતના કર્યા વિના” અથવા ચિંતના થયા વિના...

પ્રશ્ન : અનંત અર્થ બાબત આપશ્રીએ જે કહ્યું, તે સિવાય બીજું કોઈ પડખું એમાં છે ? બીજી કોઈ Side છે ખરી ?

પૂ. ભાઈશ્રી : નહીં, સાઈડ તો એક આ કીધી અને બીજી સાઈડમાં એનું Solution (ઉકેલ) ભાસિત થાય છે કે આટલાં બધા પરિભ્રમણના કારણરૂપ પરિણામો છે તો એની સામે તેનો ઉપાય પણ હોવો જોઈએ. જે દોષોથી પરિભ્રમણ થઈ રહ્યું છે, જ્યારે આવા આવા દોષોથી પરિભ્રમણ થઈ રહ્યું છે તો તે-તે દોષોને મટાડવા અર્થે એનો તથારૂપ ઉપાય પણ હોવો જોઈએ. એવો ભાવ ડાણમાંથી વિચાર કરતાં આવ્યા વગર રહેશે નહીં. એટલે ભાવોનું જગત કેટલું વિશાળ છે તેનો ખ્યાલ આવશે. ભાવોની જે દુનિયા છે એની પણ ઘણી વિશાળતા છે એ વાત ખ્યાલમાં આવી જશે અને એ ભાવોમાં હું ભટકી રહ્યો છું, એવી મારી ભાવ પરિભ્રમણની પરિસ્થિતિ છે કે જેને કારણે પછી ભિન્ન-ભિન્ન ક્ષેત્રે, ભિન્ન-ભિન્ન પરિસ્થિતિમાં એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધી તિર્યચમાં, મનુષ્યમાં, દેવમાં અને નારકીમાં મારા જન્મ-મરણ થઈ રહ્યાં છે. જેને દ્રવ્ય-પરિભ્રમણ કહે છે. જીવ જે દ્રવ્ય પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે એનું કારણ ભાવ પરિભ્રમણ છે. ભાવ પરિભ્રમણ કાર્ય છે, દ્રવ્ય પરિભ્રમણ એનું ફળ છે. અનંત કાળથી મારું પરિભ્રમણ થઈ રહ્યું છે તેનો નાશ કેમ નથી થતો ? એને શોધવા જશે તોપણ માલૂમ પડશે કે એમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે.

આપણે એ વાતને પ્રવચનથી નથી સમજવી પરંતુ ચિંતનામાં આવીને એ વાત સમજવી છે, કેમ ? કારણ કે એ Feeling Stage છે. ચિંતના છે એ Feeling Stage છે. વૈચારિક Stage નથી. Feeling Stage જે હોય, Feeling સ્તર જે હોય, તેને યથાર્થરૂપે સમજવા માટે તેવી Feelingમાં આવીને સમજવું તે જરૂરી છે. જેમ કે એક માણસ મને મળ્યો અને (એણે મને કીધું) કે તમે કહો છો કે અમને અમારા આત્મા ઉપર પ્રેમ હોવો જોઈએ, અમને ગુણનો પ્રેમ હોવો જોઈએ. પરંતુ મારા જીવનમાં મને યાંય પ્રેમ થયો જ નથી. કોઈના ઉપર પ્રેમ મને થયો જ નથી અને હું એ પ્રેમની ભાષા સમજતો જ નથી - તો હું શું કરું ? તો એને તો પ્રેમનો ભાવ આવશે ત્યારે જ ખબર પડશે કે તે પ્રેમ શું ચીજ હોય છે ? કે જેની સાથે પ્રેમ હોય છે એના વગર કેવી તડપન થાય છે ? એ ત્યારે જ

ખબર પડે છે. આ જે બધી Feelingની વાતો છે એને Feelingથી સમજવાની હોય છે. એ પ્રકારની Feeling ન હોય તેને, એ પ્રકારની Feelingના અભાવવાળાને એ વાત સમજમાં નથી આવતી. માટે જો સમજવું હોય તો એ Feelingમાં આવી જાવ, નહીંતર આ વાત (યારેય) યથાર્થરૂપે સમજમાં આવવાની નથી.

જેમ એક મા ને જે માતૃત્વપ્રેમ હોય છે, એ માતૃત્વપ્રેમની ખબર પિતાને નથી પડતી તો બીજાને તો યાંથી ખબર પડે. જ્યારે એમ જોઈએ તો સંતાન છે એ તો બંનેનું છે તેમ છતાં મા તે મા હોય છે. મા તે મા જ હોય છે. માને જેટલો પ્રેમ હોય છે તેનાથી ચોથા ભાગનો પ્રેમ પિતાને હોય છે. એનાથી વધારે નથી હોતો. જોકે આ તો General વાત છે, કોઈ વ્યક્તિ ગત વાત નથી. સામાન્ય રીતે આપણે ત્યાં આ વાત એ પ્રકારે બોલાતી હોય છે કે મા ઈ મા જ હોય છે. હવે કોઈ સમજવા માંગે કે માનો માતૃત્વપ્રેમ કેવો હોય ? તો કહેવું પડે કે એ તો તું મા બન તો જ તને ખબર પડે. યારે ખબર પડે ? મા બનીશ ત્યારે, એ પહેલાં (માતૃત્વપ્રેમનો) ખ્યાલ નહીં આવે.

એવી જ રીતે સ્વાનુભવનું સુખ છે. કોઈ જ્ઞાની – અનુભવી કેટલું પણ કહી બતાવે, તેમ છતાં સમજમાં નહીં આવે. આનંદનો મહિમા કરશે (પરંતુ) સમજમાં નહીં આવે. (કારણ કે) એની બરાબરી કરી શકવા માટે જગતમાં કોઈ ચીજ છે જ નહીં. તેમ છતાં કહેવું હોય તો કહી શકાય કે ઇન્દ્રનું ઇન્દ્રાસન એની આગળ કાંઈ નથી. જ્યારે ખરેખર એ પ્રકારની Comparision કરવાની કોઈ એવી ચીજ જ નથી. કારણ કે કોઈથી એની બરાબરી થઈ જ ન શકે એવી તે અનુપમ ચીજ છે. કોની ઉપમા દેવી ?

પ્રશ્ન : જગતના જીવોને જેની મહિમા છે તેનાથી બરાબરી કરી સમજાવે તો ?

પૂ. ભાઈશ્રી : તોપણ સમજમાં નહીં આવે. એના માટે તો સ્વાનુભવ હોવો જરૂરી છે.

પ્રશ્ન : ભાઈશ્રી ! આ જે કહ્યું કે સંશોધનમાં જવું જોઈએ કે મારું

પરિભ્રમણ કેમ થઈ રહ્યું છે ? એનો અર્થ શું થાય છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી : સંશોધન એટલે જિજ્ઞાસા, ભાવના. મારું પરિભ્રમણ ક્યા કારણથી થઈ રહ્યું છે ? અને શું કરવાથી મટે ? એનો ઉપાય શું ? એ ઉપાયને માટે દૃઢ થઈ ઝૂંચ્યા વિના “એ વા યમાં કહેલી ચિંતના કર્યા વિના” એટલે કે પરિભ્રમણની ચિંતના કર્યા વિના “તેને માટે દૃઢ થઈ ઝૂંચ્યા વિના” ઝુરણા તેને માર્ગપ્રેમ કહે છે. માર્ગભિ ત કહે છે. એ યારે આવે છે ? કે એને માટે જ્યારે ઝુરણા આવે છે ત્યારે. બહુ જ તરસ લાગે ત્યારે તડપવું થાય છે ને ! ઝૂંચ્યા વિના એટલે અપ્રાપ્તિનું દુઃખ, ઉપાયની પ્રાપ્તિ નથી એનું દુઃખ લાગ્યા વગર, જેમકે અરે ! મારી પાસે મારા પરિભ્રમણથી છૂટવાનો કોઈ ઉપાય મને પ્રાપ્ત નથી ! મને જે જોઈએ છે તે નથી મળતું !

“તેને માટે દૃઢ થઈ ઝૂંચ્યા વિના માર્ગની દિશાનું પણ અલ્પ ભાન થતું નથી.” વર્તમાનમાં કોઈને પણ આ સ્થિતિમાં આવ્યા વગર માર્ગની સૂઝ આવતી નથી. Feeling Stage માં આવ્યા વગર કોઈને પણ માર્ગ કેવો હોય છે એનું ભાન તો થતું જ નથી, પરંતુ માર્ગ કઈ દિશામાં છે એનું પણ અલ્પ ભાન થતું નથી. માત્ર ધારણાવાળો કહી દેશે કે અંતર્મુખ દિશામાં માર્ગ છે, અને તે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપ છે. પરંતુ અહીંયા તો એના ‘ભાન’ની વાત ચાલી છે, માત્ર જાણકારી પૂરતી વાત નથી ચાલી. તારી જાણકારી છે એ કંઈ ભાન નથી. જુઓ શબ્દપ્રયોગ શું કર્યો છે ? ‘ભાન’ લીધું છે. જાણકારી એવો શબ્દ નથી. એવું ભાન થવું કે ‘હું પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું’ અને તો જ એની ચિંતા થશે અને તેની ઝુરણા આવશે, અને ત્યારે માર્ગની દિશાનું ભાન આવશે. નહીંતર માત્ર જાણકારી તો વ્યર્થ જશે. માત્ર જાણકારી નકામી જ છે. એનાથી કંઈ થવાનું નથી. મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ માટે મુમુક્ષુની ભૂમિકા જોઈએ અને તે મુમુક્ષુની ભૂમિકાનું આ પ્રથમ ચરણ છે. મુમુક્ષુ થયા વગર, આત્માર્થી થયા વગર કોઈ મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી અને જે મુમુક્ષુ મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કરવા અર્થે મુમુક્ષુતામાં આવે છે તેને પહેલું Stage, પ્રથમ ચરણ આ જ આવે છે.

એ રીતે લખે છે કે “માર્ગની દિશાનું પણ અલ્પ ભાન થતું નથી પૂર્વ થયું નથી અને ભવિષ્યકાળે થશે પણ નહીં. અમે તો એમ જાણ્યું છે.” અમારા અનુભવથી તો અમે એમ જાણ્યું છે. “માટે તમારે સઘળાએ એ જ શોધવાનું છે” કોઈને બાકી નથી રાખ્યા. જેમ કે તમે વિદ્વાન છો માટે તમને વેદના નહીં આવે તો ચાલશે, તમે માત્ર શાસ્ત્ર વાંચન કરશો (તો ચાલશે). “ત્યાર પછી બીજું જાણવું શું ? તે જણાય છે.” શું જાણવું જોઈએ, શું કરવું જોઈએ એ પછી જાણવામાં આવે છે, એ પહેલાં જે કાંઈ પણ જાણવામાં આવે છે બધુ નકામું જશે, એમ કહેવાનો (અભિપ્રાય) છે. (સમય સમાપ્ત થયો).

d

પરિભ્રમણની વેદના - એ પરિભ્રમણના કારણભૂત ભાવો અંગેનો પશ્ચાત્તાપ છે, જેનાથી અંતઃકરણની શુદ્ધિની પ્રક્રિયા થાય છે, વિપરીત અભિપ્રાયોમાં ફેર પડે છે, પ્રતિબંધ ઢીલા પડે છે, અને યથાર્થ ઉદાસીનતા પૂર્વક દર્શનમોહ મંદ થવાની શરૂઆત થાય છે.

— પૂજ્ય ભાઈશ્રી

શ્રીમદ્ રાજયંદ્ર

પત્રાંક-૧૨૮

વવાણિયા, પ્રથમ ભાદ્રપદ, સુદ ૬, ૧૯૪૬

ધર્મચ્છ્રક ભાઈઓ,

પ્રથમ સંવત્સરી અને એ દિવસ પર્યંત સંબંધીમાં કોઈ પણ પ્રકારે તમારો અવિનય, આશાતના, અસમાધિ મારા મન, વચન, કાયાના કોઈ પણ યોગાધ્યવસાયથી થઈ હોય તેને માટે પુનઃ પુનઃ ક્ષમાવું છું.

અંતર્જ્ઞાનથી સ્મરણ કરતાં એવો કોઈ કાળ જણાતો નથી વા સાંભરતો નથી કે જે કાળમાં, જે સમયમાં આ જીવે પરિભ્રમણ ન કર્યું હોય, સંકલ્પ-વિલ્પનું રટણ ન કર્યું હોય, અને એ વડે 'સમાધિ' ન ભૂલ્યો હોય. નિરંતર એ સ્મરણ રહ્યા કરે છે, અને એ મહા વૈરાગ્યને આપે છે.

વળી સ્મરણ થાય છે કે એ પરિભ્રમણ કેવળ સ્વચ્છંદથી કરતાં જીવને ઉદ્દાસીનતા કેમ ન આવી ? બીજા જીવો પરત્વે ક્રોધ કરતાં, માન કરતાં, માયા કરતાં, લોભ કરતાં કે અન્યથા કરતાં તે માહું છે એમ યથાયોગ્ય કાં ન જાણ્યું ? અર્થાત્ એમ જાણવું જોઈતું હતું, છતાં ન જાણ્યું એ વળી ફરી પરિભ્રમણ કરવાનો વૈરાગ્ય આપે છે.

વળી સ્મરણ થાય છે કે જેના વિના એક પણ પણ હું નહીં જીવી શકું એવા કેટલાક પદાર્થો (સ્ત્રી આદિક) તે અનંત વાર છોડતાં, તેનો વિયોગ થયાં અનંત કાળ પણ થઈ ગયો; તથાપિ તેના વિના જિવાયું એ કંઈ થોડું છે.

વળી જેનું મુખ કોઈ કાળે પણ નહીં જોઉં; જેને કોઈ કાળે હું ગ્રહણ નહીં જ કરું; તેને ઘેર પુત્રપણે, સ્ત્રીપણે, દાસપણે, દાસીપણે, નાના જંતુપણે શા માટે જન્મ્યો ? અર્થાત્ એવા દ્વેષથી એવા રૂપે જન્મવું પડ્યું ! અને તેમ કરવાની તો ઇચ્છા નહોતી ! કહો એ સ્મરણ થતાં આ લેશિત આત્મા પરત્વે જીગુપ્સા નહીં આવતી હોય ? અર્થાત્ આવે છે.

વધારે શું કહેવું ? જે જે પૂર્વનાં ભવાંતરે ભ્રાંતિપણે ભ્રમણ કર્યું; તેનું સ્મરણ થતાં હવે કેમ જીવવું એ ચિંતના થઈ પડી છે. ફરી ન જ જન્મવું અને ફરી એમ ન જ કરવું એવું દૃઢતા આત્મામાં પ્રકાશે છે. પણ કેટલીક નિરૂપાયતા છે ત્યાં કેમ કરવું ? જે દૃઢતા છે તે પૂર્ણ કરવી; જરૂર પૂર્ણ પડવી એ જ રટણ છે, પણ જે કંઈ આડું આવે છે, તે કોરે કરવું પડે છે, અર્થાત્ ખસેડવું પડે છે, અને તેમાં કાળ જાય છે. જીવન ચાલ્યું જાય છે, એને ન જવા દેવું , જ્યાં સુધી યથાયોગ્ય જય ન થાય ત્યાં સુધી, એમ દૃઢતા છે તેનું કેમ કરવું ? કદાપિ કોઈ રીતે તેમાનું કંઈ કરીએ તો તેવું સ્થાન યાં છે કે જ્યાં જઈને રહીએ ? અર્થાત્ તેવા સંતો યાં છે, કે જ્યાં જઈને એ દશામાં બેસી તેનું પોષણ પામીએ ? ત્યારે હવે કેમ કરવું ?

“ગમે તેમ હો, ગમે તેટલાં દુઃખ વેઠો, ગમે તેટલા પરિષદ સહન કરો, ગમે તેટલા ઉપસર્ગ સહન કરો, ગમે તેટલી વ્યાધિઓ સહન કરો, ગમે તેટલી ઉપાધિઓ આવી પડે, ગમે તેટલી આધિઓ આવી પડો, ગમે તો જીવનકાળ એક સમય માત્ર હો, અને દુર્નિમિત્ત હો, પણ એમ કરવું જ.

ત્યાં સુધી હે જીવ ! છૂટકો નથી.”

આમ નેપથ્યમાંથી ઉત્તર મળે છે, અને તે યથાયોગ્ય લાગે છે.

ક્ષણે ક્ષણે પલટાતી સ્વભાવવૃત્તિ નથી જોઈતી. અમુક કાળ સુધી શૂન્ય સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી સંત સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી સત્સંગ સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો આર્યાચરણ (આર્ય પુરુષોએ કરેલાં આચરણ) સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો જિનભક્તિ તમાં અતિ શુદ્ધ ભાવે લીનતા સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો પછી માગવાની ઇચ્છા પણ નથી.

ગમ પડ્યા વિના આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે. સત્સંગ વિના ધ્યાન તે તરંગરૂપ થઈ પડે છે. સંત વિના અંતની વાતમાં અંત પમાતો નથી. લોકસંજ્ઞાથી લોકાગ્રે જવાતું નથી. લોકત્યાગ વિના વૈરાગ્ય યથાયોગ્ય પામવો દુર્લભ છે.

“એ કંઈ ખોટું છે ?” શું ?

પરિભ્રમણ કરાયું તે કરાયું. હવે તેનાં પ્રત્યાખ્યાન લઈએ તો ?

લઈ શકાય.

એ પણ આશ્ચર્યકારક છે.

અત્યારે એ જ. ફરી યોગવાઈએ મલીશું.

એ જ વિજ્ઞાપન.

વિ. રાયચંદના યથાયોગ્ય.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
પત્રાંક-૧૨૮

પ્રવચન-૨
તા.૨૫-૧૨-૯૭ (સવારે)

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત, પત્રાંક ૧૨૮.

અંતરાત્મામાંથી પરિભ્રમણ સંબંધીનો નિષેધ, તે આ પત્રનો વિષય છે. અંતરાત્મામાંથી એટલે ઉપર ઉપરથી નહિ. પરિભ્રમણનો નિષેધ આવે એ નાસ્તિ છે, અસ્તિમાં (પરિભ્રમણનો નાશ થાય તો) મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય. તો પરિભ્રમણનો નિષેધ આવે ત્યારે કાંઈ મોક્ષ ન થઈ જાય પણ મોક્ષ સંબંધીનો નિર્ધાર અવશ્ય થાય. આત્માને મોક્ષ પામવા માટે, આ બે પાયાના પથ્થર છે, —કોઈ પણ આત્મા સંસારથી મુક્ત થયા છે, મોક્ષ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે એ બધા જીવોના પાયાના કામમાં આ બે પ્રકારના પરિણામ અવશ્ય અવશ્ય હોય છે. એક પરિભ્રમણનો અંતરાત્મામાંથી વેદનાપૂર્વકનો નિષેધ અને (બીજો) સંપૂર્ણ શુદ્ધિ અને મોક્ષ પામવા સંબંધીનો નિર્ધાર.

મોક્ષની અત્યારે ખબર નથી પણ જન્મ-મરણ નાશ થવાનો નિર્ધાર.

જન્મ-મરણની તો ખબર છે ને ? એ જન્મ-મરણ ન જોઈએ, (અને) મુક્ત આત્માને જન્મ-મરણ હોતાં નથી, એવો મોક્ષનો નિર્ધાર, નિશ્ચય આ બે પ્રકારનાં પરિણામ કેવાં હોય છે; એનો ચિતાર – (એ) આ પત્રનો વિષય છે. એ બન્ને પ્રકારના પરિણામ કેવા હોય છે ? અને ત્યારે જ એ આત્મા મુક્તિ તના માર્ગ સમીપ જવાની તૈયારીમાં આવે છે, પછી મુક્તિ તનો માર્ગ એને પ્રાપ્ત થાય છે. અને સરવાળે એની મુક્તિ ત થાય છે.

પહેલી ભૂમિકા મુમુક્ષુની છે; જે મુક્તિ તના માર્ગની સમીપ જવાની ભૂમિકા છે. પછી મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ થાય છે એ સાધકની ભૂમિકા છે, ધર્માત્માની ભૂમિકા છે. એના મુખ્ય બે વિભાગ છે. એક ગૃહસ્થ અને એક ત્યાગી મુનિ. ત્યારપછી એનું ફળ આવે છે. તે મુક્તદશા છે, કે જે અરિહંત દશા અને સિદ્ધ દશા છે. આપણા માટે આ પ્રયોજનભૂત વિષય છે. અત્યારે આ પ્રકારના પરિણામ જો આપણા અંતરાત્મામાંથી ઉત્પન્ન થાય તો આપણે મોક્ષમાર્ગની સમીપ જવાની તૈયારીમાં આવીએ. અને એ તૈયારીના જેટલા કોઈ પ્રકારના પરિણામ છે એમાં મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં જઘન્ય ભૂમિકા, મધ્યમ ભૂમિકા, અને ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકા(ને) પ્રાપ્ત થઈ અને ત્યારપછી મોક્ષમાર્ગના પ્રારંભમાં ચતુર્થ ગુણસ્થાને આવે છે. એ મોક્ષમાર્ગની શરૂઆત છે. પછી ઉપરના ગુણસ્થાનો આપણા આગમોની અંદર પ્રસિદ્ધ છે. – ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું, સાતમું....બાર ગુણસ્થાન સુધી સાધક દશા છે, તેરમે ગુણસ્થાને અરિહંત દશા છે, ચૌદમું ગુણસ્થાન પણ અયોગી કેવળીનું છે. એટલે (કે) મોક્ષદશા, દેહ વિનાની દશા છે. આ અરિહંત દશા દેહસહિતની, સયોગીકેવળીની છે; યોગી, – યોગ અર્થાત્ મન, વચન, કાયાનો યોગ. અને સિદ્ધદશા છે એ સિદ્ધાલયમાં અશરીરીદશા છે, દેહ વિનાની મુક્તિ દશા છે. એ દશા પામતાં સંસારના સર્વ કલેશ અને સર્વ દુઃખનો નાશ થાય છે. અને અનંતકાળ પર્યંતના અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરમાનંદમાં એ આત્મા બિરાજમાન થાય છે. જગતપૂજ્યપદ હોવા છતાં પણ અને જગત આખું સચરાચર એમના જ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબિત થતું હોવા છતાં પણ એ વીતરાગભાવે પોતાના પરમાનંદમાં બિરાજમાન રહે છે. તો

પત્રનો એ મુખ્ય વિષય છે. ત્યાર પછી એમણે કેટલાંક સિદ્ધાંત-સૂત્રો લખ્યાં છે, એ પણ બહુ કીમતી સૂત્રો લખ્યાં છે. અને એ રીતે પત્રને સમાપ્ત કર્યો છે.

જેને પત્ર લખવામાં આવ્યો છે એ ખંભાતના ધર્મચ્છ્રક-ધર્મની ઇચ્છા જેમને હતી એવા ધર્મચ્છ્રક ભાઈઓ છે. ધર્મની ઇચ્છા કરનારા ધર્મચ્છ્રક 'ક' એટલે કરનારા. કેટલાક ભાઈઓ ખંભાતની અંદર સામૂહિક રીતે કૃપાળુદેવના પરિચયમાં આવેલા વળી પોતે પણ અવારનવાર સત્સંગ અર્થે ખંભાત પધારતા હતા. છેવટે ખંભાતમાં એમણે એક પાઠશાળા શરૂ કરેલી અને ત્યાં હજુ આજે પણ એ પાઠશાળા ચાલુ છે અને અનેક ગ્રંથો ત્યાં વિદ્યમાન છે. એની કૃપાળુદેવના હાથે સ્થાપના કરેલી છે, જે ધર્મના ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુઓ પરિચયમાં આવેલા, એ પણ આપણા જેવા ગૃહસ્થો હતા, લગભગ આપણી યોગ્યતા જેવા હતા, યોગ્ય ભાવનાવાળા હતા. કોઈ આપણાથી વિશેષ યોગ્યતાવાન પણ હોઈ શકે અંબાલાલભાઈ જેવાં, અંબાલાલભાઈ અને ત્રિભોવનભાઈ કરીને બે મુમુક્ષુઓની દશા કાંઈક, મુમુક્ષુતામાં પણ વિશિષ્ટ દશા, સારી દશા હતી, એમ પત્રો ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે. આપણી ભૂમિકાના મુમુક્ષુઓને સંબોધન કરીને લખાયેલો પત્ર હોવાથી, આપણા માટે સીધો લાગુ પડે એવો વિષય છે. એટલે કે એકદમ પ્રયોજનભૂત, સીધો પ્રયોજનભૂત વિષય છે. એટલું આ પત્રનો સ્વાધ્યાય કરતાં આપણા લક્ષમાં હોવું જોઈએ કે આ મારે કામની ચીજ છે.

એ સ્પષ્ટતા એટલા માટે જરૂરી છે કે સ્વાધ્યાયમાં તો અનેક વાતો આવે, મુમુક્ષુની ભૂમિકાની આવે, જ્ઞાનીઓની ભૂમિકાની આવે, મુનિઓની વાત આવે, મુનિ દશાની વાત આવે, કેવળજ્ઞાનીઓની, તીર્થકરોની વાત આવે, પણ ઉપરની દશાઓની (વાત) આપણી ભાવનાની હોવી જોઈએ. ઉપરની દશાનો વિષય ચાલે તે આપણી ભાવનાનો વિષય થવો જોઈએ કે આપણને પણ તેવી દશા પ્રગટ થાય તો કેવું સારું ! અને આપણને લાગુ પડે એવો જે વિષય હોય એના ઉપર તો આપણું એકદમ લક્ષ કેન્દ્રીત થઈ જવું જોઈએ: કેન્દ્રીત થઈ જવું જોઈએ એટલું જ નહીં, એ ઉપરાંત

એ ભૂમિકામાં આપણો પ્રવેશ થાય એ પ્રકારનાં પરિણામો ચાલુ થઈ જવાં જોઈએ. તો સ્વાધ્યાય યથાર્થ રીતે કર્યો ગણાય.

હમણાં આગ્રામાં થોડો વિષય ચાલ્યો હતો. બે દિવસ આગ્રા જવાનું બન્યું હતું. તો વિષય એ ચાલ્યો કે આપણે ખાલી સ્વાધ્યાય કરીને જે વચનો હોય એનો અર્થ સમજી લઈએ, અને એનું રટણ કરીએ, વારંવાર એને વાંચીએ, સાંભળીએ તો તે એક Routine રૂઢિ થઈ જશે જ્યારે આપણે આ વિષયને Routine (રૂઢિ) નહીં બનાવવો જોઈએ. આપણને લાગુ પડે એ ભૂમિકાનો વિષય, આપણે સ્વાધ્યાયમાં લઈને એનું પરિણામન આપણને ચાલુ થાય એવો કોઈ આપણો પ્રકાર સ્વાધ્યાય દરમિયાન અથવા સ્વાધ્યાય પછીના તરતના સમયમાં હોવો જોઈએ કે થવો જોઈએ તો એ સ્વાધ્યાય ખરેખર સ્વાધ્યાય કર્યો ગણાય, નહિતર એ Routine (રૂઢિ) થઈ જશે.

પર્યુષણ પૂરાં થયાં છે એટલે શરૂઆતની બે લીટીમાં ખંભાતના ભાઈઓને એમણે ક્ષમાપના લખી છે કે, “પ્રથમ સંવત્સરી અને એ દિવસ પર્યંત સંબંધીમાં કોઈ પણ પ્રકારે તમારો અવિનય, અશાતાના, અસમાધિ મારા મન, વચન, કાયાના, કોઈ પણ યોગાધ્યાવસાયથી થઈ હોય તેને માટે પુનઃ પુનઃ ક્ષમાવું છું.” પોતે જ્ઞાનીપુરુષ છે. જેને પત્ર લખ્યો છે એ મુમુક્ષુ છે. તેમ છતાં ક્ષમાયાચના એમણે લખી છે. જોકે જૈનદર્શનમાં આ ક્ષમાપનાના વ્યવહારની પદ્ધતિ પ્રથમથી જ છે, જ્યારથી સંપ્રદાય છે ત્યારથી (છે) અને એ અનાદિથી છે.

બધા સંપ્રદાય અનાદિથી છે. કોઈ સંપ્રદાય નવા નથી કે જૂના નથી કેમકે જગતમાં અજ્ઞાની જીવો પણ અનાદિથી છે અને જ્ઞાની જીવો પણ અનાદિથી છે અને બન્નેના સંપ્રદાય ચાલે છે એટલે પૌરાણિકતા ઉપરથી કયો સંપ્રદાય સાચો એનો નિર્ણય કરવાની કોઈ જરૂર નથી. નહીતર લૌકિકમાં અત્યારે (લોકો) એમ માને છે કે મહાવીરસ્વામી (ને) ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં એટલે જૈન સંપ્રદાય તો ૨૫૦૦ વર્ષ જૂનો છે. બાકી બીજા ઘણા સંપ્રદાય જૂના છે એ બધાય સાચા હોવા જોઈએ, એના કરતા જૂના (છે) એટલા માટે, પરંતુ) એવું નથી. ચોવીસમા અંતિમ તીર્થંકર તો ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં

થયા એ પહેલાં એક કરોડ સાગર વર્ષ (ગુણ્યા) એક કરોડ સાગર વર્ષ, ત્યારે આદિનાથ ભગવાન પહેલાં વેલા થયા. સાગરનું માપ બહુ મોટું છે, એ આ વર્તમાન ચોવીસીની વાત છે. એવી તો અનંતી ચોવીસી થઈ ગઈ. આ ભરતક્ષેત્રમાં એવી તો અનંતી ચોવીસી થઈ ગઈ. વિશ્વમાં અનંતકાળથી જૈન-ધર્મ ચાલે છે અને જૈન ધર્મ સિવાયના બીજા ધર્મો પણ અનંતકાળથી ચાલે છે, એ વિશ્વની કુદરતી વ્યવસ્થા છે.

અહીંયા તો આપણે એટલું લેવું છે કે જ્ઞાની કે મુમુક્ષુ જગતના સર્વ જીવો પ્રત્યે ક્ષમાપના ઇચ્છે છે. “ખામેમિ સવ્વ જીવા” એટલે મુમુક્ષુ એમાં આવી જાય અને જ્ઞાનીઓ એમાં આવી જાય અને જગતના પરિભ્રમણ કરતાં નિગોદના એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય પર્યંતના બધા જીવો આવી જાય. એમ કેમ ? આ એક બહુ કુદરતી ઉત્પન્ન થતો ભાવ છે. જે આત્માને સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે એ કોઈના પ્રત્યે કાંઈ પણ અનુચિત/દોષિત વ્યવહાર કરવા ઇચ્છતો નથી. કારણ કે પોતાને સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે ને !

જૈનદર્શન એ સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવાની કાર્યપદ્ધતિ છે. શું ? જૈનદર્શન શું છે ? સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવાની કાર્યપદ્ધતિ છે. આપણા જ્ઞાનીઓએ એ દોષોને કેવી રીતે વ્યવસ્થિત રીતે હટાવવા, કાઢી નાખવા અને કેવી રીતે સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવું ? એની વ્યવસ્થિત યોજના, મુમુક્ષુની ભૂમિકાની અને સાધકની ભૂમિકાની પ્રસિદ્ધ કરેલી છે. કૃપાળુદેવે તો મુમુક્ષુની ભૂમિકા ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડ્યો (છે.) બાકી, જે પુરાણ અને આગમો છે એમણે મોક્ષમાર્ગ ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડ્યો છે, મુમુક્ષુની ભૂમિકા ઉપર જેટલો પ્રકાશ કૃપાળુદેવે પાડ્યો છે, એટલો અન્યત્ર જોવામાં નથી આવતો.

(એટલે અહીંયાં) એવો ભાવ આવ્યા વિના રહેતો નથી કે મારા આત્માના પરિણામના નિમિત્તે એટલે યોગાધ્યવસાયથી એને યોગાધ્યવસાય કહે છે મન, વચન, કાયાનો યોગ છે. જીવના પરિણામ એ અધ્યવસાય છે. બન્નેની નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધી પ્રવૃત્તિ થાય છે અને એ પ્રવૃત્તિના નિમિત્તે બીજા જીવોને દુઃખ થવાનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ જીવોની હિંસા થાય છે, તો કોઈ જીવોને પીડા થાય છે, કોઈ જીવોને Tension

થાય છે, તો કોઈ જીવોને કાંઈ ને કાંઈ પ્રકારનું દુઃખ થાય છે. નહિ ઇચ્છવા છતાં પણ થાય અને કેટલુંક ઇચ્છાપૂર્વક પણ થાય છે. બન્ને પ્રકારના ભાવો અને પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે. ક્ષમાપના માંગનાર અંતઃકરણથી – શુદ્ધ અંતઃકરણથી એવી કોઈ પરિસ્થિતિને અંતરથી ઇચ્છતો નથી, એવી એક લાગણી અંદરથી ઉત્પન્ન થાય છે, એમાંથી આ વ્યવહારનો જન્મ થયો હશે એમ આપણે માનીએ. બાકી એક વાર તો એવી લાગણી ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતી નથી, પછી મુમુક્ષુની ભૂમિકાની ગાડી આગળ ચાલે છે, કે મારાં મન, વચન, કાયાના, યોગના નિમિત્તે અને મારા કોઈ પરિણામના નિમિત્તે કાંઈ કરવું, કરાવવું કે અનુમોદવું નવ કોટિએ, કૃત-કારીત અનુમોદના અને મન, વચન ને કાયાથી ત્રણેયને (એકબીજા સાથે) ત્રણથી ગુણો – નવમાં કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ જીવને મારાથી દુઃખ થવું ન જોઈએ – એમ હું ચાહું છું, ઇચ્છું છું અને કદાચ થઈ ગયું હોય, જાણ્યે કે અજાણ્યે તો એની હું ક્ષમા માગું છું. ક્ષમા માંગવાથી જીવ હળવો થઈ જાય છે. કેવો થઈ જાય છે ? સાવ હળવોફૂલ થઈ જાય છે. એકદમ હળવો થઈ જાય છે.

એને જરા વધારે સ્પષ્ટ કરીએ તો – બુદ્ધિપૂર્વક, સમજણ પૂર્વક ઉદયની અંદર રાગ-દ્વેષ-મોહના પરિણામ બધા સંસારી જીવોને થાય. થાય ત્યારે કોઈને ને કોઈને દુઃખ થાય છે One cannot please all. કોઈ (એક) બધાને ખુશ રાખી શકે એવી પરિસ્થિતિ છે જ નહીં. ત્યારે જે જીવોને દુઃખ થયું હોય, એમાં કોઈ વાર પોતાની ભૂલ એવી થાય છે કે હું બરાબર હતો, એને દુઃખ થયું એમાં હું શું કરું ? હું મારી જગ્યાએ બરાબર હતો. એને દુઃખ થયું પણ ભૂલ તો એની જ છે, મારી ભૂલ નથી. જીવનમાં એવાં-એવાં-પ્રકારો બને છે, અનેક પ્રકારો બને છે. એને લઈને જીવમાં અમુક ગ્રંથિ બંધાય છે, જેને શાસ્ત્રભાષામાં શલ્ય કહેવામાં આવે છે, શલ્ય રહી જાય છે. એ શલ્ય ન રહે એના માટે આ ઉત્તમ કોટિનો ક્ષમાપનાનો વ્યવહાર છે, કોઈના પ્રત્યે કાંઈ શલ્ય રાખવાની જરૂર નથી. જગતમાં અયોગ્યતાવાન જીવો અને યોગ્યતાવાન જીવો, બધી કક્ષાના જીવો હોય,

બધા પ્રકારના પરિણામવાળા જીવો હોય, આપણે કોઈની સાથે કાંઈ પણ પ્રકારની ગ્રંથિ સંબંધ કે શલ્ય રાખવાની આવશ્યકતા નથી આપણે મુક્તિ તના માર્ગે જવું છે ને એ રસ્તે આપણે આગળ ચાલ્યા જવું છે એમાં મનમાં કે અભિપ્રાયમાં કોઈના પ્રત્યે કાંઈ પણ રાખવું નહીં, કે આ તો આવા જ છે, આ તો આવો જ છે, આ તો આવી જ છે, કાંઈ નહીં, જે જેવા હોય તેવા આપણે એની સાથે કાંઈ નિસ્બત નથી. જગતમાં તો બધી જાતના જીવો હોઈ શકે, આપણે આપણાં તરફથી ક્ષમા માંગી લઈએ, એટલે આપણી વાત પૂરી થઈ ગઈ.

એટલે કોઈ પણ પ્રકારનો અવિનય થયો હોય (તો ક્ષમાપના માંગી લેવી) કેમકે આ પત્ર લખે છે ત્યારે કૃપાણુદેવની ઉંમર તો ૨૩ વર્ષની છે, એમના પરિચયમાં મોટી ઉંમરના માણસો આવતાં એમનાથી ઘણી મોટી ઉંમરના માણસો આવતા હતા. સૌભાગ્યભાઈ પરિચયમાં આવ્યા એ એમનાથી લગભગ ૪૪ વર્ષ મોટા હતા. એમની ૬૭ વર્ષની ઉંમર હતી ૪૪ વર્ષ મોટા હતાં. મોટા પ્રત્યે, કે વડીલ પ્રત્યે - (એક) વ્યવહાર હોય છે, એ વ્યવહાર ન જળવાય તો એને એમ લાગે કે મારો વિનય નથી રાખતા. ઉંમરમાં આ છોકરડા જેવા છે અને આપણે આટલા મોટા, એમ લાગે. તેથી કોઈ અવિનય થયો હોય, અશાતના થઈ હોય, કાંઈ અશાતના-વિરોધ કર્યો હોય, કાંઈ અસમાધિ એટલે અશાંતિનું કારણ બન્યું હોય દુઃખનું કારણ, અશાંતિનું કારણ બન્યું હોય, તો વારંવાર તેને માટે ક્ષમા યાચું છું. એમ કરીને ક્ષમાપનાની બે લીટી લખી છે.

હવે પત્રનો વિષય શરૂ થાય છે. “અંતર્જાનથી સ્મરણ કરતાં એવો કોઈ કાળ જણાતો નથી વા સાંભરતો નથી કે જે કાળમાં, જે સમયમાં આ જીવે પરિભ્રમણ ન કર્યું હોય, સંકલ્પ-વિકલ્પનું રટણ ન કર્યું હોય, અને એ વડે ‘સમાધિ’ ન ભૂલ્યો હોય.”

“અંતર્જાનથી સ્મરણ કરતાં...” એટલે અંતરાત્માંથી સ્મરણ આવ્યું છે. ભૂતકાળનો વિષય છે એટલે સ્મરણમાં લીધું છે. પરિભ્રમણની ચિંતામાં પોતાનો ભૂતકાળ છે એનું સ્મરણ આવે છે અને એ અંદરથી આવે છે,

ઉપર ઉપરથી નથી આવતું. સાંભળીને, વાંચીને વિચાર કરે છે એમ નહીં પરંતુ અંદરથી એ આત્માને સ્ફુરણા આવે છે. આ જીવે એટલે મારા આત્માએ ‘આ જીવ’ શબ્દ વાપર્યો છે ને ! આ જીવ એટલે કોઈ Third Person / Second Person નથી લેવાનું, First Person. (ની વાત છે) મારા આત્માએ ભૂતકાળની અંદર જન્મ-મરણ ન કર્યા હોય અને મુ ત થયો હોય એવો (કોઈ) કાળ જણાતો નથી. જન્મ-મરણ કરતો જ આવ્યો છે, જન્મ-મરણ કરતો જ આવ્યો છે. પરિભ્રમણ કર્યું છે એટલે ચૌદ બ્રહ્માંડમાં બધા ક્ષેત્રે જન્મ પામ્યો છે અને એકેન્દ્રિય થી પંચેન્દ્રિય પર્યતના ચારે ગતિના ભવો કર્યા છે.

આપણને દેખાય કે ન દેખાય પણ આ એક Visualise કરવા જેવો વિષય છે – કે આ વિશ્વની અંદર એક બહુ મોટું cyclone (વાવાજોડું) ચાલે છે. Cyclone (અર્થાત) વાવાજોડું જેને કહેવામાં આવે (છે) આપણે ત્યાં આ જે વાવાજોડું થાય છે એમાં Light પહેલા જાય છે. અંધારું થઈ જાય છે, વરસાદ અને પવન (જોરથી શરૂ થાય), ઝાડો પડવા લાગે, મકાનો પડવા લાગે, અને બધો વ્યવહાર ખોરવાઈ જાય. બધે પાણી ભરાઈ જાય, ક્યાંય પણ Electricity ન હોય એટલે અનેક જાતના આપણા Problem (સમસ્યા) ભા થાય. થોડાક કલાક (વાવાજોડું) ચાલે તો બધા થાકી જઈએ. પણ જો થોડાક દિવસ ચાલે ને તો તો ત્રાહિમામ પોકારી જઈએ.

અમારે ત્યાં ભાવનગરમાં દસેક વર્ષ પહેલાં સૌરાષ્ટ્રના કિનારે (વાવાજોડું) થયું હતું, વાવાજોડું એક દિવસ ૨૪ કલાક પણ પૂરું નહોતું ચાલ્યું, બપોર પછી ત્રણ/ચાર વાગ્યે શરૂ થયું હતું. આખી રાત પવન, વરસાદ ને વાજડી. બધું ચાલ્યું. બીજે દિવસે બપોર સુધીમાં લગભગ ઠંડું થયું પણ માણસો ત્રાસ-ત્રાસ પોકારી ગયા; કારણ બધું અસ્તવ્યસ્ત, થઈ જાય; ઘરની બહાર નીકળી શકાય નહીં. દુકાનો તો ફટાફટ બંધ થવા મંડી, બપોરે જેવું શરૂ થયું એ ભેગું Announcement (ઘોષણા) આવવા મંડ્યું કે આ બહુ મોટું તોફાન છે અને બધા સહીસલામત ઘરે પહોંચી જાવ, અને ઘરમાં ભરાઈ જાવ. ઘરમાં ભરાયા પછી કંપાઉન્ડમાં (compound)

આજુબાજુના ક્યા ઝાડો પડશે અને ક્યું મકાન દબાશે એ ફફડાટ (થયા કરે) ફફડાટ, ફફડાટ—ચાલુ ને ચાલુ.

આ અનંતકાળનું વાવઝોડું ચાલે છે જુઓ !! એક સેકન્ડમાં અસંખ્ય જીવો, અનંત જીવો પ્રાણત્યાગ કરીને મરે છે, એક સેકન્ડમાં બીજા એ ને એ જન્મે છે. ક્યાંય ના ક્યાંય ફંગોળાય છે. આપણે તો હજુ ઘરમાં ભરાઈને બેસી રહીએ, બારી-બારણા બંધ કરીને બીતાં બીતાં પણ થોડીઘણી સહીસલામતી અનુભવીએ કે ચાલો ઘરમાં તો છીએ, રસ્તા ઉપર તો નથી, ટ્રેનમાં તો નથી, પ્લેનમાં તો નથી. કે કોઈ બહાર વાહનમાં તો નથી. આમાં તો કોઈ સંરક્ષણ મળે એવું છે જ નહીં. અહીંયાં આંખ મીંચાણી કે ક્યાં ફેંકાઈ ને ગયો એનો પત્તો નથી. કોઈનું Address (સરનામું) હાથમાં આવતું નથી. સરનામું મળે છે કોઈનું ? કોઈનું ન મળે ફેંકાફેંક, ફેંકાફેંક ચાલે છે; બહુ મોટું Cyclone (વાવાઝોડું) ચાલે છે. અને જીવો ફેંકાતા જાય છે. જન્મે છે ત્યારે એટલો દુઃખી થાય છે ! મરે છે ત્યારે પણ એટલો જ દુઃખી થાય છે અને વચલાગાળામાં પણ એને ક્યાંય શાંતિ અને સુખ નથી. અજંપો, અજંપો-Tension, Tension. પીડા-બાધા, કાંઈક પ્રકારનાં દુઃખો આવી પડે છે. અહીંયાં એ બધાં દુઃખોનું સ્મરણ થાય છે, આ મારી હાલત પરિભ્રમણમાં થઈ છે અને આમાંથી હજી હું મુક્ત નથી થયો.

અનંતકાળમા એવો કોઈ કાળ નથી કે આ Cycloneની (વાવાઝોડાની) અંદર હું વચ્ચે સપડાયો નથી, અત્યારે ભલે પાંચ / પચીશ / પચાસ વર્ષ આ ખબર નથી, એટલે ખોટું સમાધાન કરી લે શાંતિ રાખે, કે નાના આપણને વાંધો નથી. પણ મૃત્યુનો ભય તો બધા સંસારી જીવોના કાળજાને કોરી જ ખાય છે. સમયે સમયે કાળજામાં બેઠેલો ભયનો ઉંદર કાળજી કોરે છે. ક્યારે શું થશે કંઈ કહેવાય નહીં કેમકે એવા પ્રસંગો જોવામાં આવે છે. કે કાંઈ નો'તુંને મૃત્યુ થઈ ગયું. એટલે એમાંથી બચવા માટે વિચારવાન જીવો વિચાર કરે છે અને જ્યારે વિચાર કરે છે ત્યારે એનો Very First Thought-પહેલો વિચાર આ છે કે અરેરે ! મારા આત્માએ

અનંતકાળથી પરિભ્રમણ કર્યું છે, એ પરિભ્રમણનું કારણ શું ? સંકલ્પ-વિકલ્પ. પહેલા સંકલ્પ-વિકલ્પથી ભાવ ભ્રમણ થાય છે એના ફળમાં પછી જન્મ-મરણ થઈને દ્રવ્ય પરિભ્રમણ થાય છે. પહેલા ભાવ પરિભ્રમણ કરે છે. અહીંયાં ગયો, અહીંયાં ગયો, અહીંયાં ગયો, એક સેકન્ડમાં અમેરિકામાં જાય, વાર લાગે છે ? એવું અહીંથી જતા પણ વાર નહીં લાગે અહીંથી પ્રાણ છૂટતાં જ, ત્યાં પહોંચવામાં વાર નથી લાગતી, એક સેકન્ડેય નથી લાગતી / વિચારને તો હજી સેકન્ડ લાગે છે, જીવને પહોંચવામાં (એક) સેકન્ડ પણ લાગતી નથી. ત્યાં તો એક, બે સમયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અહીં તો હજી નક્કી કરે, ન કરે એ પહેલાં તો ત્યાં પહોંચી ગયો. અહીં તો ડો ટર કહે ત્યારે પાકું થાય ને કે હવે જીવ નથી. ત્યારે તો કેટલી મિનિટો વહી ગઈ હોય, સેકન્ડો નહીં. આપણું વિજ્ઞાન એમ બોલે છે કે કોઈ પણ પ્રાણી દેહત્યાગ કરે છે ત્યારે બીજા જ સમયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, એક સમય વચ્ચે વિગ્રહગતિનો છે. કોઈને બે સમય છે, કોઈને ત્રણ સમય છે, પણ એ તો એક સેકન્ડના અસંખ્યાતમા ભાગ છે બધા, કેટલા ? કરોડમા ભાગ નહીં, અબજમા ભાગ નહીં, અસંખ્યમાં ભાગ છે ! એટલો ટૂંકો કાળ છે.

હવે આ જે કુતૂહલવૃત્તિ છે ને ! – આ જોવું ને તે જોવું; આ જોવું ને તે જોવું. (એમાં) પહેલાં ભાવપરિભ્રમણ કરે છે. નાયગ્રાનો ધોધ જોવા જાવું કે ન જાવું ? હે ! જાવું હોય તો કેનેડાનો પાસપોર્ટ કઢાવવો પડે, એની fees આપી દેવી પડે. પણ ભાવે ભ્રમણ કરશો તો દ્રવ્યે ભ્રમણ થાશે (તે) સમજી લેવાનું. ત્યાં જાવું હોય તો (જોવા) જાવું. અત્યારે ભાવથી ને પછી દ્રવ્યથી આયુષ્ય એવી રીતે બંધાઈ જાય છે, પોતાને ખબર પડતી નથી કે મારું નવું આયુષ્ય ક્યારે બંધાઈ ગયું ? અને એનો ઉદય ક્યારે શરૂ થશે એની પોતાને ખબર નથી હોતી અને જીવને સામાન્ય લાગે છે, એમાં શું ? અમેરિકા જઈએ ત્યારે, નાયગ્રાનો ધોધ તો જોવો જ જોઈએ ને ! દુનિયાની અજાયબી છે, નાયગ્રા Falls સુધી તો જાવું જ જોઈએ ને. એ લોકો પણ સગવડ કરી દે છે, ૫૦ ડોલરમાં તો આપણને લઈ

જાય છે vusa (વુઝા) ટિકિટમાં લઈ જાય છે ને ! જાય બધા. હા.. એ વખતે જ જો આયુષ્ય બંધાઈ ગયું (તો) તું ત્યાં પાણીનો જીવ થઈશ. એ પાણીમાં અનેક જાતિનાં જીવો છે. એમાં એકાદો થાય, એ વખતે આયુષ્ય બંધાણું હશે તો. ત્યારે એમાં કુતૂહલવૃત્તિમાં મજા આવે, ભલે ટાઢે ઠરતાં ઠરતાં પણ. કુતૂહલવૃત્તિમાં મજા આવે પણ નુકસાન કેટલું છે ? આપણને એના સાયન્સની ખબર નથી. આપણને એના વિજ્ઞાનની ખબર નથી. કે, આમાં જીવ અને પરમાણુના વિજ્ઞાનથી બધા કેવા - કેવા (Refarcation) રીફરકેશન ભા થાય છે ? એના ફળ શું આવે છે ? એ કંઈ આપણને ખબર નથી એટલે (આપણે) આપણી રીતે બધી કલ્પના કરી અને સુખદુઃખની કલ્પના કરી, ને જીવીએ છીએ અને સરવાળે આપણું પરિભ્રમણ ચાલુ રહે છે.

એ દુઃખથી મુક્ત થવાની અંતર ઇચ્છા જેને થઈ છે તેને અંતર્જ્ઞાનથી સ્મરણ આવે છે - અંદરના વિકલ્પથી સ્મરણ આવે છે - એવું કૃપાળુદેવે નથી લખ્યું; પરંતુ અંતર્જ્ઞાનથી સ્મરણ આવે છે, એના શ્રુતજ્ઞાનમાં એ ભાવ આવે છે, અરે ! મારાં જીવે (આવાં દુઃખો ભોગવ્યા છે !) (એ) Visualise કરે છે, પરિભ્રમણને Visualise કરે છે, પરિભ્રમણના દુઃખોને જોવે છે અને આખું Cyclone (વાવાઝોડુ) જોવા મળે છે અને અહાહા ? અહાહા !! આ જગતમાં મોટો વંટોળ ચાલે છે જીવોની ફેંકાફેંકી થઈ રહી છે. આપણી પણ આમ જ થઈ રહી છે. આ ન જોઈએ; હવે આ ન જોઈએ. હવે આ ન જોઈએ, કોઈ પણ ભોગે ન જોઈએ, એ વાત કરશે. “**અને એ વડે ‘સમાધિ’ ન ભૂલ્યો હોય**” (એ) આત્મશાંતિને ભૂલ્યો છે. કોઈ ને કોઈ બહાને આત્મશાંતિને ભૂલ્યો છે, સંકલ્પ-વિકલ્પ કરતાં કરતાં ક્યાંક ને ક્યાંક એણે માનસિક શાંતિની કલ્પના કરી છે અને પોતાની આત્મશાંતિને ભૂલ્યો છે. વળી તકલીફ એ થાય છે (કે) માનસિકશાંતિમાં કોઈવાર જીવ આવે છે ત્યારે એને આત્મશાંતિના વિષયથી વધારે દૂર થવાનું બની જાય છે,

(એક મુમુક્ષુ ભાઈએ) વિપશ્યના ધ્યાનની શિબિરો કરી હશે શું ?

મને કહે 'બહું સારું લાગે છે, ફરી ફરીને જવાનું મન થાય, શાંતિ રહે છે, (વળી) બીજું કંઈ નહીં, (તો) વ્યવહારમાં પણ થોડીક સરળતા આવે છે, નમ્રતા આવે છે, આવો પણ થોડો ફાયદો થાય છે ! (મેં કહ્યું) જુઓ ભાઈ ! એ જે કેન્દ્રો ચાલે છે એ બૌદ્ધધર્મના અનુયાયીઓનો ચાલે છે. કોનો ચાલે છે ? ચોવીસમા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરસ્વામી થયા એ વખતે સમકાળે ગૌતમ બુદ્ધ થયા, જેમણે આ ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો. લગભગ સમકાલીન છે - ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં, હવે તીર્થંકરના માર્ગ કરતાં પણ કોઈ ધર્મમાં વધારે ધર્મસાધન સારું હોય એવું તમે કેવી રીતે કલ્પો છો ? કંઈ બીજી તો વાતચીત કરવાનો બહુ પ્રસંગ નહોતો, કંઈ ટાઈમ પણ નહોતો, અને છેલ્લે દિવસે દશ / પંદર મિનિટ માટે બેઠા હતા. જેને ત્યાં તરીએ ત્યાં તો ધમાલ ઝાઝી હોય એને વાતચીત કરવાનો (ક્યાં સમય મળે ?) બધાને સાચવે કે વાત કરે શું ? એટલે Tensionમાંને Tensionમાં ટાઈમ જાય. છેલ્લે છેલ્લે જતાં પહેલાં (કહે કે બેસીએ થોડી વાર) કેમ કરવું ? વાત તો ડી છે ને લાંબી છે. તો ઓછામાં ઓછું એટલું વિચારો કે સર્વજ્ઞ વીતરાગ જિનેન્દ્ર પરમાત્મા તીર્થંકરદેવે જે માર્ગ કહ્યો એનાથી કોઈ છન્દસ્થ જીવ વધારે ધર્મસાધન બતાવી શકે ખરા ? પહેલાં તો આપણે એક મર્યાદા રાખવી રહી કે જિનેન્દ્ર પરમાત્માના માર્ગ સિવાય મારે ધર્મ સાધન બીજે ક્યાંય ગોતવા જવાનો પ્રશ્ન હોઈ શકે નહીં, કેમકે એ વીતરાગ પણ હતા અને સર્વજ્ઞ પણ હતા. એમનાથી કંઈ અજાણ્યું ન હતું. વિશ્વમાં એથી આગળ કોઈ ગયું નથી. જઈ શકે એવી પરિસ્થિતિ પણ નથી. એમણે નિર્દોષતાની ચરમસીમા પ્રાપ્ત કરી છે અને અનુભવ કરીને માર્ગ બતાવ્યો છે (તો) જિનમાર્ગ છોડવો નહીં એટલું તો નક્કી રાખવું. બાકી એ વાત Guaranteed છે, સારું છે કે, અમારા (પિતાશ્રીનો) આ સંપ્રદાય નથી એટલે અમે પક્ષપાત કરીએ છીએ એવો કોઈ આરોપ જ ન કરી શકે. નહિ તો એમ કહે કે તમારા બાપાએ એ કર્યું એટલે તમે તો એનું જ કહો ને ! અમારા પિતાશ્રીનું (કુળધર્મ વૈષ્ણવ એટલે) કુદરતી બીજી રીતે આવવાનું થયું. અમારી તો આ પક્ષપાત વગર વાત છે અને એ બધું તપાસ્યા પછી,

ગોત્યા પછી, માથાફોડ કર્યા પછી, માથું બધે માર્યા પછી આ નક્કી કરેલી વાત છે કે જિનમાર્ગ જેવો માર્ગ આ વિશ્વમાં બીજો કોઈ નથી. જેમ એક મ્યાનમાં બે તલવાર ન હોય, કૃપાળુદેવે કહ્યું ને, એમ આ વિશ્વમાં બે જૈન ન હોઈ શકે. એટલે જૈનની બરાબરીમાં કોઈ ન હોઈ શકે એટલે તો એમણે ટીકા પણ કરી છે કે જૈન સંપ્રદાયમાં આટલા વાડા છે એ આપણી કુરુણાજનક સ્થિતિ છે. ‘એક હોય ત્રણકાળમાં, પરમારથનો પંથ’ એક જ માર્ગ હોય, એક જ પદ્ધતિ હોય, બે પદ્ધતિ હોઈ શકે જ નહીં, કામ કરવાની પદ્ધતિ એક જ હોઈ શકે. કેમકે આ તો Absolute Science છે, વિજ્ઞાન છે, આ કોઈ રૂઢિ, કે ધર્મરિવાજ કે કોઈ Orthodoxy કે અંધશ્રદ્ધા થોડી છે ? અર્થાત્ એવું કાંઈ નથી.

પ્રશ્ન :- અન્ય ધર્મનો તુલનાત્મક અથવા પરીક્ષા દૃષ્ટિથી અભ્યાસ કરવો કે નહિ ?

સમાધાન :- એટલી શક્તિ, એટલી યોગ્યતા અને એટલો સમય ત્રણ ચીજ હોય તો, નહીંતર આવા કૃપાળુદેવ જેવા જ્ઞાનીપુરુષને અનુસરવું. એટલા માટે કે (એ) અતિ બુદ્ધિશાળી હતા, કેવા હતા ? આપણે લોકો એમની પાસે કાંઈ નથી, એમ સમજી લ્યો Intelligencyની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો કૃપાળુદેવે જે ૧૭મું વર્ષે શતાવધાન કર્યા (અને) એમ કીધું કે સહસ્રાવધાન કરવા હોય તો મારા ડાબા હાથનો ખેલ છે. એટલે એમની પાસે (આપણી) બધાની બુદ્ધિ પાણી ભરે, એ વાત નક્કી છે. અને એ તો એમના વચનો વાંચે તો ગમે એવો બુદ્ધિશાળી હોય એ ભો રહી જાય, એક વાર તો

ભો રહી જાય, કે મારાં જીવનમાં આ વાત મેં વિચારી નથી. એવી કોઈ વાત આ કરે છે અને એ વાત કરનાર છે કોઈ, મારા કરતાં આગળ. એ વાતનો વિશ્વાસ અને ખાતરી થઈ જાય, સારું છે કે આપણા નસીબે આ સાહિત્ય રહી ગયું છે એટલે ખાતરી થઈ જાય. બરાબર ! પછી શું કરવા માથું મારવું ? હા, એના કરતાં વધારે બુદ્ધિ હોય, એમના કરતાં વધારે સમય હોય, અને વળી યોગ્યતા હોય ! યોગ્યતામાં શું (કે) એક જોરદાર તર્ક આવે ને કે આપણો તર્ક (Bowled થઈ જાય) ક્રિકેટમાં જેમ

દાંડી ડી જાય એવી રીતે આઉટ જ થઈ જાય કેમ કે આ તો બૌદ્ધિકસ્તર ઉપર એટલી બધી વાતો છે. ફીલોસોફી (Philosophy) ની અંદર, અન્ય ધર્મમતોમાં પણ (એટલી બધી વાત છે કે) કે તમે પૂર્ણ જૈનધર્મની ફીલોસોફી સમજ્યા ન હો, એવી પૂરી સમજ્યા ન હો, અધકચરા હો, (અને) એમાં એકાદ જોરદાર વાત આવી જાય એટલે તમને એમ જ થાય કે આ બરાબર છે, જૈનદર્શનને મૂકો પડતું. આ લોકો બહુ સારી વાત કરે છે

હમણાં આપણા એક મુમુક્ષુ રમણ મહર્ષિનું પુસ્તક લઈને કલકત્તામાં આવ્યા હતા. મને કહે કે આની અંદર એટલું સરસ અધ્યાત્મ છે એટલું સરસ અધ્યાત્મ છે. અને આજે પણ કૃપાળુદેવના ઘણા અનુયાયીઓ રમણ મહર્ષિના પુસ્તકો વાંચે છે, ત્યાં પોંડીચરી સુધી આંટા પણ મારી આવે છે. શું ? બહુ સરસ છે, આપણા જેવું જ આધ્યાત્મ છે અને કૃપાળુદેવ (જેવી) ઘણી વાત ને જૈન ધર્મના ઘણા સિદ્ધાંતોનો મેળ ખાય છે. પણ (મેં કહ્યું) એક સવાલ પૂછું ? લાંબીચોડી ચર્યાનો આપણી પાસે સમય પણ નથી. સર્વજ્ઞ, વીતરાગ, તીર્થંકર જિનેન્દ્રદેવ અને એમનો માર્ગ આ વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ છે. એમનું સાહિત્ય અને આગમો પણ પ્રસિદ્ધ છે. કૃપાળુદેવ જેવા એમના અનુયાયીઓ – જ્ઞાનીપુરુષો પણ પ્રસિદ્ધ છે. આ બધું હોવા છતાં (એમણે) જિનેન્દ્રદેવનો સ્વીકાર કર્યો છે કે નથી કર્યો ? એ કહો. (તો કહે) કે, ક્યાંય એમને સ્વીકાર્યા તો નથી, જિનેન્દ્ર પરમાત્માને સ્વીકાર્યા નથી. સાધકને સ્વીકારવા તો બહુ મુશ્કેલ છે, બહુ કઠણ પડે એવી વાત છે. કેમકે એ (તો) બધી પ્રવૃત્તિ ઘણી કરે, એ પણ (કૃપાળુદેવ) દુકાને જઈને બેસતા હતા. ટાઈમ થાય ત્યારે ઝવેરી બજારની દુકાને જઈને બેસતા હતા. રૂપિયા કમાવા માટે જતા હશે ને ત્યાં બીજું શું કામ હોય ? એમને રૂપિયાની જરૂરત, તો પડતી હશે ને ? અને ઘરે બૈરાં - છોકરાં હતાં. તો આ બધો જે સંસાર તો છે, ખાલી વાત કર્યેથી શું કામ આવે ? (એ પ્રકારે શંકા કરે) પણ જિનેન્દ્ર પરમાત્મા તો એવા છે (કે) ત્યાં ક્યાંય આંગળી મૂકવાની પણ જગ્યા નથી, ને આંગળી ચીંધવાની પણ જગ્યા નથી, એવા નિર્દોષ પરમાત્મા છે. વીતરાગ, સર્વજ્ઞ છે (એમાં) ક્યાંય શંકા કરવાનો

અવકાશ / ગુંજાઈશ નથી અને એ પ્રસિદ્ધ છે. એમનું સાહિત્ય અને એમનું સ્વરૂપ સમજ્યા પછી એનો અસ્વીકાર કેમ થયો ? અને અસ્વીકાર થયો એવા એ અધ્યાત્મની કિંમત કેટલી ? આપણને બેસતું નથી. પહેલી વાત છે કે દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર એના ક્યા છે તે જુઓ – જગતમાં આબરૂ મોટી હોઈ શકે, કોઈ પણ મહાત્માના નામની ગમે તેટલી મોટી આબરૂ હોઈ શકે એ પુણ્યયોગ છે. આબરૂ કોઈ મોટી વાત નથી એ તો જેમ પૈસા મળે એમ આબરૂ મળે, બીજું કાંઈ નથી અને એ તો પાપીમાં પાપી પ્રાણી પાસે (પણ) હોય છે. પૈસા અને આબરૂ પાપીમાં પાપી, કતલખાના ચલાવવાવાળા પાસે પણ હોય છે એની કોઈ આ માર્ગમાં કિંમત નથી. પુણ્યની, પુણ્યના ફળની કોઈ કિંમત વીતરાગમાર્ગમાં નથી. જિનેન્દ્ર પરમાત્માને સ્વીકાર્યા છે ત્યાં ? નથી સ્વીકાર્યા (તો) મૂકો ચોકડી. આપણે ક્યાંય ડા ઉતરવાની પણ જરૂર નથી. એ રીતે અમુક જાતનું લક્ષ હોવું જોઈએ કે નિર્દોષતા પ્રત્યે વધારે સારી રીતે, વધારે સુયોગ્ય રીતે કોણ લઈ જાય છે ? એ પ્રકારની તુલનાત્મક બુદ્ધિ હોય તો જ તપાસ કરી શકે. નહિતર તપાસ કરવા જાય, એ પોતે જ અંદરમાં ક્યાં ખોવાઈ જાય એની પોતાને જ ખબર ન પડે. જાય તપાસ કરવા અને પોતે જ ખોવાઈ જાય.

પ્રશ્ન :- ગૃહીત મિથ્યાત્વ થઈ જાય ?

સમાધાન : - ગૃહીત મિથ્યાત્વનું તો એવું છે કે સાચા દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રનું સ્વરૂપ તમે સમજો એટલે Comparatively રાગી દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રનું સ્વરૂપ તમને સમજાય. પછી તો વીતરાગ નિર્દોષ, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રને અનુસરવું, એ એક જ વાત રહી. તો ગૃહીત મિથ્યાત્વ જાય. ગૃહીત મિથ્યાત્વ ક્યારે જાય ? (કે) બુદ્ધિપૂર્વક, બીજો વિકલ્પ ન રહે ત્યારે. બુદ્ધિપૂર્વકનો બીજો વિકલ્પ થાય (એટલે) ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં આવી ગયો આ વિષયને એકલો જો બૌદ્ધિક સ્તર પર લઈ જાય તો ભૂલ થયા વિના રહે નહીં. એટલે ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં આવ્યા વિના રહે નહીં, એવું કામ છે જરા (પ્રયોગે ન ચડે તો) ભૂલ થયા વિના રહેવાની નથી . કેમકે વિધિનો વિષય

પ્રયોગાત્મક છે, પરિણમનનો વિષય છે અને એ પ્રયોગપૂર્વક સ્વરૂપ સમજાય છે, સ્વરૂપનો પ્રતિભાસ આવે છે. એ પહેલાં એ સંબંધીનો વિચાર કાલ્પનિક હોય છે. વિધિ સંબંધી પણ કલ્પના હોય છે અને એ ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં જાય છે. એમાં ઓઘસંજ્ઞા કામ આવે નહીં.

એટલે અહીંયા એમ કહે છે કે આ જીવે સંકલ્પ-વિકલ્પથી ભાવે ભ્રમણ કર્યું, અનંત કાળ એના ફળ સ્વરૂપે જન્મ-મરણ કરીને, ભવભ્રમણ કર્યું, ઘણી અશાંતિ ને ઘણું દુઃખ ભોગવતો, ભોગવતો, ભોગવતો અહીંયાં ચાલ્યો આવ્યો છે. અને હવે એ દુઃખ ખરેખર સંસાર પ્રત્યેના મહા વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરે છે. કેવી રીતે ? કે **“નિરંતર એ સ્મરણ રહ્યા કરે છે.”** નહિતર આ Problem છે. આ વાત સાંભળ્યા પછીનો આપણા મુમુક્ષુઓનો આ Problem છે, કે વાત તો બરાબર છે પણ એમને પરિભ્રમણનું દુઃખ નિરંતર લાગતું નથી. વિચારીએ છીએ, વાંચીએ છીએ, સત્સંગ કરીએ છીએ, ત્યારે સમજાય છે, ખ્યાલમાં આવે છે. ઈચ્છીએ છીએ એવું કાંઈ થાય તો, મોક્ષનો નિર્ધાર થાય, તો મુમુક્ષુની ભૂમિકાની પૂર્ણતાના લક્ષે વાસ્તવિક શરૂઆત થાય. પણ અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે જે વેદના અને જે ચિંતના થવી જોઈએ એ નિરંતર ચાલતી નથી એ મોટી સમસ્યા છે. અને તેથી યોગ્ય પ્રમાણમાં એના ફળસ્વરૂપે જે વૈરાગ્ય આવવો જોઈએ એ વૈરાગ્ય આવતો નથી.

શું લખ્યું છે ? **“નિરંતર એ સ્મરણ રહ્યા કરે છે, અને એ મહાવૈરાગ્ય ને આપે છે.”** હવે આપ એમ કહો કે નિરંતર ન રહે એનું કરવું પણ શું ? ત્યારે પ્રશ્નની સામે ઉત્તરમાં એક પ્રશ્ન પૂછવાનું મન થાય છે એટલે સમજાઈ જશે કે ડૉ ટર એમ કહે કે તમને અહીંયાં (એક) ખાલી ફોડકી થઈ હતી અને મટતી નહોતી એટલે Investigationમાં જવું પડ્યું, શું ? અને લેબોરેટરી (Laboratory) ટેસ્ટમાં એની (અંદર) કેન્સરના (Cancer) ચિહ્નો બધા ચોખ્ખા આવ્યા છે. તમને અત્યારે બહુ પીડા નથી, તેથી આ સામાન્ય લાગે છે કે આ મટતી નથી. મહિના / બે મહિનાથી ચાલે છે, ઘણી antibiotics (દવા) લીધી, ઘણાં ઇન્જેક્શનો લીધાં, દવાઓ કરી, પટ્ટીપટ્ટા બાંધ્યા, છતાં એમને એમ રહ્યા જ કરે છે. ઠીક છે, બહુ વાંધો નથી પણ

આ મટે તો સારું. એટલે ડૉ ટર કહે ચાલોને જરા Investigationમાં, Deep Investigationમાં જઈએ, કાંઈ લાગુ પડતું નથી, આ પણ એન્ટીબાયોટીક, ઓલી પણ એન્ટીબાયોટીકમાં એકેય લાગુ જ નો પડે. ત્યારે ખબર પડી કે કેન્સર છે. ત્યારે હે... એ... હે થઈ ગયું પછી તમારું હે....એ....મટી ગયું ? સાંભળી લીધું, બરાબર છે (કેન્સર) બહુ ખરાબ, એમાં તો મરી જવાય, ફલાણું થાય. કાંઈ વાંધો નહીં, હાલોને હવે દુકાને જઈએ, કામ છે. આપણે આજ ફલાણાની સાથે મીટિંગ છે, બહુ મહત્વની મીટિંગ છે, બહુ સારી મહત્વની મીટિંગ હોય તો શું થાય ? અરે ! બધુ જ પડ્યું રહે એકે એક વાત પડી રહે. ચારેકોર કોલ થઈ જાય કે આની કોઈ દવા છે કે નહીં ? કોઈએ શોધી છે ? ગઈકાલે કોઈના હાથમાં જડીબુટ્ટી આવી હોય તોપણ અમને કહી દેજો. અત્યાર સુધી આપણા ધ્યાનમાં નથી. છે જ નહીં આની દવા ? Research (શોધ) તો ચાલુ જ છે. દુનિયા આખી રીસર્ચ કરે છે અને દવાની શોધ ગઈકાલે થઈ હોય અને આપણને ખબર ન હોય, તપાસ આપણે બધે કરો, કોઈ હાથપગ વાળીને બેસી જતું નથી, કે દવા નથી મળતી તો કાંઈ નહીં, મરી જઈએ તો ભલે મરી જઈએ ! નહીં, કોઈને મરવું નથી અને પછી એ ચિંતા નિરંતર ચાલે કે ભૂલી જાય, હે ? સારી મીઠાઈ ભાણામાં આવે તો ભૂલી નો જાય ? નો ભૂલી જાય ? અરે ! એ મીઠાઈ ખાવાના હોશ રહે નહીં. હોજરી ઉપર ચિંતાની અસર એટલી આવે કે ભૂખ ડી જાય, ને જે ભાવતું હોય એ ભાવે નહીં. ભાવવા નહીં ભાવવાનું (ચાલ્યું) જાય, ઘ ડી જાય.

એમ એક વાર આ નિરંતર ચિંતનાથી આ Stageમાં આવવું જોઈએ, આવવાનું સહજ થવું જોઈએ કે ખાવું, પીવું ને ઘવું બધું હરામ થઈ જાય. કેમકે એ કેન્સર તો એક ભવમાં રોગ થાય છે, આ તો અનંત ભવનો ભવરોગ છે, અનંત કેન્સરનો દાદો છે, આ ભવરોગ એટલો મોટો રોગ છે અને અનંતકાળનો ક્રોનિક (Chronic) છે. આ તો (કેન્સર તો) મહીના / બે મહિનામાં હતું ને ખબર પડી ગઈ. આ તો અનંતકાળનો Chronic Disease છે, ઘર કરી ગયેલો છે, એને મટાડવાની વાત છે, કાંઈ

નાનીસૂની વાત નથી. (એટલી) ગંભીરતા અને (એટલી) એ વિષયની ચિંતા ભી થાય ત્યારે અંતઃકરણની શુદ્ધિ થઈ અને વૈરાગ્યપૂર્વક મોક્ષનો નિર્ધાર થાય નહીંતર ન થાય. પછી ઉપરના Stage આવે. એ પહેલાં કોઈને ઉપરના Stage આવે નહીં. કોઈ માને કે અમે આગળ વધી ગયા છીએ. એ બધા ભ્રમમાં છે. ભલે જ્ઞાયક - જ્ઞાયક કરે, બધો ભ્રમ છે. એમાં કાંઈ માલ નથી એમાં આ પહેલું આવવું જોઈએ. બધા જ્ઞાનીઓની, અનંતા જ્ઞાનીઓની આ અનુભવસિદ્ધ વાત છે. સમય થયો છે. (હવે) પછી આગળ લેશું.

d

સ્વકાર્યની અગંભીરતા - તે જીવનો અપરાધ છે. દર્શનમોહની પ્રબળતાને લીધે જીવ નિજ હિતની વાતને ગંભીરતાથી ઉઠાવતો નથી અને સમજવા છતાં પ્રમાદને છોડતો નથી. ગંભીર ઉપયોગ થવા અર્થે તથારૂપ સત્સંગ ઉપકારી છે.

- પૂજ્ય ભાઈશ્રી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

પત્રાંક-૧૨૮

પ્રવચન-૩

તા.૨૫-૧૨-૯૭ (રાત્રિ)

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પત્રાંક-૧૨૮ ચાલે છે.) ખંભાતના મુમુક્ષુભાઈઓને પત્ર લખેલ છે. લખવાનો આશય એ છે કે જેને જન્મ-મરણથી છૂટવું છે, ભવભ્રમણથી મુક્ત થવું છે, તે જીવને મુક્ત થવાનો ઉપાય શું છે એની તો ખબર નથી એટલે આ વિષયમાં આકુળતા થાય છે, જીવ ખૂબ મુંઝવણમાં આવી જાય છે. સવાલ માત્ર એટલો જ છે કે એ જીવની એવી યોગ્યતા હોય છે 'મારે આ ભવભ્રમણ જોઈતું જ નથી'. ભવભ્રમણમાં ખૂબ દુઃખ છે, એ વાત એને ભાસે છે. વિચાર થવો એક વાત છે, ભાસવું બીજી વાત છે. (આ વાત) ભાસે છે. એવી જ કોઈ યોગ્યતા હોય છે (જેથી) એ જીવને આવા પ્રકારનાં વિચાર ચાલે છે. અંતરાત્મામાંથી આ વિચારો આવે છે. અને આવાં જે-જે વિચારો ચાલે એને પરિભ્રમણની ચિંતા કહે છે.

કૃપાળુદેવે આગળ પણ એક ૮૬ નંબરનો પત્ર લખ્યો છે અને પાછળ

એક ૧૯૫ નંબરનો પત્ર લખ્યો છે. વચ્ચેનો ૧૨૮મો પત્ર ચાલે છે. ૮૬ અને ૧૯૫માં એક જ વાત છે. જે જીવને મુ ત થવાના માર્ગની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે, એને ધર્મસાધન કરવાના બધા વિકલ્પો મૂકી દઈ સૌથી પહેલા આ જ વાત વિચારવી જોઈએ અને ભાસવું જોઈએ કે હું પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું અને ગમે-તેમ કરીને પણ મારે એનાથી મુ ત થવું છે. આ વાત એના ચિંતમાં, એના અભિપ્રાયમાં (અને) એના વિચારમાં આવી જવી જોઈએ. આમ થયા વગર કોઈને માર્ગ સૂઝતો નથી, અને માર્ગ કઈ દિશામાં છે એનું ભાન, અલ્પ ભાન પણ થતું નથી. મોટા ભાગના જીવ આ ક્રમમાં આવ્યા વગર, આવી ચિંતનામાં આવ્યા વગર પોતપોતાના સંપ્રદાયમાં જે કંઈ પણ ક્રિયા ચાલતી હોય, જે પણ રૂઢિ-રિવાજ, જેને પણ સાધન માનવામાં આવ્યાં હોય તેનું અનુસરણ કરતાં હોય છે. પરંતુ એનું કોઈ પારમાર્થિક ફળ એટલે આત્મ-કલ્યાણવાળું કોઈ ફળ આવતું નથી. એટલે જ કૃપાળુદેવે નિષ્કારણ કરુણાથી આ વાતની પ્રસિદ્ધિ કરી છે કે બધા વિકલ્પોને મૂકીને પહેલા આ થવું જરૂરી છે અને માર્ગની વાસ્તવિકતા પણ આ જ છે કે પહેલાં આમ જ થાય છે અને એ જ (જીવ) મોક્ષમાર્ગ સુધી પહોંચે છે. જેને નથી થતું તે મોક્ષમાર્ગ સુધી પહોંચી શકતો પણ નથી. આ ચિંતના કેવી હોય છે ? એનું વર્ણન અહીંયાં કૃપાળુદેવે ચાર પેરેગ્રાફમાં કર્યું છે. સવારે પહેલો પેરેગ્રાફ ચાલી ગયો છે, ફરીથી લઈએ.

“અંતર્જ્ઞાનથી સ્મરણ કરતાં એવો કોઈ કાળ જણાતો નથી વા સાંભરતો નથી કે જે કાળમાં, જે સમયમાં આ જીવે (એટલે આપણા જીવે) પરિભ્રમણ ન કર્યું હોય....” અનંતકાળથી આ જીવ પરિભ્રમણ કરતો આવ્યો છે. ભવભવાંતર(માં) દુઃખી થતો-થતો, વર્તમાનમાં અત્યારે મનુષ્યભવમાં આપણો જીવ (આવ્યો છે.) પૂર્વકાળમાં ખૂબ જન્મ-મરણ, અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે અને તેનું કારણ સંકલ્પ-વિકલ્પ છે. ઘણા પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પ કર્યા છે, તેના કારણે પોતે પોતાની આત્મ-શાંતિને ભૂલ્યો છે.

આત્મશાંતિના વિષયમાં થોડું સ્પષ્ટીકરણ ચાલ્યું હતું કે ધર્મસાધન કરનારને માનસિક શાંતિ મળે છે ભલે હિન્દુ હોય, કે મુસલમાન હોય,

કે ખ્રિસ્તી હોય કે જૈન હોય, કે બૌદ્ધ હોય, (બધા) પોતપોતાના ધર્મસ્થાનમાં જાય છે, (ત્યાં) કંઈક ને કંઈક ક્રિયાઓ હોય છે, જે મંદ કષાયરૂપ હોય (છે) અને કષાયની મંદતા હોવાથી માનસિક શાંતિ પણ હોય છે, સંસારનાં કાર્યોમાં માનસિક અશાંતિ હોય છે અને ધર્મસ્થાનમાં માનસિક શાંતિ હોય છે. અશાંતિની જગ્યાએ શાંતિ થાય છે, (ત્યારે) જીવ સંતોષાઈ જાય છે કે ચાલો વારંવાર અહીંયાં આવવું જોઈએ તો થોડીક શાંતિ મળી રહેશે. પછી કિશ્ચન દર રવિવારે ચર્યમાં જાય અને મુસલમાન દર જુમ્મે મસ્જિદમાં જાય. જુમ્મે એટલે શુક્રવાર, એને જુમ્માનો વાર કહે છે. બધાને એવો જ અનુભવ થાય છે કે અહીંયાં આવીએ છીએ તો ઠીક લાગે છે. એટલે (પછી) એ રુટિન (Routine) થઈ જાય છે અને એમ જ ચાલ્યા કરે છે, પણ એમાં આત્મશાંતિ નથી. સંસારનાં કાર્યો અને અયથાર્થ ધર્મસાધનના કારણે જીવ આત્મશાંતિને ભૂલ્યો છે.

અહીંયાં, કૃપાળુદેવનો કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે જેને આત્મશાંતિ જોઈએ છે એની માટે આ વાત છે. જીવ થોડા સંકલ્પ કરીને, થોડા વિકલ્પ કરીને, કંઈક ને કંઈક કરીને આત્મશાંતિ ને ભૂલ્યો છે, સંસારનાં મોટા ભાગના જીવો તો પંચેન્દ્રિયનાં વિષયમાં માનસિક શાંતિનો અનુભવ કરે છે, થોડા લોકો ધાર્મિક ક્રિયામાં માનસિક શાંતિનો અનુભવ કરે છે. પંચેન્દ્રિયના વિષયમાં જે શાંતિ માને છે એને મજા કહે છે, મજા આવે છે, (એન્ટરટેઈનમેન્ટ) Entertainment અને ધર્મસ્થાનોમાં પણ Entertainment જેવી જ વાત થઈ જાય છે કારણ કે (એ પણ) એક માનસિક શાંતિ (મેળવવાની) રીત છે, બીજું કાંઈ નથી.

જિનેન્દ્રદેવનો માર્ગ, કહો અથવા જ્ઞાનીપુરુષનો માર્ગ કહો, કૃપાળુદેવ (એને) જ્ઞાનીપુરુષનો માર્ગ કહે છે કારણ કે આજે તો જિનમાર્ગના નામથી અનેક સંપ્રદાયો ચાલે છે; આપણા જૈનના નામે પણ (સંપ્રદાય ચાલે છે). એમાં જ્ઞાની અલગ તરી આવે છે, તેઓ સંપ્રદાયમાં ભળતા નથી. જ્ઞાની સંપ્રદાયમાં ભળતા નથી કારણ કે માનસિક શાંતિમાં કષાયની મંદતા છે – એ ચારિત્રમોહની મંદતા છે જ્યારે જ્ઞાનીના માર્ગમાં અથવા જિનેન્દ્રના

માર્ગમાં સૌથી પહેલાં દર્શનમોહની મંદતાનો ઉપાય છે (એટલે) એ માર્ગ થોડો અલગ પડે છે. દર્શનમોહ મંદ થયા વગર દર્શનમોહનો અભાવ થઈ સમ્યક્દર્શન ન થાય અને ત્યારે જે ચારિત્રમોહ મંદ થાય છે એ સમ્યક્પ્રકારે થાય છે. જે ચારિત્રમોહને તો મંદ કરે છે પણ (તેનો) દર્શનમોહ એમનેએમ રહે તો તેનો ચારિત્રમોહ થોડા સમય સુધી Temporary મંદ થાય છે, પછી પાછો તીવ્ર થઈ જાય છે કારણ કે મોહનું મૂળ દર્શનમોહમાં છે, ચારિત્રમોહમાં નથી. મોહરૂપી એક ઝાડ છે અને તેનું મૂળ દર્શનમોહ છે, બાકીનાં જે પાંદડાં છે, ફળ-ફૂલ છે એ ચારિત્રમોહ છે, મૂળ એમને એમ રાખીને કોઈ પાંદડાં કાપે તો એ તો પાછા નવા આવી જાય છે. આપણે ગુજરાતીમાં ‘પાંગરે છ’ એમ કહીએ છીએ. (એમ આ) મોહનું ઝાડ પાંગરે છે. શું થાય છે ? હિન્દીમાં ‘પનપતા હૈ’, એમ કહેવાય છે, કારણ કે મૂળમાં તો સિંચન ચાલુ છે. કોઈ થોડા પાંદડાં કાપે (અર્થાત્ ચારિત્રમોહરૂપી પાંદડાં) ત્યાગ કરીને અથવા કાંઈ પણ કરીને, તો પાછા એ પાંદડાં ગી નીકળે છે એટલે એ સાચો (યથાર્થ) ઉપાય નથી અને એ સાચો (યથાર્થ) ક્રમ પણ નથી.

આવી પરિભ્રમણની ચિંતનામાં સૌ પ્રથમ, વ્યવસ્થિત યોજનાપૂર્વક, દર્શનમોહ ઉપર પ્રહાર પડે છે. મિથ્યાત્વ ઉપર પ્રહાર પડે છે. કૃપાળુદેવે આ વાત યોજનાબદ્ધ (રીતે) કરી છે. આખો ૨૫૪ નંબરનો પત્ર એકદમ એના (ક્રમ) ઉપર જ લખાયેલો છે. એટલે, આ ૧૨૮ (નંબરનો પત્રમાં) જે મુમુક્ષુતા પ્રાપ્ત થઈ, ત્યાંથી એ ૨૫૪ (પત્ર) ચાલુ થાય છે અને સ્વરૂપનો નિશ્ચય થાય, ઓળખાણ થાય – એમાં સ્વરૂપસન્મુખતા સુધીનો ક્રમ લીધો છે. અને સ્વરૂપસન્મુખતા પછી તો અલ્પકાળમાં સ્વાનુભૂતિની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સ્વાનુભૂતિની ઉપલબ્ધિથી મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ થઈને મોક્ષ સુધીની પ્રક્રિયા સહજ જ ચાલે છે. કેમ ? કેમકે, ત્યાં મોહનું મૂળિયું કપાઈ જાય છે પછી જે પાંદડા લીલા છે (એ) થોડા સમય રહેશે, પછી પોતાની મેળે સુકાઈ જશે, સૂકવવા નહીં પડે - સુકાઈ જશે.

આ જિનેન્દ્રદેવનો માર્ગ છે પણ લોકો જાણતા નથી. જિનમાર્ગના

નામે બીજી-બીજી વાતો ચાલે છે, આ ક્રમ ક્યાંય નથી. એટલે જ્ઞાનીઓએ આ ક્રમ બોધ્યો છે અને એટલે જ (કૃપાળુદેવે) એને ‘જ્ઞાનીઓનો માર્ગ’ કહ્યો કૃપાળુદેવે આ ગ્રંથમાં અનેક જગ્યાએ મુમુક્ષુને જ્ઞાનીના માર્ગે ચાલવાની શિક્ષા આપી છે. પોતાની આ વાત ઉપર વજન આપ્યું છે. એનો અર્થ એ છે કે તું તારી મતિથી, મનમાની રીતે ધર્મસાધન ન કર. જેમ જ્ઞાની કહે છે, તેમ જ કર (અર્થાત્) જ્ઞાનીના માર્ગે જ ચાલવું. અને એ જરૂરી પણ છે. ખૂબ જ જરૂરી છે. જેમ કોઈ ગંભીર શરીર રોગ ઉત્પન્ન થાય અને દર્દીને હોસ્પિટલાઈઝ (Hospitalize) કરવામાં આવે છે (ત્યારે) એને ડૉ ટરની સૂચનામાં, ડૉ ટરની પરજીમાં જ Compulsory રહેવું પડે છે. જો એને છૂટવું હોય, રોગ મટાડવો હોય તો Fully Surrender (પૂરું સર્મર્પિત) થવું પડે છે. તો આ ભવરોગને મટાડવા માટે એના જે તજજ્ઞ છે. એ જ્ઞાની છે કે જેમણે પોતાનો ભવરોગ મટાડ્યો છે અને એમની સૂચનામાં Surrender થઈને ચાલવું પડશે. (પછી) તેઓ જેમ કહે તેમ કરવું પડે, પોતાની મનમાની નહીં ચાલે. પોતાની મનમાની રીતે જ અનંતકાળથી ધર્મસાધન કરતો આવ્યો છે. ‘યમ, નિયમ, સંયમ, આપ ક્રિયો, પુનિ ત્યાગ વિરાગ અથાગ લિયો’, ઘણું કર્યું તોપણ એનાથી કાંઈ (કામ) થવાનું જ નથી.

પ્રશ્ન :- અનંતકાળમાં સમજણ કરી હશે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- બની શકે, સમજણ કરી હશે પણ અમલીકરણ ન કર્યું તો સમજણ શું કામની ? સમજણ બે પ્રકારની હોય છે. એક સ્વલક્ષી અને એક પરલક્ષી. જે આત્મલક્ષી સમજણ હોય છે એમાં આત્મા અનુસરણ કરવા લાગે છે, એટલે જે સમજણ હોય છે એને પોતાના પરિણમનમાં લાગુ કરે છે, (Apply) કરે છે. જ્યારે પરલક્ષી સમજણવાળો સમજણમાં જ સંતોષાઈ જાય છે અને (એ) અમલીકરણમાં નથી આવતો; તો (આ વાત) અનંતકાળમાં પરલક્ષી જ્ઞાનમાં સમજી હશે. જો સ્વલક્ષી જ્ઞાનમાં સમજણ થાય (તો તરત) અમલીકરણ ચાલુ થાય. જેમકે આપણે લોકો માર્ગની, જ્ઞાનીએ કહેલા ક્રમની ચર્ચા કરીએ છીએ, પરન્તુ જે મુમુક્ષુઓ

પરલક્ષી જ્ઞાનમાં એની સમજણ કરે છે તેઓ અમલીકરણમાં આવતા નથી અને (જેને) સ્વલક્ષી જ્ઞાનમાં (સમજણ) આવે છે તે અમલીકરણમાં આવે છે. એટલે એ બન્નેમાં ઘણો ફરક છે. કહેવામાં તો બન્ને મુમુક્ષુ જ કહેવાય છે. એક જ શાસ્ત્ર વાંચે છે, એક જ (પ્રકારના) સત્સંગને Attend કરે છે. કહેવાય એમ કે તમે પણ મુમુક્ષુ છો, હું પણ મુમુક્ષુ છું, એમાં શું ફરક પડ્યો ? પણ બહુ ફરક છે. એટલે પરલક્ષવાળાઓ શું માને છે - કે આ પણ મારા જેવો જ છે, આ પણ મારા જેવો છે, પણ એમ નથી. જે સ્વલક્ષવાળો છે એ પરલક્ષવાળા કરતાં યાંચ સારો છે. ઘણો સારો છે, આ વાત ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ, કારણ કે એ અમલીકરણમાં આવ્યો છે. એણે ક્રમમાં પ્રવેશ કરી લીધો છે. એટલે એને તો જ્ઞાનીના માર્ગની લાઈન હાથમાં આવી જાય છે. આ ચિંતના થવાથી શું કરવું એની સૂઝ આવી જાય છે. એના પહેલા કોઈ સૂઝ હોતી નથી, આ વાત તેઓશ્રીએ ૧૯૫ નંબરના (પત્રમાં) લખી છે. આવી જે અંતરની સૂઝ છે, એ આપમેળે જ માર્ગ કરે છે, અંદરમાં જ માર્ગ કરવા લાગે છે અને જેને સૂઝ નથી એ અંધારામાં ભો છે. પછી (એ) જે કાંઈ પણ કરે છે એ Jumping in The Dark, Firing In The Dark (એના જેવું છે.) એ અંધારામાં જે કંઈ પણ કરે છે, એને ખબર નથી (કે) હું શું કરું છું ? ક્યાં જઈશ ? ક્યાં જઈશ ? કાંઈ ખબર નથી, અને કર્યા કરે છે, પણ અંધારામાં ભો છે. સ્વલક્ષી સમજણ અને પરલક્ષી સમજણવાળા મુમુક્ષુમાં આટલું મોટું અંતર છે. મુમુક્ષુ મુમુક્ષુમાં ઘણું અંતર છે.

પ્રશ્ન :- પરલક્ષી સમજણમાં કેવા ભાવ ચાલે છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- સ્વલક્ષથી વિરુદ્ધ ભાવ છે, પણ એ શું કરે છે ?- બરાબરી કરે છે, (કે) આ પણ મુમુક્ષુ છે - હું પણ મુમુક્ષુ છું, એ પણ વાંચે છે-સાંભળે છે, હું પણ વાંચું છું - સાંભળું છું, એ પણ મંદિર જાય છે - હું પણ મંદિર જાવ છું. એને બહારની ક્રિયા તો સરખી જ લાગે ને ! (પણ) અંદરમાં બહુ મોટો ફરક છે. યોગ્યતામાં બહુ મોટો ફરક પડી જાય છે. આ અંતર પણ સમજવું જોઈએ.

ખરેખર તો, જે સ્વલક્ષમાં નથી આવતો, એણે સ્વલક્ષમાં કેવી રીતે આવવું ? (એ વાત) એણે (સ્વલક્ષવાળા) પાસેથી સમજવી જોઈએ. કોની પાસેથી ? કે જે સ્વલક્ષમાં આવીને વેદનામાં આવ્યો છે એની પાસેથી આ વાત એણે (પોતે) સમજવી જોઈએ, કે તમને શું થયું ? કેવી રીતે થયું ? કેવી રીતે (વેદનામાં) આવ્યા ? અમે તો કોશિશ કરીએ છીએ (પણ) આવી નથી શકતા, શું વાત છે ? આટલી ગરજ પોતાને આવવી જોઈએ ત્યારે જ તો સ્વલક્ષ થવાનો મોકો છે, નહીંતર એમનેમ ચાલશે કે આપણે બધા સાથે તો સત્સંગ કરીએ છીએ, એમાં શું થઈ ગયું ?

બીજી વાત એ છે કે પરલક્ષવાળાને બીજાના દોષ તરત જ દેખાય જાય છે. એનામાં ગુણગ્રાહીપણાની ઓછપ હોય છે અથવા નહીંવત્ હોય છે અને બીજા જે મુમુક્ષુ હોય છે એ કોઈ સર્વગુણસંપન્ન તો હોતા નથી. સર્વગુણસંપન્ન તો પરમાત્મા જિનેન્દ્રદેવ હોય છે, જ્ઞાની પણ નથી. એટલે (જ્યારે બીજાના) દોષ દેખાય છે (ત્યારે) એના (દોષની) મુખ્યતા થઈ જાય છે અને પોતાના દોષ તો દેખાતા હોતા નથી કે એના કરતાં પણ મારામાં વધારે (દોષ) ભરેલા છે, એ તો દેખાતું નથી – આ ગડબડ થઈ જાય છે. આવી જે ઘણા પ્રકારની વિટંબણાઓ છે એનો ઇલાજ શું ? કે Under Strict Supervision- જે Hospitalise થાય છે; એવી રીતે સત્સંગમાં રહેવું અને પોતાના દોષ જોતા જવા, કહેતા જવા, દેખાડતા જવા અને બીજાને બતાવવા માટે વિનંતિ પણ કરતા જવી કે મારો કોઈ દોષ હોય તો બતાવજો, મારે કાઢવો છે. ત્યારે તો સ્વલક્ષમાં અવાશે. આ પરિણામોની ચર્ચા છે એ કારણથી જ છે કે આખા દિવસમાં તમે તમારા લક્ષથી, સ્વલક્ષથી પોતાના પરિણામમાં કેટલી વાત જોઈ ? શું શું જોયું ? અને બીજા કોઈ આપણો દોષ દેખાડે તો ગમે છે કે નથી ગમતું ? આ પણ ખબર પડશે.

આમ, જ્ઞાનીનો જે માર્ગ છે એમાં દર્શનમોહની તાકાત તોડવાની એક યોજના છે. જો આ યોજના અનુસાર કોઈ ચાલે તો એક દિવસ એનો દર્શનમોહ અવશ્ય તૂટે છે અને એ સમ્ય દર્શનને પ્રાપ્ત કરીને એ જીવ મોક્ષમાર્ગમાં ચાલશે, આવી જશે. તો આનું કોઈ સૌથી પહેલું ચરણ હોય

એટલે કે (સૌ) પ્રથમ આચરણ કરવા લાયક કોઈ વાત હોય તો એ આ પરિભ્રમણની ચિંતના છે. એમાં એ આત્મશાંતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે, કારણ કે આત્મશાંતિના વિષયમાં જ ભૂલ્યો છે. શું લખ્યું છે ? કે, 'એ વડે 'સમાધિ' ન ભૂલ્યો હોય' સમાધિ એટલે આત્મશાંતિ.

આપણા શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીનો આ વિષયમાં એક જીવંત ઉદાહરણ છે કે એમને સત્સંગ પ્રાપ્ત નહોતો એટલે આ વિષયમાં શું કરવું ? શું ન કરવું ? કંઈ જ ખબર નહોતી. સંપ્રદાય અનુસાર બધી ક્રિયાઓ કર્યા કરતા, લગનથી કરતા હતા એટલે ખૂબ કરતા હતા. શાસ્ત્ર પણ આખો દિવસ વાંચ્યા કરતા, ચારેક કોઈ યોગની ક્રિયા -- આ જે બતાવે છે ને ધ્યાનશિબિરમાં ? એ પણ બહુ કર્યું, લાકો સુધી કર્યું, યોગની ક્રિયામાં પણ પડ્યા હતા, શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાયમાં પણ ઘણું લાગી રહેતા અને જિનેન્દ્ર પૂજા પણ કર્યા કરતા, છ-છ કલાક (કરતા હતા) કેટલી ? છ કલાક. પણ એકેય વાત યોજનાબદ્ધ નહોતી. છતાં પણ હોનહાર સારું હોવાને કારણે એમની આત્મશાંતિની ખોજ ચાલુ રહી. ધર્મસાધન કરવા છતાં ચારેય મંદકષાયમાં સંતોષાણા નહીં. એટલે તેઓ સમાધિના વિષયમાં ભૂલ્યા નહીં. શું ? To The Point વાત શું છે ? કે જીવ સમાધિના વિષયમાં ભૂલ્યો છે એટલે આત્મશાંતિના વિષયમાં ભૂલ્યો છે. એમને (સોગાનીજીને) આત્મશાંતિ નહોતી મળતી, આત્મશાંતિની પિપાસા હતી અને પિપાસાનો એવો સ્વભાવ છે કેમકે તરસ છે ને ! તીવ્ર તરસને પિપાસા કહે છે. એનો એવો સ્વભાવ છે કે જેટલો કાળ જાય એટલી પિપાસા વધતી જાય. અને આ માર્ગમાં એ એક બહુ સારું લક્ષણ છે. નહીંતર શું થાય છે ? કે મુમુક્ષુઓ પણ આ વાંચતા-વાંચતા, સાંભળતા-સાંભળતા, ઠંડા પડી જાય છે અને સંતાપાઈ જાય છે કે અમે આટલાં વર્ષો સુધી આવો સ્વાધ્યાય કર્યો તેથી હવે અમને બહુ ગુસ્સો નથી આવતો, અમારામાં થોડી સરળતા પણ આવી ગઈ છે, આ પણ થયું છે, અમે નિવૃત્તિ પણ લઈ રહ્યા છીએ, આમ નથી કરતા, પહેલા આમ કરતા હતા હવે એમ નથી કરતાં -- સંતુષ્ટપણામાં આ બધું આવી જાય છે. ગણતરી કરવા લાગે છે. આ ગણતરી

કરવી એ બહુ ખરાબ લક્ષણ છે. એ દર્શનમોહને વધારનારાં પરિણામ છે. બહુ ખરાબ એટલા માટે છે કે એ દર્શનમોહને વધારનારાં પરિણામ છે. આમ થઈ જાય છે (પણ) આમ ન થવું જોઈએ. એમને (સોગાનીજીને) તો પિપાસા વધતી જ ગઈ, પિપાસા વધતી જ ગઈ. જેમ કોઈ તરસ્યો પાણી નહીં મળવાથી મરી જાય છે. એના પ્રાણ છૂટી જાય છે – એ તરસની ચરમસીમા છે, એમને પણ એમ જ થયું. આત્મશાંતિની પિપાસામાં એમને લાગતું કે જો મને આત્મશાંતિ નહીં મળે તો મારું જીવવું મુશ્કેલ થઈ જશે. આ સંલ્પ-વિકલ્પની અશાંતિ છે, ભલે ધર્મના વિષયમાં જ સંકલ્પ-વિકલ્પ ચાલતા હતા, એ અશાંતિ એટલી હતી કે, ‘મારું જીવવું મુશ્કેલ છે.’ એમના પોતાના શબ્દોમાં આ વાત છે કે, ‘યા તો વિકલ્પ ફટકરકે આત્માકી શાંતિ -- નિર્વિકલ્પતા હો જાયેગી યા તો દેહ છૂટ જાયેગા.’ બેમાંથી એક થવાનું હતું- કાં તો વિકલ્પ ફાટીને નિર્વિકલ્પતા આવી જાય, નહીંતર દેહ છૂટીને – પ્રાણ છૂટી જાય. દેહ છૂટી જાય – પ્રાણ છૂટવાથી, (પછી) ત્રીજું (કાંઈ) નથી થવાનું. એટલી હદે આત્મશાંતિની જરૂરિયાત લાગી ત્યારે કુદરતે વ્યવસ્થા બેસાડી અને તેઓ તરત સોનગઢ પહોંચી ગયા અને જ્ઞાનીપુરુષનો યોગ થઈ ગયો, સત્સંગ મળી ગયો, પ્રત્યક્ષ યોગ મળ્યો, અને એક જ દિવસમાં બોધને પ્રાપ્ત કરી લીધો.

કૃપાળુદેવે ૭૫૧ નંબરનાં પત્રમાં (અને) આત્મસિદ્ધિમાં જે ત્રણ પ્રકારના સમકિત કહ્યા છે, એ ત્રણેય પ્રકારના સમકિત એક જ દિવસમાં પ્રાપ્ત કરી લીધા -- જુઓ ! (પ્રત્યક્ષ યોગ) હોવો બહુ જ આવશ્યક છે અને એ ત્યાં રાજસ્થાનમાં નહોતો. આત્મધર્મ જે અહીંયાથી (સોનગઢથી) નીકળતું હતું એ દેવવશાત્ કહો કે ભાગ્યવશાત્ કહો, એમને મોકલવામાં આવ્યું, આપવામાં આવ્યું. અને તેઓ સોનગઢ આવી ગયા. એક જ દિવસમાં પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીનો પરિચય કર્યો, ઓળખાણ કરી, સ્વરૂપની ઓળખાણ કરી અને એ જ દિવસે નિર્વિકલ્પ સમ્યક્ દર્શન પણ પ્રાપ્ત કરી લીધું. ત્રણેય સમકિત એક જ દિવસમાં (પ્રાપ્ત) કરી લીધા. કારણ કે આત્મશાંતિની જે જરૂરિયાત લાગી હતી એ ચરમસીમાએ પહોંચી હતી.

આપણે આ પત્રમાં જે વાત ચાલી રહી છે એ To The Point વાત છે કે જીવ ધર્મસાધન કરતાં અથવા નહીં કરતાં, સમાધિ એટલે આત્મશાંતિને ભૂલ્યો છે. એટલે, બધા મુમુક્ષુઓનું આ લક્ષણ હોવું જોઈએ -- મને મારી આત્મશાંતિ નથી મળી, મને મારી આત્મશાંતિ નથી મળી, -- કંઈપણ ભલે થયું હોય, પણ મારે તો આત્મશાંતિ જોઈએ છે. જે કંઈપણ થયું છે એ મારે ગણવું નથી. શું ? મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં જે કંઈપણ થયું છે એને એ ગણતો નથી, મારે તો આત્મશાંતિ જોઈએ છે. જો એવી ચાહત ન રહી તો આત્મશાંતિ માટેનો પ્રયાસ બંધ થઈ જશે, પ્રયાસ જ નહીં ચાલે. પછી, એ Routine માં આવી જશે. ચાલો, રોજ સ્વાધ્યાય કરો, સત્સંગ કરો. વાંચી લ્યો, સાંભળી લ્યો, આ કરી લ્યો, તે કરી લ્યો -- સંપ્રદાયમાં તો આ બધું હોય જ છે. એવું જ અહીંયાં થઈ જશે. ત્યાં સંપ્રદાયમાં એવું થાય છે. આપણે તો સંપ્રદાયમાં ગયા વગર જ સંપ્રદાય આવી ગયા જેવું થાશે.

એટલે આ શબ્દો જે કૃપાળુદેવે લખ્યા છે (એ) ઘણા અનુભવથી, અનુભવનાં ડાણથી આ વાત આવી છે. એટલે, એ આત્મશાંતિને ન ભૂલ્યો હોય એવો કોઈ કાળ ગયો નથી. 'નિરંતર એ સ્મરણ રહ્યા કરે છે.' આ વાત ભુલાતી નથી. એનું સ્મરણ રહ્યા જ કરે છે કે મેં કેટલી મોટી ભૂલ કરી છે અને એના ફળમાં પરિભ્રમણ કર્યું -- એનો પશ્ચાત્તાપ (થાય છે). દોષનો પશ્ચાત્તાપ થયા વગર પવિત્રતા નથી આવતી. અનંતકાળથી જીવ દોષિત છે, એને સૌથી પહેલા તેનો (દોષનો) પશ્ચાત્તાપ થયા વગર પવિત્રતાની દિશામાં એક ડગલું પણ એ આગળ નહી વધી શકે. પરિભ્રમણની ચિંતામાં આ વાત હોય છે. 'અને એ મહાવૈરાગ્યને આપે છે' આ જે સ્મરણ છે, એ મહાવૈરાગ્ય આપે છે; એટલે બહુ જ ઉદાસીનતા આવે છે.

જીવને નુકસાન કરવાવાળા પરિણામોમાં અનેક પ્રકારના પરિણામો છે, એમાં મુખ્ય અપેક્ષાવૃત્તિ છે, શું છે ? આ જોઈએ, તે જોઈએ, આ જોઈએ, તે જોઈએ, કાંઈ નહીં તો છેવટે તમે મારી સામે જોયું નહીં - એ પણ એક અપેક્ષા છે. તમે મને આ પૂછ્યું નહીં -- એ પણ એક અપેક્ષા જ છે. જીવને, અહીંયાંથી માંડીને ગણી શકાય નહીં તેટલી અપેક્ષાવૃત્તિ

હોય છે. આ અપેક્ષાવૃત્તિ એ એક એવી આગ છે કે (જે) જીવને બાળે છે અને જેમ જેમ અપેક્ષિત વસ્તુઓ મળે છે એ આગમાં ઘી હોમવા બરાબર થાય છે. એને ચારેય શાંતિ નથી મળતી. આ ચિંતાનામાં આવવાથી અપેક્ષાવૃત્તિ ખલાસ – ખતમ થઈ જાય છે. જુઓ ! દર્શનમોહનો અનુભાગ તો તૂટે જ છે. સાથેસાથે ઉદાસીનતાના કારણે અપેક્ષાવૃત્તિ મરી જાય છે. એટલે ઉદાસીનતા આવે છે. ઉદાસીનતા અને અપેક્ષાવૃત્તિ આપસમાં પ્રતિપક્ષમાં છે, વિરુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન :- અપેક્ષાવૃત્તિ એટલે તૃષ્ણા ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- તૃષ્ણા એનાથી વધારે હોય છે, અપેક્ષાવૃત્તિ ઘણી વધી જાય ત્યારે એને તૃષ્ણા કહે છે. અહીંયાં, તો નાની-મોટી અપેક્ષા પણ ન હોવી જોઈએ (એમ કહેવું છે)

પ્રશ્ન :- અપેક્ષા રાખવી એ પણ અસરળતા છે ? હું તો સરળતાથી ચારેક કંઈક ઈચ્છું છું ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- જુઓ ! ‘હું સરળ છું’ એવું સરળતાવાળાને રહેતું નથી એ તો પોતે જ અસરળતા છે. અને બીજાથી સરળતાની અપેક્ષા રાખવી એ તો એનાથી પણ વધારે અસરળતાવાળી વાત છે. (એ તો) બહુ જ અસરળતાવાળી વાત છે, સરળતાવાળી કોઈ વાત નથી. સરળતા (એ) અલગ ચીજ છે. આપણને તો એવી સરળતા હોવી જોઈએ કે હું બીજાથી શું કામ કંઈ અપેક્ષા રાખું ? શું કામ રાખું ? મારે નથી રાખવી – એક વાત, બીજી વાત એ કે જેને ઉદાસીનતા હોય છે એને અપેક્ષા હોતી જ નથી. એ તો ચિંતામાં ડૂબેલો છે કે મારા પરિભ્રમણનું શું ? મારા પરિભ્રમણનું શું ? મારો (આ) રોગ કેવી રીતે મટે ? મારો ભવભ્રમણનો રોગ -- ભવરોગ કેવી રીતે મટે ? એની ચિંતામાં એ પડેલો છે, એને અપેક્ષાવૃત્તિ નહીં આવે. એ ઉદાસ, ઉદાસ, ઉદાસ થઈ જાય છે. કેવો થઈ જાય છે ? ખૂબ ઉદાસ થઈ જાય છે. ત્યાં સુધી કે એને ખાવા-પીવામાં

યાંય રસ આવતો નથી. જે દરરોજનું Routine (રૂટિન) છે (દૈનિક ક્રિયાઓ) – ખાવા, પીવું અને જે દરરોજ નું રસ લેવાનું રૂટિન (ઘરેડરૂપે

થઈ ગયું) છે શું ? ખાવા-પીવાનું પણ છે અને રસ લેવાનું પણ એક Routine છે. આ જે Daily (દૈનિક) Routine છે એમાં એ ઉદાસ થઈ જાય છે. ઉદાસીન થવાથી, આ લાઈનમાં આવવા માટે જે અપેક્ષાવૃત્તિ અવરોધક હતી, એ (અવરોધક કારણ) દૂર થઈ ગયું. અવરોધ મટ્યો તો માર્ગમાં આવવા માટે સરળતા થઈ.

આ ચિંતનામાં વૈરાગ્યના કારણે અનેક પ્રકારનાં પડખા આપોઆપ ઉભા થઈ જાય છે કે જે આ ક્રમમાં થવાવાળા આનુષંગિક પરિણામો છે. એટલે, આ પરિણામની સાથે-સાથે બીજા-બીજા પરિણામોનું Co-ordination (મેળ) થઈ જાય છે. ચિંતના વૈરાગ્યને જન્મ આપે છે, વૈરાગ્ય અપેક્ષાવૃત્તિને ઉડાડે છે. આમ, Co-ordination (મેળ) થઈ જાય છે અને અવરોધ મટી જાય છે. એટલે પહેલા જ ભવભ્રમણના વિષયમાં અને એના કારણરૂપ અપરાધોના વિષયમાં પશ્ચાતાપ થાય છે અને ભવિષ્યમાં આમ થશે તો શું થશે ? એની ચિંતા થાય છે, વેદના આવે છે અને એના નાશ થવાના ઉપાય માટે એ તડપે છે, ઝૂરે છે- એવી એક પરિસ્થિતિ ભી થાય છે.

પ્રશ્ન :- અપેક્ષાભાવ ભ્રાંતિ છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- હા, એ ભ્રાંતિ છે. એ ભ્રાંતિ ઉદાસીનતામાં ઢીલી પડી જાય છે. અપેક્ષા તો સુખબુદ્ધિના કારણે થાય છે. જેટલી પણ અપેક્ષાઓ છે એના પાછળ અભિપ્રાય સુખબુદ્ધિનો છે આધારબુદ્ધિનો પણ છે, અને ભો તાબુદ્ધિ પણ છે કારણ કે સુખ પણ ભોગવવું છે ને ! સુખ પણ ભોગવવું છે એટલે એ ભો તાબુદ્ધિ પણ હોય છે એનાથી કર્તાબુદ્ધિ પણ થાય છે એટલે બધી ગડબડ સાથે જ હોય છે. આવી ઉદાસીનતા આવવાથી એ ઢીલી પડે છે. આ જે બધા વિપરીત અભિપ્રાયો છે, બુદ્ધિ એટલે અભિપ્રાય, (એ) બધા ઢીલા પડે છે. પાયામાં જે કામ થાય છે એ બહુ જ મહત્ત્વપૂર્ણ કામ થાય છે. જેને પરિભ્રમણની ચિંતના અને વેદના થઈ છે એનો અર્થ એ છે કે એને પરિભ્રમણ નથી જોઈતું, તો અભિપ્રાયની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો એનો સંસાર - પરિભ્રમણનો અભિપ્રાય હવે ગયો અને અભિપ્રાયની દૃષ્ટિએ ત્યાં મુ ત થવાનો અભિપ્રાય થયો. આ અભિપ્રાય

વિષયક Change (ફેરફાર) થયો. બધા સંસારીઓનો અભિપ્રાય સંસાર વધારવાનો (અને) ભોગવવાનો હોય છે -- જે મોક્ષ વિરુદ્ધ (છે). અને એ જ અભિપ્રાય થી એ ધર્મસાધન કરે છે જેના ફળમાં એને સંસાર જ મળે છે. સૌથી પહેલાં આ અભિપ્રાયની ફેરબદલી થવી જરૂરી છે અને આ અભિપ્રાય મૂળમાંથી બદલાય છે. એટલે એના ફળમાં નિર્વાણપદ આવશે. અભિપ્રાય બદલ્યા વગર, પરિણામ બદલાવાનો કે યોગ્યતા બદલાવાનો કોઈ અવસર આવતો નથી.

પ્રશ્ન :- આગ્રહભાવમાં પણ અપેક્ષા છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- આગ્રહમાં અપેક્ષા તીવ્ર હોય તો આગ્રહ થઈ જાય. જ્યારે અપેક્ષા તીવ્ર થાય છે ત્યારે તો એ અપેક્ષિત ચીજ મળવી જ જોઈએ, ન મળે તો સળવળાટ શરૂ થઈ જાય, તોફાન ભું થઈ જાય, કષાય તીવ્ર થઈ જાય છે; આગ્રહમાં કષાય તીવ્ર થઈ જાય છે એટલે કે એ અપેક્ષા વધારે તીવ્ર થઈ ગઈ, તારતમ્યતા વધી ગઈ; અપેક્ષામાં તારતમ્યતા વધી ગઈ. કૃપાળુદેવે ચારેય પેરેગ્રાફના અંતમાં એ વાત લખી છે.

એનો અર્થ એ થાય છે કે પરિભ્રમણની ચિંતાના આવા-આવા પ્રકારથી ચાલતી હોય છે અને ત્યારે વૈરાગ્ય અનિવાર્યરૂપે હોય જ છે. એ તો લૌકિક ચિંતામાં પણ એવી જ હાલત હોય છે. ભલને ગમે તેટલું પોતાને ભાવતુ-સારુ જમવા બેઠો હોય, જમતા હોઈએ અને ઇન્કમટે સની (Income Tax) રેડ (દરોડો) પડે, (તો) શું થઈ જાય ? જમવાનો રસ વૈરાગ્યમાં પરિવર્તિત થઈ જશે, રસ ડી જશે. - પરિણામ ઇન્કમટે સની રેડનો સામનો કરવામાં લાગી જશે. કેમ ? કે એક ચિંતા ભી થઈ ગઈ. જ્યારે એ તો એક કષાય છે. ઇન્કમટે સની રેડની ચિંતા થવી એ પણ એક કષાય છે કે જે બીજા કષાયને મારે છે -- જમવામાં જે રસ આવતો હતો એ પણ એક કષાય હતો. જ્યારે એક કષાય બીજા કષાયને મારે છે તો કષાયનો અભાવ કરવાવાળો ઉપાય (વેદના) કષાયને ન મારે એવું કેમ બને ? એ તો મારે ને મારે જ, એમા શું મોટી વાત છે ? (કારણ કે) એનો ઉપાય જ એ છે. ત્યાં તો બીજા વિષયમાં કષાય પરિવર્તિત થઈ ગયો, અહીંયાં

તો અકષાય સ્વભાવમાં જોવાની વાત છે. એટલે આ ચિંતાથી તો વૈરાગ્ય આવે, આવે અને આવે જ અને આ વૈરાગ્ય આળ્યો એ ચિંતનાની યથાર્થતાને સૂચિત કરે છે. જો વૈરાગ્ય ન આવે તો કાંઈ ચિંતા-ચિંતના આવી જ નથી, એમ સમજી લેવું. સાથે -- સાથે આ એનું માપ કરવાનું લક્ષણ છે. એટલે જ કૃપાળુદેવે ચારેય પેરેગ્રાફમાં આ વાત લખી છે. બીજો પેરેગ્રાફ કાલના સ્વાધ્યાયમાં લેશું.

d

જિજ્ઞાસા : ચાલતા પરિણામોનું અવલોકન કરવાથી વેદના-જુરણા આવે કે ‘વેદના કેમ નથી આવતી ?’ એવી ચિંતનાથી વેદના આવે ? યથાર્થ પદ્ધતિ કઈ છે ?

સમાધાન : ‘વેદના કેમ નથી આવતી ?’ એવી ચિંતનાથી વેદના આવતી નથી. પરંતુ અનંત પરિભ્રમણની (વાસ્તવિક) ભયંકરતા ભાસે અને તેના કારણરૂપ પોતાની વર્તમાન દશા હજી પણ ચાલુ છે. તે મટાડવાની ઇચ્છા હોવા છતાં. તેમ થતું નથી, તેની મુંઝવણ થવાથી, અને તે પરિણામો એક લયે ચાલવાથી વેદના આવે છે. અહીં પ્રારંભમાં ચાલતા પરિણામોનું અવલોકન થાય તેવી ભૂમિકા નથી, તેથી તે વેદના આવવાનું કારણ નથી.

– પૂજ્ય ભાઈશ્રી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

પત્રાંક-૧૨૮

પ્રવચન-૪

તા.૨૬-૧૨-૯૭ (સવારે)

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પત્ર ૧૨૮ ચાલે છે. પરિભ્રમણની ચિંતના કેવા કેવા પ્રકારે હોય છે તેનું પોતાના સ્વાનુભવથી વર્ણન કરે છે. બીજા પેરેગ્રાફથી (આગળ લઈએ), “વળી સ્મરણ થાય છે કે એ પરિભ્રમણ કેવળ સ્વચ્છંદથી કરતાં જીવને ઉદાસીનતા કેમ ન આવી ?”

“વળી સ્મરણ થાય છે કે એ પરિભ્રમણ કેવળ સ્વચ્છંદે કરતાં જીવને ઉદાસીનતા કેમ ન આવી ?”

સ્વચ્છંદ એટલે તીવ્ર રસવાળો કષાય. એ પણ સ્વચ્છંદનો એક પ્રકાર છે કે જેમાં ખચકાટ ન હોય -- Without Hesitation (ખચકાટ વગર) – લૌકિક પ્રવૃત્તિમાં તીવ્ર ક્રોધ, માન, માયા, લોભના પરિણામ થાય છે એને સ્વચ્છંદ કહે છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ નહીં ચાલીને પોતાની મનમાની કરવી -- એ સ્વચ્છંદ છે, એટલે જ્ઞાનીના માર્ગે નહીં ચાલીને પોતાની કલ્પનાથી ધર્મસાધન કરવા એ સ્વચ્છંદ છે. આવી રીતે સ્વચ્છંદ કરતા જીવને ઉદાસીનતા કેમ ન આવી ? ‘આમ ન કરવું જોઈએ’– એવું

કેમ ન આવ્યું ? ‘મારે આમ નહોતું કરવું જોઈતું -- એમ કેમ ન આવ્યું ?

શરીરનાં રોગના વિષયમાં આપણે આવી ભૂલ નથી કરતા. આપણે શું ? અભણ માણસ હોય છે, એ પણ નથી કરતો. આપણે તો કંઈક બુદ્ધિજીવી માણસો છીએ, બુદ્ધિથી કંઈક કામ કરીએ છીએ, બુદ્ધિથી જીવન જીવીએ છીએ. આપણું ઉપજીવન-કમાણી વગેરે બુદ્ધિથી કરીએ છીએ પણ જે અભણ હોય છે, શારીરિક પરિશ્રમથી પેટ ભરતો હોય, એ પણ રોગ થાય ત્યારે ડૉ ટર પાસે જાય છે, એ પોતાની મેળે દવા નથી લેતો. અને કોઈ ઇલાજનું પુસ્તક વાંચવાનો પ્રયાસ નથી કરતો. આપણે શું કરીએ છીએ ? કાં તો ગ્રંથ વાંચવા બેસી જઈએ છીએ, કાં તો વ્રતાદિ ઉપવાસ કરી લઈએ છીએ, જેમ મનમાં આવે તેમ કરીએ છીએ. જેની પાસે શરીરબળ છે એ વ્રતાદિમાં લાગી જાય છે, જેની પાસે બુદ્ધિબળ છે એ ગ્રંથ વાંચવામાં લાગી જાય છે. એ તો થયું તનબળ અને મનબળ, હવે રહ્યું ધનબળ. જેની પાસે પૈસા હોય એ દાન દેવામાં લાગી જાય છે અને માને છે (કે) અમે કંઈક ધર્મ કરીએ છીએ. પણ, આ વિષયના તજજ્ઞ કોણ છે ? જ્ઞાની કોણ છે ? અને આ ધર્મસાધન કેવી રીતે કરવા જોઈએ ? આ વાત સમજ્યા વગર પોતાની મનમાની કરી લ્યે છે.

આમ જ અનંતકાળ વીત્યો છે; એટલે પરિભ્રમણ છૂટ્યું નહી, પરિભ્રમણ મટ્યું નહી. જેને મટાડવાની અભિલાષા હોય, જન્મ-મરણથી જેને છૂટવું હોય, એને આ વિચાર આવે છે (કે) મેં આવું કેમ કર્યું ? આવી ભૂલ કેમ કરી ? નહોતી કરવી જોઈતી. “બીજા જીવો પરત્વે ક્રોધ કરતાં, માન કરતાં, માયા કરતાં, લોભ કરતાં કે અન્યથા કરતાં તે માહું છે એમ યથાયોગ્ય કાં ન જાણ્યું ?” આ અહિતકર છે, આત્માને અહિત કરવાવાળા છે એમ કેમ ન જાણ્યું ? ‘યથાયોગ્ય’ કેમ ન જાણ્યું ? એટલે કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભના જે પરિણામો થાય છે, એને યથાર્થતામાં (અહિતકર્તા છે) એમ જાણવું જોઈતું હતું. યથાર્થતા એટલે શું ? મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં (પરિણામ) કેવા હોય છે ? જ્ઞાનીની ભૂમિકામાં (પરિણામ) કેવા હોય છે ? મુનિની ભૂમિકામાં (પરિણામ) કેવા હોય છે ? આ ચાર પ્રકારની

કર્મ-પ્રકૃતિ છે – ક્રોધ, માન, માયા, લોભ. બધા જીવોને આ ચારેય પ્રકૃતિનો ક્રમથી ઉદય આવે છે. ચારેક બે કે ત્રણનો સાથે પણ (ઉદય આવે) છે.

ચારેક કોઈને ચારેય મુખ્ય હોય છે, ચારેક કોઈને ત્રણ મુખ્ય હોય છે, ચારેક કોઈને બે મુખ્ય હોય છે, વળી ચારેક કોઈ પણ એક મુખ્ય હોય છે અને ત્રણ સામાન્ય હોય છે. તો મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં અનંતાનુબંધીનો પ્રકાર શું છે ? જ્ઞાનીની ભૂમિકામાં અનંતાનુબંધીનો પ્રકાર નહીં હોવાથી આ ચાર પ્રકૃતિના પરિણામ કેવા હોય છે ? મુનિદશામાં સંજ્વલનના પ્રકાર કેવા હોય છે ? એ યથાયોગ્ય કાંઈ ન જાણ્યું. એટલે આપણે જે મુનિ નથી એને મુનિ માન્યા, જે જ્ઞાની નથી એને જ્ઞાની માન્યા, જ્ઞાની છે એમને અજ્ઞાની માન્યા અને મુમુક્ષુને પણ ન ઓળખ્યા કે કોણ કેવા હોય છે? યથાયોગ્ય ન જાણ્યું. કારણ કે આ દોષ છે એમ પરિચય છે એટલે સમજાય છે પણ યાં (કંઈ ભૂમિકામાં) કેમ હોય એનું વિજ્ઞાન આપણી પાસે નહીં હોવાથી આપણે જાણતા નથી.

“એમ યથાયોગ્ય કાં ન જાણ્યું ? અર્થાત્ એમ જાણવું જોઈતું હતું”..... આ જાણવું જરૂરી હતું, આપણા હિત-અહિત માટે જાણવું જરૂરી હતું. “છતાં ન જાણ્યું એ વળી ફરી પરિભ્રમણ કરવાનો વૈરાગ્ય આપે છે”. પરિભ્રમણ નહીં કરવાના વિષયમાં, કરવાના એટલે નહીં કરવાના વિષયમાં વૈરાગ્ય આપે છે; પરિભ્રમણ નથી કરવું. આ પરિભ્રમણનાં કારણોને છોડી દેવા જોઈએ. ખાસ કરીને પોતાના જે તીવ્ર પરિણામ છે – ક્રોધ, માન, માયા અને આપણી ધર્મપ્રવૃત્તિ જ્ઞાનીની આજ્ઞા અનુસાર નથી, એ વિષયમાં આપણા એવા પ્રકારનાં પરિણામ હોવાં જોઈએ કે એ આપણા પરિભ્રમણનાં કારણ બને છે. હવે, મારે પરિભ્રમણથી છૂટવું છે – પરિભ્રમણમાં ચાલવું નથી, આમ વૈરાગ્યપૂર્વક પરિણામ ચાલવા જોઈએ તો જ રસ ઓછો થશે.

મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં જે વૈરાગ્ય હોય છે, એ નિરસ પરિણામોને વૈરાગ્ય કહે છે. લોકો ત્યાગને વૈરાગ્ય સમજે છે પણ મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં એ વાત નથી. કોઈ (ત્યાગ) કરે છે. ઠીક છે, પણ, નિરસતા એ જ વૈરાગ્ય છે અને એ જ આ ભૂમિકાનો ત્યાગ છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભનાં પરિણામોમાં

નિરસતા આવવી જોઈએ, આ ચારિત્રમોહનાં પરિણામો છે, જો પરિભ્રમણની ચિંતનાનાં કારણે ચારિત્રમોહનાં પરિણામોમાં નિરસતા આવશે તો જે દર્શનમોહનાં પરિણામ છે એની શિત (પણ) ક્ષીણ થશે. શું સંબંધ થયો ? વાત શું લીધી છે ? કે ચારિત્રમોહનાં પરિણામો સ્વચ્છંદથી એટલે તીવ્ર રસે કર્યા છે, હવે જેને પરિભ્રમણની ચિંતા થઈ એના ક્રોધ, માન, માયા, લોભના પરિણામો ફિક્કા પડી જશે. ફિક્કા થવાથી દર્શનમોહનાં પરિણામો પણ ક્ષીણ થતા જશે. આ બંને વાત બનવાથી જ્ઞાનમાં નિર્મળતા (આવે છે એટલે) પોતાના હિત-અહિતની સૂઝ (અને) એ પ્રકારના વિવેકની પ્રાપ્તિ થાય છે. આમ, ચારિત્ર, શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનમાં ફેરફાર થાય છે કે જે મુખ્યગુણો છે. આને એક જ શબ્દમાં ‘પાત્રતા’ કહેવાય છે. એક શબ્દમાં એને ‘પાત્રતા’ કહેવાય છે. મુમુક્ષુની પાત્રતા, મોક્ષાર્થીપણું, આત્માર્થીપણું- એમાં શું હોય છે ? કે એનો જે દર્શનમોહ છે એ નબળો પડે છે. એના જ્ઞાનમાં હિત-અહિતનો વિવેક પ્રાપ્ત થાય છે અને એના ચારિત્રમોહના પરિણામ ફિક્કા પડી જાય છે. આમ, મોક્ષમાર્ગમાં જે સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર થયું એ જ ત્રણેય પ્રધાન ગુણોમાં, મુમુક્ષુતાની ભૂમિકામાં આ પ્રકારનો ફેરફાર આવી જાય છે. અને આ જ ફેરફાર આગળ વધીને એ ત્રણેય ગુણો આત્મસન્મુખ થાય છે અને એને (જ) સમ્યક્ કહે છે. આ પરિભ્રમણની ચિંતનાથી આ પાત્રતાની શરૂઆત થાય છે અને એ વૈરાગ્ય સહિત હોય છે.

“વળી સ્મરણ થાય છે કે જેના વિના એક પણ પણ હું નહીં જીવી શકું એવા કેટલાક પદાર્થો (સ્ત્રી આદિક) તે અનંત વાર છોડતાં, તેનો વિયોગ થયાં અનંતકાળ પણ થઈ ગયો; તથાપિ તેના વિના જિવાયું એ કંઈ થોડું આશ્ચર્યકારક નથી.” શું કહે છે ? (પહેલા) રાગનો વિષય લીધો છે). જીવને તીવ્ર રાગ હોય છે. પતિને પત્ની ઉપર, પત્નીને પતિ ઉપર રહે છે, કે એના વિના હું જીવી નહીં શકું. મારું જીવન નહીં ચાલી શકે, તીવ્ર રાગ આવો હોય છે. અનંતકાળમાં આવાં ઘણાં પરિણામ કર્યાં અને આયુષ્ય પૂરું થયે આવા પદાર્થો છોડ્યા, વિયોગ પણ થઈ ગયો. પોતાનું (આયુષ્ય પૂરું) થઈ જાય અથવા તો સામેવાળાનું (આયુષ્ય પૂરું) થઈ જાય.

કોઈ ને કોઈનું તો આયુષ્ય પૂરું થવાનું જ. તોપણ ચાલતા જીવનમાં એમ લાગે કે હું જીવી નહીં શકું, આના વિના હું જીવી નહીં શકું. આવો તીવ્ર રાગ હોય છે. છતાં, એના વગર પોતે મર્યો નહીં, જીવતો રહ્યો છે એની સાબિતી વર્તમાન વિદ્યમાનતા છે કે વર્તમાનમાં આપણે જીવતા છીએ-એ વાત જે આપણા અનુભવમાં આવી હતી કે ‘હું નહીં જીવી શકું - હું નહીં જીવી શકું એ વાત તદ્દન ખોટી હતી. ખોટી હતી એટલે કલ્પનામાત્ર હતી, શું ? કલ્પનામાત્ર હતી. એમ જ કહેશે.

“અર્થાત્ જે જે વેળા તેવો પ્રીતિભાવ કર્યો રાગ કહો કે સાંસારિક પ્રેમ કહો, પ્રીતિ કહો (એક જ વાત છે) જે જે વેળા તેવો પ્રીતિભાવ કર્યો હતો તે તે વેળા તે કલ્પિત હતો” શું હતું ? કલ્પિત હતો. વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ એવી નહોતી. એક જમાનામાં ચારેક ચારેક એવું થતું (કે કોઈ) માણસ મરી જાય તો (એની) સ્ત્રી એની પાછળ સતી થઈ જતી, એ પણ ચિંતામાં બળી જતી, કે હવે મારું જીવવું કંઈ જરૂરી નથી. એ એક માન્યતા છે કે એની સાથે હું પણ ચાલી જઈશ. એવું કાંઈ સંભાવિત નથી કે જે મરી ગયો (છે) એની સાથે બીજો મરે તો (બન્ને) સાથે જ જાય. એ કાંઈ આપણા કંટ્રોલની (Control) વાત નથી. કારણ કે જીવનમાં જે પણ કર્મબંધન કર્યા છે એ બધાએ અલગ-અલગ પ્રકારના કર્યા છે અને પોતપોતાનાં કર્મ ભોગવવા ભોગ્યસ્થાનોમાં એ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એમાં કોઈનું ચાલે નહીં, કે હું આની પાછળ જાઉં; સાથે રહું, એવો જે સાથે રહેવાનો રાગ છે એ (રાગ) કામમાં આવતો નથી. તોપણ, તીવ્ર રાગવશાત્ કોઈ આવું કરી લેતા હતા. હવે તો એ જમાનો નથી, પણ આવું કરતા હતા. તોપણ, એ રાગ અનુસાર વસ્તુસ્થિતિ તો છે જ નહીં.

વસ્તુનાં સ્વરૂપ અનુસાર, સિદ્ધાંત એવો છે કે રાગ અનુસાર વસ્તુનું સ્વરૂપ જ નથી. (કોઈ) પણ પ્રકારનો રાગ લઈ લ્યો, કે દ્વેષ લઈ લ્યો, અથવા કોઈ પણ વિકારભાવ લઈ લ્યો; એના અનુસાર વસ્તુનું સ્વરૂપ જ નથી. આ સિદ્ધાંત છે. બતાવો લ્યો ! કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લઈ લ્યો કે આવો રાગ થયો (અને એવું જ) વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. કેમ (નથી) ?

કે રાગ બીજા પદાર્થો પર કરવામાં આવે છે, (જેમાં) કોઈ ચેતન છે, કોઈ અચેતન છે. હવે. બન્ને પદાર્થ (તો) ભિન્ન છે, (પણ) જીવ રાગથી સંબંધ જોડે છે. રાગના માધ્યમથી જીવ ભિન્ન પદાર્થો સાથે સંબંધ કરે છે. ખરેખર તો બે પદાર્થોને ચારેય સંબંધ જ નથી. બે પદાર્થોને વચ્ચે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ, ચારેય પડખેથી અત્યંત અભાવ છે. અભાવ છે એટલે એકબીજામાં, એકબીજાનું કામ થવાનો કોઈ પ્રકાર બનતો (જ) નથી. જે કાંઈ પણ પરિણામ થાય છે એ બન્નેમાં પોતપોતાની યોગ્યતાનાં કારણે, પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર થાય છે. બધા પદાર્થો પોતાના ગુણધર્મ અનુસાર પરિણમન કરે છે, આ પદાર્થનું વિજ્ઞાન છે. આમાં ઈચ્છા, રાગ, દ્વેષ, મોહ કાંઈ કામમાં ન આવી (શકે). સંસારનાં લોકો કે જે એનાથી અજાણ છે, તેઓ ચાહે છે કે પોતાની ઈચ્છા અનુસાર બનતું રહે. પણ, એમ થતું નથી, બહુભાગ એમ બનતું નથી. એટલે જ ખેદભિન્ન થાય છે, આકુળિત થાય છે, દુઃખી થાય છે, અને દુઃખનું કારણ જાણતા નથી (કે) આપણે દુઃખી કેમ થયા ? એનું કારણ જાણતા નથી. એક જ વાતની જીદ, હઠ હોય છે કે પદાર્થ મળે તો હું સુખી થઈશ, નહીં મળે તો હું દુઃખી થઈ જઈશ. અને મળે ત્યારે સુખ થતું નથી, કારણ કે સુખ માટે ફરીને પાછો પ્રયાસ ચાલુ (જ) રહે છે. જો, સુખ મળતું હોત તો કોઈ સુખ માટે પ્રયાસ જ ન કરતો હોત.

અહીંયાં, મનુષ્યલોકમાં તો એટલો પુણ્યયોગ નથી જેટલો દેવલોકમાં (છે). તોપણ, ત્યાં પણ ખૂબ જ આકુળતાની અગ્નિ હોય છે, સામાન્ય નથી હોતી - બહુ જ હોય છે. ત્યાં કંઈ વેપાર, ધંધા, વ્યવસાય, નોકરી કાંઈ નથી, બધા સંપન્ન છે, બીમારી નથી, ત્યાં કોઈ ડૉ ટર નથી, દેવોમાં ધન્વન્તરિ વૈદ્ય હોય છે પણ દેવો તો બીમાર પડતા જ નથી. એટલે એની જરૂર જ પડતી નથી. ન તો બાળપણ છે, ન વૃદ્ધાવસ્થા છે તોપણ બહુ જ દુઃખ છે, ખૂબ જ દુઃખી છે, કારણ શું છે ? કે સમાધાન નથી થતું. સુખ નથી મળતું એ વિષયમાં કાંઈ સમાધાન થતું નથી. અને ત્યાં પણ ઓછા-વધતા, ઓછા-વધતા પુણ્યવાળા દેવ હોય છે. જે ઓછા પુણ્યવાળા

હોય છે તે વધારે પુણ્યવાળાની ઈર્ષા કરે છે, જેમ અહીંયાં થાય છે, અહીંયાં શું થાય છે ? ચાલવાવાળો (કે) સાયકલ ચલાવવાળો ગાડી સાથે પોતે ભટકાઈ જાય તો માર કોને પડશે ? ગાડીવાળાને. કેમ ? એમ કેમ ? એમાં કાંઈ ન્યાય છે કે નહીં ? ભૂલ ગાડીવાળાની ન હોય છતાં માર કોને પડે છે ? ગાડીવાળાને. કેમ ? ગાડીની ઈર્ષા છે ને ! બધાની પાસે તો ગાડી ન હોય (તો) જેની પાસે છે એણે આમ કેમ કર્યું ? બસ ! કોઈ જોશે નહી, કોઈ વિચાર પણ નહીં કરે ! આ જ ઈર્ષાનું પ્રમાણ લોભની તીવ્રતાનાં કારણે, દેવલોકમાં સૌથી વધારે હોય છે. એટલે ત્યાં દેવલોકમાં બહુ જ દુઃખ હોય છે. કેટલા દુઃખી છે ? કે ખૂબ જ દુઃખી છે.

આપણે ત્યાં એવું થાય છે કે નહીં ? જે મોટા-મોટા Industrialist (ઇન્ડસ્ટ્રીઆલીસ્ટ) હોય છે તેઓ (બીજાના) Murder (ખૂન) કરાવે છે કે નહીં ? હૈં ! એકને પછાડવામાં, મારવામાં કેટલી (રાજનીતિ) ચાલતી હોય છે એમાં !? લાખો-કરોડો (રૂપિયા) હોવા છતાં તેઓ કેટલા દુઃખી છે ? એના પરિણામની Film (ફિલ્મ) દેખાડવામાં આવે તો ખબર પડી (જાય) કે બહુ જ દુઃખી છે- આપણા કરતાં વધારે દુઃખી છે.

એટલે જ, સંસારમાં ગરીબ પણ સુખી નથી અને ધનવાન પણ સુખી નથી. મનુષ્ય પણ સુખી નથી અને દેવ પણ સુખી નથી. તિર્યચ, નારકી તો કેટલા દુઃખી જ છે એ કહેવાની જરૂર નથી. એટલે આપણો પ્રયાસ ચારેય ગતિનાં પરિભ્રમણથી છૂટવાનો હોવો જોઈએ અને એ પ્રયાસ કરવામાં આપણા કેવાં-કેવાં પરિણામથી પરિભ્રમણ થાય છે ? એ વાત આપણી સમજણમાં આવવી જોઈએ, આપણી સૂઝમાં આવવી જોઈએ અને આ વિષયમાં એનો નિષેધ હોવો, એનો કરડો નિષેધ હોવો એ જ પરિભ્રમણની ચિંતના અને વેદના છે. આમ થયા વિના છૂટવાના માર્ગમાં કોઈ આગળ વધી ન સકે.

આવો રાગ અને પ્રીતિભાવ કલ્પિત હતો, “એવો પ્રીતિભાવ કાં થયો ? એ ફરી ફરી વૈરાગ્ય આપે છે.” મને આવું કેમ થયું ? આવી કલ્પના મેં કેમ કરી ? કે જેનાથી મારું પરિભ્રમણ વધારે વધી ગયું, આવું મેં

કેમ કર્યું ? આવા તીવ્ર રાગના પરિણામ પરિભ્રમણ વધારનારા છે. હવે અહીંયા સવાલ એ ભો થશે કે શું પરિવારના સભ્યો પ્રત્યે રાગ ન હોવો જોઈએ ? આ તો અમારી Feelings (લાગણીઓ) છે, અને આ જ અમારું જીવન છે – જો આ ન રહે તો પછી જીવનમાં શું રહેશે ? શું વધશે ? આ સવાલ ભો થાય છે. આ સવાલ કોને ભો થાય છે ? કે જેને પરિભ્રમણની ચિંતા ન હોય તેને; પરિભ્રમણની ચિંતાવાળાની આ વાત નથી. આવો પણ એક સવાલ સામે આવશે, આમ જોઈએ તો આ સવાલ તો તમારે કરવો જોઈએ કે જ્યારે આપસમાં Feelings નથી રહેતી તો પછી એક બીજાની એકબીજા પ્રત્યેથી જે Duty (ફરજ) છે, એનું પાલન કોણ કરશે ? આવી વાત સાંભળીને તો દીકરો બાપની સેવા જ નહીં કરે એનું શું ? પછી ઘર, ગૃહસ્થીની વ્યવસ્થા, સમાજ વ્યવસ્થા કેવી રીતે ચાલશે, આવો સવાલ સામે આવશે. જુઓ ! આ માર્ગ વિવેકનો છે, અવિવેકનો નથી, એ વાત ઠીક છે ! વિવેક એટલે પરમવિવેકનો છે. હવે, જેને આત્માની, પોતાના હિત-અહિતનો વિવેક જાગ્રત થયો છે એને પરસ્પરના લૌહિ વ્યવહારમાં આપસમાં કેવી રીતે સુખ-શાંતિથી રહેવું એ વાત સારી રીતે સમજાય જાય છે. આ ઉપદેશનો કોઈ એવો અર્થ નથી કે તમે જે કોઈ વ્યવહારિક Duty કે ફરજ હોય એને બંધ કરી ધ્યો; ઉપદેશનો આશય એવો નથી. પણ, આવા કાર્યો કરતી વખતે જે પોતાપણુ થાય છે એને બંધ કરી દો.

માનો કે જેમ કોઈ એક છ-બાર મહિનાનું બાળક છે, એની મા પોતાપણું કરીને એનું પાલન-પોષણ કરે છે અને નોકરાણી છે એ એની પરવરિશ કરશે, એની મા પણ પરવરિશ કરશે; રાજા, મહારાજા, શ્રીમંતશેઠને ત્યાં આવી Lady (આયા) રાખવામાં આવે છે જે મા કરતા પણ વધારે સારી રીતે પરવરિશ કરે છે. કેમ ? કેમકે (એ) આયા આ વિષયમાં Expert હોય છે. એટલે જ તો એને આ નોકરી દેવામાં આવે છે, કે બાળકોની પરવરિશ કરવામાં (એ) બહુ Clever (હોશિયાર), બહુ Expert (તજજ્ઞ) હોય છે. અને મા કરતાં પણ સારી (પરવરિશ) કરે છે. એટલે બાળકોની

પરવરિશ કરવી એ કોઈ અપરાધ નથી પણ ‘મારું બાળક’ એવા પરિણામ અપરાધ છે.

જો ઘરમાં કોઈ બીમાર હોય (તો) એની (માટે) દવા લાવવી, એને કોઈ સેવાની જરૂરત હોય તો એ કામ કરવા એ કોઈ અપરાધ નથી. પણ, આ મારા ફલાણા છે એટલે હું આમ કરું – આ પરિણામ અપરાધ છે, કારણ કે આ મમત્વ જે છે એ ભય અને બધા પ્રકારના દુઃખો અને દોષોનું ઉત્પાદક છે. એટલે ફરક પડે છે તોપણ, કોઈ Problem (સમસ્યા) હોય તો (એની) ચર્ચા કરી શકીએ છીએ. તમને શું-શું Problem આવે છે બતાવો - કેમ હોવું જોઈએ ? કેમ ન હોવું જોઈએ ? વ્યવહારિક કામો બરાબર કરો, (પણ) ભિન્નત્વ રાખીને, ભિન્નત્વ સમજીને; પોતાપણું નથી કરવું – એટલી જ વાત છે. કારણ કે આપણું અસ્તિત્વ અને બીજા જીવનું અસ્તિત્વ એક નથી. ભિન્ન ભિન્ન અસ્તિત્વ છે, મમત્વ કરવાથી કોઈ ફાયદો નથી. નુકસાન જ નુકસાન છે. મમત્વ કરવાથી નુકસાન જ નુકસાન છે. કોઈ ફાયદો નથી, અને કામ તો જે થવાનું હોય એ જ થાય છે, ન થવાનું હોય એ નથી થતું. કાંઈ ઈચ્છાથી થાય છે એવું કાંઈ નથી. એમ, આપણે ઈચ્છીએ કે ઘરમાં કોઈ બીમાર પડે જ નહીં અને તોપણ બીમારી આવી જાય તો દવા દેતાંની સાથે જ એ ઠીક થઈ જાય – એવું કાંઈ સંભવ નથી. થવાનું હોય એમ જ થાય છે, ન થવાનું હોય એ નથી થતું. આપણે પોતાપણું નહીં કરીને Duty Perform (ફરજ બજાવવી) કરવાની છે. Duty (કાર્ય) તો કરવાની છે પણ પોતાપણું કરીને નહીં એ ફરક છે. એ તો વાત થઈ અંદરની, બહારમાં તો સારી રીતે કામ થશે, અંદરમાં પરિણામ ફરી જશે, તો પોતાને દુઃખ નહીં થાય, આકુળતા નહીં થાય નહીંતર (જ્યાં) મમત્વ છે ત્યાં પહેલા ભય થાય છે, મમત્વની સાથે ભય હોય જ (છે) જોઈ લ્યો તમે જ્યાં જ્યાં મમત્વ થતું હોય, જેટલું મમત્વ વધારે, એટલો ભય વધારે અને એટલું દુઃખ વધારે. Practical વાત છે, એકદમ Practical વાત છે.

જ્યારે (બીજો) પદાર્થ ભિન્ન છે તો મમત્વ કરવાનો ફાયદો શું ?

જ્યારે વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે ભિન્ન-ભિન્ન પદાર્થ છે, આપણું અસ્તિત્વ જ ત્યાં નથી, (તો) આપણે પોતાપણું કેવી રીતે કરીએ છીએ ? પોતે જ છેતરાય છે કે આ દીકરો મારો છે, આ મારી છે, એ મારું છે- (બધી) ગરબડ છે. આપણું અસ્તિત્વ અહીંયાં છે, એનું અસ્તિત્વ ત્યાં છે અને આપણે ઈચ્છીએ એવા જ દરેક સમયે પરિણામ પણ સામેવાળાના નથી હોતા. આપણે ઈચ્છીએ કે (એના) (એવા) પરિણામ થાય, આને આવો ભાવ થાય, આને આવો ભાવ થાય, આને આવો ભાવ થાય, — એ શું થઈ શકે ? એના ભાવ એની યોગ્યતા અનુસાર થશે, આપણા ભાવ આપણી યોગ્યતા અનુસાર થશે. એકબીજાનાં પરિણામ કરી શકાય છે શું ? ચારેય સંભવ નથી.

પ્રશ્ન :- શું અભિપ્રાયમાં પારકાપણું રાખવું ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- અભિપ્રાયમાં એ વાત છે -- બધા ભિન્ન-ભિન્ન છે, બાકી તો બહારની જે Duty છે એ Perform કરી લેવી. અભિપ્રાયમાં ભિન્નતા (હોવી જોઈએ) સમજણમાં અત્યારે તો એ રીતે સમજણ હોવી જોઈએ.

પ્રશ્ન :- આત્મકલ્યાણનું લક્ષ સૌ પ્રથમ રાખીને પ્રવૃત્તિ કરવી ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- પહેલાં જ આત્મકલ્યાણનું લક્ષ કરવું. સૌથી પહેલાં જ આત્મકલ્યાણનું લક્ષ કરવું. લક્ષ વગરની પ્રવૃત્તિ શું કામની ? અને આત્મકલ્યાણનું લક્ષ નથી એ રીતે તો સંસારના જીવો જીવે છે. બધાંય એમ જ જીવે છે. પહેલા તો એ (લક્ષ) હોવું જ જોઈએ, પછી જ એને અનુસાર બધી જ પ્રવૃત્તિ યથાયોગ્ય લક્ષપૂર્વક ચાલશે, નહીંતર નહી ચાલે.

એક સવાલ છે, વધારે સ્પષ્ટતા કરીએ; ચારેક આત્મકલ્યાણનાં લક્ષવાળો જીવ પોતાના આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં આગળ વધે છે, અગ્રેસર થાય છે ત્યારે એનું સાંસારિક Duty ઉપરથી લક્ષ ઓછું થઈ જાય છે. ત્યારે સાથે રહેનારને એવું થાય કે મારા પ્રતિ Negligence (ઉપેક્ષા) Intentionally (ઈરાદાપૂર્વક) થઈ રહી છે. શું ? ઈરાદાપૂર્વક આ મારા પ્રતિ બેદરકાર (રહે) છે અને આ અમે(હું) સહન નથી કરી શકતા. શું ? આ

વાત અમે સહન (નથી કરી શકતા). આમ વાત બને છે ત્યારે પરિસ્થિતિ નાજુક બને છે, ત્યારે પરિસ્થિત થોડી નાજુક બનતી જાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં શું કરવું જોઈએ ? કોણે - શું કરવું જોઈએ ? જેને અસમાધાન રહે છે તેણે શું કરવું ? કેવી રીતે સમાધાન કરવું ? આ પ્રશ્ન તો તમારે લોકોએ ઉઠાવવો જોઈએ કે નહીં ? (બધાને) અનુભવ તો થતો જ હોય છે (ને) ! ત્યારે બરેબર, તો એની ચર્ચા કરી લેવી જોઈએ, કે આ આમ કેમ થાય છે ? જો Honestly એટલે કે પ્રમાણિકતાથી એવું બનતું હોય, અર્થાત્ એ પોતાના આત્મકલ્યાણનાં પરિણામ લાગ્યા હોય અને બીજી બાજુ ધ્યાન ન જાતું હોય (તો) આ વાતને સહન કરી લેવી સારી છે. (કે) આપણે તો નથી કરી શકતા પણ ઓછામાં ઓછું જે કરે છે એની અનુમોદના તો કરીએ ! એ આપણા માટે સારુ છે. આપણા પોતાને માટે આ માર્ગમાં આવવા માટે આ સારી વાત છે, પણ આપણે આપણી સુવિધા માટે એટલી હદે Selfish (સ્વાર્થી) ન થઈ જવું કે સામેવાળો પોતાનો માર્ગ છોડી આપણા ઉપર ધ્યાન દેવા લાગે, એમ ન થવું જોઈએ. અને આપણી જે અપેક્ષાવૃત્તિ છે એ આપણને જ દુખદાયક છે. આપણે બીજાથી અપેક્ષા શા માટે રાખવી ? શું કારણ છે ? જેટલી અપેક્ષાવૃત્તિ રહેશે એટલું ઉદાસીનતાથી દૂર (જ) જવાનું છે. જેટલી અપેક્ષાવૃત્તિ રહેશે એટલું ઉદાસીનતાથી દૂર જવાની વાત છે. અનંતકાળથી અપેક્ષા કરી કરી ને જ તો દુઃખી થઈ રહ્યો છે. હવે તો વૈરાગ્યમાં આવવાનું છે. ઉદાસીનતામાં આવવું છે તો અપેક્ષાવૃત્તિને તો છોડવી જ જોઈએ. સંસારમાં નાનામાં નાની લડાઈ, વિગ્રહ, કલેશ છે તે અપેક્ષાવૃત્તિ ને કારણે જ છે. મારી અપેક્ષા પૂરી ન થાય એટલે મને ગુસ્સો આવે છે. બસ ! કલેશ અહીંથી શરૂ થાય છે. હવે કે જ્યારે આપણા સિદ્ધાંતો અને વસ્તુસ્વરૂપ તો એવા છે કે અપેક્ષા થાય જ નહીં.

પ્રશ્ન :- જ્યાં અમારું મમત્વ છે ત્યાં ડ્યુટી પરફોર્મ કરી લઈએ અને જ્યાં મમત્વ નથી ત્યાં ઉપેક્ષા રાખીએ-એ બરોબર છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- એ તો બિલકુલ બરાબર નથી. મમત્વ છે તો ઉદાસીનતા છે જ નહીં યાંય પણ મમત્વ છે તો ઉદાસીનતા છે જ નહીં.

अने ममत्व डोय त्यां तो सडु कोरु करे ऐ अने ममत्व न डोय त्यां नथी करतां, आणी दुनिया ऐम ज करे ऐ. तो पछी ऐमां ने आपणामां शु इरक पड्यो ? अधां ऐम ज करे ऐ. ऐमां ने आपणामां शु इरक पड्यो ? अही तो अरेअर ऐ आत्मकल्याणने मार्ग आगण वधे ऐ, आगण वधी रखा ऐ, तेने कारणे उदासीनता आवे ऐ. संसारिक कार्यामां उदासीनता आवे ऐ, तो ते अराअर ऐ. ऐवी उदासीनता डोवी जोरुऐ अने ऐने कारणे संसारमां, धरमां कलेश नडी थवो जोरुऐ. ऐना कारणथी नही थवो जोरुऐ.

प्रश्न :- आरुश्री ! आप ऐ रीते कडो ऐ ऐ प्रकारे मुमुक्षु आत्मकल्याणना मार्गमां आवे अने धरमां कलेश शरु थरु जाय. ऐने उदासीनता आवी डोय ते धणुं Explain करे, समजाववा प्रयत्न करे, तोपण कलेश यालु रडेता डोय तो अमारे मुमुक्षुऐ शुं करवुं ?

पू. आरुश्री :- मुमुक्षुऐ ते प्रकारनो उदय जाणीने तेमां पण उदासीन रडेवुं. ऐ पण ऐक प्रकारनो उदय ऐ, आपणे धणुं छळीऐ के सामेवाणाने समाधान थरु जाय, ऐने पण शांति रडे, परन्तु ऐ जरुरी नथी के आपणे छळीऐ तेम अने ज, न पण अने. अने ऐम नही थवामां तेनुं कारण तेनी पासे ऐ अने (आपणां) उदयनुं कारण आपणी पासे ऐ. शुं ऐ अरेअर ? आपणे पूर्वमां ऐवा कर्मां बांध्या ऐ अने ते ज उदयमां आवी रखां ऐ, तो ऐम थवानुं कारण तो आपणुं पोतानुं ज ऐ, अने सामेवाणाने परिणाम नथी थतां ऐनुं कारण ऐनी पासे ऐ. आपणे आपणुं पोतानुं कारण जोवानुं ऐ. सामे वाणानुं कारण आपणे नथी जोवानुं-समाधान आ प्रकारे करवु – यारेय पोतानां परिणाम थवामां बीजा कोरुनी जवाअदारी ऐ ऐम नथी लेवानुं. यारेय नही ने ! आपणां परिणाम पण आपणे कारणे ज ऐ अने आपणे उदय पण आपणे कारणे ज ऐ. अले ते उदय पछी प्रतिकूलतानो डोय के अनुकूलतानो डोय.

डवे तमे कडेशो के आ प्रतिकूल उदय ऐ अटले अमने गमतो नथी. ऐ प्रकार शुं अमने न डोवी जोरुऐ ? -- पण प्रतिकूल उदय तो आ

માર્ગમાં વિશેષ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે. આ માર્ગમાં, આ લાઈનમાં પ્રતિકૂળતાનો ઉદય જીવને તરવા બરાબર છે, અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનાર છે. ત્યારે સંસારનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ દેખાય છે. જેથી વૈરાગ્ય આવશે, અને ઉદાસીનતા વધશે તો એ પ્રતિકૂળતા આપણે માટે પ્રતિકુળતા નહીં રહે પરન્તુ પ્રતિકૂળતા આપણે માટે એક પ્રકારની અનુકૂળતા થઈ પડશે. આ લાઈનમાં (માર્ગમાં) જ્ઞાની થવા માટે આ એક બહુ જ સુંદર ન્યાય છે. કારણ કે જ્ઞાનીઓની એ જ Policy છે, એ જ નીતિ છે. આપણે એનું અનુસરણ કરવાનું રહે છે. કોઈ પણ ઉદય આવી જાય ભલે અનુકૂળતાનો હોય કે પ્રતિકૂળતાનો હોય, એ માત્ર કહેવા પૂરતું છે, જ્યારે વાસ્તવમાં એવું કાંઈ છે જ નહીં. વસ્તુના સ્વરૂપમાં એવું કાંઈ છે જ નહીં. પરન્તુ કોઈ પણ પરિસ્થિતિ બને, પછી ભલે એને અનકૂળતા કહેવાતી હોય કે પ્રતિકૂળતા કહેવાતી હોય, આપણે એને કેવી રીતે આપણાં આત્મકલ્યાણમાં વાળી દેવી એ વાત, એ ટેકનીક આપણી પાસે હોવી જોઈએ. એ કાર્યપદ્ધતિ છે. જ્ઞાનીઓની એવી કાર્યપદ્ધતિ છે, અને મુમુક્ષુને એવી કાર્યપદ્ધતિ હોવી જોઈએ કે કેવી રીતે આપણે એ પ્રસંગોને આત્મકલ્યાણમાં ઘટાવી લેવા. એ રીતનો વળાંક લેવાનો છે. પછી તમને યાંચ તકલીફ થવાની નથી. ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં તમે આત્મકલ્યાણમાં અગ્રેસર થઈ આગળ વધતાં જશો. કોઈ પણ ઉદયની ચિંતા તમને નહીં થાય.

જેમકે તમારી કોઈ નિંદા કરે છે. અને માનો ન કરવા જેવી નિંદા કરે છે. બરાબર ! તો તમને ખરાબ લાગશે પણ ખરેખર ન લાગવું જોઈએ. કેમ ? તમને ખરાબ લાગશે પણ ખરેખર ન લાગવું જોઈએ કેમ ? કેમકે પણ એક પ્રકારના કર્મનો ઉદય છે જે અર્થે ભૂતકાળમાં આપણે કોઈ પરિણામ કર્યા હતાં. તો એ તો આપણાં અપરાધને કારણે થયેલું કાર્ય છે. સામેવાળો વર્તમાનમાં અપરાધ કરે છે. તેનું તે જાણે. હવે આપણો જે ઉદય છે તે એક પ્રકારનું કરજ હતું જે આપણે ચૂકવી રહ્યા છીએ. ચૂકવવાનું તો આપણે છે એમાં પેલો મદદ કરે છે. તો એનું આપણે ખરાબ શા માટે લગાવવું ? તે તો મદદ કરવાવાળો છે. જેમકે તમારા કપડાં મેલાં થયાં હતાં અને

સામેવાળો પોતાના સાબુ, પાણી, સોડા બધું પોતાનું લઈને આવ્યો, અને ધોવાનો પરિશ્રમ પણ તે જ કરે છે, ત્યારે તમે એનું ખરાબ લગાડો તો એ યાંનો ન્યાય છે ? બિલકુલ ખરાબ લગાડવું ન જોઈએ. અંદરથી ખુશ ખુશ થઈ જવું. કેમ ? ભલે બહારમાં કાંઈ દેખાવ કરવાની જરૂર નથી. પણ અંદરમાં રાજી-રાજી થઈ જવું કે ચાલો આ સારું થયું. આ પણ એક સારું થયું. આ પણ એક સારુ થયું, તમને કાંઈ થવાનું નથી. વળી તમને શું ફરક પડે છે ? એના પરિણામ એની પાસે છે. એના પરિણામ, એના ભાવ, એના આત્મામાં ચાલે છે, તમને તો કોઈ સ્પર્શ પણ કરતું નથી. આપણે આપણી જાતને શા માટે Involve કરીએ, ભેળવીએ. કોઈ જરૂરિયાત નથી.

સમાધિશતકમાં આચાર્યદેવ પૂજ્યપાદસ્વામી છે તે કહે છે કે કોઈ નિંદા કરનાર, ગાળ દેનાર મને તો જોઈ શકતો નથી. મને તો કોઈ જોઈ શકતું નથી. હું તો અરૂપી આત્મા છું, એમના ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય થઈ શકું તેમ નથી. કોઈના પણ ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય હું તો છું નહીં અને આ શરીરને જુએ છે પણ એ તો હું છું નહીં. જેને એ દેખે છે એ તે હું છું નહીં અને મને એ જોઈ શકતો નથી, પછી તે મને કહે છે એ વાત યાંથી આવી ? એ મારી વાત છે નહીં. સંસારમાં યાંય દુઃખી થવાનું કારણ છે જ નહીં. સંસારમાં કોઈ દુઃખનું કારણ છે જ નહીં. કેમ ? કારણ એણે તો આપણું કરજ ચૂકવી આપ્યું, કરજ ચૂકવવામાં મદદ કરી દીધી. સારી વાત છે. આપણી ફરજ તો એ હતી કે આપણું કરજ સામે ચાલીને દેવા જવું જોઈએ કે ભાઈ ! તમે મને પાંચ હજાર રૂપિયા આપ્યા હતા, તેનું વ્યાજ અટવું થાય છે, તે સાથે તમે લઈ જાઓ. એના બદલે સામેથી એ જ લેવા આવી ગયો તો પછી પ્રમાણિકતા તો એમાં રહી છે કે તમને વ્યાજ પણ દેવું જોઈએ અને આવવા-જવાનું ભાડુ અથવા પેટ્રોલના પૈસા પણ આપી દેવા જોઈએ. પ્રમાણિકતા પૂર્વક આટલી ઓફર મૂકી દેવી જોઈએ. અને તમારો સમય બગડ્યો માટે હજી વધારે બોલો તો હજી વધારે આપી દઈએ એવું થવું જોઈએ કારણ કે અમારો તો સમય બચ્યો. તમારા રૂપિયા

હતા, તમારું વ્યાજ હતું અને તમે આવવા-જવાનો પરિશ્રમ લીધો -- તેથી પરિશ્રમના પૈસા પણ લઈ લ્યો. સમય બગડ્યો તેના પણ પૈસા લઈ લ્યો અને આવવા-જવાનું ભાડું પણ લઈ લ્યો. એમ પૂરી પ્રમાણિકતાથી થઈ જાવ ઉદાર ! એવી વાત છે.

હવે કહો જોઈએ ! ચા ઉદ્યમાં તમને તકલીફ પડે છે ? બતાવો તેમ છતાં કોઈ ઉદ્યમાં તકલીફ થતી હોય તો કહેજો. બધાંનું Solution (સમાધાન) છે. એક પણ સવાલ એવો નથી કે જેનો જવાબ અહીંયાં નથી. No Question Remains Unanswered એક પણ સવાલ નથી રહેતો. આત્મા સર્વાંગ સમાધાન સ્વરૂપ છે અને આત્મા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ પણ સર્વાંગ સમાધાનરૂપ જ હોય છે. એક અંગમાં પણ અસમાધાનનો સવાલ નથી રહેતો. એટલા માટે જ્ઞાનીને ગમે તે પરિસ્થિતિમાં સમાધિ હોય છે. લખે છે કે નહીં કૃપાળુદેવ કે ઉપાધિમાં સમાધિ રહે છે. એ વાત તો પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. ઉપાધિ પોતે જ દુઃખદાયક છે જ્યારે સમાધિ સુખદાયક છે, પણ અહીંયાં બન્ને વાત છે. એટલા માટે જ સામાન્ય મનુષ્યને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ સમજાતું નથી. કે પરસ્પર બે વિરુદ્ધ વાત કેવી રીતે એકસાથે ચાલી રહી છે ? કે બરાબર ચાલે છે. પૂર્વકર્મ પોતાની ટ્રેક પર ચાલે છે, જ્યારે આત્મા પોતાની ટ્રેકમાં ચાલે છે. બન્ને ગાડીના ટ્રેક અલગ-અલગ છે તોપણ ચાલે છે બરાબર. અને તેનું નામ જ સાધકદશા છે. સાધકદશામાં તો બન્ને પ્રકાર ચાલવાના છે.

પ્રશ્ન :- જ્ઞાનીગુરુથી પણ સમાધાન ન મળે તો દુઃખ નથી મટતું, તો શું કરવું ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- કોઈ અસમાધાન રહેવાનું જ નથી. કૃપાળુદેવે આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રમાં 'પરમ જ્ઞાન સુખધામ' એમ લીધું છે. શું લીધું છે ? પરમ જ્ઞાન પણ તે જ અને સુખધામ પણ તે જ.

આ તો વાત ચાલી રાગના વિષયમાં, કે મેં ભૂતકાળ માં બહુ તીવ્ર રાગ કર્યો હતો અને તેના કારણે જ પરિભ્રમણ કર્યું. મારા તીવ્ર રાગના પરિણામ પરિભ્રમણના કારણભૂત થયાં છે હવે એવું ન થઈ જાય એ

વિષયમાં મારે જાગૃત રહેવાનું છે. તે જાગૃતિ ઉદાસીનતાને ઉત્પન્ન કરશે. એ જાગૃતિ નિરસપણાને લાવશે. અને શરૂઆતની ભૂમિકા માટે તે જ યથાર્થ પરિસ્થિતિ છે. જેટલો રાગ તીવ્ર હશે એટલું દુઃખ પણ તીવ્ર થશે. આ ભૂમિકામાં તે જેટલો મોળો પડશે, તેટલું આપણે માટે સારું છે. વીતરાગ તો રાગના અભાવમાં થવાય છે. આપણાં જે કોઈ વીતરાગ જિનેન્દ્ર પરમાત્મા થયાં તે સર્વેએ રાગનો અભાવ કરી દીધો. પણ એનું વિજ્ઞાન એવું છે કે રાગ મંદ પડ્યા વગર તેનો અભાવ થઈ શકે નહીં. અનંતકાળથી તેને ઘૂંટ્યો છે. અને તેની પરિણતી બનીને જામ થઈ ગઈ છે. જેમ કાટ લાગી જવાથી બોલ્ટ-નટ જામ થઈ જાય છે. તેમ આમ જોઈએ તો કાટના પરમાણુ તો બહુ ઝીણાં-ઝીણાં હોય છે પરન્તુ એનામાં તાકાત એટલી બધી હોય છે કે તેને ફેરવવા વાળો કેટલી પણ મહેનત કરે ટસથી મસ નથી થતો. એક સેન્ટીમીટર પણ તે ખસતો નથી. પછી તેમાં કેમીકલ રસાયણની પ્રક્રિયા કરવામાં આવે છે. ત્યારે કાટ ઢીલો પડે છે. અને પછી તે બોલ્ટ ફરે છે. નહીંતર તાકાત લગાવવાવાળા પાસે મોટા મોટા સાધન હોય છે, અને તાકાત પણ ઘણી લગાડે છે જ્યારે પેલાં કાટનાં પરમાણુ તો સાવ થોડા છે તોપણ મચક નથી આપતાં. પછી ત્યાં કોઈ એવું સોલ્યુશન / કેમીકલ લગાડી એને કમજોર કરી નાખવામાં આવે છે અને પછી તાકાત લગાડવામાં આવે છે તો કામ થઈ જાય છે. દરેક કામની પણ કોઈ ટેકનીક હોય છે.

અહીંયાં પણ આપણે વ્યવસ્થિત કામ કરવું છે. ગમે-તેમ નથી ચાલવું પરન્તુ વ્યવસ્થિતરૂપે યોજનાબદ્ધ કામ કરવાનું છે. અને તો જ સરળતાથી, સુગમતાથી હંમેશ માટે આ કામ થશે. હંમેશ માટે સુખ-શાંતિ જેનું ફળ છે એ પ્રાપ્ત થશે. આપણે પણ કાંઈ પણ કરીને કે નહીં કરીને પણ સુખ-શાંતિ જ જોઈએ છે. આપણે ખોટો રસ્તો છોડી દઈને સાચો રસ્તો પકડી લેવાનો છે. એટલી જ વાત છે. અને તે અર્થે જ જ્ઞાનીઓએ આ બધી લાંબી-લાંબી વાતો કરી છે.

પ્રશ્ન :- મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રોજે ટ બનાવવો પડશે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- હા ! પ્રોજે ટ બનાવવો પડશે. પૂર્ણતાનું લક્ષ બાંધવાનું છે અને પરિભ્રમણની ચિંતનાથી એની પ્રોસેસ (પ્રક્રિયા) શરૂ કરવાની છે. એકદમ વ્યવસ્થિત વાત છે. Scientific વાત છે. ઉભાંગડે ચાલવાનું નથી. અત્યાર સુધીમાં મનમાની તો બહુ કરી. હવે એ કરવાની નથી.

હજુ તો આ રાગના વિષયમાં પેરેગ્રાફ લખ્યો છે. હવે દ્વેષના વિષયમાં લખે છે, કે મેં દ્વેષ પણ કેટલો કર્યો છે, જ્યારે પરિણામમાં દ્વેષ હોય છે, પ્રતિપક્ષમાં રાગ તો હોય જ છે. બન્ને એક મોહનાં જ સંતાન છે. કેવાં છે ? મોહનાં જ સંતાન છે. બન્ને હોય જ છે. કોઈને ફ ત રાગ જ હોય અને દ્વેષ ન હોય એવું નથી બનતું. રાગની પૂર્તિ નથી થતી, ત્યારે દ્વેષનો જન્મ થઈ જ જાય છે. તે પાછળ ભો જ છે. પડદા પાછળ તે ભો જ છે. આપણા આત્માએ દ્વેષ પણ બહુ જ કર્યો છે. કેવી-કેવી રીતે કર્યો છે તે અને તે જ આપણા પરિભ્રમણનું કારણ થયું છે – એ વિષયમાં હવે પછીના પેરેગ્રાફમાં કહેશે. તે સાંજના સત્સંગમાં લઈશું.

d

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
પત્રાંક-૧૨૮

પ્રવચન-૫
તા.૨૬-૧૨-૯૭ (રાત્રિ)

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પત્રાંક ૧૨૮ ચાલે છે.)

કલ્પનાથી કેવો તીવ્ર રાગ થાય છે કે જેનો રાગ થાય છે. એના સંયોગ વગર જીવી નહીં શકાય એટલી હદનો રાગ થાય છે. કોઈ કોઈ તો મૃત્યુ પણ પામે છે. એ રાગને વશ કોઈ કોઈ તો મૃત્યુ પણ પામે છે. પણ એ કેવળ કલ્પના હોય છે. જીવ એ સંયોગ વિના અનંતકાળ રહેવાનો છે અને રહેશે. એ કલ્પનાનો વિચાર કરતાં પણ એના ફળસ્વરૂપે વૈરાગ્યની અને ઉદાસીન ઉત્પત્તિ થાય છે. હવે દ્વેષ કેવા પ્રકારે થાય છે, તે કહે છે.

“વળી જેનું મુખ કોઈ કાળે પણ નહીં જોઉં,” મોઢું જોવા માંગતો નથી. એટલે કેવો દ્વેષ હોય ? કે એની સામું હું જોવા માંગતો નથી. સામે આવે તો સામું જોવા માંગતો નથી. “જેને કોઈ કાળે હું ગ્રહણ નહીં જ કરું,” સ્વીકાર નહીં કરું, સામેથી ગરજ કરીને આવે તોપણ હું હવે સ્વીકાર

કરવાનો નથી, “તેને ઘેર પુત્રપણે, સ્ત્રીપણે, દાસપણે, દાસીપણે, નાના જંતુપણે, શા માટે જન્મ્યો ?” એવા જ કોઈ કર્મનું બંધન થાય છે કે એને ત્યાં પોતે દીનતા કરે એવી પરિસ્થિતિ(માં) જન્મે છે. દ્વેષ ઘણો કર્યો હોય, અધિકાર બુદ્ધિથી દ્વેષ કર્યો હોય, લટાનો એને ત્યાં દાસપણે, દાસીપણે, સ્ત્રીપણે, એનો કૂતરો થઈને આવે, ઘરનો ઉંદર બને. દ્વેષભાવથી એવા કર્મો બંધાય. એને અભિમાન કર્યું હોય, જેની સાથે દ્વેષથી અભિમાન કર્યું હોય, એની આગળ પોતાને દીનતા કરવાનો વારો આવે. આ એક કુદરતની વ્યવસ્થા છે. જે માણસો બહુ અભિમાન કરે છે, એને એવા કર્મ બંધાય છે કે એના ફળ આવે ત્યારે એને ઘણી ગરજ અને ઘણી દીનતા, ઘણી યાચકવૃત્તિ કરવી પડે, એવી પરિસ્થિતિ એની આવે.

ગુરુદેવશ્રી એક દ્રષ્ટાંત આપતા હતા કે બહુ અભિમાન કરતો હોય, બહુ માન કરતો હોય કે મારી કિંમત સૌથી વધારે થવી જોઈએ, મને સૌથી વધારે માન મળવું જોઈએ, (એ) એકેન્દ્રિય વનસ્પતિમાં જાય અને મૂળામાં મફતમાં વેચાય, મૂળમાં મફત વેચાય એટલે શું ? એક જમાનામાં એવું હતું કે શાક લેવા જાય, બે-પાંચ-દસ રૂપિયાનું શાક લે તો ઘણું ઘણું શાક ખરીદ્યું કહેવાય, પાંચ-દશ રૂપિયાનું શાક (ખરીદે) પછી ઉપર અમુક ચીજ કોથમીર જેમ મફત લે, મરચાં મફત લે એમ મૂળો મફત માંગી લ્યે. એક મૂળો આપો, છોકરો સાથે છે એને મૂળો ખાવો છે. એ મૂળામાં (પૂર્વે) અભિમાન કરેલા ભાઈ બેઠેલા હોય. એકેન્દ્રીયપણે ત્યાં એની સ્થિતિ હોય પેલો કાઢિયો, શાક વેચનારો. મફતમાં આપે એને. અભિમાન કરવાવાળાની એવી દશા થાય છે.

“અર્થાત્ એવા દ્વેષથી એવા રૂપે જન્મવું પડ્યું !” દ્વેષના કારણે એવો જન્મ થયો. “અને તેમ કરવાની તો ઇચ્છા નહોતી,” બિલકુલ ઇચ્છા નહોતી. બીજા ઉપર સત્તા ભોગવવી હતી એના બદલે દ્વેષ કરતાં, દ્વેષ કરતાં-કરતાં પોતાની ઉપર કોઈ સત્તા ભોગવે એવી પરિસ્થિતિ આવી. પહેલા બીજાને પરતંત્ર કરે. દ્વેષથી શું કરે ? બીજાને પરતંત્ર કરવાના પરિણામ કરે પછી એને પોતાની દીનતા ને એનાથી પરતંત્ર થવાનો વારો આવે

“કહો એ સ્મરણ થતાં આ કલેશિત આત્મા પરત્વે જુગુપ્સા નહીં આવતી હોય ?” પોતાને પોતાના પ્રત્યે ધિક્કાર આવે, કે આ જીવ વગર વિચાર્યો એટલે કે અવિચારપણે કેવા વિચિત્ર દ્વેષના પરિણામ કરે છે કે જેથી પોતે જ વધારેમાં વધારે દુઃખી થાય છે. આવી પોતાની મૂર્ખતા ! –ખરેખર તો શું છે ? (એ) પોતાની મૂર્ખતા છે. અભિમાન કરે, દ્વેષ કરે ત્યારે ખબર નથી પડતી પણ એ ખરેખર પોતાની મૂર્ખતા છે અને જ્યારે એ સમજાય છે ત્યારે પોતાને પોતાના ઉપર ઘૃણા થાય છે. અને એ વર્તમાન પરિસ્થિતિ એને વિશેષ વૈરાગ્યનું કારણ થાય છે.

આવી જે પરિભ્રમણની ચિંતના ચાલે છે એ અંતઃકરણને શુદ્ધ કરે છે. શું થાય છે ? એ વૈરાગ્ય, એ પશ્ચાતાપ, એ ચિંતના-વેદનાના પરિણામથી અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે એટલે શું ? એ આત્મકલ્યાણની ભાવના જે છે અથવા મોક્ષ પામવાની, સંસારથી છૂટવાની ભાવના જે છે, એ શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઉત્પન્ન થાય છે, એમાં ઉપર ઉપરની ઇચ્છા નથી કેમકે એમાં એવો પણ એક પ્રકાર છે ખરો, કે કેટલાક જીવોને, મોક્ષમાર્ગમાં આવેલા જીવો જોઈને, પોતાને પણ એવી ઇચ્છા થાય છે, ઉપર ઉપરથી ઇચ્છા થાય છે. પણ અંતઃકરણમાં મલીનતા એવી ને એવી પડી હોય છે. પૂર્વે કરેલા અપરાધથી જે મલીન પરિણતિ થઈ છે એ એવી ને એવી જામ થયેલી, જામી ગયેલી હોય છે. એને કાઢવા માટે, એનો નિકાલ કરવા માટે, આ પરિભ્રમણની ચિંતના આવશ્યક છે. એના સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. અંતઃકરણની શુદ્ધિનો એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. એ વિના સાક્ષાત્ ભગવાન લેવા આવે તો (પણ) એ ના પાડે.

અન્ય મતમાં એવું એક દૃષ્ટાંત છે. એક શેઠ હતા. ભગવાનના ભક્ત તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. એની ભાિ ત પણ પ્રસિદ્ધ હતી પણ એના અંતઃકરણની શુદ્ધિ નહીં. ત્યાં (અન્ય મતમાં તો) તો ભગવાન પરીક્ષા કરવા આવે કે શેઠ, તમે આખી જિંદગી મારી બહુ ભાિ ત કરી છે. આપણા વિમાનમાં બેસી જાઓ ચાલો વૈકુંઠમાં. ત્યારે શેઠ કહે છે કે, પહેલા મારે કોઈ સંતાન નહોતું પણ આપની કૃપાથી અત્યારે જે છે એ દીકરો બહુ નાનો છે. જરાક

મોટો થાય (અને) આ વહીવટ સંભાળી લ્યે તો હું આપની સાથે આવી જાઉં. થોડુંક ખમી જાઓ. છોકરો મોટો થઈને વહીવટ સંભાળવા, કારોબાર સંભાળવા લાગ્યો. એટલે ભગવાન ફરીને આવ્યા. ને કહ્યું ચાલો શેઠ, તમારો છોકરો તો તૈયાર થઈ ગયો. (તો શેઠે કહ્યું) પણ હવે એના સગપણની વાતો ચાલે છે (એટલે) સગાઈ કરીને, લગ્ન કરી લઉં એટલે હું છુટ્ટો, પછી આપની સાથે આવી જાઉં. ભગવાનને થયું ઠીક છે, આપણે એક આંટો વધારે. લગ્ન થઈ ગયા એટલે (ભગવાન) વળી પાછા આવ્યા, ચાલો ! (શેઠે કહ્યું પણ) એવું છે ને કે છોકરાની વહુને અઘરણી આવે એવું છે. તો જરાક, છોકરાના છોકરાનું મોઢું જોઈને આપની સાથે ચોક્કસ આવવાનો ભાવ છે. વળી પાછો બીજો વાયદો નાંખ્યો. એમ ને એમ એ વાયદો કરતા જ ગયા, આટલુંક કરી લઉં, એમાં સારાંશ શું છે ? આશય શું છે ? કે જીવ શુદ્ધ અંતઃકરણથી આત્મકલ્યાણ માટે તૈયાર નથી હોતો ત્યારે કાંઈ ને કાંઈ વાયદો કરે છે. આટલું એક કામ થઈ જાય ને પછી કરીશ ! એક આટલું કામ થઈ જાય ને પછી કરીશ ! હવે એને ખબર નથી કે ઉદય છે એની લાઈન લાગેલી છે, ઉદય એક પછી એક, એક પછી એક, એક પછી એક, ચાલુ જ રહેવાના છે. આ થઈ જાય પછી કરું; આ થઈ જાય પછી કરું; પછી, પછી, પછી કરું એમાં આયુષ્ય થઈ જાય પૂરું ! (એ) શેઠનું આયુષ્ય પૂરું થયું અને વિષ્ટાનો કીડો થયો. ભગવાનને (એમ) થયું કે લાવને, ફરીને એક વાર (પ્રયાસ) કરું, ત્યાં પહોંચ્યાં (અને કહ્યું) કાં શેઠજી ! હવે તો આવવું છે કે નહીં ? ત્યારે શું જવાબ દીધો ? કહ્યું કે એ શેઠના ભવ કરતાં (તો) અહીંયાં વધારે સારું છે. ત્યાંથી તો હું કદાચ આવત પણ અહીંથી (તો) આવવાનું મન થાય એવું જ નથી. એ શું બતાવે છે ? કે કેટલી એને રુચિ થયેલી ત્યારે ત્યાં ગયેલો, પછી તો રુચિના ફળમાં એટલી રુચિ Develop (વર્ધમાન) થઈ જાય છે કે પછી તો એને પોતાને જ ના પાડવાનું મન થઈ જાય છે. પછી કરીશ, પછી કરીશ, પછી કરીશ... વાળો એક વખત એમ કહી દેશે કે હવે નહિ. આ પરિસ્થિતિ આવે છે. એ અરુચિ સૂચક છે. એ શું સૂચવે છે ? અરુચિ

સૂચવે છે, આત્મકલ્યાણની રુચિ નથી. અને રુચિ નથી એટલે જરૂરત નથી એમ આપોઆપ સાબિત થાય છે. સંસારની રુચિ ઘણી છે એમ પણ એમાં સાબિત થાય છે.

(જે) ઉપર ઉપરની ઇચ્છાથી આત્મકલ્યાણ કરવાની વાત કરે છે પણ અંતઃકરણની શુદ્ધિ નથી. એને પ્રમાણિકપણે, ઈમાનદારીથી સંસાર છોડવો છે એ વાત નથી. (પોતાને) સંસારની મીઠાશ છે એમ માનવું. એ અંતઃકરણની શુદ્ધિ વિના ખરેખર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું જે ધ્યેય બાંધવું છે એ ધ્યેય બંધાતુ નથી. ભલે, કોઈને વિકલ્પ આવે, રાગ આવે, ઇચ્છા થાય એ જુદી વાત છે. જેને યથાર્થ પ્રકારે મોક્ષનું ધ્યેય બંધાય, તેને મોક્ષ પ્રત્યેનો પુરુષાર્થ અને પ્રયત્ન એ ભૂમિકામાં પડે જેને સંવેગ કહેવામાં આવે છે, એ સંવેગની ઉત્પત્તિ થયા વિના રહે નહીં એકદમ જોર આવે. કેમ આવે ? આવવાનું કારણ શું ? કે પોતે જ્યાં ભો છે ત્યાંથી મોક્ષ કેટલો દૂર છે ! એ અંતર એને દેખાય છે. મારે ઘણું અંતર કાપવાનું છે અને મારી પાસે સમય થોડો છે. એવી જ્યારે ખબર પડે ત્યારે ઉતાવળ થયા વિના રહે નહીં, આપોઆપ જ ઉતાવળ થાય. ઘણાં મુમુક્ષુઓની એ ફરિયાદ છે કે બધું સમજીએ છીએ પણ સંવેગ આવતો નથી, જોર થાતું નથી એનું શું કરવું ? કે પૂર્ણતાના લક્ષ વિના, મોક્ષના યથાર્થ ધ્યેય વિના સંવેગની યથાર્થ પ્રકારે ઉત્પત્તિ ન થાય. અને એ લક્ષ બાંધવા માટે અંતઃકરણની શુદ્ધિ અનિવાર્ય છે. અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે પરિભ્રમણની વેદના-ચિંતના અનિવાર્ય છે. એવી રીતે આ ક્રમથી આ પ્રકારે પુરુષાર્થની ઉપલબ્ધિ છે એ વિના પુરુષાર્થ ચાલે જ નહીં. ઇચ્છા હોય તો પણ થાય નહી, એવી વ્યવસ્થા છે. એટલે આવા બધા પત્રમાં કેટલું ડાણ છે અને લખનારાનો અનુભવ કેટલો છે એ વિચારવા જેવો (વિષય) છે.

જ્યારે આ પ્રકારે યથાર્થ ચિંતના આવે છે, વૈરાગ્યની ઉત્પત્તિ ઉદાસીનતાની ઉત્પત્તિ થાય છે, ત્યારે હવે આ સંસારમાંથી કાંઈ જોઈતું નથી, હવે માત્ર મારે શેષ કાળમાં, આ ભવના બાકીના સમયમાં, આત્મકલ્યાણ જ કરી લેવું છે. એવી તીવ્ર ભાવનાથી ધ્યેય બંધાય છે. ભલે,

એમ થતાં વચ્ચે થોડી અંદરમાં ગડમથલ ચાલે, એમ બનવાનો સંભવ છે અને તેથી એ ગડમથલ ચાલે તો કેવી ચાલે ? એનો (ચિતાર) હવે પછીનાં વચનોમાં છે.

“વધારે શું કહેવું ? જે જે પૂર્વનાં ભવાંતરે ભ્રાંતિપણે ભ્રમણ કર્યું; તેનું સ્મરણ થતાં હવે કેમ જીવવું એ ચિંતના થઈ પડી છે.” આ જીવે ભૂતકાળમાં તો ભ્રાંતિથી અનંતવાર જન્મ-મરણ કર્યા પણ હવે શું કરવું ? એની એક ચિંતના થઈ પડી છે. એ પરિભ્રમણની ચિંતના છે. એ ચિંતનાના અંતે ‘ફરી ન જ જન્મવું, અને ફરી એમ ન જ કરવું એવું દ્રઢત્વ આત્મામાં પ્રકાશે છે.’ શું કીધું ? એ ચિંતનાના ફળ સ્વરૂપે હવે કોઈપણ ભોગે જન્મ-મરણ જોઈતા નથી, At any cost, ગમે તે કિંમત ચૂકવવી પડે, હવે આવા દુઃખો ક્યારેય પણ ભોગવવાં નથી એવી એક દૃઢતા (ઉત્પન્ન થાય છે.) દૃઢ મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે એવી એક દૃઢતા આત્મામાં પ્રકાશે છે એમ લખ્યું છે. શું ? એવો રાગ થાય છે, ઈચ્છા થાય છે એવું ન લખ્યું, કેવા શબ્દો વાપર્યા છે ! એનો અર્થ એ થાય છે કે એ આત્મા, કે જે પરિભ્રમણની ચિંતનામાં આવે છે, એ આત્મા અંદરથી પોકાર કરે છે કે હવે મારે છૂટી જ જવું છે. હવે આ પરિભ્રમણથી મારે છૂટી જવું છે એ આત્માનો અંતરાત્માનો પોકાર છે.

કૃપાળુદેવ એક પત્રમાં લખે છે કે ‘જેને છૂટવું છે એને કોઈ બાંધનાર નથી’ ! શું લખે છે ? જેને ખરેખર આ સંસારથી છૂટવું છે એને કોઈ બાંધનાર નથી. બધા બહાના પોતાની અરુચિના છે, બધા બહાના પોતાની ભાવનાની ખામીના છે. બાકી જેને છૂટવું જ છે એને કોઈ બાંધનાર નથી અને જેને સ્વયં બંધાવું છે એને કોઈ છોડાવનાર નથી. ગમે એવા સમર્થ ગુરુ હો, સમર્થ જ્ઞાની હોય, અરે ! તીર્થંકર હોય તોપણ એ છોડાવનાર નથી. ભૂતકાળમાં અનંત પરિભ્રમણમાં, આપણો આત્મા અનંતવાર વિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે જન્મ્યો છે, એમ નહીં, વિદેહ ક્ષેત્રનું કોઈ ક્ષેત્ર બાકી રાખ્યું નથી, બધા જ ક્ષેત્રમાં અનંતવાર જન્મ્યો છે. અનંતવાર તીર્થંકરોના સમોસરણમાં દિવ્ય-ધ્વનિ સાંભળી છે, પણ વેદનાપૂર્વક અંતઃકરણની શુદ્ધિ

કરી નથી. એટલે જે કાંઈ થોડીઘણી અસર આવી હોય એ ધોવાઈ જતાં વાર લાગતી નથી, (અસર) ધોવાઈ જાય. કેમ ? જેને સ્વયં બંધાવું છે એને કોઈ છોડાવનાર નથી, જેને સ્વયં છૂટવું છે એને કોઈ બાંધનાર નથી.

“એવું દૃઢત્વ આત્મામાં પ્રકાશે છે, પણ કેટલીક નિરુપાયતા છે ત્યાં કેમ કરવું ?” કેટલીક નિરુપાયતા છે, એમાં શું છે ? કે એવા પ્રકારના કર્મના ઉદયો સામે હોય છે કે એકદમ ઉલાળીયો કરીને નીકળી જાય, એવી પરિસ્થિતિ નથી હોતી. એટલે મુમુક્ષુજીવ એવી ભૂમિકામાં બહુ બળવાન નથી હોતો કે મુનિ-દીક્ષા લઈને, મુનિ-દીક્ષા અંગીકાર કરીને નીકળી જાય. એવું બળવાનપણું નથી હોતું ત્યારે શું કરવું ? કે એને કેટલુંક Adjustment કરવું પડે છે, કોઈ વ્યવસ્થા ગોઠવવી પડે છે અને પોતે પોતાના કાર્યને આગળ ધપાવે છે.

આ વિષયમાં થોડી વધારે સ્પષ્ટતા એ પ્રકારે કરવા યોગ્ય છે કે ધ્યેય અને સિદ્ધાંતની અંદર બાંધછોડ હોતી નથી. નિર્ણયની અંદર પણ બાંધછોડ હોતી નથી, શ્રદ્ધામાં પણ બાંધછોડ હોતી નથી. બાંધછોડ Executive stage (અમલીકરણ) માં આવે છે, આચરણ કરતી વખતે બાંધછોડ આવે છે. જેમકે તમારી ટ્રેન (Train) કે પ્લેન (Plane) છૂટી જાય છે એવી બહુ સાંકડી (સમયની) પરિસ્થિતિમાં તમે પૂર ઝડપે પહોંચવા માંગો છો, વચ્ચે ટ્રાફિક (Traffic) આવે છે, ટ્રાફિક Signal પણ આવે છે. અને તમારે ન રોકાવું હોય, તો પણ Speed કાપવી પડે છે અને ક્યાંક રોકાવું પડે છે. જો તમે ત્યાં Adjustment ન કરો અને એક્સીડન્ટ (Accident) કરો તો અધવચ્ચે રહી જાઓ. તો કાયમ માટે પાછાં ! અધવચ્ચે જ રહી જાઓ અને Definatly તમે ચૂકી જ જાવ, બીજું કાંઈ ન થાય. (એટલે) (ગાડી) નહીં ચૂકવા માટે પણ તમારે speed ઓછી કરવી કે રોકાઈ જવું (એ) અનિવાર્ય (બને) છે તે પણ Temporary હોય છે. આચરણની ભૂમિકામાં, હંમેશાં મુમુક્ષુ હોય કે જ્ઞાની હોય (એ) Adjustment કરે છે પણ નિર્ણયમાં ફેર નથી પડતો, લક્ષ બદલતું નથી, શ્રદ્ધા બદલતી નથી, સિદ્ધાંત બદલતા નથી- એ બરાબર પકડી રાખે છે કે આમ કરવું

એટલે આમ જ કરવું આચરણની અંદર Adjustment કરવું પડે છે.

એટલે “જે દૃઢતા છે તે પૂર્ણ કરવી” દૃઢતા છે એતો દૃઢતા એવી ને એવી છે કે, એ તો પૂર્ણ કરવી જ. જે ધ્યેય નક્કી કર્યું છે એ તો પૂર્ણ કરવું જ, જરૂર પૂર્ણ કરવું જ. શું ? “જરૂર પૂર્ણ પાડવી એ જ રટણ છે.” એટલે એ વાત નિરંતર લક્ષમાં છે “પણ જે કાંઈ આડું આવે છે, તે કોરે કરવું પડે છે.” રસ્તામાં ઝાડ પડી ગયું હોય તો કાં ગાડી બાજુમાંથી લેવા માટે થોડોક ફેરફાર કરવો પડે છે. પૂરઝડપથી તો કાંઈ થાય નહીં, એકવાર તો ગાડી ભી રાખવી જ પડે એ ઝાડને ખસેડો, કોરે કરો, કાં તો પોતે તરીને નીકળી જાઓ. એ પ્રકારે. “જે કાંઈ આડું આવે છે એ કોરે કરવું પડે છે, અર્થાત્ ખસેડવું પડે છે,” આડું આવે છે એને ખસેડવું પડે છે, એની વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. “અને તેમાં કાળ જાય છે.” તેમાં થોડો સમય પણ લાગે છે એવી એક પરિસ્થિતિ ભી થાય છે. એ જે સમય જાય છે એ સમય બહુ કીમતી જાય છે એવું લાગ્યા વગર રહેતું નથી; એવું લાગ્યા વગર રહેતું નથી, કે “જીવન ચાલ્યું જાય છે.” મારા મનુષ્યભવનું અમૂલ્ય જીવન ચાલ્યું જાય છે; વારંવાર આ મનુષ્યભવ મળે એવી કોઈ વ્યવસ્થા નથી, ભાગ્યે જ મળે એવી પરિસ્થિતિ છે, કોઈ વારંવાર મળે એવી પરિસ્થિતિ નથી.

જે મનુષ્યભવમાં આત્મકલ્યાણ કરવાની સારામાં સારી તક છે એ મનુષ્યભવમાં આત્મકલ્યાણ કરવા માટે પોતે Negligence (બેદરકારી)માં આવ્યો અથવા બીજા કામ આડે એને ગૌણ કર્યું તો મનુષ્યભવ ફરીને નહીં મળે એવી કુદરતી વ્યવસ્થા છે. ફરી ફરીને એ તક મળતી નથી કેમ કે પોતે એ તકનો લાભ લીધો નહી, બેદરકાર રહ્યો, દરકાર કરી નહીં; (વારંવાર) મનુષ્યભવ નથી મળતો એવી પરિસ્થિતિ છે. એટલે એમ લાગે છે કે આ બહુ મોઘું “જીવન ચાલ્યું જાય છે, એને ન જવા દેવું” એને ન જવા દેવું જોઈએ; આ બધી ગડમથલ ચાલે છે, નિર્ધાર થતી વખતે આ ગડમથલ ચાલે છે પછી શુદ્ધ અંતઃકરણથી ધ્યેય બંધાય છે. “જ્યાં સુધી યથાયોગ્ય જય ન થાય, ત્યાં સુધી, એમ દૃઢતા છે તેનું કેમ

કરવું ?” કરવું શું પણ ? જીવ એક બાજુ પૂર્વકર્મના ઉદયથી ભીંસાયેલો છે, બીજી બાજુથી એને સૂઝવું છે કે મારે બહુ ઝડપથી, શીઘ્રપણે, જેટવું થઈ શકે એટલું શીઘ્રપણે આત્મકલ્યાણ કરી લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : આ લક્ષ બંધાયા પછીના પરિણામ છે ?

સમાધાન : નહીં, હવે લક્ષ બંધાશે. લક્ષ બાંધતી વખતના પરિણામ છે. શું ? લક્ષ બંધાતી વખતે જે ગડમથલ ચાલે છે એના આ પરિણામ છે. વિચાર્યું છે ને ! પછી (એ) વિચારનો નિર્ધાર આવશે. નિર્ધાર આવશે ત્યારે બહુ જોરથી આવશે. “કદાપિ કોઈ રીતે તેમાંનું કંઈ કરીએ તો તેવું સ્થાન ક્યાં છે કે જ્યાં જઈને રહીએ ?” પોતાના પૂર્વકર્મને લઈને કોઈ ઇરાદાપૂર્વક પ્રતિકૂળતા આપે એને ઉપસર્ગ કહેવામાં આવે છે. કુદરતી જે પ્રતિકૂળતા ભી થાય એને પરિષદ કહેવામાં આવે છે.

“ભલે ગમે તે હો ગમે તેટલા દુઃખ વેઠો ગમે તેટલા પરિષદ સહન કરો ગમે તેટલા ઉપસર્ગ સહન કરો ગમે તેટલી વ્યાધિઓ સહન કરો.” શરીરરોગ (આવે), શરીર સાથ ન આપે, ભલે ગમે તેમ હો, આત્મકલ્યાણ કરવું છે, કરવું છે, ને કરવું છે. એટલે એમાં શરીર પ્રતિબંધ ગયો “ગમે તેટલી ઉપાધિઓ આવી પડે,” ઉપાધિઓ એટલે જવાબદારીઓ. એ જવાબદારીઓની વચ્ચે રહીને પણ આત્મકલ્યાણ કરવાની દૃઢતા એવી ને એવી હોય છે.

કૃપાળુદેવ વ્યાપારમાં બેઠા હતા ને ! મુંબઈથી આ પત્રો લખેલા છે, વીસ વર્ષની ઉંમરે વ્યવસાયની અંદર જોડાણા હતા. અને જેમ જેમ આગળ વધતા ગયા, એમ વૈરાગ્ય વધતો ગયો. વ્યવસાય-પ્રવૃત્તિથી છૂટવા માટે ઘણી તીવ્ર ભાવના થઈ પણ એમ ને એમ દસ વર્ષ નીકળી ગયા. ત્રીસમે વર્ષે તો કહી દીધું કે હવે મારી પરિસ્થિતિ કોઈ પણ રીતે વ્યવસાયમાં ભાગ લેવાની છે નહીં. મને છૂટો કરી દો, હિસાબ-કિતાબ કરીને મને છૂટો કરી દો. મારા ખાતે જે કાંઈ કમાણીની રકમ એકઠી થયેલી છે એ નાનાભાઈને ખાતે જમા કરીને મારું ખાતું સરભર – Nil કરી દ્યો. અત્યારે ત્રીસ વર્ષે તો ઘણાં કમાણી કરવાની Starting Position માં હોય

છે, એ ત્રીસ વર્ષે નિવૃત્ત થવાની પરિસ્થિતિમાં હતા અને ૨૫ વર્ષે ઘણો વૈરાગ્ય હતો ૨૪-૨૫ વર્ષે તો ઘણો વૈરાગ્ય હતો, કોઈ રીતે છૂટી જાઉં, કોઈ રીતે છૂટી જાઉં (એમ રહ્યા કરતું હતું) પણ પૂર્વ કર્મનો ઉદયનો ભીડો એવો હતો (કે) છૂટી શકતા નહોતા. વર્ષમાં એક-બે મહિના નિવૃત્તિ માટે ખંભાતને એ બાજુ ચરોતર બાજુ ચાલ્યા આવતા હતા. પણ વચ્ચે પોણા બે વર્ષ સુધી નથી નીકળી શક્યા. એટલે એક વર્ષ ખાલી ગયું. પછી બીજું પોણું (૩/૪) વર્ષ ગયા પછી લગભગ ચોમાસાના દિવસોમાં દર વર્ષે એ નિવૃત્તિ (અર્થ) નીકળતા હતા. શ્રાવણ-ભાદરવો-આસો મહિનામાં, વ્યવસાયની અંદર પણ દરેકને વ્યાપાર ઓછો હોય છે અને એ નિવૃત્તિના દિવસો ગણાય છે. ચોમાસુ એ ધાર્મિક દિવસોમાં ગણાય છે. ચાર મહિના તો બધા શાંતિ રાખીને કાંઈ ધર્મસાધન કરે એમ વચ્ચે પોણા બે વર્ષ ખાલી ગયા ! પોણા બે વર્ષે બહાર નીકળ્યા (હતા) અને ત્યારે પણ જાણે પ્રવૃત્તિનો પછડાટ લાગ્યો હોય એવી પરિસ્થિતિ છે. ઘણો ખેદ થાય છે, એ વાત જ્ઞાનદશામાં છે.

‘ગમે તો જીવનકાળ એક સમય માત્ર હો...’ આયુષ્ય પૂરું થવાની તૈયારી દેખાય તો સંસારના કાર્યો જલ્દી-જલ્દી પતાવવા કે આત્મકલ્યાણ જલ્દી-જલ્દી કરી લેવું ? સંસારના કાર્યો સહુના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે થવાના છે, પોતે કરે તો થાય એવી ભ્રાંતિ રાખવા જેવી નથી. ઘરના એકે એક સત્ય બધા જ પોતાનું પ્રારબ્ધ લઈને આવ્યા છે, એનું કારણ એ છે; રોજનો દાખલો છે. કે ઘરમાં એક જ તપેલાની ખીચડી દસ જણાં ખાય એકને ગેસ થાય અને એકને પેટ સાફ આવે; એકને લટી થાય, એકને કબજિયાત થાય ને તો એકને વળી ઝાડા થાય – એ ની એ ખીચડી બધાએ ખાધી છે. બધાના પૂર્વકર્મ પ્રમાણે બધું ચાલે છે. નિમિત્તો સરખા હોવા છતાં પણ એના પ્રત્યાઘાતો સરખાં હોતા નથી. જ્યારે એ કુદરતી વ્યવસ્થા છે, પછી હું કરી દઉં એ વાત આવી ક્યાંથી ? એ આપણી કલ્પના છે, આપણે નહીં હોઈએ તોપણ જે ચલવાનું છે એમ જ ચાલવાનું છે. આપણા પિતાશ્રી, દાદાઓ બધા એવું જ ઇચ્છતા હતા, એવું જ માનતા હતા કે અમે બેઠાં

છીએ તો કાંઈક બધું સરખું ચાલે છે. એ બધા ચાલ્યા ગયા પછી પણ જેને સરખું ચાલવાનું હતું તેને સરખું ચાલ્યું અને નો'તું સરખું ચાલવાનું તેને સરખું ન ચાલ્યું. એમના હોવાથી પણ નો સરખું ચાલે તો; નો જ સરખું ચાલે. એમાં કોઈનું ડહાપણ કામ આવતું નથી. એ પારબ્ધ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને અને એ વિશ્વાસને કારણે પોતે ઉદાસીનતામાં આવે એ પ્રકાર આપણી વિચારધારાનો હોવો જોઈએ, એને સુવિચારણા કહે છે. શું કહે છે ? કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં આત્મકલ્યાણની વાત મુખ્ય થવી અને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં એ રીતે વાતને વિચારવી એને જ્ઞાનીઓએ સુવિચારણા કીધી છે.

ગમે તે પરિસ્થિતિમાં વિચારવાન જીવ છે એ એમ વિચારે છે કે આ પરિસ્થિતિમાં હું મારું આત્મકલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકું ? “જો પ્રગટે સુવિચારણા, તો પ્રગટે નિજજ્ઞાન.” આત્મજ્ઞાન પ્રગટવાનું કારણ આ સુવિચારણા છે. ખાવું છે તો આત્માર્થ, અને ઉપવાસ કરવો છે તોપણ આત્માર્થ; બોલવું છે તોપણ આત્માર્થ અને મૌન રહેવું છે તોપણ આત્માર્થ, રળવું છે કમાવું તોપણ આત્માર્થ અને નિવૃત્તિ લેવી છે તોપણ આત્માર્થ; મારો આત્માર્થ કેમ સરે એ એક જ લક્ષ્ય, મારે જે કંઈ કરવું છે તે કરવું છે અને નથી કરવું તે નથી કરવું. એવી જે વિચારણા એને સુવિચારણા કહે છે. જો એવી સુવિચારણા હોય તો એમાંથી આત્મજ્ઞાન પ્રગટ થાય. “જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ” અને એ આત્માજ્ઞાનથી દર્શનમોહ તો ખલાસ થયો, ચારિત્રમોહ પણ ખલાસ થઈને છેવટે નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ થશે. આ એક કડીમાં સંક્ષેપમાં સુવિચારણાથી નિર્વાણપદ સુધીની આખી સાંકળ (સંકલના) મૂકી દીધી (છે).

કૃપાળુદેવનું વિષયને રજૂ કરવાનું સામર્થ્ય પણ અસાધારણ હતું. કોઈ પણ વિષયને એ વ્યક્ત કરતા હતા (ત્યારે) એમનો ઉપયોગ ચારે પડખે ફરી વળે અને એટલો ડો જાય !! વિસ્તાર પણ એટલો જ અને ડાણ પણ એટલું જ ! એમની અનેક વિશિષ્ટતાઓ માંહેની (એક) આ પણ વિશિષ્ટતા છે. ઘણી વિશિષ્ટતાઓ હતી. આપણે ‘ધન્ય આરાધના’ માં ઘણી

વાતો લખી છે. કૃપાળુદેવનું ગુણ સંકિર્તન - ગુણોનું કિર્તન કરેલું છે. આપણે એ ગુણસંકિર્તનમાં-ઉપોદ્ઘાતમાં બધી વાત નાંખી છે એક એક ગુણ કેવા કેવા હતા. ! (જે આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં કૃપાળુદેવના પરિચયરૂપે છપાયેલ છે).

“ગમે તો જીવનકાળ એક સમય માત્ર હો, અને દુર્નિમિત્ત હો” નિમિત્તોની અનુકૂળતા ન હો, દુષ્ટ નિમિત્તો હો, પ્રતિકૂળ નિમિત્તો હો, “પણ એમ કરવું જ.” એમ કરવું એટલે આત્મકલ્યાણ કરવું જ. જન્મ-મરણ ન થાય એ રસ્તો પકડવો જ. “ત્યાં સુધી હે જીવ ! છૂટકો નથી. આમ નેપથ્યમાંથી ઉત્તર મળે છે.” એટલે આત્મામાંથી, અંતર આત્મામાંથી એ અવાજ આવે છે કે, હે જીવ ! તારે આ જ કરવાનું હોય બીજું તારે વિચારવાનું પણ ન હોય એમાં બીજો વિકલ્પ હોય જ નહીં. ‘અને તે યથાયોગ્ય લાગે છે.’ એવો જે અંદરથી અવાજ આવે છે તે, યથાયોગ્ય લાગે છે. એમાં યથાર્થતા છે અને એ યથાર્થતા વર્ધમાન થઈને સમ્યક્ત્વરૂપે પરિણમશે.

મુમુક્ષુની ભૂમિકાની યથાર્થતા અને જ્ઞાનદશાની ભૂમિકાની સમ્યક્તા એ બન્ને એકબીજાના અનુસંધાનવાળી વાત છે. એ યથાર્થતાનું અનુસંધાન છે. તે સમ્યક્ત્વમાં થશે. એટલે યથાર્થતાની કિંમત છે. શેની કિંમત છે ? યથાર્થતાની કિંમત છે. એમણે આખી જે યોજના લીધી છે તે યથાર્થતા ઉપર લીધી છે. નહીંતર તો જીવનો દર્શનમોહ પૂર્વે અયથાર્થપણે અનેક વાર મંદ થયો છે, પણ પાછો તીવ્ર થઈ ગયો છે. મંદ થયો છે, પાછો તીવ્ર થઈ ગયો છે ચારિત્રમોહ પણ અનંતવાર મંદ થયો છે, પાછો તીવ્ર થઈ ગયો છે. કેમ ? કે યથાર્થ લાઈન હાથમાં નથી આવી. (એટલે) ઉભાંગડે કાંઈ ને કાંઈ કર્યું, તાત્કાલિક તો ઠીક લાગ્યું, પણ વળી પાછી પરિસ્થિતિ તેની તે.

દાખલા તરીકે, કોઈ એક જીવ જૈન સંપ્રદાયમાં જન્મે છે, ભૂતકાળમાં જૈનધર્મની અનુમોદના કરી લીધી હશે એટલે જૈન ધર્મના કુળમાં એ જન્મે છે. પછી એ પોતાના વીતરાગ દેવ સિવાય બીજાને માનતો નથી; માનતો

હોય તો એ વાત તો વધારે પડતી ખરાબ છે. અનંત સંસારી હોય એ જ એવી રીતે માને પણ કોઈ નથી માનતો, કે, મારા જિન પરમેશ્વર સિવાય મારે બીજા કોઈ દેવ હોઈ શકે નહીં. વીતરાગદેવ એ જ મારા દેવ; કોઈ સરાગી દેવ, મારા દેવ હોઈ શકે નહીં. એવું એને જ્યારે પોતાને પરિણમન રહે છે ત્યારે દર્શનમોહ અવશ્ય ઘટે છે. એવી જ રીતે કોઈ પુણ્યના યોગે જ્ઞાનીના, સમાગમમાં આવી જાય છે અને ત્યાં પણ એને (એ) ઠીક લાગે છે કે આ જ્ઞાનીપુરુષ છે, ભલે ઓળખાણ નથી થઈ (પણ) જ્ઞાનીપુરુષ છે, એમનું બહુમાન કરવા યોગ્ય છે, વગર ઓળખાણે પણ કોઈની સોબતથી, કોઈના સંગથી, કુટુંબના સંગથી ગમે તેમ કરીને પણ એ પ્રકારમાં આવે છે, ત્યાં પણ એનો દર્શનમોહ ઘટે છે. પણ (એ) યથાર્થ પ્રકારમાં નથી આવતો એટલે ચારે પાછો તીવ્ર થાય એને ખબર પડે નહીં. Temporary (થોડા સમય માટે) તો એક વાર ઘટી જાય કેમકે બીજા દેવને માનતો નથી, બીજા અજ્ઞાનીઓને માનતો નથી અને વીતરાગી દેવની ઘણી ભિંત કરે જ્ઞાનીની ભિકિત કરે, પૂજા કરે, ત્યારે દર્શનમોહ ઘટે, ન ઘટે એમ નથી પણ યથાક્રમે, સમજણપૂર્વક આગળ ચાલતો હોય તો આખી લાઈન હાથમાં આવી જાય. દર્શનમોહ તીવ્ર ન થાય, ઘટતો જાય, કપાતો - કપાતો - કપાતો - કપાતો સમ્યક્દર્શન સુધી પહોંચી જાય નહિતર (અયથાર્થ પ્રકારે) મંદ થયો હોય, (તે) પાછો તીવ્ર થાય એટલે બધું ગયું જેટલી કમાણી હતી ઈ હારી ગયો.

પ્રશ્ન :- શું થવાથી દર્શનમોહ વધી જાય ?

સમાધાન :- ક્યારેક પાછો કાંઈ કોઈ કુસંગમાં આવી જાય છે, પોતાને અહંભાવ આવી જાય છે, પર્યાયબુદ્ધિ તો છે જ. (એટલે) કાં તો અહંભાવ આવી જાય, (કે) મેં આટલું કર્યું, મેં આટલું કર્યું, મેં આટલું કર્યું, અને એ અહંભાવમાં દર્શનમોહ વધારે છે. ખાસ કરીને પર્યાયબુદ્ધિને લીધે દર્શનમોહ વધે છે, કાં કોઈ કુસંગે ચડી જાય છે, નહીં કરવા યોગ્ય એવી વ્યિતઓનો સંગ કરે એનો રંગ ચડી જાય છે કાં પોતાને જે કાંઈ કર્યું હોય તેનો અહંભાવ આવી જાય છે, અને પર્યાયબુદ્ધિ તીવ્ર થઈ જાય છે.

દર્શનમોહ પાછો તીવ્ર થઈ જાય છે. મેં આટલી ભાત કરી, મેં આટલું બહુમાન કર્યું, મેં આટલું સમર્પણ કર્યું, આ બધું ગણવા માંડે - થઈ રહ્યું, પાછો દર્શનમોહ તીવ્ર થયો.

મુમુક્ષુની ભૂમિકા યોગ્ય પરિણામ કરતાં કરતાં પણ દર્શનમોહ ક્યાં-ક્યાં, કેવી-કેવી રીતે ઘટે અને ક્યાં-ક્યાં કેવી-(કેવી) રીતે વધે ? એના ઉપર એક આખો Article (લેખ) લખાઈ ગયો છે. ‘પ્રયોજન સિદ્ધિ’ વાંચી છે ? ‘પ્રયોજન સિદ્ધિ’. આખો Article (લેખ) જ દર્શનમોહ ઉપર છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં સ્થૂળપણાથી સૂક્ષ્મપણે જે જે દર્શનમોહ વધવા-ઘટવાના પરિણામ થાય છે તે બધા સમાધાન સાથે આપેલા છે. આ પ્રકારે દર્શનમોહ વધે અને એ જ પ્રકાર તોડવા માટે, આ પ્રકારે દર્શનમોહ ઘટે. ૭૦ થી ૭૫ Points (મુદ્દા) લીધા છે. મોટો Article (લેખ) થયો એટલે નાની પુસ્તિકા કરી. એ પણ જરા જોઈ લેવું, (જે આ પુસ્તિકાના પાછળના ભાગમાં છપાયેલ છે). સમાધાન થઈ જશે ત્યાં એ પણ ખબર પડશે કે આપણને હવે કઈ ભૂમિકામાં શું ચાલે છે ? કેવી રીતે ચાલે છે ? એમાં આપણને ક્યાં વધ-ઘટ થાય છે ? એ પણ સમજાઈ જાય એવું છે. કેમકે કમથી વાત લીધી છે. શરૂઆત આમ થાય છે, પછી આગળ વધે છે, પછી આગળ વધે, પછી આગળ વધે ત્યારે દરેક ભૂમિકામાં એ કેવી રીતે ભૂલ કરે છે ? તો એને નુકસાન થાય છે, એ (ભૂલ) કેવી રીતે મટે તો નુકસાન ન થાય એ બધો પ્રયોજનભૂત વિષય લીધો છે. એ વિસ્તારથી જોવો હોય (અને) પોતાની ભૂમિકાને Check કરવી હોય તો એ Article (લેખ) જોઈ લેવો. એ Article (લેખ) એવી પરિસ્થિતિમાં લખાણો છે કે ભાવનગરમાં નિયમિત-રોજ સ્વાધ્યાય ચાલે એમાં એક - એક (દરેક) વાતમાં પ્રશ્ન એ આવતો હતો કે (અહીંયા) દર્શનમોહને શું લાગે વળગે છે ? કોઈ પણ ન્યાય ચાલતો હોય, કોઈ પણ ભૂમિકાની વાત ચાલતી હોય, તો ત્યાં દર્શનમોહની પરિસ્થિતિ શું છે અને એ દર્શનમોહમાં તીવ્રતા આવે, મંદતા આવે તો એમાં શું શું પ્રકાર છે ? રોજની એ ચર્ચા ચાલતી અને સાંજે Walkingમાં જતા તો એ જ ચર્ચા ચાલતી, કેટલાય પડખાથી વાતો ચાલી,

ત્યારે પછી એમ થયું કે આ તો કાંઈ યાદ નહીં રહે, (કોઈએ કહ્યું કે) આ તો તમે વાત કરે રાખો છો અને અમે સાંભળીએ છીએ. પણ પછી તો કાંઈ આટલી બધી વાતો સ્મરણમાં રહેશે નહીં. એટલે વ્યવસ્થિત રીતે આના ઉપર કાંઈ લખાય તો સારું. એ દર્શનમોહના વિષયમાં Permanent (કાયમી) વિચારવાનું એક સાધન થઈ જાય. (એ) પછી એના ઉપર લખવાનું શરૂ કર્યું હતું.

પ્રશ્ન : ઓઘસંજ્ઞામાં રહે તો દર્શનમોહ તીવ્ર થાય ?

સમાધાન : હા, તો તીવ્ર થઈ જાય, મૂલ્યાંકન થાય તો મંદ થાય. શું ? કેટલું સરસ લીધું ! મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં અંતર આત્માનું જોર કેવું હોય છે ! આ મોક્ષનો Foundation (પાયો) અહીંયા ઘડાય છે. આપણે બહુ મોટું Building (મકાન) બનાવવું હોય તો એનું Foundation (પાયો) સિમેન્ટ-કોંક્રીટ, Concrete Foundation જોઈએ. એમાં પથ્થરા નાંખી દીધા ને ચૂનો નાંખી દીધો એમ ન ચાલે. એનું પણ આખું Engineering છે. પાયાનું આખું Civil-Engineering છે. અને એના જે તજજ્ઞો હોય છે એની પાસે એની તૈયારી કરાવવી પડે છે. પછી એ Foundation ભરાય છે તો એ બીલ્ડીંગ ઘણાં વર્ષો સુધી ૧૦૦-૨૦૦ વર્ષો સુધી રહેવાને યોગ્ય થાય (છે). જ્યારે આ તો અનંતકાળ સુધી રહેવાને માટે યોગ્ય એવું નિર્વાણપદ છે એનું Foundation છે. અને એ મુમુક્ષુની Foundationની તૈયારી કેટલી જોરદાર હોય ! કેટલી Powerful હોય છે !! એના માટે કૃપાળુદેવે આ વચનો લખ્યાં છે. અને જ્યારે આપણા મકાનમાં કે આપણા મંદિરમાં આપણે પાયાનો પહેલો પથ્થર મૂકીએ છીએ ત્યારે આપણે તેને Celebrate (જવીએ) કરીએ છીએ, ‘મંગલ શિલાન્યાસ’. એની આમંત્રણ પત્રિકાઓ છપાવીએ છીએ કે નહીં ? એમ આવો જે નિર્ધાર થાય કે કોઈ પણ ભોગે મારે મારું આત્મકલ્યાણ કરી જ લેવું છે અને એમાં જે કાંઈ આડું આવશે તો એને હું કોરે કરીને પણ આત્મકલ્યાણ કરી લઈશ, પણ પાછો તો નહી વળું એટલે નહીં જ વળું એ નિર્ધાર છે એ મોક્ષપદનો મંગલ શિલાન્યાસ છે. અને મુમુક્ષુતાનો એ મંગલ પ્રારંભ છે.

આપણે ‘આત્મજાગૃત્તિ’ શરૂ કર્યું ત્યારે આ જ વિષય ઉપર ‘મંગલ પ્રારંભ’નો (એક) Article (લેખ) પ્રકાશિત થયેલો છે. પહેલા અને બીજા બે અંકમાં આખો Article (લેખ) પૂરો થયો છે, એમાં ‘મંગલ પ્રારંભ’નું આપણે શીર્ષક આપેલું છે. એ મંગલ પ્રારંભ શેનો ? કે મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો, અને મોક્ષપદના પ્રયાણનો મંગલ પ્રારંભ, મહાપ્રયાણ છે. કેવું પ્રયાણ છે ? મહાપ્રયાણ છે, એનો મંગલ પ્રારંભ આવા નિર્ણયથી થાય છે.

કૃપાળુદેવે બહુ સરસ ચિતાર મૂક્યો છે; તે જીવ Exactly આ પરિણામમાં આવે છે અને એના અંતર આત્મામાંથી એવો અવાજ આવે છે કે હે જીવ ! આ વિના તારો છૂટકો નથી. એને એટલો જ આત્મવિશ્વાસ આવે છે કે હવે મારું કલ્યાણ અવશ્ય થઈ જશે, થઈ જશે ને થઈ જ જશે. જેના અંતરમાંથી પોતાના કલ્યાણ થઈ જવાનો આત્મવિશ્વાસ આવે તો એ બહુ સારી નિશાની છે, બહુ સારું ચિહ્ન છે, અને એ અનુમોદન કરવા યોગ્ય છે. પૂજ્ય ગુરુદેવ તો એમ કહેતા કે આત્મકલ્યાણની આ એક એવી વાત છે, એવી એક Supreme qualityની વાત છે કે એમાં જો ઉત્સાહ આવે, ઉમંગ આવે, ને હોંશ આવે, એની અંદરથી આત્મા હા પાડે, તો મોક્ષનો ભણકાર અંદરથી આવે. શું આવે ? મોક્ષના ભણકારા અંદરથી આવે; અને એ બહુ સારું લક્ષણ છે.

એટલે અહીંયા પાયાનો પથ્થર મૂક્યો, પાયાની શિલા મૂકી, હવે એના ઉપર ચણતર ચાલશે. મુમુક્ષુ પોતાની ભૂમિકામાં આગળ વધશે, ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકામાં આવ્યા પછી (એ) મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ કરશે. એ રીતે દર્શનમોહને ક્ષીણ કરીને મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ કર્યા પછી નિયમથી ચારિત્રમોહને પણ ક્ષીણ કરવામાં આગળ વધશે જેને મોક્ષમાર્ગનો પ્રારંભ થાય છે, એને નિર્વાણપદનું ત્યાં Registration booking Advance booking થઈ જાય છે, ટિકિટ અહીંયા મળી જાય છે; Reservation ટિકિટ અહીંયા મળી જાય છે. તે મળવાની શક્યતા અહીંયાં છે પણ તૈયારી પોતાને કરવાની છે. શુદ્ધ અંતઃકરણથી પોતાને તૈયારી કરવાની છે. આવી એક વર્તમાનની અંદર પરિસ્થિતિ છે, કુદરતી જૈન ફૂળમાં આવવાનું થયું, આત્મકલ્યાણ

કારક એવા જ્ઞાનીપુરુષોના વચનો કુરસદ લઈને વિચારવાનો યોગ, પણ મળ્યો છે, હવે પોતે કેટલો આગળ વધે તે પોતાના પુરુષાર્થ ઉપર આધારીત છે. એટલે એ કરી લેવા જેવું છે, કોઈ પણ ભોગે કરી લેવા જેવું છે એવો જો નિર્ણય આવે તો એનું કામ થઈ જશે, એનું કામ અવશ્ય (થઈ જશે).

પ્રશ્ન : મોક્ષના ભણકાર આવે ત્યાર પછી ઓળખાણ થાય ?

સમાધાન : ભલે ઓળખાણ પછી થાય એનો વાંધો નહીં, પછી પણ ઓળખાણ થશે જ. આ તો (હજી) બહુ શરૂઆતની વાત છે; બહુ શરૂઆતમાં ભણકારા આવે પછી તો..... ઓળખાણ થાય પણ એક વાર લાઈન હાથમાં આવે, એકડો શીખે તો બગડો, (૨) થાય, બગડો શીખે તો તગડો (૩) થાય, પણ એકલા મીંડા મીંડા જ કર્યા કરે; એકડો જ ન થાય તો બગડો યાંત્રી આવડે ? એવું છે. ત્યાર પછી બીજી કેટલીક વાતો લખી છે, જે આવતી કાલના સ્વાધ્યાયમાં લઈશું.

d

પરિભ્રમણની વેદનામાં, પરિભ્રમણના કારણભૂત અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનના કારણભૂત રાગના કર્તૃત્વનો તીવ્ર નિષેધ છે અને પરંપરાએ જ્ઞાતાપણાનો / અકર્તાપણાનો આદર છે. - આમ સન્માર્ગ પ્રતિના પ્રથમ ચરણનાં મૂળ ઘણાં ડા છે અને સંસાર પરિભ્રમણનાં બીજાના નાશક છે.

- પૂજ્ય ભાઈશ્રી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
પત્રાંક-૧૨૮

પ્રવચન-૬
તા.૨૭-૧૨-૯૭ (સવારે)

હવે સ્વાધ્યાયમાં ચાલતાં પત્રમાં જ્યાંથી આગળ વધવાનું છે. “ક્ષણે ક્ષણે પલટાતી સ્વભાવવૃત્તિ નથી જોઈતી.” પ્રતિક્ષણ આપણાં પરિણામો વિચિત્ર પ્રકારે પલટતા રહે છે. ચિત્ર-વિચિત્રતા ઘણી છે. એક જ ચીજ એક વખતે રુચે છે અને તેની તે જ બીજે વખતે અરુચિનું કારણ થાય છે. જીવ જેના ઉપર રાગ કરે છે તેની ને તેની ઉપર જ પાછો દ્વેષ કરે છે. એક જ વ્યક્તિ હોય, એક જ પદાર્થ હોય, છતાં જીવના પરિણામનું કોઈ ઠેકાણું નથી. અહીં કહે છે કે હવે એવું પરિણામ નથી જોઈતું. મને તો શાંત, નિરાકુળ, શાંતિમય પરિણામ જોઈએ છે કે જે અમૃતની ધારા છે. તે સુખ-શાંતિનું અમૃત જ મારે પીવું છે. આ આકુળતા / ઝેર મને ન જોઈએ. “અમુક કાળ સુધી શૂન્ય સિવાય કંઈ નથી જોઈતું.” વિકલ્પની આકુળતા એટલી બધી થઈ રહી છે કે વિકલ્પથી શૂન્ય થવા માંગું છું

કે એક વખત તો વિકલ્પ શૂન્યાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ જાય તો સારુ એવી મારી ભાવના છે. ભાવનાનો વિષય લીધો. “તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી સંત સિવાય કંઈ નથી જોઈતું.” સંતનો સમાગમ કે જ્ઞાનીનો સમાગમ એ સિવાય કાંઈ નથી જોઈતું. નિર્વિકલ્પદશામાં અવાય તેવી યોગ્યતામાં ન આવી શકાય ત્યાં સુધી તે અર્થે સંતસમાગમ મને જોઈએ.

પ્રશ્ન :- અમુક કાળ એટલે શું ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- અમુક કાળ એટલે કે નિર્વિકલ્પ થવું છે. છેવટે શું કરવું છે ? નિર્વિકલ્પ થવું છે. સ્વરૂપમાં જામી જવું છે. તેથી વચ્ચે વચ્ચે જે કાંઈ આવે છે તે સાદીશાંત અમુક કાળ પર્યંત જ આવે છે. જો તેવો સત્સમાગમ પણ ન મળે તો “તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી સત્સંગ સિવાય કંઈ નથી જોઈતું.” મુમુક્ષુનો સત્સંગ, જ્ઞાનીનો-સંતનો સમાગમ, ન મળે તો છેવટે મુમુક્ષુ મુમુક્ષુ વચ્ચે સત્સંગ તો હોવો જોઈએ. આ સત્સંગ મુમુક્ષુનો ખોરાક છે. જો સત્સંગ નિયમિતરૂપે નહીં થાય, દરરોજ નહીં થાય, તો અસત્સંગથી મનુષ્ય ઘેરાયેલો છે જ. અસત્સંગથી તેના પરિણામ નીચે તરી જશે એ વાત બનશે. માટે સત્સંગ તો હંમેશાં-હંમેશાં હોવો જ જોઈએ. જો સત્સંગ પણ ઉપલબ્ધ ન હોય તો “તે ન હોય તો આર્યાયરણ (આર્યાપુરુષોએ કરેલાં આયરણ) સિવાય કંઈ નથી જોઈતું.” સત્સંગ પણ ન મળે તો ઓછામાં ઓછું વિચારી રાખવું કે મારુ જે જીવન છે, ઉપજીવન છે એમાં સદાયરણ બની રહે. નહિતર પરિણામમાં ગડબડ બહુ થઈ જશે અને આજકાલ તો પરિસ્થિતિ બહુ જ, બિલકુલ ગડબડવાળી છે. આ જે પરિણામ છે તે નીચે પડવા લાગશે. એટલે તેને સંભાળવાના છે. સત્સંગ ન મળે તોપણ આપણે પોતાના પરિણામની સાવધાની રાખવાની છે. સત્સંગ હોય તો તો સત્સંગની મદદ પણ મળે પરંતુ સત્સંગ ન હોય તો પોતાનું વિચારબળ જ કામમાં આવે છે. તે જ આત્મબળ છે. તેનાથી આપણાં પરિણામને સંભાળવાના છે.

પ્રશ્ન :- સંગ અનેક પ્રકારના છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- વાત ઠીક છે. સંગના અનેક વિશેષણ છે. પરમસત્સંગ,

અસત્સંગ, સત્સંગ અને કુસંગ. એમ ચાર તેના પ્રકાર છે. જ્ઞાનીપુરુષના સંગને પરમ સત્સંગ કહેવામાં આવે છે, પોતાનાથી વિશેષ ગુણવાન, અર્થાત્ આગળ વધેલાં મુમુક્ષુના સંગને સત્સંગ કહેવામાં આવે છે. અથવા પોતાની બરાબરીમાં જે મુમુક્ષુ હોય તેના સંગને પણ સત્સંગ કહેવાય છે. પછી જે અયોગ્યતાવાળા હોય, સંસારની રુચિવાળા હોય અથવા પોતાના પરિવારના હોય કે મિત્ર મંડળવાળા હોય, સમાજવાળા હોય, બજારવાળા હોય તે બધા સંગ અસત્સંગમાં જાય છે. તેવા સંગને અસત્સંગ ગણાય છે અને તેનાથી પોતે ઘેરાયેલો છે.

પ્રશ્ન :- પરિવારવાળાના સંગને શું ગણવો ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- પરિવારમાં આત્મકલ્યાણની ભાવનાવાળા કોઈ હોય તો સત્સંગ છે નહીંતર અસત્સંગ છે. મોટે ભાગે, બહુભાગ અસત્સંગ ઘરમાંથી જ શરૂ થઈ જતો હોય છે અને બાકી પછી ક્યાંય પણ બજારમાં જાય, સમાજમાં જાય, મિત્રમંડળમાં જાય, પાર્ટીમાં જાય તે બધો અસત્સંગ છે. સત્સંગનો અભાવ તે જ અસત્સંગ છે અને જે લોકો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને સત્પુરુષનો વિરોધ કરતાં હોય, તીવ્ર દોષના પરિણામવાળા હોય તેવા જીવોના સંગને કુસંગ કહેવામાં આવે છે. શાસ્ત્રમાં જેટલો સત્સંગનો મહિમા છે તેટલો જ કુસંગનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. સત્સંગમાં આનંદ અમૃત મળે છે. જ્યારે કુસંગમાં ઝેરથી પણ વધારે નુકસાનકર્તા ચીજ મળે છે, કે જેની ઉપમા નથી મળતી. ઝેરની ઉપમા પણ ઓછી પડે છે. એટલા માટે કે કોઈ માનો ઝેર પી જાય છે તો એક વખત મરે છે. જ્યારે કુસંગમાં જવાવાળો, કુસંગની અસરમાં આવવાવાળો અનંત સંસાર વધારી દે છે. કેટલો ? અનંત સંસાર તેનો વધી જાય છે. અનંત જન્મ-મરણ થાય છે અને અનંત સંસારી થાય છે. માટે કુસંગથી સાવધાન રહેવું.

પ્રશ્ન :- ધર્મવિરોધીઓને હળવા-મળવામાં કુસંગ-દોષ લાગે છે શું ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- હળવા-મળવામાં તો શું છે કે ઉદયવશાત્ ચારેક મળવું થઈ જાય પરંતુ તે મળવું જ્યારે સારું લાગે છે ત્યારે તેને સંગ કહેવાય છે. શું ? મળવાનું તો થઈ જાય, ચારેક પ્રસંગવશાત્ મળવાનું

બની પણ જાય તે પૂર્વકર્મની વ્યવસ્થા છે. ઠીક છે, એમાં કાંઈ આપણું ચાલે નહીં, પણ આપણે સામે ચાલીને મળવા જઈએ એ મળવું આપણને સારું લાગે, તે કુસંગની રુચિ છે. તેની અસર આવ્યા વગર રહેશે નહીં. એટલે કુસંગથી બચવું નહીંતર અનંત જન્મ-મરણનું તે કારણ છે.

પ્રશ્ન :- સત્સંગની રુચિમાં અન્ય સંગ ન રુચે - એવું હોય છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- એ તો છે જ. સત્સંગની રુચિ, અસત્સંગ અને કુસંગની અરુચિ સહિત જ હોય છે, Automatic સહજ એમ હોય છે એ તેનું બીજું પડખું છે.

હવે જો આ સદાચરણના પરિણામ પણ બરાબર ન રહેતાં હોય તો “તે ન હોય તો જિનભિ તમાં અતિ શુદ્ધ ભાવે લીનતા સિવાય કંઈ નથી જોઈતું” કૃપાળુદેવે આ પણ એક માર્ગદર્શન આપ્યું છે કે જો તારા પરિણામ સત્સંગના અભાવમાં ન ઈચ્છવા છતાં નીચે પડતા જતાં હોય તો શુદ્ધભાવથી એટલે કે શુદ્ધ હેતુથી એટલે કે પોતાના સુધારના શુદ્ધ અભિપ્રાયથી જિનભિ તમાં લીન રહેવું. જિનભિ ત કરવી. જિનેન્દ્રની જે ભિ ત છે તેમાં જિનેન્દ્ર પરમાત્માના ગુણાનુવાદ જે છે તે એક ન્યાયથી આત્માના જ ગુણાનુવાદ છે. ‘જિન સો હી આત્મા, અન્ય હોય સો કર્મ, (કર્મ કટે) જિન પ્રવચનસે’ જેના પ્રવચનથી કર્મ કપાય ‘વહી તત્ત્વજ્ઞાનીકા મર્મ’ કૃપાળુદેવે એક પદ બનાવ્યું છે. જિન સોહી આત્મા. બનારસીદાસજીએ પણ એ વાત લખી છે. “ઘટ ઘટ અંતર જિન બસે, ઘટ ઘટ અંતર જૈન” ઘટ ઘટ અંતર જિન બસે- બધાંયની અંદર પરમાત્મા બેઠો છે, પણ દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ અને ઘટ ઘટ અંતર જૈન - બધા જૈન જ છે, કોઈ અન્યમતિ છે જ નહીં.

હું જ્યારે First Time (પહેલી જ વખત) સોનગઢ ગયો હતો તો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનના સમયે પહોંચ્યા હતાં. પ્રવચન પૂરું થયા પછી બહેનો બધા ચાલ્યા જાય, ભાઈઓમાં પણ ઘણાં ખરાં ભાઈઓ ચાલ્યા જાય અને દસ-પંદર જણ ખાસ-ખાસ રસ ધરાવતાં હોય તે પૂ. ગુરુદેવશ્રી પાસે બેસતાં હતાં. હું પણ બેઠો હતો. હું તો કુતૂહલવૃત્તિથી ગયો હતો,

પરીક્ષાદૃષ્ટિથી ગયો હતો. કે લાવ અધ્યાત્મની વાતો તો કરે છે ખરેખર શું છે જરા જોઈએ તો ખરા ? પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ જોઈ લીધું કે કોઈ એક અપરિચિત વ્યક્તિ ત પણ બેઠી છે એટલે મને જોઈને પૂછ્યું કે આ ભાઈ કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યાં છે ? ત્યારે હું જેની સાથે ગયો હતો તેણે જવાબ આપ્યો; હું તો કંઈ ન બોલ્યો, તેમણે કહ્યું મારી સાથે આવ્યાં છે. ભાવનગરથી આવ્યા છે. વૈશ્ણવ છે પણ જૈન ધર્મમાં સારી રુચિ ધરાવે છે. સંક્ષેપમાં એટલો પરિચય આપ્યો. તો ગુરુદેવશ્રી શું બોલ્યા ! કે ‘અહીંયાં તો કોઈ જૈન પણ નથી અને અજૈન પણ નથી બધાં આત્મા જ આત્મા છે’ (મैं તો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનોમાં) એક આત્મા જ સાંભળ્યો છે અને બીજા પણ અનેક પ્રકારના ન્યાય આવતાં, કંઈક પ્રકારની વાતો આવતી પરંતુ મારું ધ્યાન એક જ જગ્યાએ રહેતું, બીજા વિષયમાં એટલું હું ધ્યાન નહોતો આપતો.

એવી જિનભક્તિ ત હોવી જોઈએ અને “તે ન હોય તો માગવાની ઇચ્છા પણ નથી..” ઓછામાં ઓછું આટલું તો હોવું જોઈએ એ પ્રકારે તરતા ક્રમમાં મુમુક્ષુજીવના પરિણામ કેવાં પ્રકારના હોવા જોઈએ. એ બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન :- અહીંયાં સ્વાધ્યાય (આદિની) વાત નહીં કરતાં જિનભક્તિ તની વાત કહી છે એમાં શું રહસ્ય છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- જેની સ્વાધ્યાયની ક્ષમતા જ ન હોય એણે શું કરવું ? કારણ કે એકલાં-એકલાં તો એના પરિણામ સદાયરણરૂપ નથી રહેતાં પરંતુ, અહીંયા-ત્યાં પરિણામ ચાલી જાય છે. વેપાર કરું, આ કરું, તે કરું, પરિવારમાં આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરું, ધંધામાં આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરી દઉં. એ બધું ચાલવા લાગે છે. તેના માટે જિનભક્તિ ત ઠીક છે. અને શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયનું તો એવું છે કે પોતે કેવી રીતે નક્કી કરશે કે મારી યોગ્યતા મુજબ મારે ક્યો ગ્રંથ સ્વાધ્યાય કરવા લાયક છે ? તે પોતે નક્કી કેવી રીતે કરશે ? પછી જે કોઈ પણ ગ્રંથ હાથમાં આવે અને વાંચવા લાગે તો એમ કરવાથી તો ગડબડ થવાની છે. બહુભાગ કલ્પનામાં ચડી જશે. એટલે સત્શાસ્ત્ર

છે તે અમુક યોગ્યતા પછી જ ઠીક છે બધાને માટે ઠીક નથી.

હવે થોડાંક સૂત્રો લખ્યાં છે. “ગમ પડ્યાં વગર આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે” જુઓ એ જ વાત લખી છે. તમને જે પ્રશ્ન ઠ્યો છે, એનો જ ઉત્તર અહીં આવે છે. શું ? પત્રની રચના કેવી (સુંદર) છે જુઓ ! એટલે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયની વાત એમાં નથી લીધી. શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયની વાત કેમ નથી આવી ? કે ગમ પડ્યાં વગર આગમ અનર્થકારક એટલે કે નુકસાનનું કારણ થાય છે. ગમ એટલે શું ? ગુરુગમ. ગમ એટલે ગુરુગમ. જ્ઞાનીપુરુષ પાસે શાસ્ત્ર વાંચવાની કોઈ ચાવી હોય છે એ ચાવી મળી જવી જોઈએ, પછી જ શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરવો યોગ્ય છે, નહીંતર માત્ર બુદ્ધિ હોવાથી કોઈ શાસ્ત્ર વાંચન કરી લ્યે તો અનર્થ જ કરે. વળી શાસ્ત્રમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ કથન પુષ્કળ આવે છે. સમાધાન કેમ કરશે ? જુદાં જુદાં જ્ઞાનીઓએ પોત-પોતાની શૈલીથી શાસ્ત્રો લખ્યાં છે. એક જ્ઞાનીની વાતથી બીજા જ્ઞાનીની વાત મેળ નથી ખાતી એવું લાગશે ત્યારે શું કરશે ? ત્યારે વધુ વિચારના, સંકલ્પ-વિકલ્પના ચક્કરમાં ફસાશે. એટલે ગમ પડ્યાં વગર આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે. કૃપાળુદેવે તો માર્ગને ખૂબ જ સરળ કરી દીધો છે. કે તું સત્સંગમાં રહે. શાસ્ત્રની વાત પહેલાં નહીં કરતાં તું સત્સંગમાં રહે બસ ! (એમ કહે છે)

શ્રોતા :- પૂ. બહેનશ્રીના વચનામૃતમાં પણ આવે છે કે સત્પુરુષના ચરણમાં રહેવું, મહાપુરુષના ચરિત્રનું સ્મરણ કરવું.

પૂ. ભાઈશ્રી :- હા ! બરાબર છે. તે કથાનુયોગ છે. મહાપુરુષોના ચરિત્ર એટલે કથાનુયોગ. તેમ છતાં ગ્રંથ વાંચવો હોય તો કથાનુયોગનો વાંચવો, ભાવનાનો વાંચવો હોય તો બાર ભાવનાનો વાંચવો. એ ઠીક છે. શરૂઆત વાળાઓ માટે એ ઠીક છે.

પ્રશ્ન :- ચાવી કઈ છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- ચાવી તો એ છે કે “આત્મકલ્યાણની અવગાઢ ભાવના” હોવી. તે પછી જ્ઞાનમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. શાસ્ત્ર છે તે જ્ઞાનમાર્ગ છે. શું છે ? જ્ઞાનમાર્ગ છે. અને એવી અવગાઢ દશા આવ્યા વિના શાસ્ત્ર

વાંચવામાં બહુ જોખમ છે, બહુ જ જોખમ છે. ૬૯૩ નંબર પત્ર છે. એમાં એ વાત કૃપાળુદેવ કહે છે. 'જ્ઞાનમાર્ગ દુરારાધ્ય છે' સહેલો નથી. શાસ્ત્ર વાંચીને આત્મકલ્યાણ કરવું સહેલું નથી, પણ દુરારાધ્ય છે. પરમ અવગાઢ દશા પ્રાપ્ત થયા પહેલાં જ્ઞાનમાર્ગમાં પડવાનાં ઘણાં સ્થાનો છે. પડવાના ઘણાં ઠેકાણાં છે. પહેલી વહેલી તો શંકા થશે તો એમ થશે કે કહેવાવાળાએ આવું શા માટે કહ્યું ? કહેનાર પર શંકા થઈ આવશે કે આ વાત મને બરાબર નથી લાગતી. એ પ્રકારે કહેનાર ઉપર શંકા થઈ આવશે અને વિકલ્પ વધશે. જો સમાધાન નહીં થાય તો વિકલ્પ વધી જશે. સ્વચ્છંદપણું આવી જશે. જેમકે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકતું નથી માટે દયા કરવાની શી જરૂર છે ? પૂજા-ભક્તિ ત કરવાની શી જરૂરિયાત છે ? સત્સંગ કરવાનું પણ શું કારણ છે ? કે જ્યારે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકતું નથી એ પ્રકારે સ્વચ્છંદમાં ચાલ્યો જશે.

પ્રશ્ન :- પરમ અવગાઢ ભાવનાનું કયું Stage છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- પહેલેથી આત્મભાવનામાં, તીવ્ર આત્મભાવનામાં આવવું જોઈએ અને એને Stage ની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો પરિભ્રમણની વેદનાથી શરૂઆત થાય છે અને ખાસ કરીને પૂર્ણતાના લક્ષથી શરૂઆત થાય છે. પૂર્ણતાનું લક્ષ બાંધતી વખતે ભાવના ખૂબ જ અવગાઢ બને છે. પછી મારું જે લક્ષ છે એ લક્ષપૂર્વક આ વાત લખાયી છે, એ પ્રકારે વાત અને આશય પક્કડમાં આવે છે. શાસ્ત્રકર્તાનો આશય પકડી શકાય છે, નહીંતર તર્ક અને વધુ ઉઘાડવાળો હોય તો અતિપરીણામીપણુ આવી જાય જેમકે જાણકારી થઈ એટલે કે જાણે જ્ઞાન થઈ ગયું. પછી કહેવા લાગે કે તમે એમ કરો તમારી જાતને જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા માની લ્યો-બસ ! જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા છું,, જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા છું, જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા છું, જ્ઞાતા-દ્રષ્ટાપણું તો આવ્યું ન હોય પણ અતિપરીણામીપણું થઈ જાય જાણે કે પરિણમન એ પ્રકારે હોય એમ વાત કરવા લાગે છે. આવી બધી જુદા જુદા પ્રકારની ભૂલો વારંવાર તે માર્ગથી (જ્ઞાનમાર્ગ) પડવાનું કારણ બને છે, અને આગળ વધવા દેતી નથી. એટલે કહ્યું કે પરમ અવગાઢ દશામાં આવ્યા વગર જ્ઞાનમાર્ગે કોઈ

આગળ વધી શકતું નથી.

પરમ અવગાઢ દશામાં સૌથી પહેલાં એ વાત પણ આવે છે જેમકે કોઈને પ્રારંભમાં જ પરમ અવગાઢ દશા આવી કે મારે આત્મકલ્યાણ કરી લેવું છે, બસ ! મારે હવે આત્મકલ્યાણ કરી જ લેવું છે – તેને સૌથી પહેલાં એવો ભાવ આવે છે કે જેણે આત્મકલ્યાણ કર્યું છે તેમના ચરણમાં મારે જઈ રહેવું છે. તેને Very First Thought (સૌથી પહેલો વિચાર) એ આવે છે. તે કોઈ ગ્રંથને હાથમાં નહીં લ્યે. તે કોઈ અન્ય પ્રયોગમાં પણ નહીં ચડે. પહેલાં એને એમ થશે કે મારે જ્ઞાનીનો સંગ જોઈએ. જેણે રસ્તો જોયો છે એની સાથે ચાલવું છે અર્થાત્ મારે મારી મનમાની કરવી નથી. અવગાઢ દશામાં એ વાત આવે છે. પછી જ્ઞાની બતાવે છે કે તારે લાયક ફલાણો ગ્રંથ છે, તારે લાયક ફલાણો ગ્રંથ છે તું એનો સ્વાધ્યાય કર, તું એનું વાંચન કર.

કૃપાળુદેવ તો એટલાં બધા વિચક્ષણ હતાં કે અન્યમતના ગ્રંથ વાંચવા માટે પણ ભલામણ કરતાં હતાં. ‘યોગવશિષ્ટ’નું પહેલું અને ત્રીજું પ્રકરણ વાંચજો, બાકીના પ્રકરણ તમારે વાંચવા લાયક નથી. પોતે ‘મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક’ વંચાવતા હતાં. તો એમાં શું છે કે ટોડરમલજીસાહેબે શ્વેતાંબર મતનો જોરદાર નિષેધ કર્યો છે. દરેક અન્ય જૈનેતર મતનો (પણ નિષેધ કર્યો છે) શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસીને જૈનેતરમાં લીધા છે. અને બીજા જૈનના ઈત્તર મત છે એની પણ આલોચના કરી છે, ટીપ્પણી કરી છે. લખ્યું છે કે યાંચ સમાધાન ન થાય તો જ્ઞાનીની પાસે સમાધાન કરવાની જિજ્ઞાસા રાખવી પણ પોતાની મેળે કહેનારનો નિષેધ ન કરવો. કેટલીક વાતો એવી છે કે આ જે જૈનના નામથી જે ચાલે છે તે ખરેખર જૈન નથી. એ માટે ઘણી દલીલો તેમણે આપી છે. પણ જ્ઞાનીના સંગમાં તેનું સમાધાન કરવાની એક વાત રાખી લેવી. કોઈ પૂર્વગ્રહમાં ન આવી જવું. તોપણ કૃપાળુદેવ વંચાવતા તો હતા પણ એમાં બહુ જ વિચક્ષણતા હતી કે તેઓશ્રીને ખબર હતી કે દરેક મનુષ્યને પોત-પોતાના સંપ્રદાયનો પક્ષ હોય જ છે. જાણે-અજાણ્યે હોય જ છે. અને તેની પક્ષબુદ્ધિ-સંપ્રદાયબુદ્ધિમાંથી કાઢવા માટે

પણ વંચાવતા હતાં. એવા એવાં ગ્રંથો પણ વંચાવતા હતાં કે જીવની સંપ્રદાયબુદ્ધિ છૂટી જાય. શું વાંચવું ને શું ન વાંચવું ? તે જ્ઞાનીની સૂચના અનુસાર હોય તો બરાબર છે, નહીંતર એમાં ભૂલ ખાવાના ઠેકાણાં / પડવાનાં ઠેકાણાં ઘણાં છે.

પ્રશ્ન :- જ્ઞાનીના માર્ગમાં ચાલનારનો નિશ્ચય કેવો હોય છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનીના માર્ગમાં ચાલનારનો નિશ્ચય એવો હોય છે કે જે જ્ઞાની કહે તે જ વાત બરાબર છે. જ્યારે આ સંપ્રદાયોમાં તો ગડબડ ઘણી છે. એ વાત તો સ્પષ્ટ છે. કોઈને પણ સમજમાં આવે એવી વાત છે કે દરેક સંપ્રદાયમાં ગડબડ બહુ જ ચાલે છે. અત્યારે કોઈ સંપ્રદાય એવો નથી રહ્યો કે જેમાં ગડબડ ન ચાલતી હોય તે સમજી શકાય એવી વાત છે. એટલે સંપ્રદાયબુદ્ધિ તેની મંદ પડી જાય છે અને એવો જ નિશ્ચય તેને આવે છે કે મારે જ્ઞાનીના માર્ગે જ ચાલવું છે. પછી એને કોઈ તકલીફ કે અડચણ નથી આવતી.

“સત્સંગ વિના ધ્યાન તરંગરૂપ થઈ પડે છે” શાસ્ત્ર પછી ધ્યાનની વાત લીધી છે. સાધન છે ને ! શાસ્ત્ર-આગમ પણ એક સાધન છે અને ધ્યાન કરવું એ પણ એક સાધન છે. બન્ને માટે સૂચના કરી છે કે પહેલાં સત્સંગ કરવો પછી સત્સંગમાં ધ્યાન ક્યા Stageમાં આવે છે ? ક્યું ધ્યાન ક્યા પ્રકારે હોય છે ? ધ્યાનના પ્રકાર કેટલાં છે ? એ બધું સમજ્યા પછી પોતાની ભૂમિકા હોય તો ધ્યાન કરવું. ધ્યાનની ભૂમિકા હોય તો ધ્યાન કરવું, નહીંતર તે ધ્યાનમાં તરંગ ઠશે. કેટલાંય પ્રકારના તરંગ ઠશે કે મને શાંતિ થઈ ગઈ, મને પ્રકાશ દેખાણો, મને આમ થયું, મને તેજનું કિરણ દેખાણું, એવું બધું ઘણું હોય છે. એવાં ઘણાં લોકો મળે છે. શું ? મને આ પ્રકારે ગોળ ચક્કર, ચક્કર દેખાણા- એ બધી બરેબર ચક્કરમાં પડવા જેવી વાતો છે. સત્સંગ વગર ધ્યાનમાં પ્રવેશ કરવો નહીં. સત્સંગ કરતો ન હોય અને સીધો વિપશ્યનામાં જાય, સત્સંગ તો હજી સુધી પ્રાપ્ત કર્યો ન હોય, યોગ્યતા સત્સંગ દ્વારા બરાબર આવી ન હોય, એ વિપશ્યના, પ્રેક્ષા અને આ મદ્રાસ તરફ ચાલે છે એ વળી ત્રીજો પ્રકાર છે. તેની

શિબિર અને તેના ધ્યાનકેન્દ્ર અને તેના યોગમાં ચાલ્યો જાય છે. જ્ઞાનીપુરુષ તેની ના પાડે છે.

૪૬૬ નંબરનો પત્રાંક છે આપણાં કૃપાળુદેવના એક ખાસ અનુયાયી હતો, થોડા પરિચયમાં આવ્યા પછી એને એમ લાગ્યું કે અમે વિપશ્યનામાં દોડધામ કરી આવ્યા પરંતુ કંઈક ભૂલ કરી હોય એમ લાગે છે. એટલે એકાંતમાં મને પૂછ્યું કે હું તો વિપશ્યનામાં ગયો હતો, સારું પણ લાગ્યું હતું પણ હવે તમારી વાત સાંભળ્યા પછી હવે કંઈક એમાં શંકા પડે છે. મેં કીધું કે કૃપાળુદેવનો ગ્રંથ તો તમે વાંચ્યો જ છે. ઘણું વાંચન કર્યું છે. તેમાં ૪૬૬ પત્રમાં છઠ્ઠો પેરાગ્રાફ છે કે જીવ પોતાની કલ્પનાએ લાઈન વંચાવી. કૃપાળુદેવને માનતા હતા એટલે વાત તરત બેસી ગઈ નહીંતર માત્ર આપણાં કહેવાથી તો બેસે પણ નહી. “જીવ પોતાની કલ્પનાથી કલ્પે કે ધ્યાનથી કલ્યાણ થાય કે સમાધિથી કે યોગથી કે આવા આવા પ્રકારથી પણ તેથી જીવનું કંઈ કલ્યાણ થાય નહીં” સ્પષ્ટ ના પાડી છે, બરાબર છે ? કૃપાળુદેવની આ આજ્ઞા છે અને આપણે તેઓશ્રીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન કરવું જોઈએ. તેમણે તરત એ વાત છોડી દીધી. મને કહ્યું કે મેં તો મારા નામે વિપશ્યનાની બુક છપાવી છે તેનું શું કરવું ? મેં કીધું પશ્ચાતાપ કરો, પ્રાયશ્ચિત લેવું અને હવે શું કરવું ? કે “જીવનું કલ્યાણ થવું તો જ્ઞાનીપુરુષના લક્ષમાં હોય છે અને તે પરમસત્સંગના યોગે કરી સમજાય છે; માટે એવા વિકલ્પ કરવા મુકી દેવા” ધ્યાનના વિકલ્પો છોડી દેવા. બરાબર ! એ રીતે જ્યારે જે પેરેગ્રાફ વાંચતા હોઈએ ત્યારે એમાંથી આપણને જે વાત લાગુ પડતી હોય તે વાત ઉપર ધ્યાન જવું જોઈએ. જો આવી વાત ઉપર આપણું ધ્યાન ન જાય અને આપણે ધ્યાન શિબિર અને ધ્યાન કેન્દ્રમાં જતાં હોઈએ તો એનો અર્થ એ થાય છે કે સ્વાધ્યાયમાં આપણું સ્વલક્ષ છે જ નહીં. પરલક્ષથી જ સ્વાધ્યાય ચાલે છે, માટે આપણું ધ્યાન નથી જતું. નહિતર સ્વલક્ષવાળાને પોતાને લાગુ પડતી વાત ઉપર ધ્યાન ન જાય એવું નથી બનતું. પણ એ તો તરત પકડી લ્યે છે કે આ વાત મને લાગુ પડે છે મારે સુધાર કરી લેવો છે. આ મારી ગડબડ છે એમાં

ફેરફાર કરી નાખવાનો છે. સ્વલક્ષવાળો તરત જ અમલીકરણમાં આવે છે. એમ વાત છે. થોડા વિશેષ વિસ્તારથી લઈશું - (આજનો સમય સમાપ્ત થાય છે).

d

જગતવાસી સંસારી જીવની વિષયતૃષ્ણા અનંત છે, તેને વ્યસનની જેમ તલપ લાગેલી જ રહે છે - એવી સ્થિતિમાં, પૂર્વકર્મ અનુસાર સંયોગીક ફેરફાર થતાં જીવ સંયોગના રસે ચડી જાય છે, અનુકૂળતામાં પ્રાયઃ વિશેષ સંયોગનો રસ ચડી જાય છે—(કર્તાબુદ્ધિને લીધે) - તો કોઈવાર પ્રતિકૂળતામાં વધુ ખેદાઈને રસ ભોગવે છે. (પરંતુ પોતાનું ધાર્યું કાર્ય અહીં થતું નથી - તેવા અનુભવને વિચારવાનો અહીં અવસર / પ્રસંગ છે. જો વિચારવાન હોય તો જ્યારે અનુકૂળતામાં આવા વિચારની સંભાવના નથી રહેતી). આમ પર-રસનું ઝેરની માત્રા વધતી જાય છે. તેથી જ પરિભ્રમણ કરતો જીવ ક્રમશઃ અધોગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં સત્પુરુષનું શરણ જ તેને બચાવે છે, કે જે પુરુષ આત્મશાંતિ દ્વારા વિષય-દાહને શાંત કરવાના ઉપાયમાં જીવને યોજે છે.

— પૂજ્ય ભાઈશ્રી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
પત્રાંક-૧૨૮

પ્રવચન-૭
તા.૨૭-૧૨-૯૭ (રાત્રિ)

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત, પત્રાંક ૧૨૮ ચાલે છે. કોઈ માણસને માનો કે ઇન્કમટેક્સનો પણ પ્રોબ્લેમ છે અને તેની ઑફિસમાં પણ નાના-મોટા પ્રોબ્લેમ છે. જેમકે કોઈ પગારવધારો માંગે છે, કોઈક Advance ઉપાડ લેવા માંગે છે, કોઈ કામ બરાબર નથી કરતું તો કોઈક મોડા આવે છે. ત્યારે તે શેને પહેલા ઉકેલ લાવવા માટે હાથમાં લેશે ? એ રીતે આપણાં જીવનમાં પ્રોબ્લેમ તો ઘણા છે પણ સૌથી મોટો પ્રોબ્લેમ શેનો છે ? મૃત્યુનો. કોઈ મરવું પસંદ નથી કરતાં, કોઈને મરવું નથી અને અહીં તો એક વખત નહીં પણ અનંત વખત મરવાની વાત સામે છે. તો સૌથી મોટો પ્રોબ્લેમ યો થયો ? કે અનંત મરણનો અને અનંત જન્મનો. એટલે જ્ઞાનીઓએ સૌથી મોટા પ્રોબ્લેમને પહેલાં હાથમાં લીધો છે.

આ પત્રાંક - ૧૨૮મો શું સૂચિત કરે છે ? કે નાના-મોટા ઘણા પ્રોબ્લેમ છે લોકો કહે છે ને ! અમારી જવાબદારી છે શું કરીએ ? સંસારના પણ અનેક કાર્યોની પણ અમારી જવાબદારીઓ છે. અમે ગૃહસ્થી નિભાવીએ, ધંધો સંભાળીએ કે પછી આ ધર્મની વાત હાથમાં લઈએ ? શું કરવું ? કે તુલનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરવો જોઈએ કે આપણે માનો ઘરનાં પણ પ્રોબ્લેમ છે, વ્યવસાયના પણ પ્રોબ્લેમ છે અને આપણાં જન્મ-મરણનો પણ પ્રોબ્લેમ છે. હવે મુખ્યતા (Priority) કોને આપવી ? કદાચ સમજાવવાની જરૂર નથી. કેમકે જ્ઞાની સૌથી વધારે સમજદાર છે એ વાત એના ઉપરથી સિદ્ધ થશે. સંસારના બુદ્ધિમાન લોકો કરતાં પણ જ્ઞાનીની વિચાર શક્તિ - વિવેક શક્તિ અધિક છે. તે આના ઉપરથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. કારણ કે સૌથી મોટી જન્મ-મરણની સમસ્યા તેમણે હાથમાં લીધી છે અને એ સમસ્યાનું સમાધાન / ઉપાય પણ ગોત્યો, અને તેને અનુભવસિદ્ધ કરી પાર થયા. એટલા માટે આ જે ફરિયાદ આવે છે કે અમારા ઘરેલું જીવનનું શું ? અમારા વ્યાવસાયિક જીવન કાર્યોનું શું કરવું ? જો આમાં જ અમે લાગી ગયા તો તેનું શું થશે ? જ્ઞાનીઓએ એ વાતને તો બહુ જ સરળ કરી દીધી છે, જુઓ ! કે આ બધું તો તમારે પ્રારબ્ધાધિન છે. તમારી અક્કલ, હોશિયારી, ચતુરાઈ એ બધું એમાં કામ કરે છે એમ માનવું તે જોખમમાં રહેવા બરાબર છે. કારણ તે બધું તમારા પ્રારબ્ધ અનુસાર થવાનું છે. અત્યાર સુધી એમ જ થયું છે. અક્કલ, હોશિયારી તો એટલી ને એટલી હતી પણ ક્યારેક ગુમાવ્યું છે તો ક્યારેક મેળવ્યું છે. તો પછી એને પ્રારબ્ધ ઉપર છોડીને કલ્યાણનો / જન્મ-મરણના નાશનો જે ઉપાય છે તેને ગ્રહણ શા માટે ન કરી લેવો ? એટલા માટે Top Priority (સર્વોત્તમ મુખ્યતા)માં આ વિષયને રાખ્યો છે. (તેઓશ્રીની) વિચાર શક્તિ કેટલી વિશેષરૂપે કામ કરે છે એનો આ એક પુરાવો છે. એટલા માટે પત્રમાં એ વિષય લીધો છે અને આપણો જે ચાલતો વિષય છે એમાં કેટલાંક સૂત્રો લખ્યાં છે. તેમાં બીજું સૂત્ર ચાલે છે.

“સસ્તંગ વિના ધ્યાન તે તરંગરૂપ થઈ પડે છે.” પહેલાં તો ધ્યાન

એટલે શું ? એકાગ્રતા થવી એનું નામ ધ્યાન છે. એક વિષયમાં એટલી હદે એકાગ્ર થાય છે કે બીજા વિષય સંબંધિત વિકલ્પ પણ ન ચાલે, ચિંતા પણ ન થાય તેને ધ્યાન કહેવામાં આવે છે. ઉમાસ્વામી મહારાજે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં - સૂત્રજીમાં તેનું સૂત્ર આ પ્રકારે લખ્યું છે કે 'એકાગ્ર ચિંતા નિરોધો ધ્યાનમ્', હવે ધ્યાન જે છે તે ચાર પ્રકારના હોય છે. આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુભધ્યાન. પ્રકારાંતરે રૂપસ્થ ધ્યાન અને રૂપાતિત ધ્યાન પણ કહેવામાં આવે છે. ચારમાં બધા પ્રકાર આવી જાય છે. અલગ-અલગ દૃષ્ટિકોણથી તેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

આર્તધ્યાન તો બધાં જ સંસારી પ્રાણીઓને હોય જ છે. આર્તધ્યાન એટલે શું ? શરીરની ચિંતા, સંયોગની ચિંતા, અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતાની ચિંતા, સમસ્ત પ્રકારના શુભાશુભ પરિણામ કે જેમાં એકાગ્રતા હોય છે તે બધા આર્તધ્યાનમાં જાય છે. આર્ત એટલે ઇચ્છા. ઇચ્છાનાં ખેંચાણને આર્ત કહે છે. ઇચ્છાથી જે પરિણામમાં ખેંચાણ થાય છે તેને આર્ત કહે છે. એ બધાયને હોય છે.

ચારેક ચારેક જીવને રૌદ્રધ્યાન થાય છે. જે બહુ જ ખરાબ ધ્યાન છે. રૌદ્રધ્યાનમાં શું થાય છે ? હિંસાનંદી, કે જે હિંસા કરીને આનંદ માને તે હિંસાનંદી છે. ચોરી કરીને આનંદ માને તે ચોર્યાનંદી છે. એ રીતે તીવ્ર પાપના પરિણામમાં બહુ જ આનંદ અને ખુશીનો અનુભવ થાય એને રૌદ્રધ્યાન કહે છે. આર્તધ્યાનથી બહુભાગ જીવ તિર્યચમાં જાય છે અને તિર્યચ ગતિની સંખ્યા બહુ મોટી છે. ચારેય ગતિમાં સૌથી વધુ સંખ્યા તિર્યચ ગતિમાં હોય છે. સૌથી ઓછી સંખ્યા મનુષ્યગતિમાં હોય છે. એનાથી વધુ સંખ્યા નરકગતિમાં હોય છે. એનાથી વધુ દેવની સંખ્યા છે. જ્યારે સૌથી વધુ તિર્યચ છે. ત્રણેય કાળે આ પરિસ્થિતિ છે. આર્તધ્યાન તિર્યચગતિનું કારણ છે. રૌદ્રધ્યાન તે નરકગતિનું કારણ છે.

ધર્મધ્યાન છે તે મોક્ષનું કારણ છે, જે પંચમગતિ છે. સંસારની ચારગતિને છોડીને જે લોકો મુક્તિમાં જાય છે તે ધર્મધ્યાનના ફળ સ્વરૂપે જાય છે અને ધર્મધ્યાન વિશેષ નિર્મળ હોય છે. તેની ડીગ્રી / તારતમ્યતા

વધી જાય છે ત્યારે એને શુ લધ્યાન કહેવામાં આવે છે. બન્નેની જાતિ એક છે.

પ્રશ્ન :- રાગનો તીવ્ર રસ શેમાં જાય છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- તીવ્રરસ તો આર્તધ્યાનમાં જાય છે.

પ્રશ્ન :- ધ્યાન, દરેક જીવને ચાલતું જ હોય છે ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- કોઈને કોઈ ધ્યાન તો હોય જ છે. ધ્યાન વિનાનો કોઈ જીવ નથી. ધ્યાન તો ચાલુ જ હોય છે. બહુભાગ આર્તધ્યાન ચાલુ હોય છે. મોટે ભાગે આર્તધ્યાન ચાલુ હોય છે. ધ્યાન વિના કોઈ જીવ નથી. હવે Practically (અનુભવ પદ્ધિતિથી) આ વિષયનો વિચાર કરીએ તો ધ્યાન શેનું થાય છે ? કે જ્યાં સુખબુદ્ધિ હોય છે, સુખનો નિશ્ચય હોય છે, ત્યાં ધ્યાન લાગી જાય છે. ભલે સુખ ત્યાં હોય કે ન હોય એ બીજી વાત છે પણ જ્યારે કોઈ એક નિશ્ચય કરવામાં આવે છે કે મારું સુખ અહીંયા છે - ત્યારે પછી તેનું ધ્યાન રહ્યા કરે છે. Practically અનુભવ કરી જુઓ કે એમ થાય છે કે નથી થતું. હવે ભગવાન એમ કહે છે કે તારું સુખ તારા અત્મામાં જ છે આ જ ગ્રંથમાં ૧૦૮ નંબરનો પત્ર છે તેમાં કૃપાળુદેવે વારંવાર તે જ વાત કરી છે, કે હે જીવ ! તું ભૂલીશ મા ! તારું સુખ તારામાં છે, બહારમાં યાંય તારું સુખ નથી અને બહાર ગોતવાથી મળશે પણ નહીં. તો એ પ્રકારે જેને પોતાનું સુખ પોતામાં દેખાય છે, તેને સ્વરૂપનું ધ્યાન, આત્માનું ધ્યાન થાય છે. આત્મામાં સુખ દેખાયા વિના આત્માનું ધ્યાન થઈ શકવાનું નથી. કોઈ કેટલાં પણ મન, વચન, કાયાથી પ્રયોગ કરી લ્યે પણ આત્મધ્યાન થવાનું નથી કારણ કે સુખ દેખાયું નથી તો ધ્યાન થશે કેવી રીતે ? અને જ્યાં સુખ માન્યું છે, સુખનો નિશ્ચય કરેલો છે ત્યાં તો પરિણામ ગયા વગર રહેવાના જ નથી.

જેમકે તમે વિપશ્યના ધ્યાનની શિબિરમાં જઈને આવ્યા પણ તમારી સુખબુદ્ધિ તો મટી નથી. સંસારનાં પદાર્થોમાંથી સુખબુદ્ધિ તો મટી નથી, અનુકૂળતામાંથી સુખબુદ્ધિ તો મટી નથી. એક અનુકૂળતામાં પાંચેય ઇન્દ્રિયના વિષયો સમાય છે. એ સુખબુદ્ધિ એવી ને એવી રહે અને તમારું આત્મામાં

ધ્યાન લાગી જાય એ વાત અસંભવિત છે. ચારેય શ ય નથી. કંઈક કૃત્રિમ પ્રયાસ કરીને Temporary કષાય મંદ થાય છે, પરિણામની ચંચળતા મંદ થાય છે પણ તેથી કંઈ Permanent Solution કાયમી ઇલાજ નથી નીકળતો.

અહીંયાં કૃપાણુદેવ એમ કહે છે કે સત્સંગમાં એ વાત સમજમાં આવે છે કે દુર્ધ્યાન શું છે, અપધ્યાન શું છે અને ધર્મધ્યાન શું ચીજ છે ? અને તે કેવી રીતે હોય છે. જ્યાં સુધી સત્સંગ દ્વારા એ વાત સમજવામાં ન આવે, અને તે પહેલાં કોઈ એમ જ આંખ બંધ કરીને પદ્માસનમાં બેસી જાય એટલે ધ્યાન લાગી જાય એવું કદી બનવાનું જ નથી. વિપશ્યનાનું તો એક દૃષ્ટાંત છે. આપણાં જૈન સંપ્રદાયમાં પણ ઘણાં લોકો ધ્યાન કરે છે. અલગ-અલગ શિબિરોમાં, સવાર-સાંજ આ ધ્યાનનો પીરિયડ રાખવામાં આવે છે પરંતુ એવી રીતે કંઈ ધ્યાન થવાનું છે નહીં. એ માત્ર સમય અને શક્તિનો દુર્વ્યય છે. વળી એટલું નુકસાન તો છે જ. બીજું તે ઉપરાંત સૌથી મોટું જે નુકસાન છે તે Misconcept (મિથ્યા અભિપ્રાય)નું છે. અભિપ્રાયની ભૂલ છે. જે વિધિથી જે કામ કરવું જોઈએ તે વિધિથી કામ નહીં કરતાં એ વિષયમાં બીજો નિશ્ચય કરી લેવો એને પછી એમાંથી છોડાવવો બહુ જ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. લોકો ઓઘસંજ્ઞામાં ફસાય છે અને બહુ જ વધારે વખત ઓઘસંજ્ઞામાં રહેવાથી ઓઘસંજ્ઞા એટલી બધી દૃઢ થઈ જાય છે કે સાચા પ્રયોગમાં આવવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે અને બહુ જ કઠિન પડે છે.

એટલે જ્ઞાનીઓએ એક વાતની સૂચના કરી છે કે જુઓ કોઈ સાધના કરવામાં વહેલું-મોડું થાય એનો એટલો વાંધો નથી પણ જે કાંઈ કરવું તે યથાર્થ કરવું. ભલે થોડુંક થાય અથવા વહેલું-મોડું થાય, ઓછું થાય અને એમાં થોડો સમય વધુ લાગે એમાં એટલું મુંઝાવાની જરૂર નથી. પરંતુ જેટલું - થોડું તે કરવું પણ સાચું કરવું નહીંતર લટાનો પરિશ્રમ વધી જશે.

પ્રશ્ન : આત્મામાં સુખ કેવી રીતે લાગે ?

પૂ. ભાઈશ્રી : બહુ જ સુંદર પ્રશ્ન છે કે સુખથી જીવના પરિણામ

આકર્ષિત થાય છે અને સુખ આત્મામાં છે એવું જ્ઞાનીઓએ બતાવ્યું છે તો તે કેવી રીતે લાગે ? કારણ કે એ લાગવાની ચીજ છે. તો સુખ લાગે કેવી રીતે ? વાત તો બરાબર છે કારણ કે બહારમાં તો સુખ લાગે છે એટલે અમારા પરિણામ બહાર જાય છે. તમે બુદ્ધિથી સિદ્ધ કરો છો કે જુઓ ત્યાં સુખ નહોતું એટલે તમને સુખ મળ્યું નહીં. એટલે કે તૃપ્તિ થઈ નહીં. લાડવો ખાતાં-ખાતાં પણ તું થાકી ગયો. એના ઉપરથી માન્યું હતું કે મીઠાઈ ખાવામાં સુખ નથી. ઠીક છે એ તો માન્યું ! પણ આત્મામાં સુખ છે એ લાગ્યા વગર માનવું પણ કેવી રીતે ? કહેવા માત્રથી કોઈ માનવાનું નથી.

આ આત્મા પાક્કો વાણિયો છે. પાક્કો વાણિયો એટલે શું ? કે જેમ કોઈ વેપારી હોય એની પાસે જે ગ્રાહક આવે છે અને એમ કહે કે બહુ મોટી ખરીદી કરવી છે અને માલ તમારી પાસેથી લેવાનો છે અને થોડો નથી લેવાનો પણ અમારી ખરીદી ઘણી મોટી છે. ત્યારે વેચવાવાળાને એમ થાય છે કે પૈસા લઈને આવ્યો હશે કે પછી ઉધાર લેવાની વાત હશે ? શું વાત હશે ? કારણ કે મોટી ખરીદી હોય અને ઉધાર હોય તો માલ દેવો કે ન દેવો એ વિચાર કરવો પડે. પછી માનો કે ગ્રાહક દેખાડે કે જુઓ ભાઈ હું તો Hard Cash (રોકડા પૈસા) લાવ્યો છું, રોકડ લઈ ને આવ્યો છું. ચેકથી લેવાની વાત પણ નથી. પછી તો શંકાને સ્થાન નથી રહેતું અને Competitive Rate માં માલ વેચશે કારણ કે પૈસા જોઈ લીધા. શું જોઈ લીધું ? કે પૈસા જોઈ લીધા. એ રીતે જેમ વેપારી માણસો પાક્કા હોય છે, એમ આત્મા પણ એવો જ છે. વ્યાપારનો Principle (સિદ્ધાંત) જ આમાં લાગુ થાય છે.

એમ એને જો સુખ દેખાશે તો સુખની પાછળ દોડશે અને જો નહીં દેખાય તો તીર્થંકર કહેશે તો પણ નહીં માને. તીર્થંકરદેવની દિવ્યધ્વનિમાં ઘણી વખત સાંભળ્યું કે સુખ તારા આત્મામાં છે પણ વાત ગળે નથી

તરી. સુખ જોશે ત્યારે માનશે. કારણ એ સુખ જોવાનો એક ઉપાય છે. પ્રશ્ન તો સુંદર છે કે કેવી રીતે આત્મામાં સુખને જોવું ? બહુ જ પ્રયોજનભૂત

વાત છે. સુખનો મતલબ છે ને ! મતલબની વાત છે, પ્રયોજનની વાત છે, તો જુઓ તમારા પરિણામમાં કષાયના પરિણામ થાય છે. શુભાશુભ બન્ને કષાય છે. તેમાં આકુળતા અને દુઃખ છે અને સાથે પરિણમનમાં જ્ઞાન પણ પરિણમન કરી રહ્યું છે, કે જેમાં કષાયનો અભાવ છે. પરિણામમાં બે પ્રકાર છે. એક સકષાય પરિણામ એટલે કે શુભાશુભ અને એક અકષાય પરિણામ એટલે કે જ્ઞાન. કષાયથી ભિન્ન, શુભાશુભ પરિણામથી ભિન્ન એકલાં જ્ઞાનને જો જોવામાં આવે તો જ્ઞાન સુખરૂપ દેખાશે. જેમકે દરેક વ્યક્તિનું કોઈ ને કોઈ રૂપ હોય છે અને એનાથી તે ઓળખવામાં આવે છે. શેનાથી ઓળખવામાં આવે છે ? કે એના રૂપથી ઓળખવામાં આવે છે. ઠીક છે ! બધાના ચહેરા અલગ-અલગ પ્રકારનાં હોય છે એટલે બધાને અલગ-અલગ ઓળખી શકાય છે. એ રીતે જ્ઞાનનું રૂપ તે સુખ છે. જેમ રૂપમાં કુરૂપતા, સુરૂપતા, સુંદરતા, સુરૂપતા એટલે સુંદરતા હોય છે કે નહીં ? એમ આપણો આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપી છે. બહુ જ સુંદર છે. કેવો છે ? બહુ જ સુંદર છે. કેમ ? કે જ્ઞાનનું રૂપ સુખ છે. આપણે ચારેય જ્ઞાનને એનું રૂપ કેવું છે ? એ દૃષ્ટિથી - એ ઉદ્દેશ્યથી જોવાનો પ્રયાસ જ કર્યો નથી.

હવે આપણાં જ્ઞાનમાં એક ઉદ્દેશ્યને ધારણ કરી આપણાં જ્ઞાનને સ્વયં પોતાના રૂપને જોવા માટે પ્રવૃત્ત કરવામાં આવે તો જ્ઞાન અકષાયરૂપ એટલે કે સુખરૂપ માલૂમ પડશે. આ પ્રયોગનો વિષય છે. પ્રયોગ કરવો પડશે અને તે પ્રયોગ ચારે થઈ શકશે ? કેમકે આ ભાવભાસનની ભૂમિકા છે. તો તે પહેલાંના બધા Stage (ભૂમિકાઓ) પસાર કર્યા પછી ભાવભાસનના Stage (ભૂમિકામાં) પ્રયોગ થઈ શકે છે. ત્યારે જ્ઞાન સુખરૂપ દેખાય છે. સુખરૂપ દેખાય છે માત્ર એટલું જ નહિ પર્યાયમાં તેનું સેમ્પલ છે. એક સેમ્પલ ઉપરથી અનંતસુખની ખાણનો પત્તો લાગી જાય છે. એડ્રેસ મળી જાય છે.

જેમ જમીન વિજ્ઞાનમાં તજજ્ઞ હોય છે. શું કહે છે એને ? હા, જીઓલોજીસ્ટ. તો સુવર્ણ પથ્થર જે આવે છે એનું તે લોકો Analysis (પૃથક્કરણ) કરે છે, કે આમાં સોનાના Particals (પરમાણુ) કેટલાં અને

માટીના Particals (પરમાણુ) કેટલાં ? એના ઉપરથી એને સોનાની ખાણ દેખાય છે. જો આ જગ્યાએ આવો પથ્થર નીકળે છે તો અહીંથી જરૂર અટલાં ટન સોનું નીકળશે. જ્યારે કે સોનું તો માટીની સાથે ભળેલું છે અને ખાણમાં અલગ-અલગ પરમાણુરૂપે છે તોપણ એને હજારો ટન સોનું દેખાય છે. સેમ્પલ ઉપરથી શું જોયું ? પૂરી સોનાની ખાણ જોઈ. તેવી જ રીતે એ ભૂમિકામાં આવીને માત્ર જ્ઞાનને, જે એકલા જ્ઞાનને જોવા માટે સક્ષમ થાય છે તેને અનંત સુખની ખાણ છે એમ જોવા મળે છે અને લાગવા માંડે છે. તે જ્ઞાનને જ્ઞાનવેદનથી Feel (અનુભવ) કરે છે. શેનાથી ? જ્ઞાનમાં મુખ્ય બે ધર્મ છે. એક જાણવાનો અને એક અનુભવ કરવાનો - વેદન કરવાનો. જો જ્ઞાન સ્વયંનો અનુભવ કરે તો તેમાં સુખનું અને નિરાકૂળતાનું વેદન થયાં વિના રહેતું નથી.

કૃપાળુદેવે પત્રાંક ૭૫૧માં ભાવભાસનની પરિભાષા આ પ્રકારે લખી છે. “પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ” અનુભવાંશે એટલે લાગવું. ભાવભાસનમાં શું થયું ? સેમ્પલ ચાખી લીધો, ને સુખ લાગ્યું. પત્રાંક - ૪૭૧ અને ૪૭૨માં પત્રમાં કૃપાળુદેવે એને ‘સુધારસ’ કહ્યું છે. બીજજ્ઞાન કહીને સુધારસ કીધેલ છે. “વહ કેવલ કો બીજજ્ઞાની કહે, નિજકો અનુભવ બતલાઈ દિયે” ભાવભાસન એ સુખ-શાંતિનો સેમ્પલ અનુભવમાં આવે છે ત્યારે અનંત સુખની ખાણનો પત્તો લાગી જાય છે અને પરિણામ પોતાના સ્વરૂપ ભણી દોડ લગાવા માંડે છે. પછી પરિણામ ધીરે-ધીરે નથી ચાલતાં. તેથી જ જેને ભાવભાસન થાય છે તેને સ્વાનુભવ બહુ જ અલ્પકાળમાં થઈ જાય છે, વાર નથી લાગતી.

પરમ કૃપાળુદેવે શ્રી સૌભાગ્યભાઈને આ ભાવભાસનના વિષયમાં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું પરંતુ સૌભાગ્યભાઈ કૃપાળુદેવ પ્રત્યે પ્રેમ સમાધિમાં આવી ગયા હતાં. ત્યાંથી એમની સમાધિ છૂટતી નહોતી. શું ? સમાધિ છૂટી નહોતી શકતી. વળી કૃપાળુદેવ પોતે વચનબદ્ધ હતા. કૃપાળુદેવે Promise (ખાતરી) આપેલ. વચન આપેલ કે અમે આ ભવમાં તમને આત્મજ્ઞાન પમાડીશું. અને જો અમારા નિમિત્તે અમારા હાથે એ કામ થયું તો અમે એને અમારું

બહુ મોટું સૌભાગ્ય સમજશું. એ પ્રકારે લખ્યું છે છતાં પણ સૌભાગ્યભાઈ આગળ નહોતા વધતા. (પ્રેમ ભી તમાંથી) નીકળતાં જ નહોતા અને કૃપાળુદેવ ભાવભાસનની વાત છેડતાં હતાં પણ તેમનું ધ્યાન જતું નહોતું. પછી જ્યારે આયુષ્યના છેલ્લા દિવસો આવી ગયા ત્યારે પછી કૃપાળુદેવે ટ્રીટમેન્ટ આપી છે અને લઈ ગયા છે ઈડર. ઈડર જઈને ત્યાં એમણે બીજજ્ઞાન એટલે કે આ ભાવભાસનનો પ્રયોગ દેખાડ્યો છે. શું દેખાડ્યું છે ? પ્રયોગ દેખાડ્યો છે. જુઓ ! સ્વરૂપમાં અમારું ધ્યાન આ પ્રકારે લાગે છે. આ અમારા ધ્યાનની પ્રક્રિયા છે. અને આ પ્રકારે પરિણામ અંતર્મુખ થાય છે. તમે જુઓ ! ધ્યાનથી જુઓ ! અધિક ધ્યાનથી ને બારીકાઈ થી જુઓ ! તમને પણ જોવામાં આવશે. (સૌભાગ્યભાઈ)નું તો એક દૃષ્ટાંત છે. કોઈ પણને દેખાઈ શકે છે પણ જોવા માટેની યોગ્યતા હોવી જોઈએ.

એવી યોગ્યતા ભાવભાસનના Stageમાં આવે છે. તે પહેલાં અવલોકનનું Stage આવે છે. સતત અવલોકન થવા અર્થે પૂર્ણતાનું લક્ષ હોવું જરૂરી છે તે વિના સતત અવલોકન થઈ નથી શકતું. પૂર્ણતાનું લક્ષ ક્યારેય શુદ્ધ અંતઃકરણ વિના થઈ શકતું નથી અને પરિભ્રમણની વેદના-ચિંતના વિના અંતઃકરણની શુદ્ધિ ચારેય થઈ શકતી નથી. એટલા માટે આ ક્રમથી જે આગળ વધે છે તેને પોતાનું સુખ પોતાનામાં દેખાય છે. ‘અનુભવાંશે’ એટલે કે લાગે છે. Feeling Stageમાં એ અનુભવ થાય છે અને ભાવભાસન થયાં પછી તો પરિણામ દોડ લગાવશે. આ વાત સત્સંગ વિના કે પરમ સત્સંગ વિના સંભવિત નથી. એટલે તે પહેલાં જો કોઈ ધ્યાન કરે છે તો તે બધા હવાઈ કિલ્લા સમાન છે. હવાઈ કિલ્લા ! તે હવામાં ચાલે છે. એથી કાંઈ થવાનું નથી. એને તરંગ કીધાં છે. તરંગી લોકો હોય છે ને ! નવા-નવા તરંગ ઉઠાવે છે. વાસ્તવિકતાનો એમાં અભાવ છે. વાસ્તવિકતા બિલકુલ એમાં નથી.

“સંત વિના અંતની વાતમાં, અંત પમાતો નથી.” અંત એટલે ભવઅંત. અંત એટલે ભવભ્રમણનો અંત. એનો જે વિષય છે એનો અંત કદી સંત વિના નથી આવી શકતો. એટલે કે મૂળ વાત સમજમાં નથી આવતી. એનો

અર્થ એ થાય છે કે જેણે એવો અનુભવ કર્યો છે, ભવભ્રમણના અંતના વિષયમાં જે અનુભવી છે. તે જ એ વાત બતાવી શકે છે, બીજાને એ વાતની ખબર નથી. યાંથી બતાવશે ? એટલે જ્ઞાની વિના આ ભવભ્રમણના અંતની વાત સમજમાં નથી આવતી અને પ્રયોગમાં પણ નથી આવી શકતી.

“લોકસંજ્ઞાથી લોકાગ્રે જવાતું નથી.” લોકાગ્ર એટલે સિદ્ધાલય. લોકમાં અગ્ર એટલે સૌથી ઉપર. શું છે ? સિદ્ધશિલા. જ્યાં બધા સિદ્ધ ભગવંતો બિરાજમાન છે. આપણી જે ભૂગોળ છે એમાં ત્યાં સિદ્ધશિલા છે. જો આપણે નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ કરવી હોય, સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો આપણે લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરવો પડશે. લોકસંજ્ઞા એટલે શું ? લોકોની દૃષ્ટિએ આપણે ચાલવું, આપણે કાર્ય કરવું. લોકોને શું લાગશે ? આમ કરશું તો લોકોને શું લાગશે ? આમ કરશું તો લોકોને-સમાજને શું લાગશે ? એ રીતે સમાજના દૃષ્ટિકોણથી જે જીવ જીવે છે તે ચારેય આત્મકલ્યાણ કરી શકતો નથી. કારણ કે આત્મકલ્યાણ કેવી રીતે કરવું એ સમાજનો વિષય નથી. તે એક Special Line (ચોક્કસ પ્રકારનો વિષય) છે. જેમકે કોઈને Heart Attack (હૃદયરોગનો હુમલો) આવે તો શું તે સમાજને પૂછે છે ? કે મારે શું કરવું જોઈએ ? એ તો કાર્ડિયોલોજિસ્ટ પાસે જશે અને એમાં પણ સારામાં સારો હશે એની પાસે જશે. તેમાં સમાજની મિટિંગ નથી બોલાવવી પડતી કે જુઓ ભાઈ ! મને અહીં છાતીમાં ક્યારેક ક્યારેક દુઃખે છે તો તમારી બધાની દૃષ્ટિએ મારે શું કરવું જોઈએ ? (એવું કરવા જાય તો) મરી જાય. કારણ કે એ તો તેના Expert (તજજ્ઞ) લોકોની Special Line છે.

એ રીતે આત્મકલ્યાણ કરવું એ પણ તેના Expert હોય તેની લાઈન છે. એ સમાજનો વિષય થોડો છે ? આપણે કહીએ કે જુઓ ! અમારે ધર્મ કરવો છે પણ સમાજવાળાની નજરમાં અમારી આબરૂ એવી ને એવી રહેવી જોઈએ તો – એ પ્રકારે ચારેય આત્મકલ્યાણ થઈ શકતું નથી.

યાં સુધી આ લોકસંજ્ઞા કામ કરતી હોય છે ? કે જે ગ્રુપમાં આપણી ઓળખાણ હોય, તે ઓળખીતાઓની નજરમાં આપણું સ્થાન જે હોય તે બરાબર રહેવું જોઈએ, તે ટકી રહેવું જોઈએ – એ પણ લોકસંજ્ઞા છે.

પછી ભલે એ પાંચ-પચ્ચીશ જણા હોય કે કેટલી પણ વધારે સંખ્યામાં હોય. એ લોકસંજ્ઞા છે. બીજા લોકોની નજરમાં મારો દેખાવ કેવો હશે ? એ પ્રકાર લોકસંજ્ઞા છે. દૃષ્ટાંત લેવું હોય તો બહુ જ સુંદર દૃષ્ટાંત છે. જેમકે હું અત્યારે બોલી રહ્યો છું અને તમે લોકો સાંભળી રહ્યા છો, તો તમારી સહુની નજરમાં મારી સારામાં સારી Impression-(છાપ) પડે-એવો પ્રકાર મને હોય તો તે લોકસંજ્ઞા છે. હું એટલું સરસ બોલું, એટલી સરસ વાતો કરું, અને એવી સ્ટાઈલથી બતાવું કે મારી આબરૂ વધે. ઓરેટરી હોય છે ને ! વ તૃત્વકળા-વાત કરવાની પણ કળા હોય છે. બધાયને સારુ લાગે અને બધાંયની નજરમાં દેખાવ સારો થાય-એ થઈ લોકસંજ્ઞા. જે માણસ સામાજિક પ્લેટફોર્મ ઉપર ભો હોય તેને લોકસંજ્ઞાનો Chance (ખતરો) વિશેષ હોય છે. આ પ્લેટફોર્મ છે. ગાદી ઉપર બેસવું એ એક પ્લેટફોર્મ છે. ધાર્મિક પ્લેટફોર્મ ઉપર રહી લોકસંજ્ઞાથી બચવું બહુ મુશ્કેલ છે, બહુ જ મુશ્કેલ છે. સમજદાર લોકો તો બેસતાં જ નથી; એમાં જ એની સમજદારી છે. ઠીક ! કેટલાય સમજદાર માણસો તો બેસતાં જ નથી. કહી દે છે કે અમારે નથી બેસવું, શું ? લોકસંજ્ઞામાં આવી જશું, માટે જેની કેપેસિટી હોય અને લોકસંજ્ઞા ન આવી જાય એમ હોય તેનું અહીં બેસવાનું કામ છે, બાકી બીજાનું એમાં કામ નથી. લોકસંજ્ઞાવાળાનું આત્મકલ્યાણ યારેય નથી થઈ શકતું.

કૃપાળુદેવનું આ લોકસંજ્ઞાથી લોકોએ જવાતું નથી, સિદ્ધાંતિક સૂત્ર છે. બહુ જ ડા અનુભવથી વાત લખી છે. એટલા સમર્થ પુરુષ હતા. બહુ જ વિશાળ Capacity-ક્ષમતા હતી. મહાજ્ઞાની હતાં એમ કહી શકાય. તેમ છતાં પોતાના વિષયમાં પોતે લખે છે કે અમે ઉપદેશક બનીને કોઈને ઉપદેશ નથી દેતાં કોઈ ધર્મના જિજ્ઞાસુ જીવ આવે છે તો એને દિશાસૂચન કરી દઈએ છીએ, કે ધર્મ તો આ પ્રકારે થાય છે. વળી કોઈ પાત્ર જીવ આવે છે તો એને ધર્મનું રહસ્ય (Secret) જે છે તે બતાવી દઈએ છીએ. જેમકે અમે તો આ પ્રકારે પ્રાપ્ત કર્યું છે, તમારી યોગ્યતા છે એટલે વાત બતાવી દઈએ છીએ. પુરુષાર્થ કરશો તો તમારું કામ થઈ જશે. અમે પણ ઉપદેશક

થઈને આમ કરો, તેમ કરો એવું નથી કહેતાં, એવું કહેવું એ અમારું કામ નથી. કૃપાળુદેવ ક્યારેય Platform પર નથી આવ્યા. સમાજના થોડાક લોકો એમની પાછળ પડી ગયેલાં તો ધર્મની વાત કરી દેતા હતા, પરંતુ એ પણ ઉપદેશક બનીને નહોતા કહેતા, બહુ જ સભાન દશામાં વાત કરતા હતા. એ રીતે તેવા જ્ઞાની બચી શકે છે કેમકે એને લોકસંજ્ઞા નથી હોતી. બાકી તો લોકસંજ્ઞામાં આવનારને ખબર જ નથી રહેતી કે પોતે લોકસંજ્ઞામાં કેવી રીતે આવી ગયો. શું કરે બિચારો ? અને પોતાના આત્મકલ્યાણથી વંચિત રહી જાય છે. માટે કોઈ મુમુક્ષુએ પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરવામાં વચ્ચે સમાજને લાવવાનો નથી અને પોતાનું આત્મકલ્યાણ થઈ જાય (સૌથી મોટી સમસ્યા જે જન્મ-મરણના નાશની છે તેનો નિવેડો થઈ જાય) એ જ કરી લેવા જેવું છે. આ ભવરોગ મટાડવામાં આપણે સમાજની વાત વચ્ચે લાવવાની ન હોય.

ખાસ કરીને હિન્દીભાષી ક્ષેત્રોમાંથી લોકો આવતાં હતાં, અમારે ત્યાં સોનગઢમાં ઘણાં લોકો આવતાં હતાં ઘણાં આવતાં હતાં, તે લોકો એવી વાત કરતા હતાં કે શું કરીએ ? અમારે સમાજની વચ્ચે રહેવું પડે છે. અમારો સમાજ આવો છે અને અમારો સમાજ તેવો છે. આ (તત્ત્વની) વાત તો કોઈ સાંભળવા પણ તૈયાર નથી. શું કરીએ ? જેમકે શુભભાવથી ધર્મ નથી થતો એ વાત અમારા સમાજમાં કોઈ સાંભળવા પણ માંગતું નથી. ભક્તિ, પૂજા એ બધું તો હોવું જ જોઈએ. એ તો સૌથી પહેલાં હોવું જોઈએ અને અમારે ત્યાં તો કોઈ ભગવાનનાં દર્શન કર્યા વગર મોઢે પાણી પણ અડાડતા નથી. મોઢે પાણીનો ગ્લાસ પણ ન અડાડે. શુભભાવથી ધર્મ થતો નથી એમ માનવું અને આવા સમાજની સાથે રહેવું છે, તો કેમ કરવું ? પણ જો એવા સમાજની સાથે જ રહેવું હોય તો ભવભ્રમણ કરો ! અને એવા સમાજની સાથે ન રહેવું હોય તો લોકાગ્રે સિદ્ધાલયમાં જાવ ! ત્યાં કોઈ સમાજ નથી. ત્યાં સિદ્ધ પરમાત્માઓ છે. પોત-પોતાના ધ્યાનમાં બેઠા છે. તો હવે કોની વચ્ચે રહેવું છે ? સિદ્ધોની વચ્ચે રહેવું છે કે સંસારીઓની વચ્ચે રહેવું છે ? એ નિર્ણય તમારે કરવાનો

રહે છે. પણ આ સમાજની વચ્ચે અમારી ઇજ્જત-આબરૂ છે એનું શું ? એમ નાક આડું આવે છે.-અરે ! તું ત્રણલોકનો નાથ છો કે જેની પાસે સમાજની ઇજ્જત-આબરૂ કાંઈ જ નથી. નીચપદમાં ઉચ્ચપદ શા માટે માને છો ? અંદરમાં તું પોતે જ પરમાત્મા છો. સૌથી મોટું પદ પરમાત્માનું છે. સમાજની ઇજ્જતવાળું પદ એટલું મોટું પદ નથી. સમાજની ઇજ્જતમાં તો તમને બહુ બહુ તો સેંકડો-હજારો લોકો જાણે છે કે તમે બહુ સારા છો, જ્યારે આ માર્ગમાં જો તમે લાયક થઈ ગયાં, પાત્ર થઈ ગયાં તો અનંત સિદ્ધ પરમાત્માના જ્ઞાનમાં આવશે કે ઠીક ! આ જીવ હવે અલ્પ કાળમાં સિદ્ધ થઈ જશે. કેટલા સિદ્ધ પરમાત્મા છે ? અનંત સિદ્ધ પરમાત્માના જ્ઞાનમાં માલૂમ પડશે પછી એથી વિશેષ તમારે કોની નજરમાં તમારી ઇજ્જત વધારવી છે ? Comparison (તુલના) કરી જુઓ. સેંકડો-હજારો સંસારી લોકોની વચ્ચે પોતાની ઇજ્જત રાખવી છે ? કે અનંત સિદ્ધોના જ્ઞાનમાં તમારી ઇજ્જત રાખવી છે ? કોના જ્ઞાનમાં રાખવી છે ? વિવેક કરવો રહ્યો.

કૃપાળુદેવે એટલે જ લોકસંજ્ઞાના પરિણામોને કાળકૂટ ઝેર કીધાં છે. કેવાં કીધાં છે ? કાળકૂટ ઝેર કીધાં છે. એટલે માટે કાળકૂટ ઝેર કીધાં છે કેમકે જેને લોકસંજ્ઞા હોય છે એનું પરલક્ષ નથી મટતું, એને ચારેય સ્વલક્ષ ઉત્પન્ન થતું નથી. અને એ પરલક્ષ સહિત ગમે તેટલાં પણ ધર્મસાધન કરી છૂટો બધા જ નિષ્ફળ જશે. બધે બધાં નિષ્ફળ જશે જરા પણ સફળતા નહીં મળે. એટલે એ પરિણામને કાળકૂટ ઝેર કીધાં છે.

૧૯૪ પત્રાંકમાં ચાર પ્રતિબંધ લીધા છે. સમાજ પ્રતિબંધ, કુટુંબ પ્રતિબંધ, શરીર પ્રતિબંધ અને સંકલ્પ-વિકલ્પ પ્રતિબંધ. એમાં સૌથી મોટો સમાજ પ્રતિબંધ લીધો છે. એ પ્રકારે કે સમાજને રાજી રાખીને કોઈ આત્મકલ્યાણ કરવા માંગે છે તો એ એને સૌથી મોટો પ્રતિબંધ આડો આવે છે. એ જ રીતે કુટુંબ પરિવારને, બધાને રાજી રાખીને પણ હું મારું આત્મકલ્યાણ કરી લઉં - એ પણ ચારેય બનવાનું નથી. કારણ કે એક કુટુંબમાં જેટલી વ્યક્તિ હોય બધાના વિચાર એક સરખા હોવા એ ચારેય

સંભવિત નથી. વિચાર મેળ હોય તો ઠીક છે, પણ મેળ ન હોય તોપણ પોતાનું આત્મકલ્યાણ તો કરી જ લેવું જોઈએ. એમાં ઘણી તકલીફ થાય છે. કારણ સમાજ પ્રત્યે તો એટલો સ્નેહ નથી હોતો, જ્યારે પરિવારના સદશ્યો પ્રત્યે સ્નેહ હોય છે – પ્રેમ હોય છે. અધ્યાત્મની ભાષામાં તેને રાગ કહે છે. શું કહે છે ? રાગ કહે છે અને તેથી નાજુક પરિસ્થિતિ

ભી થાય છે કે જેની ઉપર પ્રેમ હોય, સ્નેહ હોય અને નારાજ કેમ કરવાં ? તે માને નહીં પછી કરે શું ? એ પરિસ્થિતિ મુશ્કેલી ભી કરવાવાળી તો જરૂર છે પણ જેને આત્મકલ્યાણ કરવું જ છે એ એમ વિચારે છે કે આ પરિવારના સભ્યો જેના પ્રત્યે મને સ્નેહ છે તે તો આ ભવ પર્યંત છે. આવો સ્નેહ તો હું અનંત કુટુંબો સાથે કરતો કરતો અહીં આવ્યો છું. અને થોડા સમય પછી આ (સ્નેહ) પણ સમાપ્ત થઈ જશે. આ પ્રકાર પણ પૂરો થઈ જવાનો છે. અત્યારે સ્નેહ છે એનો અર્થ એ નથી કે અનંતકાળ સુધી સાથે રહેશું અને અમારો સ્નેહ પણ એવો ને એવો રહેશે, એવું બનવાનું નથી. જ્યારે વાત થોડા સમય પૂરતી જ છે, સીમિત છે તો એને એટલું બધું Weightage વજન દેવું ન જોઈએ, કે આપણે આપણું આત્મકલ્યાણ કરવાનું છોડી દઈએ. એવું ન થવું જોઈએ. કંઈક Adjustment કરીને રસ્તો નીકળતો હોય તો કાઢવો જોઈએ અને ન નીકળે એમ હોય તો આપણી આત્મકલ્યાણની ભાવના વધવી જોઈએ. પણ આપણી ભાવનામાં ઢીલાપણું ન આવવું જોઈએ, તો જ આત્મકલ્યાણ થઈ શકે છે નહીંતર કુટુંબ પ્રતિબંધથી દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ કુટુંબ સ્નેહનું ફળ શું છે ? દુર્ગતિ છે. સુગતિ નથી.

કૃપાળુદેવનો ૫૧૦ નંબરનો પત્ર છે. કે બીજા જીવમાં પિતાપણું, પુત્રપણું કરીને આ જીવે પોતાનું માર્દું કરવામાં કાંઈ મણા રાખી નથી. ‘મ’ નું એલીટ્રેશન કર્યું છે. આમ બહુ Normal સામાન્ય દેખાય છે. કુટુંબ પ્રેમમાં કોઈને કાંઈ પણ Abnormal નથી લાગતું, કોઈ અપરાધ નથી લાગતો. Normal Position લાગે છે પણ તે જ દુર્ગતિનું કારણ છે. આપણે દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરવાનો છે. આ કુટુંબસ્નેહ ને કારણે જો હું દુર્ગતિમાં

ચાલ્યો જઈશ, તો આ કુટુંબીઓ શું મને એ દુઃખથી છોડાવવા આવશે ? કે નહીં. આ કોઈ આવવાના નથી. મારે એકલા એ જ ભોગવવાનું છે. એ દુઃખો મારે એકલાએ જ ભોગવવા પડશે. એટલે આપણે સાવધાન થઈ જવાનું છે અને એની કોઈ એક મર્યાદા કરી લેવાની અને મર્યાદામાં ચાલવું. એક સાથે તેની ઉપેક્ષા ન કરી શકાય તોપણ એની મર્યાદા અવશ્ય કરવી અને એ મર્યાદામાં આપણો જે રસ છે, તીવ્ર રસ છે એ ફિક્કો પડી જશે. એ મર્યાદાનું પહેલું કદમ છે. એ રસ ફિક્કો પડી જવાથી આપણી પ્રવૃત્તિ સીમિત થઈ જશે. આપણા પરિણામ પણ સીમિત થઈ જશે અને આપણે દુર્ગતિનો રસ્તો છોડી મુક્તિના માર્ગે કે જે પંચમગતિ છે એ તરફ પ્રયાણ કરવા માટે તૈયાર થઈ જશું. એટલે એ વિવેક કરવાનો રહે છે કે આપણે લોકસંજ્ઞામાં પણ નથી રહેવાનું અને કુટુંબ પ્રતિબંધમાં પણ નથી રહેવાનું. પછી વાત આવશે શરીર પ્રતિબંધની. શરીરની શાતા-અશાતાને મુખ્ય કરી આપણે આત્મકલ્યાણને ગૌણ નથી કરવાનું.

“લોકત્યાગ વિના વૈરાગ્ય યથાયોગ્ય પામવો દુર્લભ છે” શું કહે છે ? લોકત્યાગમાં અસત્સંગનો ત્યાગ છે અને કુસંગનો ત્યાગ છે. જેને આત્મકલ્યાણ કરતાં ઉદાસીનતા આવી હોય છે તેને લોકોનો પરિચય રુચતો નથી. (એને લાગે છે કે) એમાં શું છે ? શું રહ્યું છે ? થોડાક લોકો ભેગા મળે અને ખાવા-પીવાની અને Entertainmentની થોડી રમતો ચાલે એમાં કૃત્રિમ આનંદ લેવાથી વિશેષ શું રહ્યું છે ? એમાં શું છે ? શું રહેલું છે ? સાચો આનંદ તો ત્યાં છે જ નહીં, અને કૃત્રિમ આનંદ કેમ પ્રાપ્ત કરવો એનો પ્રયાસ ત્યાં હોય છે. લોકો એક-બીજાને વધારે મળે છે, કોઈ મિત્ર-મંડળ બનાવે છે, કોઈ કલબ બનાવે છે, તો કોઈ સોસાયટી બનાવે છે. કોઈ કાંઈક કરે છે તો કોઈ કાંઈક કરે છે એ રીતે હળવું-મળવું કરે છે. એમાં કંઈ દમ નથી. જ્યારે કે આપણું મનુષ્યજીવન ઘણું મૂલ્યવાન છે. એવા કૃત્રિમ આનંદ માટે આપણે આપણો કીમતી સમય ખોવો-બગાડવો વિવેકપૂર્ણ વાત નથી. માટે જેને આત્મકલ્યાણ કરવું છે તેને લોકત્યાગ કરવાનો ભાવ આવે છે. લોકોમાં બધા એકબીજાનો સંબંધ વધારવાનો પ્રયાસ

કરતા હોય છે કે જેટલો સંબંધ વધારે તેટલું વધારે સારું. બધે Contact (સંબંધ) હોવો જોઈએ. જ્યારે આ મોક્ષમાર્ગમાં ચાલવાવાળા સંબંધો કાપતા જાય છે. જે કોઈ સંબંધ હોય છે તેને કાપતા જાય છે. મારે મારું કામ (આત્મકલ્યાણ) કરવું છે, એ બધામાં મને સમય બગાડવો પોસાય તેમ નથી. તેથી પોતાનો સમય બચાવવા માટે અને પરિણામમાં દુર્ગુણ ન આવી જાય એ રીતે બચવા માટે, સદ્ગુણની પ્રાપ્તિ માટે બની શકે તેટલાં Contact સંબંધો ઓછા કરવા જોઈએ.

પ્રશ્ન :- બન્ને પ્રકારના સંબંધો નિભાવીએ તો કેમ ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- બન્ને બાજુના Contact (સંબંધો) એકસાથે નથી રહી શકતા. સ્વરૂપમાં ધ્યાન લગાવવું હોય તો બહાર ના Attachment ને Detach કરવા જોઈએ ત્યારે જ કામ થશે, એ વિના નહીં થાય. માટે એવી પરિસ્થિતિ ભી થઈ છે.

“એ કાંઈ ખોટું છે ? શું ?” એવો પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. “પરિભ્રમણ કરાયું તે કરાયું, હવે તેના પ્રત્યાખ્યાન લઈએ તો ?” એટલે કે નિર્ણય કરવો જોઈએ કે હવે મારે પરિભ્રમણ કરવું જ નથી. એવો નિર્ધાર, દૃઢ નિર્ધાર કરીએ તો એના પ્રત્યાખ્યાન એ રીતે લઈ શકાય ? હા “લઈ શકાય” જો આપણે ધારીએ તો લઈ શકાય છે. આ કોઈ એવી અઘરી વાત નથી કે આપણે પરિભ્રમણ મટાડવાં માટે તૈયાર ન થઈ શકીએ. એવી કોઈ વાત છે જ નહીં. જ્યારે પણ ઇચ્છીએ, આજે, અત્યારે ઇચ્છીએ તોપણ લઈ શકાય એમાં કોઈ મોટી વાત નથી. કારણ કે એમાં બહારનો તો કાંઈ ફેરફાર કરવાનો છે નહીં. ગ્રહણ-ત્યાગનો તો કોઈ વિષય છે નહીં. આપણાં પરિણામમાં, ભાવોમાં એક નિશ્ચય કરવાનો છે, નિર્ધાર કરવાનો છે, ને Decision લેવાનું છે કે આ જ કરવું છે. અને બીજું કાંઈ કરવું નથી. જો એ લઈ શકાય તો “એ પણ આશ્ચર્યકારક છે” શું લખ્યું છે ? પરિભ્રમણ નથી જ કરવું એવો નિશ્ચય બીજા લોકો તો નથી કરી શકતાં પણ એટલું જ નહીં આ વિચારધારામાં જે લોકો આવે છે તે લોકો પણ બધા નથી કરી શકતા, એમાં પણ બહુ જ અલ્પ માત્રામાં કોઈક

જીવ એવા નિર્ધારમાં આવે છે. માટે આવો નિશ્ચય કરવાવાળો પણ જો કોઈ હોય તો એને એક આશ્ચર્યની ઘટના સમજવી “એ પણ આશ્ચર્યકારક છે” એમ લખ્યું છે. કેમ ? કેમકે જીવ પરિભ્રમણની ચિંતનામાં આત્માની ચિંતના કરે છે અને એ રીતે આત્માની ચિંતા જ્યારે થાય છે ત્યારે પરપદાર્થની ચિંતના, શરીરની ચિંતના, ભવિષ્યની ચિંતના, વર્તમાનની ચિંતના છૂટી જાય છે અને એ ચિંતાઓ છોડ્યા વિના, અનાત્માની ચિંતા છોડ્યા વિના આત્માની ચિંતા થતી નથી. પરિભ્રમણ સંબંધિત આત્માની ચિંતા કેમ નથી થતી ? કેમકે અનાત્માની ચિંતામાં એટલે બધો રોકાયેલો છે કે એને આત્માની ચિંતા ઉત્પન્ન જ નથી થતી. જો કોઈ એ ચિંતામાં ન રોકાણો અને આત્માની ચિંતામાં આવ્યો તો તે એક આશ્ચર્યકારક ઘટના છે એમ લેવાનું છે. માટે એમ લખ્યું કે “એ પણ આશ્ચર્યકારક છે”

“અત્યારે એ જ” એનાથી વધારે નહીં કહીએ આશ્ચર્યકારક છે એમ લખી વાતને પૂરી કરી દીધી છે. અત્યારે તો આટલી જ વાત છે. “ફરી યોગવાઈએ મલીશુ” મળશું ત્યારે મળશું. હવે આ વાતને અહીં જ સમાપ્ત કરીએ છીએ. “એ જ વિજ્ઞાપન” છે. લખનાર “વિ. રાયચંદના યથાયોગ્ય” એમ કરી પત્ર સમાપ્ત કર્યો છે. તો આ રીતે આખા પત્રનો સારાંશ એ છે કે સૌથી મોટી સમસ્યા જે પરિભ્રમણની છે તેને આગ્રતા ક્રમમાં મુકી મુખ્ય કરી એ જ કાર્યમાં આપણે લાગવું જોઈએ. એ જ પરમ વિવિક છે નહીંતર અવિવેકથી તો તેનું ફળ પણ ભોગવવું અનિવાર્ય થઈ જશે. (પત્ર અહીં સમાપ્ત થાય છે.)

d

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

પત્રાંક-૨૬૪

રાજ, ભાદરવા સુદ ૮, ૧૯૪૭

હે પ્રભુ ! હે પ્રભુ ! શું કહું, દીનાનાથ દયાળ;
હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરુણાળ. ૧.
શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુજરૂપ;
નથી લઘુતા કે દીનતા, શું કહું પરમસ્વરૂપ ? ૨.
નથી આજ્ઞા ગુરુદેવની, અચળ કરી ઉરમાંહીં;
આપ તણો વિશ્વાસ દૃઢ, ને પરમાદર નાહીં. ૩.
જોગ નથી સત્સંગનો, નથી સત્સેવા જોગ;
કેવળ અર્પણતા નથી, નથી આશ્રય અનુયોગ. ૪.
'હું પામર શું કરી શકું ?' એવો નથી વિવેક;
ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ સુધીની છેક. ૫.
અચિંત્ય તુજ માહાત્મ્યનો, નથી પ્રકૃલિત ભાવ;
અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ. ૬.
અચળરૂપ આસિ ત નહિ, નહીં વિરહનો તાપ;
કથા અલભ તુજ પ્રેમની, નહિ તેનો પરિતાપ. ૭.
ભિ તમાર્ગ પ્રવેશ નહિ, નહીં ભજન દૃઢ ભાન;
સમજ નહીં નિજ ધર્મની, નહિ શુભ દેશે સ્થાન. ૮.
કાળદોષ કળિથી થયો, નહિ મર્યાદાધર્મ;
તોય નહીં વ્યાકુળતા, જીઓ પ્રભુ મુજ કર્મ. ૯.

સેવાને પ્રતિકૂળ જે, તે બંધન નથી ત્યાગ;
 દેહેન્દ્રિય માને નહીં, કરે બાહ્ય પર રાગ. ૧૦.
 તુજ વિયોગ સ્ફુરતો નથી, વચન નયન યમ નાહીં;
 નહિ ઉદાસ અનભ તથી, તેમ ગૃહાદિક માંહીં. ૧૧.
 અહંભાવથી રહિત નહિ, સ્વધર્મ સંચય નાહીં;
 નથી નિવૃત્તિ નિર્મળપણે, અન્ય ધર્મની કાંઈ. ૧૨.
 એમ અનંત પ્રકારથી, સાધન રહિત હુંય;
 નહીં એક સદ્ગુણ પણ, મુખ બતાવું શુંય ? ૧૩.
 કેવળ કરુણા-મૂર્તિ છો, દીનબંધુ દીનનાથ;
 પાપી પરમ અનાથ છું, ગ્રહો પ્રભુજી હાથ. ૧૪.
 અનંત કાળથી આથડયો, વિના ભાન ભગવાન;
 સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂ યું નહિ અભિમાન. ૧૫.
 સંત ચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યા અનેક;
 પાર ન તેથી પામિયો, ગ્યો ન અંશ વિવેક. ૧૬.
 સહુ સાધન બંધન થયાં, રહ્યો ન કોઈ ઉપાય;
 સત્ સાધન સમજ્યો નહીં, ત્યાં બંધન શું જાય ? ૧૭.
 પ્રભુ પ્રભુ લય લાગી નહીં, પડ્યો ન સદ્ગુરુ પાય;
 દીઠા નહિ નિજ દોષ તો, તરીએ કોણ ઉપાય ? ૧૮.
 અધમાધમ અધિકો પતિત, સકલ જગતમાં હુંય;
 એ નિશ્ચય આવ્યા વિના, સાધન કરશે શુંય ? ૧૯.
 પડી પડી તુજ પદપંકજે, ફરી ફરી માગું એ જ;
 સદ્ગુરુ સંત સ્વરૂપ તુજ, એ દૃઢતા કરી દે જ. ૨૦.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
પત્રાંક-૨૬૪

પ્રવચન-૮
તા.૧૨-૪-૯૯

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત, પત્રાંક ૨૬૪.

કૃપાળુદેવ નિવૃત્તિ ક્ષેત્રમાં લગભગ ભાદરવા / આસોમાં આવતા હતા. ૨૪મા વર્ષે પણ આ ખંભાત બાજુ આવેલા હશે. ખંભાતની બાજુમાં રાળજ કરીને ગામ છે. એ ગામમાં થોડા દિવસ રહ્યા હતા, ત્યાં એમણે આ બધા પદ ભાદરવા મહિનામાં બનાવ્યા છે, (પત્રાંક નંબર) ૨૬૪, ૨૬૫, ૨૬૬, ૨૬૭-ચાર પદ ત્યાં રાળજમાં બનાવ્યા છે. એમાં વીસ દોહરા બનાવ્યા છે એ લલ્લુજી મહારાજ માટે બનાવ્યા છે. એ ભૂમિકાનો આ વિષય છે કે જે ભૂમિકામાં કોઈ જીવ જ્યારે આત્મકલ્યાણની સૂઝમાં નથી આવતો, કેવી રીતે મારે આત્મકલ્યાણ કરવું એનું સૂઝતું નથી ત્યારે એ જીવે એવી ઈચ્છા કરવી ઘટે કે મને કોઈ સત્પુરુષનું શરણ મળી જાય તો સારું; જેથી મારા અકલ્યાણ, કલ્યાણ (અર્થ) એક Guardian (વાલી) તરીકે તે મને દોરી જાય એવી ભાવના અને એવી ઈચ્છા થાય એવા

અર્થમાં આ પદ બનાવીને શ્રી લલ્લુજીને મોકલેલું છે.

“હે પ્રભુ, હે પ્રભુ, શું કહું, દીનાનાથ દયાળ;”

હે પ્રભુ ! ખાસ કરીને મુમુક્ષુ પોતાના શ્રીગુરુ અથવા સત્પુરુષને અહીંયાં પ્રભુ કહીને સંબોધન કરે છે, કે હું આપને શું કહું ? આપ તો મારા દેવ છો આપ મારા નાથ છો, અને દયાળુ છો.

“હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરુણાળ.”

હું અનંત દોષનું ભાજન છું ભાજન એટલે પાત્ર. હે કરુણાનિધાન ! મારામાં અનંત દોષ ભરેલા છે. એ રીતે શ્રીગુરુને કરુણાનિધાન પણ કહે છે. કરુણાળ પણ કહે છે. આપની ઘણી કરુણા છે. અને મારા આત્મકલ્યાણ અર્થે હું આ નિવેદન કરું છું કે મારામાં તો દોષનો પાર નથી. અનંત દોષ છે એટલે કે મારામાં તો દોષનો પાર નથી. ક્યારે પરિણામ ક્યાં જાય છે, કેટલા નીચા તરી જાય છે, એના ઉપર મારો કોઈ Control નથી ગમે ત્યારે ગમે તેવા ભાવ થઈ જાય છે. અને એ એમ સૂચવે છે કે મારામાં કોઈ દોષનો પાર નથી. કેટલાક કહું ? શું કહું એટલે કેટલાક કહું ? એમ કહીને પણ જેટલા કહી શકાય એટલા અહીંયાં કહ્યા છે.

પ્રશ્ન :- Control કેમ નથી રહેતો ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- Control ક્યાંથી રહે ? અનંતકાળથી પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. આત્મકલ્યાણની સૂઝ નથી. કઈ વિધિએ અને કઈ પદ્ધતિએ આત્મકલ્યાણ થાય એ ખબર નથી તો પરિણામોનું ઠેકાણું ન જ રહે ને ! પૂર્વે અનેક પ્રકારનાં વિભાવ ભાવો કર્યા છે અનેક પ્રકારના અપરાધ કર્યા છે, એ વખતે જે કર્મ બાંધ્યા છે, એ જ પાછાં ઉદયમાં આવે છે. ઉદયમાં આવે છે. ત્યારે પોતાનો Control નહીં રહેતો હોવાથી પોતે ઉદયમાં જોડાઈ જાય છે. વળી પાછાં પરિણામ બગાડે છે. આમ ને આમ પરિસ્થિતિ ચાલુ ને ચાલુ રહે છે. પાછાં એ પરિણામ બગાડે અને નવા કર્મ બાંધે. ફરીને પાછો એનો ઉદય આવે ત્યારે એથી વધુ નવા કર્મ બાંધે. એમ ને એમ જીવ નીચે તરતો તરતો, અધોગતિમાં ચાલ્યો જાય છે. પોતાનો Control પોતા ઉપર છે નહીં અને રહેતો નથી. કરવું શું ? એ કાંઈ ખબર

રહેતી નથી. ત્યારે એણે એવું ઇચ્છવું ઘટે, એવું ઇચ્છવું જોઈએ કે હું કોઈ સત્પુરુષના ચરણમાં ચાલ્યો જાઉં અને એની આજ્ઞામાં રહી મારું આત્મકલ્યાણ એ કહે તેવી રીતે હું કરું. કેમકે કેવી રીતે કરવું એ તો મને ખબર નથી. માટે પહેલાં પોતાની સ્થિતિ કહી દે છે કે મારી આવી ખરાબ સ્થિતિ છે, હવે આપને જેમ ઠીક લાગે એમ મને કહો અથવા મને જે રીતે Treatment આપો એ રીતે હું તૈયાર છું.

“શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુજરૂપ;” મારું અંતઃકરણ શુદ્ધ નથી, બહુ મલિન અંતઃકરણ છે. અને તમે જ મારા સર્વસ્વ છો. એવું પણ મને આવ્યું નથી.

“નથી લઘુતા કે દીનતા,” મારામાં નમ્રતા પણ નથી અને જે દીનતા હોવી જોઈએ એટલે મારાં કલ્યાણ માટે મારે જે યાચના કરવી જોઈએ એવા ભાવ પણ મારી પાસે નથી. દીન માણસ શું કરે ? યાચના કરે. દીનપણે યાચના કરે. અહીંયા લૌકિક દીનતાની વાત નથી. અહીંયા જે પોતાના આત્મ-કલ્યાણ માટે યાચના કરવી જોઈએ એવી યાચના કરવા જેવા પરિણામ પણ મારામાં નથી રહ્યા, એમ કહે છે. એવો અહંભાવ મને વર્તે છે.

“શું કહું પરમસ્વરૂપ ?” આપ તો પરમસ્વરૂપે છો. હું આપને શું કહું ? “નથી આજ્ઞા ગુરુદેવની, અચળ કરી ઉરમાંહી;” શ્રીગુરુની આજ્ઞા મારે ઉઠાવવી, એમાંથી ચલિત ન થવું, આજ્ઞાઆધીનપણે જ રહેવું, આજ્ઞાપાલનમાં વિચલિત ન થવું, એવું પણ મારા હૃદયમાં નથી. ઉર એટલે હૃદય. એવું મારાં હૃદયમાં છે નહીં. માત્ર ઉપર-ઉપરથી બધુ કહું છું કે આપ મારા ગુરુ છો, મારે આપની આજ્ઞામાં રહેવું જોઈએ, મારે આપની આજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઈએ, આજ્ઞાંકિતપણે મારે વર્તવું જોઈએ—ખરેખર હૃદયમાં એવું નથી; એ બધો ઉપર-ઉપરથી રાગ થાય છે, પણ મારું હૃદય નથી, એમ કહે છે. શું કહે છે ? “નથી આજ્ઞા ગુરુદેવની, અચળ કરી ઉરમાંહી;” જો એ (આજ્ઞા) હૃદયથી ગ્રહણ કરી હોય તો તો પરિણામ બરાબર મક્કમ રહે, અને આજ્ઞા ભંગ ન થાય. પણ એવું મેં નક્કી નથી

કર્તું.

“આપ તણો વિશ્વાસ દઢ, ને પરમાદર નાહી.” આપના પ્રત્યે દઢ વિશ્વાસ નથી, ક્યારેક કેવા વિકલ્પ આવી જાય છે, ક્યારેક કેવી શંકા થઈ જાય છે, ક્યારે કાંઈક થઈ જાય છે, તો ક્યારેક કાંઈક થઈ જાય છે એટલે કે આદરબુદ્ધિ તો પૂરી છે નહીં માટે જ એવું થાય છે. એટલે પરમ આદર જે આવવો જોઈએ એ આદર પણ મને હજી આવ્યો નથી.

“જોગ નથી સત્સંગનો,” સત્સંગનો મને યોગ નથી. “નથી સત્સેવા જોગ;”

અને સત્પરુષની સેવા કરવાનો યોગ પણ નથી. સત્સંગનો યોગ નથી અને સેવા કરવાનો પણ યોગ નથી. “કેવળ અપર્ણતા નથી,” અને જે સર્વાર્પણપણું આવવું જોઈએ, કેવળ અપર્ણતા એટલે સર્વાર્પણપણે જે અપર્ણતા આવવી જોઈએ એ અપર્ણતા મને આવી નથી. હજી શરીર, કુટુંબ, પરિવાર વ્યવહાર એ બધાની મુખ્યતા એવી રહે છે કે આપ ગૌણ થઈ જાવ છો. આપની મુખ્યતામાં એ બધું ગૌણ થઈ જવું જોઈએ પરંતુ એમ નથી થતું.

“નથી આશ્રય અનુયોગ.” અને આપના આશ્રયમાં રહેવું જોઈએ, અનુસરવું જોઈએ, આપના સમાગમને અનુસરીને આશ્રયમાં રહીને, અનુસરવું જોઈએ. એવો પણ અનુયોગ મારામાં નથી. અનુસરવાનો યોગ તેને ‘અનુયોગ’ કહે છે. કૃપાળુદેવે યોગ શબ્દનો પ્રયોગ જુદી જુદી રીતે બહુ કર્યો છે એમનો શબ્દ સંયોજનનો જે ક્ષયોપશમ છે એમાં આ પ્રકાર વિશેષ છે.

“હું પામર શું કરી શકું ? એવો નથી વિવેક” અને એવો પણ વિવેક નથી કે હું પામર શું કરી શકું ? વળી જાણે હું કાંઈક છું, હું સમજું છું, હું કાંઈક કરી શકું છું, કાંઈક કરું છું, એ પ્રકારનો અહંભાવ મને વર્તે છે. પણ એવો વિવેક, મને આવતો નથી કે હું પામર છું શું કરી શકીશ ? મારી તો કોઈ શક્તિ જ નથી ! જ્યારે પરિણામો ગમે ત્યારે ગમે તેમ ચાલી જાય છે તેનો અર્થ શું છે કે હું કાંઈ કરી શકું એવી યોગ્યતા મારામાં છે જ નહીં. અને હું ઘણો પામર છું તેમ છતાં

એવું મને લાગતું નથી. જે પામરતા Feel (અનુભવ) થવી જોઈએ એ Feel થતી નથી.

આમ તો આ વીસ દોહરા એવા છે કે જે જીવ વેદનામાં ન આવ્યો હોય અને આ નિવેદનના સ્થાને પોતાને ગોઠવી દે, Involve કરી દે તો વેદના ચાલુ થઈ જાય, એવા ભાવવાહી આ દોહરાઓ છે. પોતાની જાતને અંદર ભેળવી દેવાનું થવું જોઈએ. એ જગ્યાએ હું જ છું એવું પોતાને સ્પષ્ટપણે લાગે તો વેદના ચાલુ થઈ જાય. પોતે પોતાને પામર તરીકે Feel કરે, અનુભવ કરે કે હું શું કરી શકું ? કેટલી પામરતા છે મારામાં ! એક નાનામાં નાના સંયોગમાં હું આખે-આખો વેચાઈ જાઉં છું. જેવો એક સામાન્ય કોઈ પદાર્થ દેખાય ત્યાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું થઈ જાય. કોઈ પણ ચીજનો સંયોગ થાય ને ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું થઈ જાય. એક ભાણામાં શાક બરાબર ન થયું હોય તો અનિષ્ટપણું થઈ જાય. જરાક ઠીક થયું હોય તો ઇષ્ટપણું થઈ જાય. મારામાં કેટલી બધી પામરતા છે ! શું ?

પ્રશ્ન : આપને ભી ઇસ પદકા અપનેમેં પ્રયોગ કીયા હૈ ?

પૂ. ભાઈશ્રી : હાં, શુરૂ શુરૂમેં હમ યે બહુત લેતે થે, બહુત લેતે થે. કંઠસ્થ હો ગયા થા. ખાસ કરકે સુબહ સત્સંગકો જાતે થે, ઘરસે સવા ચાર બજે નિકલતે થે પાંચ બજે પહુંચતે થે. હમારા સત્સંગકા સમય થા પ સે ૭ બજે તકકા, ૭ - ૭ા સે ૨-૨ા ઘંટે સત્સંગ કરતે થે. ઉન દિનોમેં ચાર બજે ઉઠ જાતે થે. કુલ્લા વગેરે કર લેતે થે, તબ ફિર વહાં સે સત્સંગ કે બાદ ચાઈ - પાની પિકર નિકલતે થે, ઘર પર સિફ મુંહ સાફ કર લેતે થે. ઔર ફિર નિકલ જાતે થે. સાધન કોઈ નહીં થા, ઉસ જમાનેમેં હમારે પાસ સાઈકલ ભી નહી થી, કરીબ દો મીલ પૈદલ હી જાતે થે. દો મીલ માને કિતને કિલોમીટર હો ગયે ? કરિબ ત્રીન કિલોમીટર, અભી સુબહ પૈતાલીસ મિનિટ ચલતે હૈં ઉતના હી, બસ ! સિટીમેંસે ઈઘર આ જાતે થે, કરીબ પૈતાલીસ મિનિટ લગતી થી. પૈતાલીસ મિનિટ હમારા યહી (બીસ દોહા) ચલતા થા, ઔર કાફી વેદના ભી રહતી થી. અપનેકો Involve કરે તો તો વેદના આ જાય ઐસી બાત હૈ. ઐસી રચના કૃપાલુદેવને

જ્ઞાનદશામં બનાઈ હૈ, જ્ઞાનદશામં લિખી હૈ, વહાં બૈઠકર લિખી હૈ – ફિર ભી વેદનાકી ભૂમિકામં બૈઠકર લિખા હો, એસી બાતે આપી હૈ.

પ્રશ્ન :- લિખતે સમય વેદનામં આકર લિખા હૈ ?

સમાધાન :- નહીં, ઉસ વ ત, લિખતે વ ત ઉનકો વેદના આઈ હૈ એસી બાત નહીં હૈ, લેકીન રચના કરનેકા સામર્થ્ય એસા હૈ કિ જિસ ભૂમિકા કી રચના કરતે હૈ, Exact કર પાતે હૈ. યોંકિ ભૂતકાલકા અનુભવ તો સ્મરણમં હોતા હૈ ન ! રહતા હૈ કિ નહી રહતા હૈ ?

પ્રશ્ન :- જોગ નથી સત્સંગનો.... (એમાં શું કહેવા માગે છે?)

સમાધાન :- યોગ હોય, તો એ યોગમાં આપણે કેટલું લીધું ? ત્યારે તો યોગ છે. નહીં તો યોગ પણ અયોગ જ છે ને, બીજું શું ? “વિષય કષાય સહિત જે, રહ્યા મતિના યોગ; પરિણામની વિષમતા, તેને યોગ અયોગ.” સત્સંગ હોવા છતાં જેણે એવા વિષમ પરિણામ રાખ્યા તેને એ વિષમ પરિણામને લઈને એ યોગ પણ અયોગ બરાબર સાબિત થયો, સિદ્ધ થયો. એટલે સત્સંગનો યોગ હોય તો સત્સંગમાંથી ગ્રહણ થવું જોઈએ. ન ગ્રહણ કરે તો પરિણામની વિષમતા છે એટલે ગ્રહણ થતું નથી. માટે તેનો ખેદ થવો જોઈએ, કે યોગ હોવા છતાં અયોગ બરાબર મારી સ્થિતિ રહી છે (તો) એનો ખેદ થવો જોઈએ. સો રૂપિયાની નોટને ઓચિંતી ઝાળ લાગે અને એક સેકન્ડમાં રાખ થઈ જાય, તો કેવું લાગે ? ત્યાં તો સો રૂપિયાના પુણ્ય બળ્યાં, અહીં તો અમૂલ્ય સત્સંગ યોગ છે, કે જે અમૂલ્ય પુણ્યનો યોગ છે. જો એમાંથી કાંઈ ન લીધું તો એ નોટને બાળી નાખી અને રાખ કરી, હાથમાં શું આવ્યું ? કે રાખ આવી. પુણ્ય વપરાઈ ગયા, પુણ્ય બળી ગયા, હાથમાં આવી રાખ. ઓલી સો રૂપિયાની નોટ એક સેકન્ડમાં બળી જાય તો દુઃખ થાય, આ એથી (પણ વધારે) કે જેનું મૂલ્ય ન થઈ શકે એવી નોટ (બેઠો બેઠો) બાળે છે. બેઠો બેઠો હાથે કરીને દીવાસળી ચાંપે છે.

“ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ સુધીની છેક.” મૃત્યુ સુધી જે ચરણ-શરણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ, સત્પુરુષનાં ચરણનું શરણ ગ્રહણ કરવું

જોઈએ એટલે કે છેક સુધી આમરણાંત, જીવન પર્યંત, એ પણ મેં કર્યું નથી.

**“અચિંત્ય તુજ મહાત્મ્યનો, નથી પ્રફુલ્લિત ભાવ;
અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ.”**

જ્ઞાનીનું જે માહાત્મ્ય આવવું જાઈએ, જ્યારે તે અચિંત્ય મહિમાધારી છે, તો એમનું માહાત્મ્ય પણ એવા પ્રકારે જ આવવું જોઈએ, અને જે ભાવમાં પ્રફુલ્લિતતા આવવી જાઈએ, એ નથી. જો ખરેખર યોગ થયો હોય તો એવો પ્રકાર આવે. જો સત્સંગનો યોગ થયો હોય તો એવા પ્રકારનો પ્રફુલ્લિત ભાવ આવે, અને ઘણો મહિમા આવે. ‘અચિંત્ય’ એવો પ્રકાર હજી મારામાં આવ્યો નથી. એટલે કે યોગ થયો છે પણ હું ઠેકાણા વગરનો છું, એમ લ્યે છે અને એનો ખેદ થાય છે. એ ખેદ કરતાં કરતાં આ વાત કરે છે. આ બધા જે વચનો છે એ ખેદ સહિતના છે. શું ? ખેદ એટલે એવો સ્વભાવિક ખેદ પણ છે કે એક વખત તો એને રો વા માંગે તોપણ રોકાય નહીં, એવો ખેદ થાય છે, અને અંદરથી જીવ બળે. શું થાય ? અંદરથી જીવ બળે. **“અચિંત્ય તુજ મહાત્મ્યનો, નથી પ્રફુલ્લિત ભાવ.”** મહિમા આવીને જે પ્રફુલ્લિત ભાવ આવવો જોઈએ, એ પ્રકાર હજી મને આવતો નથી, આવ્યો નથી.

“અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ.”

વળી આપનાથી પ્રભાવીત થઈને, મને જે સ્નેહ-જે પ્રેમ આવવો જોઈએ તેનો એક અંશ પણ હજી મને આવ્યો નથી. રાગ થવો એ બીજી વાત છે અને સ્નેહ થવો બીજી વાત છે, બેય જુદી જુદી વાત છે, શું ? રાગ છે એ ઉપરછલ્લો થાય છે. પ્રેમ જે થાય છે, સ્નેહ જે થાય છે તે અંદરથી થાય છે અને એનો સંબંધ ગુણ સાથે હોય છે, સ્નેહનો, પ્રેમનો, સંબંધ ગુણ સાથે હોય છે. રાગનો સંબંધ ગુણ સાથે નથી. રાગ છે એ કલ્પિત ભાવ છે, જેનું કોઈ ઠેકાણું નથી. જેનું, કોઈ, ઠેકાણું નથી – કેમ ? કે રાગ ક્યારે દ્વેષમાં પલટશે એનો કોઈ નિયમ રહેવાનો નથી. કઈ ક્ષણે એ રાગ પલટો મારીને, દ્વેષમાં આવશે એની કાંઈ ખબર નહીં રહે. એટલે

એમ કહે છે કે મને જે થવું જોઈએ એવું કાંઈ નથી થયું. આપનાથી પ્રભાવિત થઈને જે સ્નેહ, જે નિર્મળ, પ્રેમ આવવો જોઈએ, એનો એક અંશ પણ આવ્યો નથી., રાગ થાય એ શું કામનું ? રાગ તો કાંઈ કામની ચીજ નથી, એ પોતે જ દોષ છે, રાગ છે એ પોતે જ દોષ છે.

“અચળરૂપ આસક્તિ નહીં, નહીં વિરહનો તાપ;”

કથા અલભ્ય તુજ પ્રેમની, નહીં તેનો પરિતાપ.”

બહુ સરસ ભાવ લીધા છે ! શું ! કે જે આપના પ્રત્યેની આસક્તિ ત અચલિત રહેવી જોઈએ, ચલાયમાન ન થાય એવી હોવી જોઈએ એવી આસક્તિ પણ (મને) થઈ નથી, થતી નથી. અને મને આપના વિરહનો તાપ, (નથી લાગ્યો) (તાપ એટલે), સહન ન કરી શકાય એવી સ્થિતિ - એવું પણ મને કંઈ થતું નથી. એટલે કે એ સિવાયના સંયોગો, એ સિવાયના ઉદયો, એના ઉપર મારું એટલું વજન છે કે આપનો સંયોગ (કે), વિયોગ હોય એનો કાંઈ ખાસ ફરક મને દેખાતો નથી (એમ લાગે છે કે), ઠીક છે, પણ જે વિયોગનો તાપ લાગવો જોઈએ, પરિતાપ લાગવો જોઈએ, ઘણો તાપ લાગવો જોઈએ, સહન ન થાય એવો તાપ લાગવો જોઈએ એ પ્રકાર હજી મારામાં આવ્યો નથી. અને જે તમારો અલભ્ય પ્રેમ છે એની કથા, એનું કહેવું એ પણ મારામાં નથી. શું ? મહિમા આવે, તો વાત કરું ને ! જેને મહિમા આવે, એ વાત કર્યા વગર, રહી શકે નહીં. એ નથી એનો પણ મને પરિતાપ નથી. આસક્તિ નહીં હોવાથી વિરહનો તાપ નથી, આસક્તિ હોય તો વિરહનો તાપ લાગ્યા વગર રહે નહીં. એવી જે Feeling position હોવી જોઈએ. એવી જે લાગણીની સ્થિતિ હોવી જોઈએ, એવી કોઈ લાગણી મારામાં ઉત્પન્ન થઈ નથી. કેમ ન થઈ ? કે હું દર્શનમોહ આદિ ઘણાં દોષથી ભરેલો છું. એવી લાગણી નહીં થવાનું શું કારણ ? કે હજી મારો દર્શનમોહ ઘણો ગાઢ છે, ઘણો તીવ્ર છે, એટલે આ બધું જે થવું જોઈએ તે થતું નથી. દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટે ત્યારે આ બધું ભું થાય, પરંતુ એ થયું નથી, એ થતું નથી.

“ભ્રમિ તમાર્ગ પ્રવેશ નહિ, નહીં ભજન દઢ ભાન; સમજ નહીં નિજ

ધર્મની, નહિ શુભ દેશે સ્થાન.” જે યથાર્થ ભાવિ ત આવવી જાઈએ, બહુમાન જે યથાર્થપણે હોવું જોઈએ, એમાં હજી મારો પ્રવેશ થયો નથી. જેને ભાવિ ત માર્ગ કહીએ એ માર્ગમાં તો (પ્રવેશ થયો જ નથી) માર્ગ એટલે ઉપાય, એમાં તો હજી મારો પ્રવેશ જ થયો નથી એવું લાગે છે. શું ? “ભાવિ તમારો પ્રવેશ નહિ, નહીં ભજન દૃઢ ભાન;” અને જે ભજન થવું જોઈએ (એ પણ થયું નથી) પછી (મન) આપને જ ભજે, મન છે એ બીજાને ભજે નહીં, એવી દૃઢતા જે આવવી જોઈએ એ પણ નથી. એ સંબંધીનું કંઈ ભાન પણ નથી, કે એ કેવી સ્થિતિ હોય !

“સમજ નહીં નિજ ધર્મની, નહિ શુભ દેશે સ્થાન.”

અને મારો જે આત્મધર્મ છે એની મને કોઈ સમજ નથી અને મને કોઈ આત્મધર્મ પ્રાપ્ત થાય, એવા ઠેકાણે મારું સ્થાન પણ નથી. વળી એવા સ્થાનમાં, એવા ક્ષેત્રમાં પણ મારું રહેવું થતું નથી.

“કાળદોષ કળિથી થયો, નહિ મર્યાદાધર્મ;

તોય નહીં વ્યાકુળતા, જુઓ પ્રભુ મુજ કર્મ.”

‘કાળદોષ કળિથી થયો,’ કળિ કાળમાં જન્મ થયો અને જે વિષમ પરિસ્થિતિ છે એ અનુસાર મારા પરિણામ પણ વિષમ જ છે. ખરેખર તો વિષમ પરિણામો છે એ જ વિષમ કાળ છે પછી એને લગતા બહારના સંયોગો હોય છે એટલે આરોપ એના ઉપર કરવામાં આવે છે પણ મૂળમાં તો જીવના પરિણામ જ વિષમ છે એટલે પછી આ કળિયુગમાં કોઈ મર્યાદા રહેતી નથી. એ કળિકાળનો, પંચમ કાળનો પુરાવો છે કે એ મર્યાદાધર્મ રહેતો નથી.

પ્રશ્ન :- મર્યાદા એટલે આજ્ઞારૂપ ધર્મ ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- હા, આજ્ઞારૂપ ધર્મ, એમાં શું છે ? વિચિત્રતા કેવી હોય છે જેનું એક દૃષ્ટાંત લઈએ. ગુરુદેવને ગુરુદેવ તરીકે બધા વંદન કરે, ચરણ સ્પર્શ કરે, પ્રવચન સાંભળે, નમસ્કાર કરે પણ જ્યારે પોતનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટપણે ખ્યાલમાં આવે કે મારો અભિપ્રાય અને એમના અભિપ્રાયમાં વિરુદ્ધતા છે ત્યારે મર્યાદા તો એ છે કે પોતે પોતાનો અભિપ્રાય

મૂકી દેવો જોઈએ.

શ્રોતા :- પોતાનો અભિપ્રાય મૂકી દેવો જોઈએ ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- હા, મૂકી દેવો જોઈએ. જેમકે ગુરુદેવશ્રીએ જાહેર કર્યું કે સોગાનીજી એક જ્ઞાનીપુરુષ થઈ ગયા. છતાં અમુક લોકો અભિપ્રાય ફેરવી ન શક્યા. તો એ મર્યાદા બહારનો વિષય થઈ ગયો. નહિતર શ્રી ગુરુ કહે એટલે રાત Finish થઈ જાય છે. ત્યાં પૂર્ણવિરામ આવી જાય. મને સમજાય ન સમજાય, મને ખબર પડે ન પડે, એ પ્રશ્ન રહેતો જ નથી; તેઓ દિવસ કહે તો દિવસ ને રાત કહે તો રાત. નહીંતર મર્યાદા છૂટી જાય છે. એટલે કૃપાણુદેવે કહ્યું “કાળદોષ કળીથી થયો, નહીં મર્યાદા ધર્મ” એટલે એના ઉપરથી એવું લાગે છે કે કે સત્યુગમાં એવું કદાચ નહીં થતું હોય. આ કાળે જે આવા પ્રકારો જોવા મળે છે એ પ્રકારો કદાચ સત્યુગમાં નહિ જોવા મળતો હોય.

“તોયે નહીં વ્યાકુળતા” તોપણ એની વ્યાકુળતા, એનું દુઃખ થવું, એનો ખેદ થવો એવું કાંઈ મને થતું નથી. મારાં કર્મ તો જુઓ ! કર્મ એટલે મારી યોગ્યતા અયોગ્યતા તો જુઓ ! કેમકે પોતે ઉદ્યાધિન પરિણમે છે ને કર્મને આધિન થઈને વર્તે છે, પ્રકૃતિ પાસે હારી જવાય છે, જુઓ આ મારા કર્મ ! વળી એનો પણ મને ખેદ થતો નથી.

“સેવાને પ્રતિકૂળ જે, તે બંધન નથી ત્યાગ;

દેહૈંદ્રિય માને નહિ, કરે બાહ્ય પર રાગ”

આપની સેવામાં રહેતા, જે બંધન આડા આવે છે એનો હું ત્યાગ નથી કરતો. એટલે કે (હું) એટલો પ્રતિબંધમાં છું, એ પ્રતિબંધનો મેં ત્યાગ નથી કર્યો, એટલે આપની સેવા હું કરી શકતો નથી. મારા કુટુંબ-પરિવારની હું સેવા કરુ છું. મારા સંયોગો અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતાની સેવા કરું છું અને એ બંધન આડે હું આપની સેવા નથી કરતો. અને પ્રતિકૂળ જાઉં છું, સેવાથી હું પ્રતિકૂળ વર્તું છું. હજી પણ એવા બંધનનો મેં ત્યાગ કર્યો નથી, પરંતુ પૂરેપૂરો બંધનમાં પડ્યો છું.

“દેહૈંદ્રિય માને નહીં, કરે બાહ્ય પર રાગ.”

વળી મને જે પંચેન્દ્રિયના વિષયો જોઈએ, એનું જોર એટલું બધું છે કે એના રાગમાં હું તણાવ છું. એના રાગમાં તણાયા વગર મારે જે આપની સેવામાં રહેવું જોઈએ, એ હું કરી શકતો નથી. આ પરિસ્થિતિ ખેદને લઈને અસહ્ય થવી જોઈએ, તેમ છતાં પણ વ્યાકુળતા થતી નથી.

“તુજ વિયોગ સ્ફુરતો નથી, વચન નયન યમ નાહીં;
નહિ ઉદાસ અનભકતથી, તેમ ગૃહાટિક માંહી, ”

જે વિયોગનું દુઃખ લાગવું જોઈએ, એ લાગતું નથી. “વચન નયન યમ નાહીં;” એ અંગેના વચન, એ અંગેનો દૃષ્ટિકોણ, એ અંગેનો સંયમ, યમ એટલે સંયમ, એવું કાંઈ મારામાં નથી.

“નહિ ઉદાસ અનભ તથી, તેમ ગૃહાટિક માંહિ.” અને ઘરમાં અનભ તથી જે ઉદાસીનતા આવવી જોઈએ (એવી) ઉદાસીનતા અને નિરસતા પણ મારામાં જરાય નથી.

“અહંભાવથી રહિત નહિ, સ્વધર્મ સંચય નાંહિ;
નથી નિવૃત્તિ નિર્મળપણે, અન્ય ધર્મની કાંઈ.”

હું અહંભાવથી રહિત નથી એટલે હજી મને અહંભાવ ઘણો વર્તે છે, ધર્મના ક્ષેત્રમાં જે કાંઈ થોડી ઘણી પ્રવૃત્તિ થાય છે એ પ્રવૃત્તિ કરતાં તો અહંભાવ ઘણો વધી જાય છે. શું ? કેશવલાલભાઈએ (પત્રાંક ૭૦૬માં) કહ્યું ને કે કાંઈક પણ કરવા જઈએ છીએ ત્યારે એનો અહંભાવ એથી વધારે થઈ જાય છે, (તો) હવે કરવું શું ? કાંઈ પણ ત્યાગ કરીએ છીએ તો ત્યાગનો અહંભાવ વધી જાય છે. “સ્વધર્મ સંચય નાંહિ” સ્વધર્મ નો સંચય એટલે પ્રાપ્ત કરવું. નિજધર્મની પ્રાપ્તિ મેં કાંઈ કરી નથી. પરિણામોમાં નિર્મળપણે જે નિવૃત્તિ એટલે. કે નિરસપણું આવવું જોઈએ, એવું પણ કાંઈ આવ્યું નથી. અન્યધર્મની એટલે અન્ય પદાર્થના પર્યાયો સંબંધી, અન્ય પદાર્થનો ધર્મ એટલે પર્યાયો સંબંધી, જે નિરસપણું આવવું જોઈએ, એવું પણ કાંઈ મારામાં આવ્યું નથી.

શ્રોતા :- આમાં અનભકત લીધું છે એટલે ભાિ ત ન હોય એવા બીજા મનુષ્યો ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- હા એના સંગમાં પણ હું રસ લઉં છું. એથી મને જે ઉદાસીનતા આવવી જોઈએ, અસત્સંગથી જે ઉદાસીનતા આવવી જોઈએ, એવો પ્રકાર પણ મારામાં નથી. જૂના પરિચિતો મળી જાય, તો રસ પડી જાય. તેનું સ્મરણ થાય તો રસ પડી જાય. અને ઘરની અંદર જે નિરસપણું આવવું જોઈએ, ઘર અને ઘરનાં કાર્યો, એમાં જે નિરસપણું આવવું જોઈએ એ નિરસપણું પણ મને આવ્યું નથી, ખરેખર તો બોજો લાગવો જોઈએ, ઘર અને ઘરનાં કાર્યોનો, બોજો લાગવો જોઈએ, જે જે કાર્યો પહેલાં પોતે રસથી કરતો હતો, તે જ ઘરમાં અને તે જ કાર્યમાં, તે જ ઘર અને તે જ કાર્યો બોજારૂપ લાગવા જોઈએ પરંતુ એવું એ હજી કાંઈ થતું નથી એમ કહે છે. એ પણ મારો દોષ છે કે એવું મને કાંઈ થતું નથી.

“નથી નિવૃત્તિ નિર્મળપણે” નિર્મળપણે જે નિરસતા આવવી જોઈએ, પરિણામ ન લાગે તો જ નિવૃત્તિ થાય ને ! પરિણામ રસથી લાગે તો પ્રવૃત્તિ થાય અને નહીંતર પછી પરિણામ-ઉપયોગ એનાથી નિવૃત્તિ થાય, નકામું લાગે. અન્ય ધર્મ એટલે અન્ય વસ્તુધર્મ છે એ નકામા લાગે તો નિવૃત્તિ થાય. પરથી ઉપયોગ નિવૃત્તિ થાય તો સ્વકાર્ય કરે ને ! ઉપયોગની જ નિવૃત્તિ ન હોય તો કેવી રીતે સ્વ-કાર્ય કરે ? બહારમાં વ્યવસાયમાં નિવૃત્તિ લીધી હોય, પણ ઉપયોગની નિવૃત્તિ ન હોય તો શું કામ લાગે ? ઉપયોગ ચાલ્યો જતો હોય, ઉપયોગ એ બાજુ કામ કરતો હોય. તો જે નિર્મળતા અને નિરસતા આવવી જોઈએ, એ પ્રકાર આવ્યો નથી.

“એમ અનંત પ્રકારથી, સાધન રહિત હું ય;

નહીં એકે સદ્ગુણ પણ, મુખ બતાવું શું ય ?”

શું કહે છે ? કે એવા સર્વ પ્રકારે હું સાવ ઠેકાણા વગરનો છું. સાધન-રહિત એટલે ઠેકાણા-વગરનો છું મારી યોગ્યતામાં કોઈ ઠેકાણું નથી મારામાં એક પણ સદ્ગુણ નથી. શું જોઈને હું આપને મારું મોઢું બતાવું ? મોઢું બતાવવાને પણ હું લાયક નથી.

“કેવળ કરુણા-મૂર્તિ છો, દીનબંધુ દીનનાથ;

પાપી પરમ અનાથ છું, ગ્રહો પ્રભુજી હાથ.”

આપ તો કરુણાની મૂર્તિ છો, નિષ્કારણ કરુણાળ છો, જે દીન થાય એના બંધુ છો, જે દીન થાય એના નાથ છો, બંધુ પણ તમે છો અને નાથ પણ તમે જ છો; એની સામે હું અનાથ છું. મને કોઈ આશ્રય નથી. રખડી ગયો છું, રખડી મર્યો છું. અને પાપી છું. ઘણાં પાપનાં પરિણામ થાય છે, મારો કોઈ રીતે હાથ પકડો, એટલે કોઈ પણ રીતે મને હવે તમે લાઈન ઉપર લઈ આવો, એવી મારી વિનંતી છે.

“અનંત કાળથી આથડ્યો, વિના ભાન ભગવાન;

સૈવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન.”

મારો ભૂતકાળ જોઉં છું ત્યારે સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે અનંતકાળથી હું આથડતો રહ્યો છું, મારા સ્વરૂપના ભાન વિના, હે ભગવાન ! હું અનંતકાળથી આથડું છું.

“સૈવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહીં અભિમાન.”

જે શ્રીગુરુ અને સંતનું સેવન કરવું જોઈએ તે મેં કર્યું નહીં. કેમ ન કર્યું ? કારણ મેં અભિમાન મૂક્યું નહીં અભિમાનમાં રહીને મેં સત્-સેવન ન કર્યું, સત્સંગ ન કર્યો, સત્સેવા ન કરી એ અભિમાનમાં રહીને ન કરી.

શ્રોતા :- કિસ બાતકા અભિમાન કિયા ?

પૂ. ભાઈશ્રી :- જૈસે હમ હમારા કલ્યાણ અપને આપ કર સકતે હૈ. કર લેંગે (ઈસલિયે) શ્રીગુરુકે પાસ નહીં ગયા. ઉનકી સેવા નહીં કી. ઔર અભિમાનમેં રહકર દૂર રહા. અભિમાનમેં રહકર નહીં ગયા, અગર જાતા તો અભિમાન છોડના પડતા કી મેરેમેં કુછ નહીં હૈ, આપ મુજે સમજાઈયે. આપ મુજે મેરે હિતકા માર્ગ બતાઈયે મુજે આત્મકલ્યાણકે રાસ્તે પર લે જાઈયે. લેકિન એસા ભી મૈને કભી કિયા નહીં.

“સંતચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યા અનેક;

પાર ન તેથી પામિયો, યો ન અંશ વિવેક.”

સંતચરણ વિના, સંતચરણના આશ્રય વિના, બધાય સાધન કર્યા. જેને ધર્મસાધન કહેવાય એવા દીક્ષા પર્યતના બધાય સાધન કર્યા પણ જ્ઞાનીના

શરણમાં રહીને, એ કાંઈ કર્યું નહીં. અને તેથી હું સંસારનો પાર પામ્યો નહીં. અને એ વિશેનો, એ બાબતનો એક અંશ વિવેક પણ મને ગ્યો નહીં.

આપણે થોડા દિવસ પહેલા ચર્ચા થઈ હતી કે જો જીવને અંતરથી આત્મકલ્યાણની ભાવના જાગી હોય તો એને First Thought (પહેલો વિચાર) એ હોય છે, કે મારે કોઈ જ્ઞાનીપુરુષનું શરણ જોઈએ; અને એના માટે મારી પૂરી તૈયારી હોવી જોઈએ. મને જો અહીંયાં મળે, મારા ગામમાં મળે તો જ (સત્સંગ કરીશ) એમ નહીં, જ્યાં હોય ત્યાં, દુનિયાના કોઈ પડમાં – જ્યાં હોય ત્યાં, મારે ત્યાં જઈને રહેવું છે; મારે બીજે રહેવું નથી. એ જાતનો First thought (પહેલો વિચાર) આવ્યા વગર (રહેતો નથી). Very First thought – પહેલો જ વિચાર આવે એનું નામ વિવેક છે; ભાવનામાંથી ઉત્પન્ન થયેલો વિવેક છે જેને જ્ઞાનીપુરુષની જરૂર નથી ભાસી એને ખરેખર આત્મકલ્યાણ કરવાની જરૂર પણ નથી ભાસી એમ સાબિત કરવાનું રહેતું નથી; પરંતુ આપોઆપ જ સાબિત થાય છે. Natural Position તો આ છે.

“સંતચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યા અનેક” એ શું વિચારે છે ? હું મારીમેળે બધું કરી લઈશ. “પાર ન તેથી પામિયો, ગ્યો ન અંશ વિવેક” એમાં વિવેકનો અંશ એક છાંટો પણ નથી.

આ ગ્રંથમાં એક ૫૦૦ નંબરનો પત્ર છે એમાં એક વાત લીધી છે. કે જીવે બીજભૂત ભૂલ એ જ કરી છે; મૂળભૂત ભૂલ આ જ કરી છે પછી કૃ. દેવે એ ભૂલને ખોલી નથી પણ એ ભૂલ રહેવાથી બધી ભૂલ ઉભી રહી છે, એમ કરીને એક ૫૦૦ નંબરનો પત્ર છે એમાં એ વાત લખી છે. બહુ મોટો પેરેગ્રાફ લખ્યો છે.

“વિચારની ઉત્પત્તિ થયા પછી વર્ધમાનસ્વામી જેવા મહાત્માપુરુષે ફરી ફરી વિચાર્યું કે આ જીવનું અનાદિકાળથી ચારે ગતિ વિષે અનંતથી અનંત વાર જન્મવું, મરવું થયાં છતાં, હજુ તે જન્મ મરણાદિ સ્થિતિ ક્ષીણ થતી નથી, તે હવે કેવા પ્રકારે ક્ષીણ કરવી ? અને એવી કઈ ભૂલ આ જીવની

રહ્યા કરી છે કે જે ભૂલનું આટલા સુધી પરિણમવું થયું છે ?” એટલે જન્મ-મરણ ચાલુ રહ્યા છે. (એવી કઈ ભૂલ રહી છે ?) “આ પ્રકારે ફરી ફરી અત્યંત એકાગ્રપણે સદ્બોધનાં વર્ધમાન પરિણામે વિચારતાં,” (ફ ત) વિચારતાં – એમ ન લીધું, ફરી ફરીને એકાગ્રપણે વિચારતાં એમ ન લીધું, – “સદ્બોધનાં વર્ધમાન પરિણામે વિચારતાં વિચારતાં જે ભૂલ ભગવાને દીઠી છે તે જિનાગમમાં ઠામ ઠામ કહી છે,” તે ભૂલને જિનાગમમાં ઠામ ઠામ કહી છે પોતે પોતાના નામે હજી કહેતાં નથી. તે ભૂલને જિનાગમમાં ઠામ ઠામ કહી છે; “કે જે ભૂલ જાણીને તેથી રહિત મુમુક્ષુ જીવ થાય.” એવી રીતે ઠામ ઠામ એ વાત કરી છે. એ જાણીને ભૂલ તોડે આમ તો “જીવની ભૂલ જોતાં તો અનંતવિશેષ લાગે છે;” જીવ અનંત ભૂલો કરે છે ઘણી જ ભૂલો કરે છે, “પણ સર્વ ભૂલની બીજભૂત ભૂલ,” – કઈ છે ? “સર્વ ભૂલની બીજભૂત ભૂલ એ જીવે પ્રથમમાં પ્રથમ વિચારવી ઘટે છે, કે જે ભૂલનો વિચાર કર્યાથી સર્વ ભૂલનો વિચાર થાય છે;” બધી ભૂલો સમજાય છે; “અને જે ભૂલના મટવાથી સર્વ ભૂલો મટે છે.” આટલી વાત લીધી છે. પછી “કોઈ જીવ કદાપિ નાના પ્રકારની ભૂલનો વિચાર કરી તે ભૂલથી છૂટવા ઇચ્છે,” અનેક ભૂલ મટાડવા ઇચ્છે “તોપણ તે કર્તવ્ય છે. અને તેવી અનેક ભૂલોથી છૂટવાની ઇચ્છા મૂળભૂતથી છૂટવાનું સહેજે કારણ થાય છે.” સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવું હોય તો એને મૂળ ભૂલ મટાડવા તરફ ધ્યાન જવું જોઈએ, કે મને કોઈ સત્પરુષ જોઈશે; હું તદ્દન અંધ છું, અને કઈ દિશામાં એક પગલું માંડવું એ મને ખબર નથી. કેવી શૈલીથી વાત કરી છે ! જુઓ ! શૈલી કેવી લીધી છે અને ઠેઠ સુધી વાતને Suspense માં (રહસ્યમાં) રાખી છે.

અહીંયાં શું કહે છે “સંતચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યાં અનેક; પાર ન તેથી પામિયો, ગ્યો ન અંશ વિવેક.” એ બધાં સાધન શું થયા ? “સહુ સાધન બંધન થયાં રહ્યો ન કોઈ ઉપાય; સત્ સાધન સમજ્યો નહીં, ત્યાં બંધન શું જાય ?” શબ્દાર્થ તો બહુ સહેલાં છે. શું થયું ?

કે “પ્રભુ પ્રભુ લય લાગી નહીં” ગુરુ માટેની જે લય લાગવી જોઈએ

એ લય લાગી નહીં. “પડ્યો ન સદ્ગુરુ પાય; દીઠાં નહિ નિજ દોષ તો, તરીએ કોણ ઉપાય ?”

પહેલાં પ્રથમ (તો) પોતાના દોષ જ દેખાતાં ન હોય. તો એને કાઢવાનો સવાલ, મટાડવાનો સવાલ જ ક્યાં ભો થાય છે ? બીજો તો કોઈ ઉપાય નથી; પહેલો ઉપાય જ એ છે કે એણે પોતાના દોષ સમજી લેવા જોઈએ. નુકસાનનો વેપાર બંધ કરે નહિ અને નફાનો વેપાર ચાલુ થાય ક્યા દિવસે ? પછી એમ અંદરથી એમ આવવું જોઈએ કે – “અધમાધમ અધિકો પતિત, સકલ જગતમાં હુંય; એ નિશ્ચય આવ્યા વિના સાધન કરશે શું ય ?” એવું દેખાવું જોઈએ કે આ જગતમાં કોઈ સર્વથી દોષિતમાં દોષિત હોય, નીચમાં નીચ હોય, અધમમાં અધમ કોઈ હોય તો તે હું જ છું, બસ, મારાં જેવું કોઈ નહીં હોય. એવું થયા વિના જે સાધન કરવા માટેનો પુરુષાર્થ પડવો જોઈએ તે પુરુષાર્થ પડતો નથી. એક વાર એવું આવવું જોઈએ – આવવું ઘટે છે. પછી જ પુરુષાર્થ પડે છે; પરિભ્રમણની વેદનામાં એક વાર એવું આવે છે.

“પડી પડી તુજ પદપંકજે, ફરી ફરી માગું એ જ;”

હવે તારા પદપંકજમાં એટલે ચરણકમળમાં પડીને, વારંવાર પડીને, ફરી ફરીને એ જ માંગુ છું “સદ્ગુરુ સંત સ્વરૂપ તુજ, એ દૃઢતા કરી દે જ.” બસ, મને સદ્ગુરુ જોઈએ – મને સંત જોઈએ; એ સિવાય મને સ્વરૂપ મળવાનું નથી. સ્વરૂપ મેળવવા માટે સંત અને સદ્ગુરુ જોઈએ – અને એ જ મને આપ, એ જ હું માગું છું; બીજું હું કંઈ માગતો નથી; જ્ઞાન નથી માગતો - એમ કહે છે; ગુરુઆશ્રય, ગુરુચરણ માંગુ છું.

એ રીતે વીસ દોહરા બહુ સરસ લખ્યાં છે વેદનામાં આવવું હોય એનાં માટે ભાવથી એ અંગીકાર કરવા જેવો વિષય લીધો છે. પદ અહીંયાં સમાપ્ત થાય છે.

મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં દર્શનમોહ યાં યાં અને
કેવી કેવી રીતે વધે-ઘટે છે તે સંબંધી અપૂર્વ,
અણમોહ તથા હિતકારી માર્ગદર્શન

પરમ ઉપકારી માર્ગદર્શક : શ્રદ્ધેય પૂ. 'ભાઈશ્રી' શશીભાઈ

અનંતકાળથી સંસારમાં રખડતા આત્માને નિજહિતનું પ્રયોજન ક્યાં છે ? કેવી રીતે આ પ્રયોજન સિદ્ધ થાય ? – તે વિષય અત્યંત રહસ્યમય રહ્યો છે, અર્થાત્ ગુપ્ત રહ્યો છે.

અનાદિથી અકારણપણે-છતાં દર્શનમોહવશ, જીવ પરમાં સુખ માની રહ્યો છે, તેથી પરસંયોગ પાછળ જીવની દોડ રહી છે; તે ત્યાં સુધી કે-પોતાનો માનેલો ધર્મ, એટલે કે પુણ્યકર્મ કરીને (તે) તેના ફળસ્વરૂપ અનુકૂળ સંયોગો પ્રાપ્ત કરીને સુખબુદ્ધિથી પુણ્યકાર્યમાં પ્રવર્તે છે. કોઈ વળી, પૂર્વ-પુણ્યથી પ્રાપ્ત ભોગ-ઉપભોગના ત્યાગને ધર્મ માને છે, અને બાહ્ય ત્યાગમાં પણ વર્તે છે, તોપણ માત્ર કષાયની મંદતામાં (અર્થાત્ પુણ્યભાવમાં) રહી કાળક્ષેપ કરે છે. પરંતુ પરિભ્રમણના મૂળ કારણરૂપ દર્શનમોહનો અભાવ કરવાના વિષયમાં અજ્ઞાત હોવાને લીધે બાહ્ય ક્રિયામાં જ રોકાઈ જાય છે. તો કોઈ પરલક્ષી શાસ્ત્ર-અધ્યયનને જ્ઞાનક્રિયા માની તેમાં રોકાઈ જાય છે. પરંતુ તેમાં પણ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે કે નહિ ? – તેનાથી અજાણ હોવાને લીધે મિથ્યા સંતોષમાં કાળક્ષેપ કરે છે. પરંતુ ઓઘસંજ્ઞાએ કરેલી જ્ઞાન, ક્રિયા, ભક્તિ ત આદિથી દર્શનમોહ યાં-કેવી રીતે વૃદ્ધિગત્ થાય છે ? અથવા યથાર્થતાથી તેનો રસ મંદ થઈ, સમ્યક્-સન્મુખતા કેમ થાય ? – તેવા મૂળ પ્રયોજનભૂત વિષય ઉપર લક્ષ જતું નથી. તત્ત્વનો નિત્ય સ્વાધ્યાય

કરનારને આ પ્રયોજનભૂત વિષય ઉપર લક્ષ જાય અને સર્વ મુમુક્ષુ જીવોનું શ્રેય થાય તેવી ભાવનાથી આ “પ્રયોજન-સિદ્ધિ”નું પ્રકાશન અહીં છે.

સ્વલક્ષે પરિણામનું અવલોકન થવા અર્થે, કતિપય પરિણામોના વિવરણ દ્વારા અહીં કેટલાક ભેદ-પ્રભેદ જાણવા યોગ્ય છે :-

(૧) સરાગીદેવ, સરાગીગુરુ રાગવર્ધક શાસ્ત્રો પ્રત્યેની શ્રદ્ધા, પ્રશંસા, અનુમોદના, સ્થાપના આદિ કરવી, કરાવવી, અનુમોદના કરવાથી દર્શનમોહ તીવ્ર થઈ ગૃહીત મિથ્યાત્વ થાય છે. તેમજ વીતરાગીદેવ, નિર્ગ્રંથગુરુ અને તેમણે નિરૂપેલ શાસ્ત્રની નિંદા, અવમાનના, ઉત્થાપના, વિરોધ આદિ કરવા, કરાવવા, અનુમોદવાથી પણ ગૃહીત મિથ્યાત્વ થાય છે, પરંતુ તેથી પ્રતિપક્ષરૂપ વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ, ભાવલિંગી સંત-ગુરુ, અને સત્ શાસ્ત્ર પ્રત્યેનો બહુમાન / ભક્તિ તનો ભાવ મિથ્યાત્વ-રસને મંદ કરનારા પરિણામ છે.

(૨) વીતરાગી દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની ઓઘસંજ્ઞાએ શ્રદ્ધા કર્તવ્ય નથી. લાંબો સમય ઓઘસંજ્ઞા રહેતાં દર્શનમોહ વૃદ્ધિગત થાય છે, તેથી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનું સ્વરૂપ ઓળખીને પૂજતાં દર્શનમોહ મંદ થાય છે.

(૩) અરહંતદેવનું દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયપણે સ્વરૂપ ઓળખીને પોતાના આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ કરતાં જીવ દર્શનમોહનો નાશ કરી શકે છે.

‘જે જાણતો અહંતને ગુણ, દ્રવ્ય ને પર્યાય પણો,
તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે.’

(પ્રવચનસાર ગાથા - ૮૦)

(૪) આત્મ-સ્વરૂપની ઓળખાણ કરવાના ઉદ્દેશ્ય / હેતુથી તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનારને દર્શનમોહ મંદ થાય છે. પરંતુ ઓઘસંજ્ઞાએ અથવા આત્માર્થ સિવાયના કોઈપણ લક્ષથી શાસ્ત્રાભ્યાસ, દર્શનમોહની વૃદ્ધિનું કારણ થાય છે; ભલે શાસ્ત્ર-અભ્યાસ દ્વારા ક્ષયોપશમ વધેલો હોય, અને મંદ કષાય પણ થયો હોય.

(૫) આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્તિની અત્યંત ભાવનાને લીધે જેને આ જગત્માંથી “કાંઈ જોઈતું નથી, એક માત્ર પોતાનો આત્મા જ જોઈએ છે,” તેને દર્શનમોહનો રસ ઘટે છે. જેને જગતના કોઈને કોઈ પદાર્થની જરૂરત લાગે

છે તેને ઉ ત ભાવના હોઈ શકતી નથી, અને તેથી આવી ભાવના-વિહીન કોઈપણ પ્રકારના પરિણામ દર્શનમોહ મટાડવાના કારણભૂત થતા નથી.

(૬) ઉ ત ભાવનાને લીધે નિજ પરમ તત્ત્વની અપૂર્વ જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થતાં જીવને યાંચ ગમે નહીં, પરંતુ જિજ્ઞાસાપૂર્વક સ્વરૂપની ખોજના તીવ્ર પરિણામ નિરંતર રહ્યા કરે છે, તો તે જીવ યથાર્થ નિર્ણયની ભૂમિકામાં આવવા જેટલો દર્શનમોહને મંદ કરે છે. પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનના વાંચન-શ્રવણ દ્વારા અહિલક્ષી ઉઘાડ / ધારણાથી આત્માના વિષયમાં જાણપણું થતાં જિજ્ઞાસા બંધ થઈ જાય, અને ધારણાનો વિષય વિકલ્પ દ્વારા વારંવાર રટણ થતાં દર્શનમોહ તીવ્ર થવા લાગે છે.

(૭) જો પરિપૂર્ણ નિર્દોષતા / શુદ્ધતાનું લક્ષ (ધ્યેય) શરૂઆતમાં ન બાંધવામાં આવે તો વાસ્તવિક શરૂઆત થતી નથી, અર્થાત્ "પૂર્ણતાના લક્ષે જ વાસ્તવિક શરૂઆત થાય છે." એટલે કે- મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં યથાર્થ પ્રકારે આગળ વધાય છે; નહીં તો ગમે તે સાધનથી શરૂઆત કરનારનો ધ્યેય અન્યથા હોવાથી સંયોગની અનુકૂળતાની પ્રાપ્તિનું લક્ષ થઈ જાય છે, અથવા પ્રશસ્ત રાગનું લક્ષ થઈ જાય છે, અથવા અલ્પ વિકાસવાળી દશાનું લક્ષ રહે છે, જે દર્શનમોહ વધવાનું કારણ બને છે.

(૮) ઉ ત પ્રકારે પૂર્ણતાના ધ્યેયપૂર્વક, ધ્યેયપ્રાપ્તિની પૂરી લગની અને ઘગશવાળા પરિણામો ઉત્તરોત્તર દર્શનમોહને વધુ મંદ કરે છે. પરંતુ લગનીના અભાવમાં પ્રમાદ રહે છે, જે આત્મગુણને ચોરે છે, અર્થાત્ પોતાને ખબર ન પડે / પકડાય નહીં તેવા અહિતરૂપ પ્રમાદના પરિણામમાં જીવ વર્તે છે, તે સમ્યક્ત્વથી દૂર જાય છે.

(૯) ઉપરો ત આત્મભાવના, જિજ્ઞાસા, લગની, ધ્યેયનું લક્ષ વગેરે ભાવોથી પરિણામ સ્વલક્ષી થાય છે, અર્થાત્ નિજહિત-અહિતરૂપ પ્રયોજનના વિષયમાં ઉપયોગ સૂક્ષ્મ અને તીક્ષ્ણ થઈ પ્રવર્તવા લાગે છે, ત્યારે પોતાના દોષ અપક્ષપાતપણે જોવાય છે, અને તે મટાડવાનો ઉપયોગ રહે છે, તેથી પણ દર્શનમોહનો રસ તૂટે છે. પરંતુ જેને પ્રયોજનભૂત વિષયમાં સ્થૂળ બુદ્ધિ છે તે અપ્રયોજનભૂત વિષયમાં રસ લે છે, અને પોતાના પ્રયોજનના

વિષયને પકડી શકતો નથી, તે પણ દર્શનમોહને વધારે છે.

(૧૦) પૂર્વના અનેક વિપરીત સંસ્કારને લીધે જીવને મિથ્યા આગ્રહ વર્તે છે; જેથી અસત્યનો અથવા દોષનો પક્ષપાત થાય, અથવા અસરળતા હઠાગ્રહના પરિણામનું પ્રાબલ્ય રહે, અથવા પૂર્વે કરેલી અયથાર્થ સમજણની પક્કડમાંથી જીવ છૂટી શકે નહિ, ત્યાં દર્શનમોહ તીવ્ર થાય છે. જ્યારે આત્માર્થી જીવ તો પૂર્વગ્રહ છોડવાની તૈયારીવાળા - અભિપ્રાયવાળો, મધ્યસ્થ ભાવે વર્તનારો, સરળતાથી વર્તનારો અથવા સરળતાથી પોતાના દોષને કબૂલનારો, સત્યને / સત્ને વળગવાના વલણવાળો હોવાથી દર્શનમોહના અભાવ કરવાનું સામર્થ્ય વધારે છે.

(૧૧) વળી, દર્શનમોહથી તે જ જીવ છૂટી શકે છે જેને પોતાના અનંત-ભવભ્રમણથી થયેલા દુઃખોનો ત્રાસ લાગેલ હોય, ભવ-ભ્રમણના કારણરૂપ દોષિત પરિણામનો ડર હોય, અથવા સંસારથી ભયભીત હોય, અને તેથી જન્મ-મરણથી છૂટવાનો માર્ગ શોધતો હોય. પરંતુ જે જીવ માત્ર પ્રતિકૂળતાઓ ટાળવા અથવા અનુકૂળતાઓની અભિલાષાથી પુણ્યભાવોમાં પ્રવર્તે છે, અને ભવ-ભ્રમણનો ભય જેને નથી તેને દર્શનમોહ છૂટતો નથી.

(૧૨) જે જીવ શુભરાગના હિમાયતી છે, જેને શુભરાગની મહત્તા છે, અને તેથી જેને શુભનો આગ્રહ બંધાઈ જાય છે, અથવા શુભમાં સંતોષાઈ જાય છે તે જીવ પણ દર્શનમોહ વધારે છે. પરંતુ મોક્ષાર્થી જીવ તો “પૂર્ણ શુદ્ધતાને લક્ષે પુરુષાર્થ કરે છે.” તેના શુભ પરિણામો ઉચ્ચકોટિના થવા છતાં પણ તેને વિભાવની તુચ્છતા લાગે છે, તેથી તેની મહત્તા લાગતી નથી, તેવા ભાવો ઉપર વજન રહેતું નથી. પરંતુ શુદ્ધતા પ્રગટ થવાને બદલે શુભમાં પોતે સ્થિત થઈ જાય છે તે ખટકે છે; તેને શુદ્ધતા ન પ્રગટવાથી અસંતોષ રહે છે, ગમે તેવા શુભભાવમાં પણ અટકતો નથી, પરંતુ દર્શનમોહનો અભાવ કરી શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરશે.

(૧૩) સત્પુરુષોની શિક્ષા એ છે કે – “સર્વ ઉદય પ્રસંગોમાં મંદ રસે કરીને પ્રવર્તવું,” રાગથી વિરક્ત થવું, કારણ કે રાગમાં રહેલો રસ / ચીકાશ, અને રાગમાં સાવધાની દર્શનમોહ વર્ધક છે. તેથી ઉપયોગ કરીને

રાગરસ મંદ થતાં, રાગની અરુચિ થતાં દર્શનમોહનું મંદપણું ભજે છે. રાગપ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહ લાવવા જેવું નથી.

(૧૪) જગત્ના બાહ્ય પદાર્થો સંબંધી કુતૂહલ, અથવા અપ્રયોજનભૂત એવા આગમના વિષયોમાં જાણપણું મેળવવા થતું કુતૂહલ, અથવા પરલક્ષી જ્ઞાનાદિ ભાવની પ્રવૃત્તિ દર્શનમોહ વર્ધક છે, પરંતુ સ્વલક્ષી પરિણામ અને નિજાવલોકન મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં હોવા યોગ્ય છે, તેમજ પ્રયોજનભૂત વિષયનું શ્રવણ આત્મરુચિને ઉગ્ર કરે, ત્યાં દર્શનમોહ મંદ થાય.

(૧૫) વિકલ્પ માત્રમાં દુઃખ છે. તેમ છતાં દર્શનમોહને લીધે જીવ કેટલાક વિકલ્પમાં સુખની કલ્પના કરે છે, અથવા આત્મિક સુખના ભાવ-ભાસન વિના, મંદકષાયયુ ત પરિણામમાં / શાતાના વેદનમાં જીવને સુખનો આભાસ થાય છે. પરંતુ આત્માર્થી જીવને ભેદજ્ઞાનના અભ્યાસથી વિકલ્પમાં દુઃખ લાગે છે, તેથી તેને વિકલ્પમાત્રથી ખસવાનું વલણ થઈ આવે છે, જેથી નિર્વિકલ્પદશા થવામાં તેને પ્રતિબંધ થતો નથી, આમ દર્શનમોહ ઘટવાથી વિકલ્પ (આત્મસ્વભાવના વિકલ્પ શુદ્ધા) દુઃખરૂપ અર્થાત્ આકુળતામય લાગે છે, તેથી કોઈ પણ વિકલ્પમાં રોકાવવાનું સ્થાન રહેતું નથી, ત્યારે શીઘ્ર નિર્વિકલ્પ દશાની સમીપતા થાય છે.

(૧૬) ગુણગ્રાહીપણું અને ગુણપ્રમોદ દર્શનમોહને મંદ કરનારાં છે. પરંતુ દર્શનમોહ તીવ્ર થતાં, દોષનાં ભાવમાં પણ ગુણની કલ્પના થઈ આવે છે, અથવા ગુણને દોષમાં ખતવવાનું થાય છે. પોતાના દોષનો બચાવ કરવો / પક્ષપાત કરવો, જેના પ્રત્યે રાગ હોય તેવી વ્યક્તિના દોષનો બચાવ કરવો વગેરે પ્રકાર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી ગુણવાનનો અવર્ણવાદ પણ થઈ જાય છે, જે દર્શનમોહ વર્ધક છે.

(૧૭) જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ અને ચારિત્રગુણના ક્ષયોપશમવાળા પરિણામ થતાં તેમાં સંતુષ્ટ થવું; તેની મહત્તા આંકવી, ગણના થવી એ વગેરે પ્રકાર દર્શનમોહ વૃદ્ધિનું કારણ છે. પરંતુ દર્શનમોહને તોડનાર જીવ પોતાની દશામાં દયા, શાંતપણું, નમ્રતા, ક્ષયોપશમ, ગંભીરતા, ઉદારતા, વૈરાગ્યાદિ ગુણો પ્રગટ થવા છતાં, તેને “ઘણું બાકી છે.....” તેવું લાગ્યા કરે છે; તેને પ્રાપ્ત સદ્ગુણો

ગૌણ થઈ જાય છે, તેની ગણના કે મુખ્યતા થતી નથી.

(૧૮) દર્શનમોહને હટાવનાર જીવ િંડા મંથન અને ચિંતવનપૂર્વક સત્શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે છે, તેમાં ચૈતન્યની રુચિનું પોષણ કરે છે, અને ચૈતન્યતત્ત્વનું ઘૂંટણ કરે છે. જ્યારે રૂઢિગતપણે પરંપરાના લક્ષથી શાસ્ત્રાભ્યાસ કરનાર, ક્ષયોપશમની રુચિ પોષનાર, ઈન્દ્રિયજ્ઞાનના ઉઘાડના રસમાં ઉત્સાહિત થનાર, તે તે ભાવોમાં રાગની રુચિ વધારી, દર્શનમોહમાં વૃદ્ધિ કરે છે.

(૧૯) સ્વરૂપ વિચારણા કાળે અભેદ / સામાન્ય સ્વરૂપનો રસ અને રુચિ દર્શનમોહની હાનિ થવામાં કારણ પડે છે, ત્યાં વિચારણામાં ભેદો જાણવા છતાં ગૌણ થઈ ને અભેદનું મુખ્ય વલણ રહે છે; પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારોમાં ભેદ પ્રધાનતાથી, અર્થાત્ ભેદની રુચિથી ભેદ કલ્પના દૃઢ થતાં દર્શનમોહમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

(૨૦) મુમુક્ષુ જીવને અંતર્મુખી ચિંતનની વિચારધારામાં જ્ઞાન લક્ષણથી જ્ઞાન સ્વભાવની ઓળખાણ / યથાર્થ સ્વરૂપ નિશ્ચય થતાં, સ્વરૂપ સન્મુખ થતાં દર્શનમોહનો રસ મંદ થાય છે, કારણ કે પ્રતિભાસિત નિજ સ્વરૂપ નિર્મોહીતત્ત્વ છે, અને સ્વભાવથી મોહનું ઘાતક છે. પરંતુ બહિર્મુખી વિચારોથી માત્ર તર્ક-યુક્તિ ત-ન્યાય અને શાસ્ત્રના આધારે કલ્પિત, અથવા અન્યગુણને લક્ષણ બનાવીને અયથાર્થ નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે કલ્પના દૃઢ થવાથી મિથ્યાત્વ તીવ્ર થાય છે.

(૨૧) મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં અંતર્મુખ થવા માટે અનુભૂતિના માર્ગના / ઉપાયના જ માત્ર પાયા શોધનાર મુમુક્ષુને તો તે કાલમાં દર્શનમોહ મંદપણાને પામે છે- "માર્ગનું શોધકપણું જેટલું ઉગ્ર, તેટલું માર્ગનું સમીપપણું થાય છે." જ્યારે માર્ગની સંશોધકવૃત્તિના અભાવમાં, ધારણાની પ્રધાનતામાં જીવ રોકાય છે; અથવા ખંડન-મંડન, અથવા વિધિ-નિષેધના ભંગમાં અથવા નય-ભંગમાં જીવ રોકાઈ જાય છે.

(૨૨) દર્શનમોહના પ્રાબલ્યને લીધે 'સ્વાનુભવ પ્રાપ્તિ કઠણ છે / દુર્ગમ છે, ઘણા જીવો પ્રયત્ન કરવા છતાં સમ્યક્ત્વ પામી શકતાં નથી'

વગેરે પરિણામો અને અભિપ્રાય વર્ત્યા કરે છે. તેમજ કર્તવ્ય હોવા છતાં, તેમ માનવા છતાં, ‘પછી કરીશ’.... ‘પછી કરીશ’.... પહેલા અમુક કાર્ય કર્યા બાદ, ‘પછી કરીશ’ આવા પરિણામો દર્શનમોહની પ્રબળતાને પ્રદર્શિત કરનારા છે. આત્માર્થીને તો શીઘ્રપણે આત્મકાર્ય કરવાના અભિપ્રાય પૂર્વક પ્રવૃત્તિ હોય છે, તેથી અપ્રયોજનભૂત વિષયમાં વ્યર્થ સમય ગુમાવવો તેને પોષાય નહિં, તેવું વલણ રહે છે.

(૨૩) સ્વરૂપ સંબંધી સૂક્ષ્મ બોધની અભિલાષાથી દર્શનમોહનો રસ મંદ થાય છે. પરંતુ દર્શનમોહની તીવ્રતા થતાં સ્વરૂપનો સૂક્ષ્મબોધ સત્પુરુષનાં શ્રીમુખેથી ચાલતો હોય ત્યારે લક્ષ રહેતું નથી, અન્યભાવોમાં ઉપયોગ પ્રવાહિત થઈ જાય છે. પ્રબળ દર્શનમોહવાળા જીવને તો સૂક્ષ્મ પારમાર્થિક બોધ ચાલતો હોય ત્યારે તંદ્રા કે નિંદ્રા જેવી સ્થિતિ પણ વર્તે છે.

(૨૪) લોકસંજ્ઞા અથવા લૌકિક અભિનિવેશથી જીવની દૃષ્ટિ લોકો ઉપર રહે છે. સમાજ અથવા લોકોની નજરમાં પોતાનો દેખાવ, સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાની કલ્પનાથી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરતાં દર્શનમોહ વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ, આત્મહિતની મુખ્યતાવાળો જીવ તો માન/સ્થાન મળવાના પ્રસંગોથી દૂર ભાગવાની સહજ વૃત્તિમાં રહે છે, પોતાની ઉચ્ચકક્ષા હોય તોપણ ગોપવીને / દબાવીને રહેવા માંગે છે, જેથી પરસંગ અને પરપરિચય વધે નહીં, અને સ્વકાર્યને તેમજ-અસંગવૃત્તિને પોષણ મળે.

ઉપદેશ નોંધ (૨) માં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી કહે છે કે :

‘ધર્મમાં લૌકિક મોટાઈ, માન, મહત્વની ઇચ્છા એ ધર્મના દ્રોહરૂપ છે.... ધર્મનું મહત્વ તો બહાનારૂપ અને સ્વાર્થિક માનાદિનો સવાલ મુખ્ય, એ ધર્મદ્રોહ જ છે.’

(૨૫) ઓઘસંજ્ઞાએ પ્રવર્તતાં જીવનું કદી કલ્યાણ થતું નથી, કારણ કે ઓઘસંજ્ઞામાં જીવને ધર્મની ખરી જરૂરિયાત લાગતી નથી, ત્યાં દર્શનમોહ કેમ મટે ? પરંતુ જે જીવને ચારગતિના સમસ્ત પ્રકારનાં દુઃખનો અભાવ, તેમજ સાદિ અનંતકાળના પરિપૂર્ણ અનંત સમાધિ-સુખની પ્રાપ્તિનું વાસ્તવિક મૂલ્યાંકન થાય, તેને જ ધર્મની કિંમત સમજાય છે, અને તેને જ વાસ્તવિક

જરૂરિયાત લાગે છે, તેથી તે સત્પુરૂષાર્થમાં સહજ જોડાય છે, તેને દર્શનમોહ મટે છે.

(૨૬) રૂઢિગત ધર્મ-ક્રિયામાં જીવ અનેક પ્રકારનાં નાના દોષ ટાળવાની મુખ્યતા રાખે છે, પરંતુ દર્શનમોહ અને અજ્ઞાન જેવા મહાદોષ છેદવા પ્રત્યે દુર્લભ સેવે છે, તેને મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનથી થતા નુકસાનની ગંભીરતા સમજાઈ નથી, તેથી તે દર્શનમોહની વૃદ્ધિ કરે છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વ અને સમ્યક્જ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમજીને તેનો મહિમા આવતાં, મુખ્યતા થતાં, તે જીવ દર્શનમોહનો મહાદોષ ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે.

(૨૭) જીવ નિજહિતના વિષયમાં જેટલો ગરજવાન થાય છે તેના પ્રમાણમાં તેનો દર્શનમોહ મંદ પડે છે. તેને ‘માર્ગ લીધે જ છૂટકો...’ એવી તાલાવેલી લાગે છે. જ્યારે બીજા જીવોને તત્ત્વજ્ઞાનનો વિષય માત્ર મનોરંજનનો એક પ્રકાર બની જાય છે, તેથી જાગૃતિનો અભાવ રહે છે, તે દર્શનમોહ વધારે છે.

(૨૮) ઉદયકાળે પરપદાર્થમાં અભિપ્રાય સહિત ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું થતાં દર્શનમોહ વધે છે, તેમાં નિજજ્ઞાયકને ભૂલીને એકત્વભાવે પ્રવર્તવું થાય છે. પરંતુ ‘હું જ્ઞાયક માત્ર છું’ - તેવી જાગૃતિ સહિત અને ‘કોઈ પદાર્થ સારા કે ખરાબ નથી’ - તેવા અભિપ્રાય સહિત ઉદયકાળે સમસ્ત પરપદાર્થ માત્ર ‘જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે’ - તેવો ઉપયોગ / સાવધાનીરૂપ અભ્યાસથી/પ્રયત્નથી દર્શનમોહ તૂટે છે.

(૨૯) માર્ગ પ્રાપ્તિની યથાર્થ વિધિરૂપ ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ સમજવા કાળે, પ્રયોગના વિષયની વ્યાખ્યાને પરલક્ષી જ્ઞાનમાં માત્ર ધારણાનો વિષય બનાવી દેવાથી, અને તે વિષયની સમજણ-પ્રાપ્તિનો સંતોષ લેવાથી-દર્શનમોહમાં ફેર પડતો નથી; પરંતુ જ્ઞાનને ધીરું અને સૂક્ષ્મ કરીને અંતર્મુખ થવાની વિધિરૂપ જ્ઞાનમાં અસ્તિત્વને ગ્રહણ કરવાનાં પ્રયોગાભ્યાસથી દર્શનમોહ ઘટે છે.

(૩૦) સમસ્ત નય અને ન્યાયનાં પડખાઓ સમજતાં પ્રયોજનની મુખ્યતામાં રહેવું, અને તદ્ અનુસાર અંતરગવેષણા ચાલવી તે દર્શનમોહ

મંદ થવાનું કારણ છે. પરંતુ અનેક પ્રકારે ન્યાય અને નયના વિષયને સમજતાં મૂળ પ્રયોજન ગૌણ થઈ જાય તો દર્શનમોહ વૃદ્ધિ પામે છે.

(૩૧) જગત્નાં કોઈ પદાર્થમાં ડે- ડે સુખની કલ્પના અર્થાત્ સુખબુદ્ધિ રહી જવાથી બાહ્ય પદાર્થની મહત્તા રહે છે, તેથી દર્શનમોહ વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ આત્માર્થીને તો ‘જગત ઇષ્ટ નહિ આત્મથી’ એ સિદ્ધાંતના ગ્રહણથી સમસ્ત જગત પ્રત્યે ઉદાસીનતા રહે છે, તેમજ આત્મિક આનંદની ભાવનાપૂર્વક જિતેન્દ્રિયપણું થાય છે, તેને બાહ્ય વિષયોની મહત્તા આવતી નથી, તેમાં સુખાભાસ થતો નથી, પણ આકુળતાના કારણ દેખાય છે, તેનો દર્શનમોહ ઘટે છે.

(૩૨) સૌથી વધુ દર્શનમોહને તીવ્ર કરનારો મહાદોષ ‘સ્વચ્છંદ’ છે, તેથી તેને સારી રીતે સમજવો આવશ્યક છે. શ્રીમદ્જી કહે છે કે :

“રોકે જીવ સ્વચ્છંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ;
પામ્યા એમ અનંત છે, ભાખ્યું જિન નિર્દોષ”

(આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર - ૧૫)

-એવો સ્વચ્છંદનો સદ્ભાવ (*) અને સ્વચ્છંદનો અભાવ (O) દર્શાવતા કેટલાક ભાવો સંબંધી વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે :

* શાસ્ત્ર સંગત કે વિસંગત જ્ઞાનનાં ક્ષયોપશમ સંબંધમાં ‘હું સમજું છું’ તેવો ભાવ રહ્યા કરવો, અને તેથી જિજ્ઞાસાનો અભાવ રહેવો.

○ જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ વિશેષ શાસ્ત્ર અનુકૂળ હોવા છતાં પણ, અપૂર્વ દશા / નિરાવરણપણું પ્રગટ નથી, તેનું જિજ્ઞાસા સહિત સભાનપણું રહેવું.

* સત્પુરુષનાં વચનમાં શંકા, તેમજ ભૂલ દેખવાની વૃત્તિ રહેવી/થવી, અર્થાત્ ગાથાર્થ અથવા શબ્દાર્થની મુખ્યતા કરી - ભૂલ સમજવી.

○ સત્પુરુષનાં વચનમાં નિ:શંકપણે પરમ પ્રીતિ થવી.

* સત્પુરુષમાં શ્રદ્ધાનો અભાવ, તેમજ અભિ તના પરિણામ થવા.

○ સત્પુરુષ એટલે પ્રગટ સત્-જીવંત સત્ જાણીને અટલ શ્રદ્ધા, દૃઢ આશ્રય, અને અતુલભિ ત થવી.

* સત્પુરુષનો વિરોધ/અવર્ણવાદ કરવો.

○ सञ्चवन मूर्तिने परमडितनुं कारण ज्ञाणी, अेक निष्ठा, अने सर्वार्पण बुद्धिपणे मडिमा आववो, आज्ञाशीलपणे वर्तवुं, गुणानुवाद करवा.

* यैतन्यने स्पर्शीने आवती सत्पुरुषनी वाणी प्रत्यक्ष श्रवण थवा छतां अडोभावनो अभाव अर्थात् उपेक्षाभाव थवो, निरुत्साहना भाव थवा.

○ अत्यंत मडिमापूर्वक अने अत्यंत जिज्ञासां रडीने सत्श्रवण करवुं अथवा श्रवण काणे ते वाणी मुमुक्षुनां अंतरंगने स्पर्शवी.

* सत्पुरुष प्रत्ये विनय-त्वि तमां न्यूनता, 'मने आवडे छे' तेवी डूंक यडवी.

○ सत्पुरुषनी अंतरंगदृशाने ओण्णीने परम दैन्यत्व-परम विनय रडेवो; पोतानी लघुतानुं भाव थवुं.

* सत्पुरुषनां यारित्रदोषनुं लक्ष रडेवुं, मुष्यता थवी.

○ सत्पुरुषनां अलौकिक यारित्रने लक्षमां लई पुरुषार्थनी प्रेरणा थवी.

* सत्पुरुषनी लोकभय, समाजभय, अपकीर्तिभय अथवा अपमानभयथी उपेक्षा थवी, अथवा विमुषता थवी.

○ समाजने गौण करीने, मान-अपमानने गौण करीने पण सत्समागमने परमडितनुं कारण ज्ञाणीने उपासवो.

* सत्पुरुष करतां कुटुंब-परिग्रहादि प्रत्ये अधिक राग रडेवो.

○ कुटुंब-परिग्रहादि करतां पण सत्पुरुष प्रत्ये अधिकाई थवी ते प्रगट सत्नुं मूल्यांकन छे, तेवो समजपूर्वक आदर थवो.

* पोतानी कल्पना प्रमाणे, अथवा पोता समान कल्पना करीने सत्पुरुषनां वयनोनुं तोलन करवुं, अथवा तेने लौकिक अर्थमां घटाववा; अथवा अतिशयोक्ति, भावावेश, अथवा अज्ञात उपयोगे वयनालाप गणवो.

○ ज्ञानीनां वयनने अलौकिक अर्थमां घटाववा, तेमनां वयनमां रडेला

પરમાર્થને સમજવાનો દૃષ્ટિકોણ રાખવો, અર્થાત્ તેમાં રહેલી માર્ગની વિધિના ગંભીર રહસ્યને ગહન ચિંતવનથી શોધવું.

* પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો યોગ હોવા છતાં શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાયને વધુ મહત્વ આપી સત્સંગ ગૌણ કરવો.

○ શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાયથી પણ સત્પુરુષનો સમાગમ વધુ ઉપકારી સમજવો, અને તેને મુખ્ય કરીને ઉપાસવો.

* સત્પુરુષનાં ઉપકારને છુપાવવો, અથવા સત્પુરુષનાં ઉપકારને ઓળવવો અથવા પોતાના અપ્રસિદ્ધગુરુને ગોપવીને પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનીનું નામ પ્રગટ કરવું. (માનાર્થ).

○ સત્પુરુષરૂપ ગુરુનાં ઉપકારને અગોપ્યભાવે પ્રસિદ્ધ કરવો, અને તેના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ મહિમાથી ગાવો.

* સંપ્રદાય અથવા પરંપરા ચલાવવા માટે તત્ત્વપ્રચાર-પ્રભાવના અંગેની પ્રવૃત્તિ કરવી, અને તે પોતાની રીતે કરતાં સત્પુરુષની આજ્ઞાની અવગણના કરવી.

○ લોકદૃષ્ટિથી દૂર રહીને, જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ અથવા પરમાર્થના લક્ષસહિત ધર્મપ્રભાવના અને તત્ત્વપ્રચારનાં કાર્યો કરવા (નિજહિતની ખટક સહિત).

* ગ્રંથ સંબંધી વ્યાખ્યાન/લેખનની કુશળતાથી પોતાની મહત્તા દર્શાવવાની ઇચ્છા રહેવી; આચાર્યોપ્રણીત ઉચ્ચ કોટિના આધ્યાત્મિક-ન્યાય દર્શાવતાં પોતાની મહત્તા દર્શાવવાનો મુખ્ય હેતુ રહેવો.

○ શાસ્ત્ર વાંચન / લેખન આદિ પ્રવૃત્તિમાં નિપુણતા હોવા છતાં તે કાર્યોમાં ગુરુ-ઉપકાર/મહાપુરુષના ઉપકારને પ્રદર્શિત કરવો. આધ્યાત્મિક-ન્યાયો સમજતાં જે આત્મલક્ષ રહ્યું હોય તે જ ભાવે સ્વલક્ષે તેનું નમ્રપણે નિરૂપણ કરવું.

* સત્શાસ્ત્રનો અવિનય થવો, સત્શ્રવણની ઉપેક્ષા થવી, તેથી સત્શ્રવણમાં અનિયમિતતા થવી. (શ્રોતા માટે).

○ સમ્યક્જ્ઞાનનું નિમિત્ત જાણીને શાસ્ત્રજ્ઞનો વિનય કરવો. સ્વાધ્યાયમાં

नियमित रહેवું. (श्रोता माटे).

* शास्त्रज्ञाना विषय-प्रतिपादनने छोडीने विषयांतरमां प्रवर्तवारूप पद्धति ते व तानो शास्त्र प्रत्येनो अविनय छे.

○ शास्त्र-विषयने छोडीने विषयांतर न थाय तेनी जगृति राखवी.
(व ता माटे).

* सर्वज्ञ वीतरागनी प्रतिमांमां विकृति करवी, अथवा तेनी स्थापनानो विरोध के निषेध करवो.

○ सर्वज्ञ वीतरागनी प्रतिमाञ्चने स्वसंवेदन दर्शाववानुं कारण ज्ञाणीने मूळ आभ्यासमां विकृति न थाय तेवा अभिप्रायपूर्वक स्व-पर छितार्थ स्थापवी, अनुमोदना करवी.

* भारअंगनो सार-शुद्धात्मानुभूति-प्राप्त सत्पुरुषनां अेक वयनमां अनंत आगम रहेला छे. तेम छतां तेमना वयनो संमत करवा अर्थ आगम आधारनो आग्रह राखवो.

○ ज्ञानीना प्रत्येक वयनमां अनंत नयोनी संधि रहेली छे, तेम ज्ञाणी तेना अर्थ गांभीर्यने संमत करवुं.

* श्रीमद्गुण्ये गाथुं छे के :

“प्रत्यक्ष सद्गुरु सम नछि, परोक्ष जिन उपकार;

अेवो लक्ष थया विना, उगे न आत्मविचार.” (आत्मसिद्धि / ११)

उपरो त गाथा अनुसार प्रत्यक्ष सत्पुरुषनो उपकार अर्थात् त्मि त नछीं थतां, गुणस्थान आदिनुं माप मुष्य करीने त्मि तमां न्यूनता थवी, अथवा अत्मि त थवी, अथवा परोक्ष अन्य ज्ञानीओनी प्रत्यक्ष ज्ञानी साथे तुलना करवी.

○ प्रत्यक्ष सत्पुरुषनो उपकार उ त गाथा अनुसार समञ्चने सर्वथी अधिक उपकारी समञ्च तेमनां यरणोनी विनयोपासना करवी.

* प्रत्यक्ष ज्ञानीनी अतिशय त्मि तने निमित्त प्रधानता समजवी.

○ सञ्चवनमूर्तिनां प्रत्यक्ष समागमनुं इण अनंत भवनो छेद ज्ञाणीने, उपादानमां पुरुषार्थनी जगृति सछित अनन्य त्मि तना परिणाम थवा.

(આવા પરિણામમાં રાગ ગૌણ છે, અને જ્ઞાન તથા પુરુષાર્થ મુખ્ય છે).

.... જે જીવને ભવ-ભ્રમણનો ભય રહેતો નથી તે ઉપરો ત (*) પરિણામે સ્વચ્છંદમાં વર્તે છે અને આવા સ્વચ્છંદથી બચીને જે જીવ આત્માર્થ/સ્વચ્છંદના પ્રતિપક્ષરૂપભાવે (૦) વર્તે છે – તેને દર્શનમોહનો અભાવ થઈ, મોક્ષ પર્યતની સિદ્ધિ મળે છે, તેવી ખાતરી શ્રીમદ્જીના ઉપરો ત આત્મસિદ્ધિના પદમાં પ્રસિદ્ધ છે.

(૩૩) લોકમાન્ય શ્રદ્ધાવાનપણાની મહત્તા, લોકોની નજરમાં ધર્મશ્રદ્ધાવાન દેખાવવાની વૃત્તિ, ધાર્મિક સમાજમાં રાજનીતિરૂપ પ્રવૃત્તિ - જે લોકસંજ્ઞાના ભાગરૂપ જ છે, જે મિથ્યાત્વ તીવ્ર કરે છે. જ્ઞાનીનાં અભિપ્રાયે તો સત્યની શ્રદ્ધામાં સંખ્યા ગૌણ છે. સત્યને સંખ્યાની અપેક્ષા નથી. લોકમાન્યતાની અપેક્ષા નથી, તેવા જોરમાં મુમુક્ષુ જીવને દર્શનમોહનો રસ મંદ પડે છે.

(૩૪) ચાર અનુયોગમાં અમુક અનુયોગની રુચિ અને ક્ષયોપશમ વધતાં અધ્યાત્મ તત્ત્વની ગૌણતા થવી, તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિને પ્રતિકૂળ છે. સમ્યક્-સમીપ જનાર તો ચારે અનુયોગમાંથી અધ્યાત્મ દૃષ્ટિ કેળવે છે, અને તે જ ચારેય અનુયોગમાંથી ચારેય અનુયોગનું તાત્પર્ય જાણી આગળ વધે છે.

(૩૫) રાગ અને પરમાં એકત્વબુદ્ધિ પૂર્વકના અધ્યાસનો ત્યાગ થયા વિનાના બાહ્ય ત્યાગમાં ધર્મ/પરમાર્થની કલ્પના થતાં કર્તાપણારૂપ દર્શનમોહ વૃદ્ધિગત થાય છે; તેવી સ્થિતિમાં એવા અજ્ઞાની ત્યાગીની અનુમોદના થાય છે, તેમને અનુસરવાનું બને છે. પરંતુ પ્રથમ અધ્યાસનો ત્યાગ કરવાના હેતુથી એકત્વ પરિણમન કાળે પણ ‘હું જ્ઞાનમાત્ર છું’ તેમ જુદા પડવાનો પ્રયત્ન-અભ્યાસ થવો તે દર્શનમોહના નાશનો ઉપાય છે.

(૩૬) બાહ્યતપ, સંયમના ફળમાં સિદ્ધિમોહ અથવા અનુકૂળ સંયોગોની અપેક્ષા દર્શનમોહને વધારનારા પરિણામ છે. પરંતુ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવનાપૂર્વક બાહ્ય ક્રિયાના આગ્રહ વિના, હઠ વિના, સહજ સંયમ-તપના પરિણામ થવા યોગ્ય છે, જે ભાવનાને અનુકૂળ થાય.

(૩૭) સંપ્રદાયમાં/સમાજમાં માન-સ્થાનના લક્ષે તપ-ત્યાગ કરતાં દર્શનમોહ વધે છે. પરંતુ માત્ર અંતરશુદ્ધિના લક્ષે યથાશિ ત સહજ ત્યાગ-

વૈરાગ્ય થતાં દર્શનમોહનો રસ મંદ પડે છે.

(૩૮) વ્રત, સંયમમાં, દેહની ક્રિયામાં આત્મબુદ્ધિ થતાં દેહાત્મબુદ્ધિ દૃઢ થવાથી મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ થાય છે. પરંતુ દેહથી ભિન્ન ચૈતન્યની પ્રતીતિ / અનુભવ અર્થે વ્રત, સંયમનો પ્રયોગ કરતાં દર્શનમોહ તૂટી શકે છે.

(૩૯) સ્વરૂપલક્ષે, સ્વરૂપની અનન્ય રુચિપૂર્વક, ચૈતન્યના અપૂર્વ મહિમાને લીધે સહજ ચાલતું સ્વરૂપ-ચિંતવન અને નિજતત્ત્વનું ઘોલન દર્શનમોહને ગાળી નાખે છે. પરંતુ યથાર્થ લક્ષ વિનાના લૂખા ચંચળતાવાળા વિકલ્પો, નયની ભંગજાળ, તર્ક પ્રધાનતાના-આધારવાળા વિકલ્પો વધારનારી વિચારણા, દર્શનમોહનો રસ વધવામાં કારણ થાય છે.

(૪૦) આત્મજ્ઞાન થયાં પહેલાં તત્ત્વની પ્રરૂપણામાં નિઃશંકતા હોઈ શકે નહિં, ત્યાં સંદિગ્ધ અવસ્થામાં ઉપદેશક થતાં, તેમજ સ્વયંથી પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતની રક્ષા કરતાં, તેમજ તત્ત્વજ્ઞાનમાં વિવાદ થતાં પોતાની માન્યતાને પ્રતિષ્ઠાનું અંગ (મુદ્દો) બનાવતાં, દર્શનમોહ વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ જેને દર્શનમોહનો અભાવ કરવો છે તેવા આત્માર્થીને આત્મજ્ઞાન થયાં પહેલાં ઉપદેશકના સ્થાનથી દૂર રહેવાનો અભિપ્રાય અને પ્રયત્ન હોય છે; તેમ છતાં ઉદયવશ શાસ્ત્ર વાંચન કરવું પડતું હોય તો મુખ્યપણે પરમાર્થના માર્ગને અનુસરવાના હેતુભૂત એવા સત્પુરુષના ગુણગાન-ભક્તિ, સત્પુરુષ પ્રત્યે પ્રમોદભાવના, અને સત્પુરુષ પ્રત્યે અવિરોધ ભાવના ઉપદેશતાં દર્શનમોહનો રસ મંદ પડે છે, અથવા સજીવનમૂર્તિનાં આશ્રયે તત્ત્વ પ્રચાર / પ્રસારની પ્રવૃત્તિ કરતાં દોષથી બચી શકે.

(૪૧) ઉપદેશક પોતે અપરિણામી રહીને ઉપદેશ કરતાં તેમજ વાતવ્યમાં સિદ્ધાંત તૂટતાં, તેમજ આધ્યાત્મરસ રહિત ઉપદેશક દર્શનમોહને બાંધે છે; કારણ તેવા પ્રસંગે રાગરસ/વિકલ્પરસ અથવા કથનશૈલીનો રસ (પુદ્ગલરસ) વૃદ્ધિગત થઈ જાય છે. જ્યારે સમ્યક્ત્વ-સમીપ જનારો જીવ યથાર્થ સમજણને પરિણમનમાં ઉતારવાનો પરુષાર્થ કરે છે, અને તત્ત્વ પ્રતિપાદન કાળે આત્મભાવનો આવિર્ભાવ થાય - તેવા રસપૂર્વક તેની પ્રવૃત્તિ હોય છે, તેમજ યાંચ પણ સિદ્ધાંત તૂટે નહીં તેવા સૂક્ષ્મ ઉપયોગ પૂર્વક

પ્રતિપાદન કરવાની સાવધાની / અભિપ્રાય રહેતાં દર્શનમોહ તીવ્ર થઈ શકતો નથી, મંદતાને પામે છે.

(૪૨) તત્ત્વ પ્રચાર / ધર્મ પ્રભાવના વગેરે કાર્યોમાં રસ અથવા મહત્ત્વને લીધે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમનો અવકાશ ન લેવો, અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ યોગરૂપ સત્સંગને ગૌણ કરતાં દર્શનમોહ વધે છે; (આ સૂક્ષ્મ સ્વચ્છંદ છે, પરંતુ ભાવિમાં તે વધી જાય છે). જેથી પરમ આદરનો અભાવ થાય છે. તેમજ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં અગ્રેસર થવાથી ‘હું કાંઈક છું’તેમ થતાં પોતાની અલ્પતા અને લઘુતા તે જીવ વિચારી શકતો નથી, તેથી તેનો સ્વચ્છંદ રોકાતો નથી. પરંતુ જેનો દર્શનમોહ મટવાનો છે તેવા મુમુક્ષુ જીવને ખરા આત્મભાવે સત્પુરુષ પ્રત્યે મહાત્મ્યબુદ્ધિ હોવાથી તે સર્વ પ્રકારની બાહ્ય ધર્મ પ્રવૃત્તિ/પ્રચાર - પ્રસાર કરતાં પણ પ્રત્યક્ષ સત્સંગને વધુ મહત્ત્વ આપે છે, અને ‘હું તો સેવક છું’ તેવી વૃત્તિએ સમાગમ કરે છે.

(૪૩) પ્રત્યક્ષ યોગમાં બોધ વચનો એકાંતે આત્માર્થ પરમ આદર ભાવથી ગ્રહણ કરનારનો દર્શનમોહ તૂટે છે. પરંતુ આત્માર્થ સિવાય અન્ય હેતુથી થયેલ શ્રવણ દર્શનમોહને તીવ્ર કરે છે.

(૪૪) બહાર પડવાના ઉદયમાન પ્રસંગોમાં (પૂર્વપુણ્યોદયને લીધે) જે જીવને મીઠાશ વર્તે છે તે દર્શનમોહ વધારે છે. આત્માર્થી જીવને તો બહાર પાડવાવાળા પ્રસંગોને નિઃસાર જાણીને, તેનાથી દૂર ભાગવાની વૃત્તિ રહે છે.

(૪૫) પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો સમાગમ અનાદિ ઓઘસંજ્ઞા મટવાનું કારણ છે; તેમ છતાં તીવ્ર દર્શનમોહને વશ જીવ ઓઘસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરતો નથી; તેમ સમજી, સત્સમાગમ કરવામાં ઓઘસંજ્ઞા મટવાથી/ભાવભાસન થવાથી દર્શનમોહ મંદ પડે છે.

(૪૬) બાહ્યદૃષ્ટિને લીધે અજ્ઞાની જીવના ઉઘાડજ્ઞાન અને વાકૃપટુતામાં આકર્ષિત થઈ તેને જ્ઞાની માની, અનુમોદન / અનુસરણ કરતાં દર્શનમોહ વધે છે. આત્માર્થી જીવતો વિદ્વતા અને જ્ઞાન જુદી-જુદી ચીજ છે - તેમ જાણી, પરીક્ષા કરી, યથાર્થ સમજણ કરી, વિવેક કરે છે.

(૪૭) પરમ શાંત ઉપશમરસ છલકતી વીતરાગ ભાવવાહી જિનબિંબ-જિનપ્રતિમાજી સર્વ ક્ષેત્રવર્તી ભૂત-વર્તમાન-ભાવીના અનંત તીર્થકરો, અર્હતોની પ્રતિરૂપ-પ્રતિનિધિયમાન છે. પરંતુ એવા કોઈ એક જિનબિંબ-જિનપ્રતિમાજીની સ્થાપનાદિનો નિષેધ-અવમાનનાદિ કરવા, પરંતુ બીજા જિનપ્રતિમાજીની સ્થાપનાદિ કરવી, અથવા કોઈની મુખ્યતા પરંતુ કોઈ અન્યની ગૌણતા કરવી; અથવા એવી જિનપ્રતિમાજીની પણ સ્થાપના-પૂજા-ભક્તિ કરવી અને અન્ય કુદેવાદિની પણ સ્થાપના-પૂજાદિ કરવી – તે વિપરીત અભિનિવેશ પૂર્વકની પ્રવૃત્તિ છે.

સદ્ગુરુ, સત્શાસ્ત્ર અને સત્પુરુષને માનવા, ભક્તિ ત-વિનયાદિ કરવા અને અસદ્ગુરુ, અસત્શાસ્ત્ર અને અસત્પુરુષને પણ માનવા, ભક્તિ ત-વિનય-પ્રશંસાદિ કરવા-તે પણ વિપરીત અભિનિવેશનો જ પ્રકાર છે.

વિદ્યમાન સત્પુરુષની અવમાનના-ગૌણતા કરવી અને અવિદ્યમાન સત્પુરુષની મુખ્યતા કરવી (દેશનાદિના બહાને); અથવા એક સત્પુરુષની ભક્તિ ત-વિનયાદિ કરવા પરંતુ અન્ય સત્પુરુષની ઉપેક્ષા-ગૌણતાનો ભાવ પણ વિપરીત અભિનિવેશનું જ પરિણામ છે.

- ઇત્યાદિ અનેક સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ વિપરીત અભિનિવેશના પ્રકારો છે, તે સર્વ ગૃહીત મિથ્યાત્વના પોષક અને દર્શનમોહની વૃદ્ધિ કરનારા છે.

પરંતુ, જેમ વિપરીત અભિનિવેશ રહિત નવ તત્ત્વનું જ્ઞાન તે જ સમ્યક્જ્ઞાન છે-તેમ માત્ર વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને જ સ્વીકારવાવાળા; તેમજ વિદ્યમાન સત્પુરુષને ઓળખીને દેશનાલબ્ધિનું નિમિત્ત જાણી, ભવભ્રમણના અભાવનું કારણ સમજી, અત્યંત ભક્તિ તપૂર્વક વર્તનારને સહજ જ દર્શનમોહનો રસ ઘટે છે, અને જ્ઞાનમાં સ્વરૂપ નિશ્ચય થવા માટેની નિર્મળતાની ભૂમિકા ઉત્પન્ન થાય છે.

(૪૮) હીનગુણીનો સંગ કોઈપણ ભૂમિકાના સાધકને પતનનું કારણ થાય છે. જે કુસંગ એટલે હીનગુણીનો સંગ પણ કરે, અને જ્ઞાની અથવા વિશેષ ગુણીનો સંગ પણ કરે-તેનો સત્સંગ નિષ્ફળ જાય છે. દુર્લભપણે

પ્રાપ્ત એવો સત્સંગ નિષ્કળ જવાનું આ (સાધારણતઃ) ન પકડાય તેવું કારણ છે; તેથી દર્શનમોહને ટાળવા જેમ સત્સંગનું મહત્ત્વ વિશેષ છે, તેમ જ હીનગુણીના સંગની રુચિ તે ગુણ પ્રગટવાથી દૂર જવા માટે મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે, અથવા તેની પરિણતિ પણ પડી જાય છે.

(૪૯) તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ થવા છતાં, વ્યવહારનયનો પક્ષ સ્થૂળપણે કે સૂક્ષ્મપણે રહેતાં દર્શનમોહ વધે છે. પરંતુ દ્રવ્યસ્વભાવની ઓળખાણ થાય ત્યારે નિશ્ચયનો પક્ષ યથાર્થ પ્રકારે થતાં, એટલે કે પક્ષરૂપ પર્યાયની ગૌણતા અને સ્વભાવની મુખ્યતા (પક્ષમાં દક્ષપણું) રહેતાં દર્શનમોહ ઘટે છે.

(૫૦) કૃત્રિમપણે નિશ્ચયનો પક્ષ કરતાં, અર્થાત્ માત્ર વિકલ્પ-વાણીમાં નિશ્ચયની મુખ્યતા કરતાં દર્શનમોહ વધે છે. પરંતુ સ્વભાવના ભાવ-ભાસનથી ઉત્પન્ન મહિમા, ક્ષણે-ક્ષણે વર્ધમાન થતો સ્વરૂપમહિમા, અંતે પક્ષાતિકાંત થવાથી દર્શનમોહનો નાશ થાય છે.

(૫૧) નિજસ્વભાવ લક્ષગત થતાં, અંતર્મુખી ચૈતન્યવીર્યની સ્ફુરણા થતાં દશાની દિશા બદલાય, અને પુરુષાર્થ જેમ-જેમ વધે, તેમ-તેમ સમ્યક્ત્વ-સમીપતા થાય. પરંતુ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં વીર્ય રોકાય, અથવા ઉગ્ર થાય તો સ્વભાવથી દૂર જવાનું થાય.

(૫૨) દૃષ્ટિનાં વિષયભૂત સામાન્ય તત્ત્વનું જોર ‘આ.. હું, આ.... હું’ તેમ નિજ અસ્તિત્વનું જોર દર્શનમોહને મંદ કરે છે. પરંતુ વિકલ્પનું જોર વિકલ્પમયતા પ્રાપ્ત કરાવી, નિર્વિકલ્પ સ્વભાવથી દૂર લઈ જાય છે.

(૫૩) જેમ-જેમ સ્વરૂપને ગ્રહવાનું જ્ઞાનનું સામર્થ્ય વધતું જાય છે, તેમ-તેમ દર્શનમોહ શિથિલ થતો જાય છે. પરંતુ સ્વરૂપ ગ્રહણના પુરુષાર્થના અભાવમાં ઉપયોગ સ્થૂળ થતો જાય છે, પરિણતિમાં કાંઈ ફેર પડતો નથી, અર્થાત્ પર રસવાળી પરિણતિ ચાલુ જ રહે છે, તેમાં પરરસ વધે છે.

(૫૪) દર્શનમોહને લીધે જીવ પર્યાયદૃષ્ટિથી પર્યાયને જ જોયા કરે છે, અનેકવિધ પર્યાયની અધિકાઈ ત્યાં વર્ત્યા કરે છે. જ્યારે સ્વભાવરસ/ચિદ્દરસવાળી પરિણતિમાં કોઈના આલંબન વિના (વિભાવરસની મંદતારૂપ

પૂર્વ પર્યાયના પણ આલંબન વિના) અદ્ધરથી ધૂન ચાલતાં, નિર્વિકલ્પ સ્વભાવના લક્ષ્ણું જોર ચાલતાં પર્યાયદૃષ્ટિ રહેતી નથી.

(૫૫) જ્ઞેયાકાર જ્ઞાનની મુખ્યતા અર્થાત્ જ્ઞેય લુબ્ધતા દર્શનમોહને વધારે છે. પરંતુ સામાન્યના આવિર્ભાવથી જ્ઞાનમાં/વેદનમાં સ્વપણું થતાં સ્વસંવેદન ઉપજે છે, ત્યારે દર્શનમોહનો નાશ થાય છે.

(૫૬) સાધનની ભૂલ પણ મિથ્યાત્વને દૃઢ કરે છે, તેથી મન, વચન, કાયાના યોગરૂપ પરિણામ વગેરે કોઈને કોઈ અન્યથા બાધક ભાવમાં સાધનની કલ્પના થાય છે. પરંતુ અંતર્મુખ થવામાં જ્ઞાન જ સાધન છે; તેમ વાસ્તવિકપણે સાધનનો સ્વીકાર થતાં, પ્રયત્નનું સ્થાન ‘માત્ર જ્ઞાન’ માં જ કેન્દ્રિત થતાં દર્શનમોહ ઘટે છે.

(૫૭) ચાર અનુયોગમાંથી કોઈ એક અનુયોગના ક્ષયોપશમ વિશેષને લીધે, પક્ષપાતવાળો રાગ થવાથી, કોઈ અન્ય અનુયોગ પ્રત્યે સ્થૂલરૂપથી અથવા સૂક્ષ્મરૂપથી નિષેધ અથવા તિરસ્કાર/ અનાદર થવો તે દર્શનમોહની વૃદ્ધિનું કારણ છે, પરંતુ યથાર્થ ભૂમિકામાં તો ચારેય અનુયોગનું મૂલ્ય પોતે પોતાના સ્થાનમાં ઠીક છે- તેમ સમજાય છે અને તે સર્વનું તાત્પર્ય વીતરાગતા જણાય છે, જે દર્શનમોહને મંદ કરે છે.

(૫૮) સમ્યક્દર્શનાદિ અધ્યાત્મદશાઓનો મહિમા સત્શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. ત્રિકાળી પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રત્યેના જોરમાં તે મહિમા થયો છે, તે પ્રકારે યથાર્થરૂપે મહિમા આવવાને બદલે, મહિમા કરનારને માત્ર પર્યાય ઉપરનું જોર થયા કરે તેને પર્યાયનું એકત્વ છૂટવાને બદલે દૃઢ થવાનું બને ત્યાં દર્શનમોહ તૂટતો નથી, પરંતુ ત્રિકાળીના લક્ષે ધ્રુવ સ્વભાવનો મહિમા / જોર થતાં દર્શનમોહ તૂટે છે, અને યથાર્થપણે અધ્યાત્મદશાનો મહિમા રહે છે.

દર્શનમોહને લીધે જીવ સર્વજ્ઞપ્રણીત માર્ગથી વિમુખ વર્તવામાં વેગવાન થાય છે, તેનો પુરુષાર્થ વિપરીતતામાં બળવાન થાય છે, અને આત્મ-સ્વભાવ પ્રત્યે તેને રુચિ થતી નથી-તે જીવ પોતાનું હિત વિચારી શકતો નથી, પરંતુ અહિતરૂપ ભાવોમાં રાયે છે. શાસ્ત્રકર્તા કહે છે કે જીવનો સ્વભાવ તો

સમ્યક્પણે પરિણમવાનો હોવા છતાં દર્શનમોહથી મૂર્છાઈને જીવ મિથ્યાત્વ ભાવે પરિણમે છે. આ રીતે દર્શનમોહને, સ્વભાવનો ઘાતકભાવ જાણી- તે સબંધી અનેક પડખાઓને લક્ષમાં રાખી આત્માર્થી જીવે ધર્મ-પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તવું યોગ્ય છે, અન્યથા સંસારથી છૂટવાને બદલે સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ થવાની સંભાવના છે. - અસ્તુ

श्री वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट उपलब्ध प्रकाशन (हिन्दी)

ग्रंथ का नाम एवं विवरण	मूल्य
०१ जिणसासणं सव्वं (ज्ञानीपुरुष विषयक वचनामृतोंका संकलन)	०८-००
०२ द्रव्यदृष्टिप्रकाश (तीनों भाग - पूज्य श्री निहालचंद्रजी सोगानीजीके पत्र एवं तत्वचर्चा)	३०-००
०३ दूसरा कुछ न खोज (प्रत्यक्ष सत्पुरुष विषयक वचनामृतोंका संकलन)	०६-००
०४ दंसणमूलो धम्मो (सम्यक्त्व महिमा विषयक आगमोंके आधार)	०६-००
०५ निर्भात दर्शनकी पगडंडी (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	१०-००
०६ परमागमसार (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके १००८ वचनामृत)	
०७ प्रयोजन सिद्धि (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	०४-००
०८ मूलमें भूल (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके विविध प्रवचन)	०८-००
०९ विधि विज्ञान (विधि विषयक वचनामृतोंका संकलन)	१०-००
१० सम्यक्ज्ञानदीपिका (ले. श्री धर्मदासजी क्षुल्लक)	१५-००
११ तत्त्वानुशीलन (भाग १-२-३) (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	२०-००
१२ अनुभव प्रकाश (ले. दीपचंदजी कासलीवाल)	
१३ ज्ञानामृत (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से चयन किये गये वचनामृत)	
१४ मुमुक्षुता आरोहण क्रम (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-२५४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	
१५ सम्यग्दर्शनके सर्वोत्कृष्ट निवासभूत छः पदोंका अमृत पत्र (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-४९३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	१८-००
१६ आत्मयोग (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-५६९, ४९१, ६०९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
१७ परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१९५, १२८, २६४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
१८ अनुभव संजीवनी (पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा लिखे गये वचनामृतोंका संकलन)	१५०-००
१९ धन्य आराधना (श्रीमद् राजचंद्रजीकी अंतरंग अध्यात्म दशा पर पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा विवेचन)	
२० सिद्धपदका सर्वश्रेष्ठ उपाय	२५.००
२१ कुटुम्ब प्रतिबंध	२५.००

૨૨	દિશા બોધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૬૬, ૪૪૯, ૫૭૨ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈકે પ્રવચન)	૨૫-૦૦
૨૩	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૧ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી કે પ્રવચન)	૭૫-૦૦
૨૪	ગુરુ ગુણ સંભારણા (પૂજ્ય વહિનશ્રી ચંપાબહન દ્વારા ગુરુ ભક્તિ)	૧૫-૦૦
૨૫	આત્મસિક્ધિ શાસ્ત્ર પર પ્રવચન (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી દ્વારા)	૫૦-૦૦
૨૬	કહાન રત્ન સરિતા (પરમાગમસાર કે વિભિન્ન વચનામૃતોં પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ કે પ્રવચન)	૩૦.૦૦
૨૭	સુવિધિ દર્શન (સુવિધિ લેખ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ કે પ્રવચન)	૪૦.૦૦
૨૮.	વચનામૃત રહસ્ય (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કે નાયરોવી મેં હુણ પ્રવચન)	૨૦.૦૦

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ ઉપલબ્ધ પ્રકાશન (ગુજરાતી)

ગ્રંથનું નામ તેમજ વિવરણ

મૂલ્ય

૦૧	ગુરુગુણ સંભારણા (પૂજ્ય બહેનશ્રીના શ્રીમુખેશી સ્ફુરિત ગુરુભાિ ત)	૦૫-૦૦
૦૨	જિજ્ઞાસાસણં સવ્વં (જ્ઞાનીપુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૮-૦૦
૦૩	દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત)	૦૨-૦૦
૦૪	દ્રવ્યદષ્ટિપ્રકાશ ભાગ-૩ (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીની તત્ત્વચર્યા)	૦૪-૦૦
૦૫	દસલક્ષણ ધર્મ (ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ ધર્મો પર પૂ. ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો)	૦૬-૦૦
૦૬	ધન્ય આરાધના (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની અંતરંગ અધ્યાત્મ દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા વિવેચન)	૧૦-૦૦
૦૭	નિભ્રાંત દર્શનની કેડીએ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૧૦-૦૦
૦૮	પરમાત્મપ્રકાશ (શ્રીમદ્ યોગીન્દ્રદેવ વિરચિત)	૧૫-૦૦
૦૯	પરમાગમસાર (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના ૧૦૦૮ વચનામૃત)	૧૧-૨૫
૧૦	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૧ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૧૧	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૨ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૧૨	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૩ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૧૩	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૪ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ શિિ તઓ ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૭૫-૦૦
૧૪	પ્રવચન પ્રસાદ ભાગ-૧-૨ (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	૬૫-૦૦

૧૫	પ્રયોજન સિદ્ધિ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૦૩-૦૦
૧૬	વિધિ વિજ્ઞાન (વિધિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૧૭	ભગવાન આત્મા (દ્રવ્યદૃષ્ટિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૧૮	પથ પ્રકાશ (માર્ગદર્શન વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૧૯	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (લે. શ્રી ધર્મદાસજી કુલ્લક)	૧૫-૦૦
૨૦	આધ્યાત્મિક પત્ર (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીના પત્રો)	૦૨-૦૦
૨૧	અધ્યાત્મ સંદેશ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના વિવિધ પ્રવચનો)	પ્રેસમાં
૨૨	જ્ઞાનામૃત (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી ચૂંટેલા વચનામૃતો)	૦૬-૦૦
૨૩	બીજું કાંઈ શોધ મા (પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૨૪	મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૧૫-૦૦
૨૫	સમ્યગ્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભુત છ પદનો અમૃત પત્ર (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૪૯૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૬	આત્મયોગ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૫૬૯, ૪૯૧, ૬૦૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૭	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૫, ૧૨૮ તથા ૨૬૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૮	અનુભવ સંજીવની (પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા લિખિત વચનામૃતોનું સંકલન)	૧૫૦-૦૦
૨૯	સિદ્ધ પદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૪૭, ૧૯૪, ૨૦૦ ૫૧૧, ૫૬૦ તથા ૮૧૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૦	કુટુંબ પ્રતિબંધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૩, ૩૩૨, ૫૧૦, ૫૨૮, ૫૩૭ તથા ૩૭૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૧	વચનામૃત રહસ્ય (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના નાઈરોબીમાં 'બહેનશ્રીના વચનામૃત' પર થયેલાં પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૪૦.૦૦
૩૩	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૨) 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૮૫.૦૦
૩૪	દિશા બોધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૬૬, ૪૪૯, ૫૭૨, પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૫	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૧) ('પરમાગમસાર' માંથી ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૬	સમયસાર દોહન (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના નાઈરોબીમાં 'સમયસાર' પરમાગમ ઉપર થયેલાં પ્રવચનો)	૩૫.૦૦

૩૭	સુવિધિદર્શન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત 'સુવિધિ' લેખ ઉપર તેમનાં પ્રવચન)	૨૫.૦૦
૩૮	સ્વરૂપભાવના (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૯૧૩, ૭૧૦ અને ૮૩૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૯	સમકિતનું બીજ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી સત્પુરુષની ઓળખાણ વિષયક પત્રો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૩૦.૦૦
૪૦	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૩) 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૪૧	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૨) ('પરમાગમસાર' માંથી ક્રમબદ્ધ પર્યાય વિષયક ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૩૦.૦૦
૪૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૪) 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૪૩	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૪૪	કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૧) 'કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનીજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૪૫	કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૨) 'કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનીજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૪૬	બૃહદ્ર દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૧) 'દ્રવ્યસંગ્રહ' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો.	૨૦.૦૦
૪૭	બૃહદ્ર દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૨) 'દ્રવ્યસંગ્રહ' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો.	૨૦.૦૦
૪૮	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૫) 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૪૯	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૨) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	(પ્રેસમાં)

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्टमें से प्रकाशित हुई पुस्तकोंकी प्रत संख्या

०१	प्रवचनसार (गुजराती)	१५००
०२	प्रवचनसार (हिन्दी)	४२००
०३	पंचास्तिकायसंग्रह (गुजराती)	१०००
०४	पंचास्तिकाय संग्रह (हिन्दी)	२५००
०५	समयसार नाटक (हिन्दी)	३०००
०६	अष्टपाहुड (हिन्दी)	२०००
०७	अनुभव प्रकाश	२१००
०८	परमात्मप्रकाश	४१००
०९	समयसार कलश टीका (हिन्दी)	२०००
१०	आत्मअवलोकन	२०००
११	समाधितंत्र (गुजराती)	२०००
१२	बृहद द्रव्यसंग्रह (हिन्दी)	३०००
१३	ज्ञानामृत (गुजराती)	१०,०००
१४	योगसार	२०००
१५	अध्यात्मसंदेश	२०००
१६	पद्मनदीपंचविंशती	३०००
१७	समयसार	३१००
१८	समयसार (हिन्दी)	२५००
१९	अध्यात्मिक पत्रो (पूज्य निहालचंद्रजी सोगानी द्वारा लिखित)	३०००
२०	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (गुजराती)	१०,०००
२१	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (हिन्दी)	६६००
२२	पुरुषार्थसिद्धिउपाय (गुजराती)	६१००
२३	क्रमबद्धपर्याय (गुजराती)	८०००
२४	अध्यात्मपराग (गुजराती)	३०००
२५	धन्य अवतार (गुजराती)	३७००
२६	धन्य अवतार (हिन्दी)	८०००
२७	परमामगसार (गुजराती)	५०००
२८	परमामगसरा (हिन्दी)	४०००

२९	वचनामृत प्रवचन भाग-१-२	५०००
३०	निर्भूत दर्शननी केडीए (गुजराती)	४५००
३१	निर्भूत दर्शनकी पगडंडी (हिन्दी)	७०००
३२	अनुभव प्रकाश (हिन्दी)	२०००
३३	गुरुगुण संभारणा (गुजराती)	३०००
३४	जिण सासणं सवं (गुजराती)	२०००
३५	जिण सासणं सवं (हिन्दी)	२०००
३६	द्वादश अनुप्रेक्षा (गुजराती)	२०००
३७	दस लक्षण धर्म (गुजराती)	२०००
३८	धन्य आराधना (गुजराती)	१०००
३९	धन्य आराधना (हिन्दी)	१५००
४०	प्रवचन नवनीत भाग-१-४	५८५०
४१	प्रवचन प्रसाद भाग-१-२	१५००
४२	पथ प्रकाश (गुजराती)	२०००
४३	प्रयोजन सिद्धि (गुजराती)	३५००
४४	प्रयोजन सिद्धि (हिन्दी)	२५००
४५	विधि विज्ञान (गुजराती)	२०००
४६	विधि विज्ञान (हिन्दी)	२०००
४७	भगवान आत्मा (गुजराती)	२०००
४८	सम्यक्ज्ञानदीपिका (गुजराती)	१०००
४९	सम्यक्ज्ञानदीपिका (हिन्दी)	१५००
५०	तत्त्वानुशीलन (गुजराती)	४०००
५१	तत्त्वानुशीलन (हिन्दी)	२०००
५२	बीजुं कांई शोध मा (गुजराती)	४०००
५३	दूसरा कुछ न खोज (हिन्दी)	२०००
५४	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (गुजराती)	२५००
५५	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (हिन्दी)	३५००
५६	अमृत पत्र (गुजराती)	२०००
५७	अमृत पत्र (हिन्दी)	२०००
५८	परिभ्रमणना प्रत्याख्यान (गुजराती)	१५००
५९	परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (हिन्दी)	२०००
६०	आत्मयोग (गुजराती)	१५००
६१	आत्मयोग (हिन्दी)	२०००

६२	अनुभव संजीवनी (गुजराती)	१०००
६३	अनुभव संजीवनी (हिन्दी)	१०००
६४	ज्ञानामृत (हिन्दी)	२५००
६५	वचनामृत रहस्य	१०००
६६	दिशा बोध (हिन्दी-गुजराती)	३०००
६७	कहान रत्न सरिता (हिन्दी-गुजराती)	२५००
६८	प्रवचन सुधा (भाग-१)	१०००
६९	कुटुम्ब प्रतिबंध (हिन्दी-गुजराती)	३५००
७०	सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (हिन्दी-गुजराती)	३०००
७१	गुरु गिरा गौरव (हिन्दी-गुजराती)	३०००
७२	आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन	७५०
७३	प्रवचन सुधा (भाग-२)	७५०
७४	समयसार दोहन	७५०
७५	गुरु गुण संभारणा	७५०
७६	सुविधिदर्शन	१०००
७७	समकितनुं बीज	१०००
७८	स्वरूपभावना	१०००
७९	प्रवचन सुधा (भाग-३)	१०००
८०	प्रवचन सुधा (भाग-४)	१०००
८१	कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-१	१०००
८२	कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-२	१०००
८३	सुविधि दर्शन (हिन्दी)	१०००
८४	प्रवचन सुधा (भाग-५)	१०००
८५	द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-१)	१०००
८६	द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-२)	१०००
८७	वचनामृत रहस्य (हिन्दी)	१०००

पाठकोनी नोंध माटे

ॐ

नमः सिद्धेभ्य

परिभ्रमणा प्रत्याप्थान

('श्रीमद् राज्यंद्र' पत्रांक १८५, १२८, तथा २६४
उपर पूज्य भाईश्री 'शशीभाई' ना प्रवचनो)

प्रकाशक

वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट

भावनगर

પ્રકાશક – પ્રાપ્તિ સ્થાન :

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

૫૮૦, જુની માણેકવાડી, પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : ૨૪૨૩૨૦૭, ૨૫૧૫૦૦૫

પ્રથમાવૃત્તિ : એપ્રિલ, ૧૯૯૯ (પ્રત : ૧૫૦૦)

દ્વિતીયાવૃત્તિ : ડિસેમ્બર, ૧૯૯૯ (પ્રત : ૫૦૦)

તૃતીયાવૃત્તિ : ઑગસ્ટ, ૨૦૦૦ (પ્રત : ૫૦૦)

ચતુર્થાવૃત્તિ : જુલાઈ, ૨૦૦૫ (પ્રત : ૫૦૦)

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૪ + ૧૫૨ = ૧૫૬

પડતર કિંમત : ૩૫/-

વેચાણ કિંમત : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :

પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ

પ્લોટ નં. ૧૦૭૫-એ,

‘માતૃશાયા’, આંબાવાડી

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન: ૨૨૦૩૪૭૦

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

૧૫, સી- બંસીધર મિલ કમ્પાઉન્ડ

બારડોલપુરા,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪

ફોન : ૯૮૨૫૪૭૭૭૪૫

પ્રકાશકીય નિવેદન

આ ‘પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન’ શીર્ષકનો લઘુકાય ગ્રંથ એ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના પત્રાંક ૧૮૫, ૧૨૮, તથા ૨૬૪ (વીસ દોહરા) ઉપર પ્રત્યક્ષ ઉપકારી પરમ પૂજ્ય ‘ભાઈશ્રી’ શશીભાઈના અદ્ભુત માર્મિક શૈલીમાં થયેલાં પ્રવચનોનું એક આગવું સંકલન છે કે જે દર્શનમોહ (મોહરાજા) નો પરાજય કરવા અર્થે પ્રથમ પ્રહારરૂપ છે, તેમજ મુમુક્ષુતાની યથાર્થ શરૂઆત અને મોક્ષ મહેલના મંગળ શિલાન્યાસ કરવા માટેનું પરમ હિતકારી માર્ગદર્શન તેમાં રહ્યું છે. વળી, આ ગ્રંથના પાછલા ભાગમાં મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં દર્શનમોહ કેવા-કેવા પ્રકારે વધે-ઘટે છે એ સંબંધિત દુર્લભ માર્ગદર્શન પણ ઉપલબ્ધ છે. આટલી હદે સ્પષ્ટતા અન્યત્ર યાંચ ઉપલબ્ધ નથી.

વળી, આપણાં પરમ તારણહાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી પણ પરમ કૃપાળુદેવના વચનોથી કેટલા પ્રભાવિત હતા અને કેટલો મહિમા કરતા હતા તે તો આપણે સૌ જાણીએ જ છીએ. ચારેક કોઈક નવા મુમુક્ષુ શરૂઆતમાં શેનો સ્વાધ્યાય કરવો ? એમ પૂછતા ત્યારે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી એમ કહેતા કે ‘શ્રીમદ્ વાંચો’. પૂજ્ય બહેનશ્રીએ પણ મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથનો સ્વાધ્યાય કર્યો હતો. તેમજ હાલમાં પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન એવા પૂજ્ય ‘ભાઈશ્રી’ ને આત્મજ્ઞાન થવામાં આ કૃપાળુદેવનો ગ્રંથ જ ઉપકારી થયેલ છે.

કૃપાળુદેવના આવા ચમત્કારિક વચનયોગમાં અનેક જગ્યાએ મુમુક્ષુતાનો વૃદ્ધિક્રમ પ્રસ્થાપિત થયેલ છે. પરંતુ એ ક્રમમાં યો વિષય પહેલા-પછી કેવી રીતે છે, તેને પોતાની વિશેષ પ્રજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ કરી વર્તમાન તેમજ ભાવિના સર્વ સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવો પર પૂજ્ય ભાઈશ્રીએ અતિ-અતિ ઉપકાર કર્યો છે અને મુમુક્ષુના વ્યર્થ પરિશ્રમને બચાવી આત્મકલ્યાણના કાર્યને સહેલું કરી આપ્યું છે.

એ ક્રમના પ્રથમ પગથિયે કેવી રીતે સંસારની ઉપાસનાનો અભિપ્રાય સર્વથા નષ્ટ કરી ‘હવે પરિભ્રમણ કરવું જ નથી’ તે રૂપ ‘પરિભ્રમણના

પ્રત્યાખ્યાન' લેવામાં આવે છે તેનો હુબહુ ચિતાર આ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત છે. મુમુક્ષુઓની માંગણીને વશ આ ગ્રંથની ચતુર્થ આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરતાં અમો અત્યંત હર્ષ અનુભવીએ છીએ.

આ ગ્રંથની ચતુર્થ આવૃત્તિના પ્રકાશન અર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિનું વિવરણ અન્યત્ર આપેલ છે તે દાતાર મહાનુભાવોના પણ અમે આભારી છીએ.

આ ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ પ્રવચનોને ઓડીયો ટેપ ઉપરથી શબ્દશઃ ઉતારો કરી આપનાર શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી, કલકત્તા તેમજ અન્ય મુમુક્ષુઓ કે જેમણે સહયોગ આપ્યો છે તેમના અમો આભારી છીએ. તેમજ આ ગ્રંથના સુંદર ટાઈપ સેટીંગ માટે પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ, ભાવનગરનો તથા સુંદર મુદ્રણ કાર્ય કરી આપવા બદલ ભગવતી ઑફસેટ, અમદાવાદનો પણ અમો આભાર માનીએ છીએ.

અંતતઃ આ લઘુકાય ગ્રંથનો વિષય સર્વ મુમુક્ષુઓને ચરિતાર્થ થાય તેવી ભાવના ભાવતા-ભાવતા અત્ર વિરમીએ છીએ.

ભાવનગર
તા. ૧૨-૬-૦૫
(શ્રુત પંચમી)

લિ. ટ્રસ્ટીગણ
વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
ભાવનગર

'પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન' પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિ

શ્રીમતી ચંદ્રિકાબહેન શશીકાંતભાઈ શેઠ, ભાવનગર	૨,૧૦૦/-
શ્રીમતી વિમલાદેવી હીરાલાલ જૈન, ભાવનગર	૨,૧૦૦/-
શ્રીમતી લક્ષ્મીબહેન ખીમજીભાઈ ગંગર, વિલેપાર્લા	૧,૦૦૦/-

પરમ કૃપાળુદેવાય નમઃ

પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો આધ્યાત્મિક જીવન પરિચય

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો જન્મ સંવત ૧૯૨૪ કાર્તિક પૂર્ણિમા રવિવાર વવાણિયા ગામે (ગુજરાત) થયો હતો. તેઓ બાળવયથી જાતિસ્મરણ તથા અનેક જ્ઞાનના ધણી હતા.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એવા વિરલ સ્વરૂપનિષ્ઠ તત્ત્વવેત્તાઓમાંના એક છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એટલે અધ્યાત્મગગનમાં ઝળકી રહેલી અદ્ભૂત જ્ઞાનજ્યોતિ ! માત્ર ભારતની જ નહિ પણ વિશ્વની એક વિરલ વિભૂતિ ! અમૂલ્ય આત્મજ્ઞાનરૂપ દિવ્ય જ્યોતિના જળહળતા પ્રકાશથી, પૂર્વમહાપુરુષોએ પ્રકાશિત સનાતન મોક્ષમાર્ગનો ઉદ્યોત કરી ભારતની પુનિત ભૂમિને વિભૂષિત કરી આ અવની તલને પાવન કરનાર પરમ જ્ઞાનાવતાર, જ્ઞાનનિધાન, જ્ઞાનભાસ્કર, જ્ઞાનમૂર્તિ !

શાસ્ત્રના જ્ઞાતા અને ઉપદેશક તો આપણને અનેક મળે પણ જેમનું જીવન જ સત્શાસ્ત્રનું પ્રતીક બની રહે એવી વિભૂતિ આપણને મળવી વિરલ છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પાસે તો જળહળતા આત્મજ્ઞાનમય ઉજ્જવળ જીવનનો અંતરંગ પ્રકાશ હતો એટલે જ એમને અદ્ભૂત અમૃતવાણીની સહજ સ્ફુરણા હતી.

રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી લખે છે : “મારા જીવનમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની છાપ મુખ્યપણે છે. મહાત્મા ટોલ્સટોય તથા રસ્કિન કરતાં પણ શ્રીમદ્ મારા ઉપર ડી અસર કરી છે. ઘણી વાર કહી ને લખી ગયો છું કે મેં ઘણાના જીવનમાંથી ઘણું લીધું છે પણ સૌથી વધારે કોઈના જીવનમાંથી મેં ગ્રહણ કર્યું હોય તો તે કવિ-શ્રી (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર) ના જીવનમાંથી છે.

પરમ કૃપાળુદેવની વિશેષતાઓને ત્રણ વિભાગમાં જોઈ શકાય, તેમ છે.

યથા :-

૧. તેઓશ્રીની આત્મ્યંતર અધ્યાત્મદશાની વિશેષતાઓ;

૨. તે અધ્યાત્મદશાની સાથે સાથે પ્રવર્તિત ઉચ્ચ/આદર્શ વ્યવહારપરિણામની વિશેષતાઓ; અને

૩. તીર્થંકરદેવનો મૂળમાર્ગ પ્રકાશવાની શિ તરૂપ વિશેષતાઓ.

– આ ત્રણ પ્રકારની વિશેષતાઓનો ઉલ્લેખ, તેઓશ્રીના જ વર્તન અને વચનામૃતો દ્વારા, કરવા યોગ્ય છે; અને તે વડે તે પ્રતીત કરવા યોગ્ય છે, ભાિ ત કરવા યોગ્ય છે.

□ **પરમ નિઃસ્પૃહતા** : પરિપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપના અવલંબનપૂર્વક સર્વ બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યેની અપેક્ષાબુદ્ધિ વિલય પામે છે; જગતના કોઈ પણ પદાર્થની સ્પૃહા રહેતી નથી. એટલું જ નહિ, સ્વસ્વરૂપદૃષ્ટિની મસ્તીમાં તો ભાવી મોક્ષ-પર્યાયની પણ અપેક્ષા નથી હોતી. તેવા આશયને પ્રકાશતું તેઓશ્રીનું વચન પત્રાંક-૧૬૫માં છે કે : “એ જ્ઞાનની દિન પ્રતિદિન આ આત્માને પણ વિશેષતા થતી જાય છે. હું ધારું છું કે કેવળજ્ઞાન સુધીની મહેનત કરી અલેખે તો નહીં જાય. મોક્ષની આપણને કાંઈ જરૂર નથી.”

□ **અદ્ભૂત વિદેહીદશા** : જ્ઞાનદશાના પ્રારંભથી જ તેઓશ્રીની પરિણતિમાં સ્વરૂપમાં સમાઈ જવાની લય લાગેલી હતી. અને તેઓશ્રીએ બાહ્ય ધર્મ-પ્રભાવનાના પરિણામોને ગૌણ કરી, નિશ્ચયધર્મની પ્રધાનતા કરી, તે સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. આ સંદર્ભમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ પત્રાંક ૧૭૬માં ઉપલબ્ધ છે : “એક બાજુથી પરમાર્થમાર્ગ ત્વરાથી પ્રકાશવા ઈચ્છા છે, અને એક બાજુથી અલખ ‘લે’માં સમાઈ જવું એમ રહે છે....અદ્ભુત દશા નિરંતર રહ્યા કરે છે. અબધુ થયા છીએ;” આ ઉપરાંત તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૨૫૫માં સ્વયંની અંતરંગદશા આ શબ્દોથી પ્રકાશી છે : “એક પુરાણપુરુષ અને પુરાણપુરુષની પ્રેમસંપત્તિ વિના અમને કંઈ ગમતું નથી; અમને કોઈ પદાર્થમાં રુચિ માત્ર રહી નથી; કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા થતી નથી; વ્યવહાર કેમ ચાલે છે એનું ભાન નથી; જગત શું સ્થિતિમાં છે તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી; કોઈ શત્રુ-મિત્રમાં ભેદભાવ રહ્યો નથી, અમે દેહધારી છીએ કે કેમ તે સંભારીએ ત્યારે માંડ જાણીએ છીએ;... સંપત્તિ પૂર્ણ છે એટલે સંપત્તિની ઈચ્છા

નથી;...હૃદય પ્રાયે શૂન્ય જેવું થઈ ગયું છે; પાંચે ઇન્દ્રિયો શૂન્યપણે પ્રવર્તવારૂપ જ રહે છે; નય, પ્રમાણ વગેરે શાસ્ત્રભેદ સાંભરતાં નથી; કંઈ વાંચતાં ચિત્ત સ્થિર રહેતું નથી; ખાવાની, પીવાની, બેસવાની, સૂવાની, ચાલવાની અને બોલવાની વૃત્તિઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે;...” વગેરે વચનો, તેઓશ્રીની અદ્ભુત વિદેહી દશાને પ્રકાશે છે. વળી તેઓશ્રીના ચિત્તની આત્માકાર સ્થિતિનો ઉલ્લેખ પત્રાંક-૩૮૮માં પણ જોવા મળે છે : “આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી ચિત્ત ઘણું કરીને એક અંશ પણ ઉપાધિજોગ વેદવાને યોગ્ય નથી,.....”

□ અપૂર્વ વીતરાગતા : મોક્ષમાર્ગના પ્રારંભમાં જે તેઓશ્રીની સાધનામાં અપૂર્વ વીતરાગતા પ્રગટ થયેલી તેનો ઉલ્લેખ પત્રાંક-૩૧૩માં આ પ્રકારે છે : “કોઈ એવા પ્રકારનો ઉદય છે કે, અપૂર્વ વીતરાગતા છતાં વેપાર સંબંધી કંઈક પ્રવર્તન કરી શકીએ છીએ, તેમ જ બીજાં પણ ખાવાપીવા વગેરેનાં પ્રવર્તન માંડ માંડ કરી શકીએ છીએ. મન ક્યાંય વિરામ પામતું નથી,... ચિત્તનો પણ ઝાઝો સંગ નથી, આત્મા આત્મભાવે વર્તે છે. સમયે સમયે અનંતગુણવિશિષ્ટ આત્મભાવ વધતો હોય એવી દશા રહે છે.” આ ઉપરાંત, તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૩૧૭માં આ પ્રમાણે છે : “ચિત્ત ઘણું કરીને વનમાં રહે છે, આત્મા તો પ્રાયે મુ તસ્વરૂપ લાગે છે. વીતરાગપણું વિશેષ છે... જગતથી બહુ ઉદાસ થઈ ગયા છીએ. વસ્તીથી કંટાળી ગયા છીએ.” ...વગેરે.

□ અલૌકિક સ્વરૂપ-જાગૃતિ : ગૃહસ્થદશા અને અનેક પ્રકારના વ્યાવસાયિક પ્રસંગોની વચ્ચે પણ તેઓશ્રીની અલૌકિક સ્વરૂપ-જાગૃતિ સ્પષ્ટ ઉપસી આવે છે. તે જાગૃતિને વશ સ્વયંના સૂક્ષ્મ પરિણામોનું અવલોકન થઈ, તે વિષય તેઓશ્રીએ અનેક પત્રોમાં અસાધારણપણે વ્યક્ત કર્યો છે. તેવી જાગૃતિનો ઉલ્લેખ, આરાધક પુરુષોના પુરુષાર્થને સ્મરણમાં લઈ, તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૭૮૮માં આ પ્રમાણે કર્યો છે : “અસારભૂત વ્યવહાર સારભૂત પ્રયોજનની પેઠે કરવાનો ઉદય વર્ત્યા છતાં જે પુરુષો તે ઉદયથી ક્ષોભ ન પામતાં સહજભાવ સ્વધર્મમાં નિશ્ચળપણે રહ્યા છે, તે પુરુષોના ભીષ્મવ્રતનું વારંવાર સ્મરણ કરીએ છીએ.”

□ **અદમ્ય પુરુષાર્થ :** કૃપાળુદેવના જીવનની-પરિણામનની આ કોઈ અસાધારણ વિલક્ષણતા હતી જે તેઓશ્રીના પ્રબળ પુરુષાર્થને પ્રકાશે છે. તેઓશ્રીએ લગભગ દશ વર્ષના સાધકજીવનમાં જ અદમ્ય પુરુષાર્થ વડે સંસારને માત્ર એક ભવ પૂરતો સંક્ષેપ કરી નિર્વાણ-પદની સમીપતા સંપ્રાપ્ત કરી. જેનો ઉલ્લેખ, તેઓશ્રીએ પોતાની આભ્યંતર પરિણામ અવલોકન-હાથનોંધ ૧/૩૮માં આ શબ્દોથી કર્યો છે : “વૈશ્યવેષે અને નિર્ગ્રંથભાવે વસતાં કોટી કોટી વિચાર થયા કરે છે... નિર્ગ્રંથભાવે વર્તતું ચિત્ત તે વ્યવહારમાં યથાર્થ ન પ્રવર્તી શકે એ પણ સત્ય છે; જે માટે એવા બે પ્રકારની એક સ્થિતિ કરી વર્તી શકાતું નથી, કેમકે પ્રથમ પ્રકારે વર્તતાં નિર્ગ્રંથભાવથી ઉદાસ રહેવું પડે તો જ યથાર્થ વ્યવહાર સાચવી શકાય એમ છે,... તે વ્યવહાર ત્યાગ્યા વિના અથવા અત્યંત અલ્પ કર્યા વિના નિર્ગ્રંથતા યથાર્થ રહે નહીં, અને ઉદયરૂપ હોવાથી વ્યવહાર ત્યાગ્યો જતો નથી. આ સર્વ વિભાવયોગ મટ્યા વિના અમારું ચિત્ત બીજા કોઈ ઉપાયે સંતોષ પામે એમ લાગતું નથી... તે વિભાવપણે વર્તતો આત્મભાવ ઘણો પરિક્ષીણ કર્યો છે, અને હજી પણ તે જ પરિણતિ વર્તે છે. તે સંપૂર્ણ વિભાવયોગ નિવૃત્ત કર્યા વિના ચિત્ત (— આત્મપુરુષાર્થ) વિશ્રાંતિ પામે એમ જણાતું નથી,...”

તેઓશ્રીનો પુરુષાર્થ તો વર્તમાન ભવમાં જ પૂર્ણ દશા પ્રાપ્ત કરવાનો હતો; અને તે અંગેનો પુરુષાર્થ પણ તેમને ઉપાડ્યો હતો. જેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીના અંતિમ વચનામૃત પત્રાંક-૯૫૧માં જોવા મળે છે : “ઘણી ત્વરાથી પ્રવાસ પૂરો કરવાનો હતો. ત્યાં વચ્ચે સહરાનું રણ સંપ્રાપ્ત થયું. માથે ઘણો બોજો (પૂર્વકર્મનો) રહ્યો હતો તે આત્મવીર્યે કરી (— તીવ્ર પુરુષાર્થે કરી) જેમ અલ્પ કાળે વેદી લેવાય તેમ પ્રઘટના (યોજના) કરતાં પગે નિકાચિત ઉદયમાન થાક ગ્રહણ કર્યો. જે (વસ્તુ)-સ્વરૂપ છે તે અન્યથા થતું નથી.” આ અને આવા અનેક તીવ્ર પુરુષાર્થ-ઘોતક ભાવોનાં દર્શન તેઓશ્રીના વચનામૃતોમાં થાય છે. અને તેઓશ્રીનો કરડો પુરુષાર્થ જોઈ સહજ જ મસ્તક નમી જાય છે.

□ **સમ્યક્ ઔદાસીન્ય વૃત્તિ :** જ્ઞાનદશાની સાથે અવિનાભાવીપણે પજતો વૈરાગ્ય તેઓશ્રીની આરાધકદશાની પૂર્વે જ અને ત્યાર પછી પણ

પ્રબળ હતો. તેના દર્શન તેઓશ્રીના અનેક પત્રોમાં થાય છે. તેઓશ્રી પત્રાંક-૪૧૪માં લખે છે કે : “ગૃહસ્થ પ્રત્યયી પ્રારબ્ધ જ્યાં સુધી ઉદયમાં વર્તે ત્યાં સુધીમાં ‘સર્વથા’ અયાચકપણાને ભજતું ચિત્ત રહેવામાં જ્ઞાનીપુરુષોનો માર્ગ રહેતો હોવાથી આ ઉપાધિ ભજીએ છીએ. જો તે માર્ગની ઉપેક્ષા કરીએ તોપણ જ્ઞાનીને વિરાધીએ નહીં એમ છે, છતાં ઉપેક્ષા થઈ શકતી નથી. જો ઉપેક્ષા કરીએ તો ગૃહસ્થપણું પણ વનવાસીપણો ભજાય એવો આકરો વૈરાગ્ય વર્તે છે. સર્વ પ્રકારના કર્તવ્યને વિષે ઉદાસીન એવા અમારાથી કંઈ થઈ શકતું હોય તો તે એક જ થઈ શકે છે કે પૂર્વોપાર્જિતનું સમતાપણો વેદન કરવું; અને જે કંઈ કરાય છે તે તેના આધારે કરાય છે એમ વર્તે છે.” પત્રાંક-૫૦૮માં તેઓશ્રી દ્વારા વ્યક્ત ઉદ્દગારો મુમુક્ષુજીવે હૃદયંગમ કરવા યોગ્ય છે : “આ સંસારને વિષે કોઈ પ્રકાર રુચિયોગ્ય જણાતો નથી; પ્રત્યક્ષ રસરહિત એવું સ્વરૂપ દેખાય છે;... વારંવાર સંસાર ભયરૂપ લાગે છે. ભયરૂપ લાગવાનો બીજો કોઈ હેતુ જણાતો નથી, માત્ર એમાં શુદ્ધ એવું આત્મસ્વરૂપ અપ્રધાન રાખી વર્તવું થાય છે તેથી મોટો ત્રાસ વર્તે છે, અને નિત્ય છૂટવાનો લક્ષ રહે છે; ...બીજા અનેક વિકલ્પથી ખારા લાગેલા આ સંસારને વિષે પરાણો સ્થિતિ છે.” વળી, તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૨૧૪માં દ્રષ્ટવ્ય છે : “અમને તો એમ લાગે છે કે આ જગત પ્રત્યે અમારો પરમ ઉદાસીન ભાવ વર્તે છે; તે સાવ સોનાનું થાય તો અમને તૃણવત્ છે;” કૃપાળુદેવની અંતર ભાવનાના દર્શન પત્રાંક-૨૧૭માં થાય છે – તેઓશ્રી લખે છે કે : “વારંવાર વનવાસની ઇચ્છા થયા કરે છે. જોકે વૈરાગ્ય તો એવો રહે છે કે ઘર અને વનમાં ઘણું કરીને આત્માને ભેદ રહ્યો નથી,... વારંવાર એ જ રટના રહેવાથી ‘વનમાં જઈએ’ વનમાં જઈએ એમ થઈ આવે છે.”

□ **અદીન વૃત્તિ** : જ્ઞાનદશામાં નિજ પરમેશ્વર પદનું અવલંબન રહેતું હોવાથી જ્ઞાનીપુરુષને ક્યાંય કોઈ પ્રસંગમાં દીનતા સહજ જ થતી નથી. તેમ જ ઉદય પ્રત્યે ઉપેક્ષા અને અસાવધાની રહેવા છતાં ભવિષ્યની કોઈ ચિંતા થતી નથી. તે જ્ઞાનદશાની વિલક્ષણતા છે; કારણ કે સર્વ અજ્ઞાની જીવોને ભવિષ્યની ચિંતા આડે વર્તમાનમાં આત્મહિતનો પુરુષાર્થ ઉપડતો જ નથી. આ સંદર્ભમાં તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૨૧૭માં આ પ્રમાણે છે

જે મુમુક્ષુજીવે અવધારવા યોગ્ય છે : “ઉદયકર્મ ભોગવતાં દીનપણું અનુકૂળ નથી. ભવિષ્યની એક ક્ષણનો ઘણું કરીને વિચાર પણ રહેતો નથી.”

□ **સમદર્શિતા** : તેઓશ્રીના વિચારોમાં પ્રથમથી જ સર્વ આત્માઓ પ્રત્યે સમદૃષ્ટિ રાખવાનો અભિપ્રાય હતો. તેના દર્શન ૧૭માં વર્ષે રચેલાં ‘અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર’ કાવ્યમાં થાય છે : “સર્વાત્મમાં સમદૃષ્ટિ દ્યો આ વચનને હૃદયે લખો.” તે ઉપરાંત તેઓશ્રી પત્રાંક-૪૬૮માં લખે છે કે : “જેવી દૃષ્ટિ આ આત્મા પ્રત્યે છે, તેવી દૃષ્ટિ જગતના સર્વ આત્માને વિષે છે... જેવી આ આત્માની સહજાનંદ સ્થિતિ ઈચ્છીએ છીએ, તેવી જ સર્વ આત્મા પ્રત્યે ઈચ્છીએ છીએ જે જે આ આત્મા માટે ઈચ્છીએ છીએ, તે તે સર્વ આત્મા માટે ઈચ્છીએ છીએ. જેવો આ દેહ પ્રત્યે ભાવ રાખીએ છીએ, તેવો જ સર્વ દેહ પ્રત્યે ભાવ રાખીએ છીએ.” એ વગેરે પ્રકારે આ પત્રમાં તેઓશ્રીના સમદર્શિત્વ ગુણને વ્યક્ત કરતા અનેક પાસાઓ પ્રકાશિત થયા છે. જે જૈનદર્શનની વિશાળતાને દર્શાવે છે.

□ **પ્રશમ દશા** : તેઓશ્રીની પ્રશમ મુદ્રાના પ્રત્યક્ષ દર્શન જે મુમુક્ષુઓએ કર્યા હશે, તેઓ તો ખરેખર સૌભાગ્યવંત ગણવા જોઈએ. પરંતુ તેઓશ્રીની છવિમાં (જે મહાન સદ્ભાગ્યે ઉપલબ્ધ છે તેમાં) પણ આજે તેઓશ્રીની પ્રશમતા અભિવ્યક્ત થાય છે. આ પ્રકારની પ્રશમતા જ્ઞાનીપુરુષની બાહ્યાભ્યંતરદશાનું એક પ્રગટ લક્ષણ છે. અને તે પ્રયોગાત્મક રીતે જ્ઞાનદશાનું બોધ કરાવનાર છે. કૃપાળુદેવની પ્રશમદશા તો ખરેખર અભિવંદનીય છે.

□ **જિતેન્દ્રિયતા** : વર્તમાન કાળના આયુષ્યના ધોરણનો વિચાર કરતાં કુમાર અવસ્થા, યુવાવસ્થાનો પ્રારંભ કાળ અને યુવાવસ્થાની મધ્યમ સ્થિતિમાંથી તેઓશ્રીના જીવનનું અવલોકન કરતાં અસાધારણ જિતેન્દ્રિયપણાનું આપણને દર્શન થાય છે. પંચેન્દ્રિયના વિષયો પ્રત્યે તેઓશ્રીના વિચારો જોતાં ‘અપ્રતિમ વૈરાગ્ય’ તેઓશ્રીના વચનોમાં ઠામઠામ જોવા મળે છે. જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં તો તેઓશ્રીએ જાણે કે ભર યુવાનીમાં સર્વસંગપરિત્યાગ કરી આહાર આદિનો સંક્ષેપ પણ કરી નાખ્યો હતો. તેઓશ્રીને કોઈ પણ ઈન્દ્રિયના વિષયોએ આકર્ષ્યા હોય તેવું શોધવાનો જો પ્રયાસ કરવામાં આવે તો પણ તે શોધી શકાય તેમ નથી. ટૂંકમાં તેમ અવશ્ય કહી શકાય છે કે, તેઓ ગૃહસ્થવેષમાં

પણ એક મહા યોગીરાજ હતા.

□ **સહજતા** : સહજ આત્મસ્વરૂપ સાથે અભેદભાવે વર્તતી જ્ઞાનીપુરુષોની દશામાં સહજતા ઉત્પન્ન થઈ આવે છે, જે જ્ઞાનદશાના અનેક મુખ્ય લક્ષણો માંહેનું એક મુખ્ય લક્ષણ છે. કૃપાળુદેવની દશામાં પણ સહજતા ઠામઠામ જોવા મળે છે. તેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૬૧૯માં કર્યો છે : “જે પ્રકારે સહજે બની આવે તે કરવા પ્રત્યે પરિણતિ રહે છે;” એટલે કે તેવી પરિણતિમાં સહજતા કરવી પડતી નથી પણ આરાધકદશાને લીધે આવી સહજતા પજે છે.

□ **લોકોત્તર સરળતા** : તેઓશ્રીની સરળતાનો પ્રકાર તો ખરેખર વંદનીય છે. મુમુક્ષુઓ કરતાં અત્યંત ઉચ્ચ કોટિની જ્ઞાનદશાને સંપ્રાપ્ત હોવા છતાં, તેઓશ્રીએ પોતાના પરિણામોનું નિવેદન (અસ્થિરતાને લીધે અલ્પ દોષયુ ત હોય તે પણ) અનેક પત્રોમાં અત્યંત સરળભાવે કર્યું છે. જેને અનુસરીને મુમુક્ષુજીવોએ પણ કૃપાળુદેવના જીવનને સ્વયં બોધસ્વરૂપ જાણીને પોતાના દોષોનું નિવેદન કરવાની સરળતા પ્રાપ્ત કરી હતી. શિષ્ય જો જ્ઞાની સદ્ગુરુ પ્રત્યે પોતાના દોષોનું નિવેદન કરે તો તે તો ઉચિત જ છે. પરંતુ જ્ઞાની પોતાના દોષેનું નિવેદન કરે તે તો લોકોત્તર સરળતા છે. કૃપાળુદેવનાં વચનામૃતોમાં આવી અલૌકિક સરળતાના દર્શન ઠામઠામ થાય છે.

□ **મધ્યસ્થતા** : કૃપાળુદેવની મધ્યસ્થતા અસાધારણ હતી. જેને લીધે આજે પણ તેઓશ્રીના અક્ષરદેહરૂપ વચનામૃતોથી આકર્ષિત થઈને ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયોમાંથી અનેક પાત્ર જીવો સંપ્રદાયબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, મૂળમાર્ગને સ્વીકારતા થયાં છે. જૈન સિવાયના અન્ય મત સંબંધી તેઓશ્રીનો પત્ર વ્યવહાર સમકાલીન પ્રખ્યાત વિદ્વાન શ્રી મનસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી અને શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી (મહાત્મા ગાંધી) સાથે થયેલ, તેમાં તેઓશ્રીએ અત્યંત મધ્યસ્થતાપૂર્વક તેઓના પત્રોના પ્રત્યુત્તર આપેલ છે, તે મધ્યસ્થતા કેળવવા અર્થે મુમુક્ષુજીવે વારંવાર અનુપ્રેક્ષણીય છે. આજે અનેકાનેક જૈનેતર લાયક મુમુક્ષુઓને કૃપાળુદેવનાં વચનામૃત પ્રત્યે જે બહુમાન અને ભાવિ ત સ્કુરે છે તે તેઓશ્રીની મધ્યસ્થતાનો પ્રબળ અને જીવંત પુરાવો છે. તેઓશ્રીનું પંદર વર્ષની ઉંમરે લખાયેલું આ વચનામૃત (પુષ્પમાળા-૧૫) અત્યંત પ્રસિદ્ધ

છે : “તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત નથી, માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય કે જે રાહથી સંસારમળ નાશ થાય તે ભિન્ન, તે ધર્મ અને તે સદાચારને તું સેવજે.” આમ મધ્યસ્થભાવે કોઈ પણ ધર્મની ચર્ચા કરવા છતાં તેઓ અસાધારણ વિચક્ષણતાથી મૂળમાર્ગ (-શ્રી તીર્થંકરદેવના માર્ગ)ની ઉત્કૃષ્ટતા પ્રતિપાદન/સ્થાપન કરવાનું ચૂક્યા નથી; અને અનેક જીવોને સન્માર્ગે વાળ્યા છે. જે બદલ તેઓશ્રીના ગુણાનુવાદ જેટલા કરીએ તેટલા ઓછા પડે છે.

□ **ગુણ ગંભીરતા** : દુર્લભ અને મહાન જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત હોવા છતાં તેઓશ્રી અપ્રગટ-ગુપ્ત રહેવા ઇચ્છતા હતા કે જેથી બાહ્ય પ્રસિદ્ધિ કે જે મોક્ષમાર્ગને સ્યાત્ પ્રતિકૂળ છે, તેનાથી બચી શકાય. તેનો નિર્દેષ પત્રાંક-૧૯૨માં મળે છે : “માટે ભલામણ છે કે અમે હાલ કંઈ પરમાર્થજ્ઞાની છીએ અથવા સમર્થ છીએ એવું કથન કીર્તિત કરશો નહીં. કારણ કે એ અમને વર્તમાનમાં પ્રતિકૂળ જેવું છે.” તેમ જ પત્રાંક-૧૭૦માં આ વચનો જોવા મળે છે : “આટલા માટે હમણાં તો કેવળ ગુપ્ત થઈ જવું જ યોગ્ય છે. એક અક્ષરે એ વિષયે વાત કરવા ઇચ્છા થતી નથી.... સર્વ પ્રકારે ગુપ્તતા કરી છે. અજ્ઞાની થઈને વાસ કરવાની ઇચ્છા બાંધી રાખી છે.”

□ **પરેચ્છાચારિતા** : આત્મપરિણતિનું અખંડપણું રહેવા અર્થે એટલે કે બાધ ન પામે તે અર્થે તેઓશ્રીએ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં બહુભાગ બીજાની ઇચ્છાને અનુસરવાની નીતિ અપનાવી હતી. આ પ્રકારની વિચક્ષણતા તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૩૭૬માં જોવા મળે છે : “હાલ જે પ્રવૃત્તિજોગમાં રહીએ છીએ તે તો ઘણા પ્રકારના પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ.” તેમ જ પત્રાંક-૩૧૭માં પણ આ વચનો દ્રષ્ટવ્ય છે : “ચિત્ત ઘણું કરીને વનમાં રહે છે, આત્મા તો પ્રાયે મુક્તસ્વરૂપ લાગે છે. વીતરાગપણું વિશેષ છે. વેઠની પેઠે પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ. બીજાને અનુસરવાનું પણ રાખીએ છીએ.”

□ **સમ્યક્ આચરણ** : પરમ કૃપાળુદેવ બાહ્ય સંયોગોની અપેક્ષાએ સામાન્ય મનુષ્યોની જેમ જ સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્તિ કરતા દેખાવા છતાં, અંતરંગમાં એકદમ અસંગવૃત્તિએ રહી શકતા હતા. કારણ કે તેઓશ્રીને કોઈ સંયોગોમાં સ્વપણું અનુભવાતું ન હતું. (જુઓ પત્રાંક-૩૨૮). તે ઉપરાંત પરાનુકંપા અર્થે પણ ઉદય વેદવાનું તેઓશ્રીથી બન્યું છે જેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ

પત્રાંક-૪૦૮માં આ પ્રકારે ક્યો છે : “તથાપિ જેમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, અથવા સ્નેહ રાખવાની ઇચ્છા નિવૃત્ત થઈ છે, અથવા નિવૃત્ત થવા આવી છે, તેવા આ સંસારમાં કાર્યપણે-કારણપણે પ્રવર્તવાની ઇચ્છા રહી નથી, તેનાથી નિવૃત્તપણું જ આત્માને વિષે વર્તે છે, તેમ છતાં પણ તેના અનેક પ્રકારના સંગ-પ્રસંગમાં પ્રવર્તવું પડે એવું પૂર્વે કોઈ પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે, જે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ, તથાપિ હજુ પણ તે કેટલાક વખત સુધી ઉદયજોગ છે, એમ જાણી વચિત્ ખેદ પામીએ છીએ, ક્વચિત્ વિશેષ ખેદ પામીએ છીએ; અને તે ખેદનું કારણ વિચારી જોતાં તે પરાનુકંપારૂપ જણાય છે.” પત્રાંક-૩૩૯માં વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિ સંબંધી તેઓશ્રીના વચનામૃતો લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે : “હાલ જે કંઈ વ્યવહાર કરીએ છીએ, તેમાં દેહ અને મનને બાહ્ય ઉપયોગ વર્તાવવો પડે છે. આત્મા તેમાં વર્તતો નથી. વચિત્ પૂર્વકર્માનુસાર વર્તાવું પડે છે તેથી અત્યંત આકુળતા આવી જાય છે. જે કંઈ પૂર્વે નિબંધન કરવામાં આવ્યાં છે, તે કર્મો નિવૃત્ત થવા અર્થે, ભોગવી લેવા અર્થે. થોડા કાળમાં ભોગવી લેવાને અર્થે, આ વેપાર નામનું વ્યાવહારિક કામ બીજાને અર્થે સેવીએ છીએ.” આવું વ્યાવહારિક કાર્ય કરતા પણ તેઓશ્રીના પરિણામની સ્થિતિ કેવા પ્રકારની વર્તતી હતી, તે પત્રાંક-૩૪૭માં દર્શિત થાય છે : “જાણીએ છીએ કે ઘણા કાળે જે પરિણામ પ્રાપ્ત થવાનું છે તે તેથી થોડા કાળે પ્રાપ્ત થવા માટે તે ઉપાધિ જોગ વિશેષપણે વર્તે છે.... હાલ અત્ર અમે વ્યાવહારિક કામ તો પ્રમાણમાં ઘણું કરીએ છીએ, તેમાં મન પણ પૂરી રીતે દઈએ છીએ; તથાપિ તે મન વ્યવહારમાં ચોંટતું નથી. પોતાને વિષે જ રહે છે, એટલે વ્યવહાર બહુ બોજારૂપે રહે છે.” આમ પ્રારબ્ધની નિવૃત્તિઅર્થે તેઓશ્રી ઉદયને સમ્યક્ પ્રકારે વેદતા હતા. તેઓશ્રીની એવી સમયક્ આચરણા હતી. તે સંબંધમાં, તેઓશ્રીની આત્મશક્તિ બળવાન હોવાથી ઉદયકાળે વિશેષ પુરુષાર્થ દ્વારા પૂર્વ કર્મની વિશેષ નિર્જરા અર્થે ઉપાધિ યોગનો ત્યાગ કરવાને બદલે સમ્યક્ પ્રકારે પૂર્વ કર્મનો ભોગવટો તેઓશ્રી કરતા હતા. આ એક રહસ્યભૂત વિષય તેઓશ્રીની અધ્યાત્મદેશાનું અવલોકન કરતા સમજાય છે. આ વિષે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ પત્રાંક-૩૯૮માં છે : “હાલ જે ઉપાધિજોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે, તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર જો કરીએ તો તેમ થઈ શકે એમ છે; તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી

જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઇચ્છા વર્તતી નથી, એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે, એમ જાણીએ છીએ.” આમ હોવા છતાં, અંતરંગ પારમાર્થિક નિવૃત્ત દશાને બાહ્ય ઉપાધિ વ્યવહારે અનુકૂળ નથી. તેથી તેઓશ્રીને ઉપાધિથી છૂટવાની તીવ્ર વૃત્તિ રહ્યા કરતી હતી. જેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૫૬૮માં કર્યો છે : “હવે આ ઉપાધિકાર્યથી છૂટવાની વિશેષ વિશેષ આર્તિ થયા કરે છે, અને છૂટવા વિના જે કંઈ પણ કાળ જાય છે તે, આ જીવનું શિથિલપણું જ છે, એમ લાગે છે; અથવા એવો નિશ્ચય રહે છે. જનકાદિ ઉપાધિમાં રહ્યા છતાં આત્મસ્વભાવમાં વસતા હતા એવા આલંબન પ્રત્યે ક્યારેય બુદ્ધિ થતી નથી... નિત્ય છૂટવાનો વિચાર કરીએ છીએ અને જેમ તે કાર્ય તરત પતે તેમ જાપ જાપીએ છીએ.” એવા પ્રકારે વર્તતી તેઓશ્રીની સમ્યક્ આચરણા નિઃસંદેહ અભિવંદનીય છે, અનુકરણીય છે.

□ **ઉપાધિમાં સમાધિ :** તેઓશ્રીનું વ્યવહાર-ઉપાધિમાં રહેવું પૂર્વ પ્રારબ્ધયોગે થતું હતું, જે આરાધકદશાથી પ્રતિકૂળ હોવા છતાં, તેઓશ્રી અંતરંગ સમાધિભાવમાં નિરંતર રહેતા હતા. તેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીના અનેક પત્રોમાં જોવા મળે છે તેનો નમૂનો પત્રાંક-૨૪૭માં આ પ્રમાણે છે : “ચિત્તની દશા ચૈતન્યમય રહ્યા કરે છે; જેથી વ્યવહારનાં બધાં કાર્ય ઘણું કરીને અવ્યવસ્થાથી કરીએ છીએ. હરિઇચ્છા (ભવિતવ્ય) સુખદાયક માનીએ છીએ, એટલે જે ઉપાધિજોગ વર્તે છે, તેને પણ સમાધિજોગ માનીએ છીએ.” અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનમાં ચારે પડખેથી સર્વ પ્રકારના સંયોગ-વિયોગમાં અસમાધાન ઉત્પન્ન થતું નથી; પરંતુ સહજ સમાધિભાવ રહે છે. જે તેઓશ્રીએ અવારનવાર પત્ર દ્વારા જણાવ્યું છે. પત્રાંક-૪૦૮ અને ૭૧૦ના વચનામૃતો, (ઉદય-પ્રવૃત્તિમાં ખેદ છતાં સમ્યક્ પ્રકારે સમતાભાવે વેદવામાં આવે છે,) તેના ઉદાહરણરૂપે છે.

તેઓશ્રીની આરાધનાની સહવર્તી બીજી અનેકવિધ વિશેષતાઓ પણ ઉલ્લેખનીય છે. અંતર્ આરાધનાની સાથે સાથે તેને અનુરૂપ અને અનુકૂળ એવા બાહ્ય પરિણમનમાં અનેકવિધ પ્રકારે તેઓશ્રીના અનેક ગુણો પણ મુમુક્ષુજીવને અવલોકનમાત્રથી ઉપકારી થાય તેવા છે. જેનું યત્કિંચિત્ વર્ણન આ પ્રમાણે છે :-

□ **સાતિશય જ્ઞાન-યોગ** : પરમ કૃપાળુદેવને ચિત્તમાં કોઈ પણ વાતની સ્ફુરણા થતી તેમાં ઘણા નયયુ ત તે તે વાત ગતી, એટલે કે કોઈ એક વાતના સમર્થનમાં અનેક નયોની સંધિ તેઓશ્રીના જ્ઞાનમાં સ્ફુરિત થઈ જતી, તેવો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પોતાના શબ્દોમાં પત્રાંક-૨૨૩માં કરેલો છે : “લેખનશ્ચિ ત શૂન્યતા પામ્યા જેવી થવાનું કારણ એક એવું પણ છે કે ચિત્તમાં ગેલી વાત ઘણા નયયુ ત હોય છે, અને તે લેખમાં આવી શકતી નથી (સંભવિત નથી).” તદ્ઉપરાંત તેઓશ્રીના ઉપયોગની તીક્ષ્ણતા-તીવ્રતા-વિશાળતાનો ઉલ્લેખ પત્રાંક-૮૧૭માં જોવા મળે છે : “એક શ્લોક વાંચતાં અમને હજારો શાસ્ત્રનું ભાન થઈ તેમાં ઉપયોગ ફરી વળે છે.”

□ **વિવેકદૃષ્ટિ** : પરમ કૃપાળુદેવની વિવેકદૃષ્ટિને વિચારતાં, કોઈ પણ વિચારવાન જીવનું મસ્તક નમી પડે તેમ છે. કોઈ પણ લૌકિક કે પારમાર્થિક વ્યવહાર સંબંધિત મુદ્દો ઉપસ્થિત થાય અને તે તેમની સમક્ષ આવે ત્યારે તેઓશ્રીનો ઉપયોગ ચારેય પડખે ફરી વળતો દેખાય છે. આ વિષયમાં તેઓશ્રીના પત્રોમાં વિભન્ન કોટિના મુમુક્ષુઓને જે માર્ગદર્શન આપ્યું છે તેનું જો વર્ણન કરવામાં આવે તો આ વિષયક એક પુસ્તક જેટલું કદ થઈ જાય તેમ છે. પરંતુ સંક્ષેપમાં એટલું અવશ્ય કહી શકાય છે કે સમ્યગ્જ્ઞાન સહિત જ્ઞાનનું યથાર્થપણું તેઓશ્રીના અનેક પ્રકારના માર્ગદર્શનમાં પ્રતીત થાય છે, અર્થાત્ તેઓશ્રીની જ્ઞાનદશાની પ્રતીતિ કરાવે છે, અને તે દ્વારા તેઓશ્રી પ્રત્યે ભાિ ત પજવાનું સબળ કારણ પ્રાપ્ત થાય છે.

□ **ગુણ-પ્રમોદ** : આ વિષયમાં તેઓશ્રીનું ગુણ-ગ્રાહકપણું અથવા ગુણ પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિ ઘણી તીક્ષ્ણ હતી, તેમ સમજાય છે. તેઓશ્રી ચારેય અનુયોગોમાંથી સર્વત્ર આત્મગુણ પ્રગટાવવાનો આશય ખેંચી કાઢતા હતા. એટલું જ નહિ, અન્ય મતમાં જન્મેલા માર્ગાનુસારી મહાત્માઓના વચનો પણ આત્મગુણ પ્રગટવામાં કેવી રીતે પ્રેરક છે, તેવો આશય ખેંચીને વ્ય ત કરવામાં તેઓશ્રીના વચનો વર્તમાન સાહિત્યમાં કદાચ બેજોડ છે. તે ઉપરાંત તેઓશ્રી કોઈ પણ વ્યિ તના દોષોને ગૌણ કરીને, તેના ગુણના અલ્પ અંશને પણ મુખ્ય કરતા. જેના સંદર્ભમાં તેઓશ્રીની એક પંિ ત અત્ર ઉદ્ધરણ કરવા યોગ્ય છે : “ગુણપ્રમોદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુખ યોગ.” જૈનદર્શનનાં

અનુયોગના સંદર્ભમાં પ્રવાહિત થયેલું આ પદ્ય ગુણ-પ્રમોદની ફળશ્રુતિને અંતર્મુખતામાં અભિવ્યક્ત કરતું પ્રવાહિત થયું છે. જે આપણને તેઓશ્રીની ગુણ-પ્રમોદતાના દર્શન કરાવે છે.

□ **વાત્સલ્ય અને પ્રભાવના :** પોતાની આત્મદશા વડે જેમણે ‘નિશ્ચયપ્રભાવના’ પ્રગટ કરી છે, તેવા ધર્માત્માઓની એવી નીતિ હોય છે કે ‘વ્યવહારપ્રભાવના’ પ્રસંગે જે જીવ તેઓની સમીપમાં-સાન્નિધ્યમાં આવે છે તેનું સ્થિતિકરણ તેઓ અત્યંત વિચક્ષણતાપૂર્વક કરે છે, અને વાત્સલ્ય કરે છે. આ વ્યવહારપ્રભાવનાના મુખ્ય અંગો છે. મહાન જ્ઞાની શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી અને તેઓશ્રીની સમીપમાં આવનારા મુમુક્ષુજીવો વચ્ચેનાં પત્ર વ્યવહારને જો આ દૃષ્ટિકોણથી ગવેષવામાં આવે તો આ વિષયમાં તેઓશ્રીની અસાધારણ વિચક્ષણતા અને પ્રજ્ઞાના દર્શન થાય છે. ગમે તે અન્ય મત-પંથમાંથી આવનાર સામા જીવને તેઓશ્રી પ્રથમ ભો રાખી, મૃદુ ભાષાથી આવકાર આપે છે તથા વાત્સલ્યતા, મધ્યસ્થતા અને સરળતાપૂર્વક તેની સાથે યથોચિત વ્યવહાર / વર્તન / ઉપચાર / માર્ગદર્શન કરે છે કે જેથી આવનાર મુમુક્ષુ, જ્ઞાનીથી કદાપિ દૂર ન થઈ જાય. તેમાં પણ શ્રી સૌભાગ્યભાઈ જેવા અનેક મુમુક્ષુઓને તો જાણે કે સંસારસમુદ્રમાંથી હાથ ઝાલીને બહાર કાઢતા હોય-બચાવી લેતા હોય – તેવી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે.

□ **નિષ્કારણ કારુણ્યવૃત્તિ :** જ્ઞાનદશાને અનુરૂપ ઉ ત અનેક વિશેષતાઓ સિવાય, તેઓશ્રીની અન્ય મુમુક્ષુજીવો પ્રત્યે નિષ્કારણ અભિન્નભાવે કારુણ્યવૃત્તિ પણ અસાધારણ હતી. આ વિષયમાં તેઓશ્રીના વચનો પત્રાંક-૧૯૨માં દૃષ્ટવ્ય છે : “અમારી વૃત્તિ જે કરવા ઇચ્છે છે, તે નિષ્કારણ પરમાર્થ છે.” તેમજ તેઓશ્રી પત્રાંક-૩૯૮માં જણાવે છે કે : “આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે અખંડપણે વર્તે છે. જીવોને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ, તે સંબંધી વૃત્તિ કંઈ પણ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય, તો જ તેને સત્પુરુષનું ઓળખાણ થાય છે, નહીં તો થતું નથી. તે વૃત્તિ સજીવન થાય અને કોઈ પણ જીવોને – ઘણા જીવોને – પરમાર્થ સંબંધી જે માર્ગ તે પ્રાપ્ત થાય તેવી અનુકંપા અખંડપણે રહ્યા કરે છે;” તેમ જ તેઓશ્રી પત્રાંક-૫૨૩માં પણ જણાવે છે કે : “અનેક

જીવોની અજ્ઞાનદશા જોઈ, વળી તે જીવો કલ્યાણ કરીએ છીએ અથવા આપણું કલ્યાણ થશે, એવી ભાવનાએ કે ઇચ્છાએ અજ્ઞાનમાર્ગ પામતા જોઈ તે માટે અત્યંત કરુણા ધૂટે છે, અને કોઈ પણ પ્રકારે આ મટાડવા યોગ્ય છે એમ થઈ આવે છે; અથવા તેવો ભાવ ચિત્તમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે.”

□ **અલૌકિક વિનમ્રતા :** કૃપાળુદેવના જીવનમાં જે પ્રકારની વિનમ્રતા જોવા મળે છે તેવું બીજું દૃષ્ટાંત ક્યાંય પણ જોવા મળતું નથી. તેવી અજોડ વિનમ્રતાના દર્શન તેઓશ્રીના વચનામૃતોમાં અનેક પ્રકારે થાય છે. તેઓશ્રી પત્રાંક-૨૧૦માં લખે છે કે : “અમારા ઉપર તમારી ગમે તેવી ભાિ ત હો, બાકી સર્વ જીવોના અને વિશેષે કરી ધર્મજીવના તો અમે ત્રણે કાળને માટે દાસ જ છીએ.” કૃપાળુદેવના ચિત્તની અધ્યાત્મમય દશાને લીધે, મુમુક્ષુજીવોને પ્રત્યુત્તર મોડા લખવા અથવા પ્રત્યુત્તર નહિ લખી શકવા બદલ તેઓશ્રીએ અનેક પત્રોમાં ક્ષમા માંગી છે. જોકે તેમ થવાનું કારણ તેઓશ્રીની મહાન અધ્યાત્મપરિણતિ છે; તેથી તેઓશ્રી ક્ષમા માગવાને યોગ્ય નથી. તેમ છતાં પણ, તેઓશ્રીએ અનેકવાર તેમ થવા માટે મુમુક્ષુજીવોની ક્ષમા માંગી છે. તે પ્રકાર તેઓશ્રીની આલૌકિક/અસાધારણ વિનમ્રતાને પ્રકાશિત કરે છે. તે સિવાય પત્રાંક-૫૨૩ તેઓશ્રીના અંતરંગને પ્રદર્શિત કરે છે : “બાહ્ય માહાત્મ્યની ઇચ્છા આત્માને ઘણા વખત થયાં નહીં જેવી જ થઈ ગઈ છે, એટલે બુદ્ધિ બાહ્ય માહાત્મ્ય ઘણું કરી ઇચ્છતી જણાતી નથી.” તેઓશ્રીની સ્મૃતિ અસાધારણ હોવાને લીધે શતાવધાન આદિ પ્રયોગ દ્વારા તેઓશ્રીની ખ્યાતિ વધેલી, તેમ છતાં, ૨૩મું વર્ષે લખેલી ‘સમુચ્ચયવચચર્યા’માં તેઓશ્રીના નમ્રતા સૂચક વચનો આ મુજબ છે : “સાત વર્ષથી અગિયાર વર્ષ સુધીનો કાળ કેળવણી લેવામાં હતો. આજે મારી સ્મૃતિ જેટલી ખ્યાતિ ભોગવે છે, તેટલી ખ્યાતિ ભોગવવાથી તે કંઈ અપરાધી થઈ છે.” તે ઉપરાંત પત્રાંક-૭૦૮માં તેઓશ્રીના નિજાવલોકનપૂર્વકના વચનો આ પ્રમાણે છે : “ધર્મ સ્થાપવાનું માન મોટું છે; તેની સ્પૃહથી પણ વખતે આવી વૃત્તિ (ધર્મ સ્થાપવાની) રહે, પણ આત્માને ઘણીવાર તાવી જોતાં તે સંભવ હવેની દશામાં ઓછો જ દેખાય છે.” આ વચનામૃત એમ સૂચવે છે કે તેઓશ્રીએ અપૂર્વ આત્મજાગૃતિપૂર્વક માન કષાય ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. જે મુમુક્ષુજીવે

અનુસરણ થવા અર્થે ઉપકારી છે અને ખરેખર ભાતિ ત કરવા યોગ્ય છે.

□ **નિર્ગ્રંથતાની ભાવના :** તેઓશ્રીના પરિણમનનું નોંધનીય પાસુ એક એ પણ છે કે તેઓશ્રીને પૂર્ણતાના ધ્યેયને લીધે યથાર્થ પુરુષાર્થની ઉગ્રતા વર્તતી હતી અને તે કારણથી તેઓશ્રીને યુવાનવયમાં જ સર્વસંગપરિત્યાગ કરી બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રંથ થવાની ઉત્કટ ભાવના વર્તતી હતી. આ વિષયમાં તેઓશ્રીએ સ્વયંની અંતર્ભાવનાને હાથનોંધ-૧(૪૫)માં વ્ય ત કરી છે : “હે જીવ ! હવે તું સંગનિવૃત્તિરૂપ કાળની પ્રતિજ્ઞા કર, પ્રતિજ્ઞા કર !... ષભાદિ સર્વ પરમ પુરુષે છેવટે એમ જ કર્યું છે.” વળી તેઓશ્રીનાં હૃદયમાં રહેલી આ ભાવના પત્રાંક-૪૫૩માં પણ આ શબ્દોમાં સ્ફુરિત થઈ છે : “મનમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે કે અલ્પકાળમાં આ ઉપાધિયોગ મટી બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રંથતા પ્રાપ્ત થાય તો વધારે યોગ્ય છે, તથાપિ તે વાત અલ્પકાળમાં બને એવું સૂઝતું નથી, અને જ્યાં સુધી તેમ ન થાય ત્યાં સુધી તે ચિંતના મટવી સંભવતી નથી.” એ જ પ્રકારની ભાવના તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૫૬૦માં દર્શાવી છે : “...તેમાં જરૂર આત્મદેશાને ભુલાવે એવો સંભવ રહે તેવો ઉદય પણ જેટલો બન્યો તેટલો સમપરિણામે વેદ્યો છે; જોકે તે વેદવાના કાળને વિષે સર્વસંગનિવૃત્તિ કોઈ રીતે થાય તો સારું એમ સૂઝ્યાં કર્યું છે.” આ ઉપરાંત તેઓશ્રીની બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રંથતાની ભાવનાને અભિવ્યક્ત કરતું “અપૂર્વ અવસર” કાવ્ય તો જગ પ્રસિદ્ધ છે જ. ધન્ય છે તેઓશ્રીની આરાધના !

□ **કથન-અવિરુદ્ધતા :** જેમનાં અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનમાં નિજાત્મસ્વરૂપ અનુભવ ગોચર થયું હોય, તેવા કોઈ પણ જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનમાં પૂર્વાપર વચન-વિરુદ્ધતા ક્યાંય પણ હોતી જ નથી. તે ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવું છે. આત્મપદાર્થમાં કેટલાક પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મો છે, અને તે એક જ પદાર્થ-સત્તામાં રહેલાં હોવાથી તેની અવિરોધપણે અભિવ્યક્તિ ત, સ્વાનુભવ-વિભૂષિત પુરુષનાં જ વચનોમાં આવી શકે તેમ છે. બીજાં જીવોને કે જેમને સ્વાનુભવ નથી પરંતુ શાસ્ત્રનું પઠન-પાઠન છે તેવા જીવોને પદાર્થદર્શન નહિ હોવાને લીધે – પૂર્વાપર વિરોધપણું આવ્યા વિના રહેતું નથી. જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોનું પૂર્વાપર અવિરોધપણું તે ખાસ પ્રકારનું - વિલક્ષણ સ્વરૂપ છે; અને તે જેને સમજાય/ઓળખાય છે, તેને તો તે જ્ઞાની પ્રત્યે

અત્યંત અહોભાવ સહજ સ્ફુરે છે. એવી કથન-અવિરુદ્ધતા પરમ કૃપાળુદેવનાં વચનોમાં રહેલી છે.

□ **વિધિ-દર્શકતા** : બાર અંગના સારભૂત સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વિષય અંતર્મૂખ થઈને સ્વસ્વરૂપ પ્રાપ્તિની વિધિ/કાર્યપદ્ધતિનો છે, અને તે સ્વાનુભવી જ્ઞાનીપુરુષની વાણી સિવાય ક્યાંય પણ પ્રાપ્ત થવો સંભવિત નથી. સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિની વિધિની સૂક્ષ્મતા અને અંતર્ ધ્વનિની અભિવ્યક્તિ એક માત્ર જ્ઞાનીપુરુષની વાણીમાં જ હોય છે, તેવી વસ્તુસ્થિતિ છે. કૃપાળુદેવે આ વિષયમાં (જ્ઞાનીપુરુષની વાણી વિષેના) કેટલાક લક્ષણો પત્રાંક-૬૭૯માં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે : તેમાં આત્મભાન કરવાનો આશય, પદાર્થદર્શનને લીધે વિરુદ્ધ સ્વભાવોનું પણ અવિરુદ્ધ નિરૂપણ, આત્માર્થ ઉપદેશકપણું, અપૂર્વ સ્વભાવના અપૂર્વ અર્થનું નિરૂપણ, આત્મજાગૃતિને લીધે સતત જાગૃત કરનાર, શુષ્કતા રહિત અધ્યાત્મ નિરૂપણ, વાસ્તવિક અને યથાસ્થિત પદાર્થ-નિરૂપણ વગેરે લક્ષણો કૃપાળુદેવે પોતાના સ્વાનુભવમાંથી દર્શાવ્યા છે અને તેથી વર્તમાન નિકૃષ્ટ કાળમાં પણ અખંડ મોક્ષમાર્ગ જીવંત રહેવા પામ્યો છે.

□ **ધર્મ-પ્રવૃત્તિમાં વિચક્ષણતા** : શ્રી તીર્થંકરદેવનો માર્ગ પ્રકાશવાની શક્તિ તનું હોવાપણું એટલે કે સામર્થ્ય હોવા છતાં (પત્રાંક-૭૦૮) બીજા જીવોને અંદેશો ઉપજે તેવો બહારમાં પૂર્વ પ્રારબ્ધયોગ હોવાથી તેઓશ્રીએ મૂળમાર્ગનો ઉપદેશ ન કરવો - તેવું અનેક પડખાઓથી વિચારેલું. આ વિષયમાં લખાયેલા પત્રાંક-૫૦૦ અને ૫૮૨ વિશેષ ગવેષણીય છે. પત્રાંક-૬૨૧માં તો લોકોને નુકસાન ન થાય તે દૃષ્ટિકોણથી પણ કૃપાળુદેવે સમાજની વચ્ચે (— સમષ્ટિગતપણે) ધર્મ-પ્રકાશકપણે પ્રવૃત્તિ કરી નથી; તેવો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીના શબ્દોમાં આ પ્રમાણે છે : “આ આત્મા સંબંધી હાલ કંઈ પ્રસંગ ચર્ચિત થવા દેવા યોગ્ય નથી; કેમકે અવિરતિરૂપ ઉદય હોવાથી ગુણવ્ય તત્વ હોય તોપણ લોકોને ભાસ્યમાન થવું કઠણ પડે; અને તેથી વિરાધના થવાનો કંઈ પણ હેતુ થાય; તેમજ પૂર્વ મહાપુરુષના (નિર્ગ્રંથના) અનુક્રમનું ખંડન કરવા જેવું પ્રવર્તન આ આત્માથી કંઈ પણ થયું ગણાય.” તેઓશ્રીની આ વિષયમાં અનેક પડખાઓથી ઘણી સૂક્ષ્મ વિચારણા ચાલી હતી તેનો પુરાવો તેઓશ્રીની હાથનોંધ-૧ (૭૩)માં મળે છે : “એક રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં જે પરાક્રમ

ઘટે છે, તે કરતાં અપૂર્વ અભિપ્રાય સહિત ધર્મસંતતિ પ્રવર્તવામાં વિશેષ પરાક્રમ ઘટે છે. તથારૂપ શિ ત થોડા વખત પૂર્વે અત્ર જણાતી હતી,...” – તથારૂપ શિ ત પોતામાં હતી, છતાં પણ અનેકવિધ કારણોસર તેઓ ગુપ્ત રહ્યાં હતા. તે માંહેની એક સૂક્ષ્મ વાત, અતિ ગૂઢ વચનોમાં આ જ હાથનોંધ (૧/૭૩)માં જોવા મળે છે : “દર્શનની રીતે આ કાળમાં ધર્મ પ્રવર્તે એથી જીવોનું કલ્યાણ છે કે સંપ્રદાયની રીતે પ્રવર્તે તો જીવોનું કલ્યાણ છે તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે. સંપ્રદાયની રીતે ઘણા જીવોને તે માર્ગ ગ્રહણ થવા યોગ્ય થાય, દર્શનની રીતે વિરલ જીવોને ગ્રહણ થાય. જો જિનને અભિમતે માર્ગ નિરૂપણ કરવા યોગ્ય ગણવામાં આવે, તો તે સંપ્રદાયના પ્રકારે નિરૂપણ થવો વિશેષ અસંભવિત છે, કેમકે તેની (દર્શનની) રચનાનું સાંપ્રદાયિક સ્વરૂપ થવું કઠણ છે. દર્શનની અપેક્ષાએ કોઈક જીવને ઉપકારી થાય એટલો વિરોધ આવે છે.”

ઉપરોક્ત પ્રકારે તેઓશ્રીને માર્ગ-પ્રવર્તનની રીતિ-નીતિના વિષયમાં ઘણા સૂક્ષ્મ ને ગહન વિચારો આવ્યાં છે; અને પરસ્પર વિરોધી પડખાઓનો ડો વિચાર ચાલ્યો છે; તેવું તેઓશ્રીના ઉક્ત વચનોથી સમજાય તેમ છે. તે સર્વના નિષ્કર્ષરૂપે તેઓશ્રીએ સ્વયંની આરાધનાને મુખ્ય કરીને, ગૌણપણે જે જે પાત્ર જીવો જણાયા તેમની વચ્ચે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની મર્યાદામાં રહીને, માર્ગ-પ્રવર્તાવવાની પ્રવૃત્તિ યથાર્થપણે અને યોગ્યરીતે કરી છે, તેમ સમજાય છે.

સ્વયંના ઉદયભાવ અને ઔદયિક સંયોગોની પરિસ્થિતિ જોઈને, શાસન પ્રવર્તાવવાના અંતરંગ ગુણો હોવા છતાં, શાસનનાયક અથવા ઉપદેશકના સ્થાને રહીને તેઓશ્રીએ ધર્મ-પ્રવૃત્તિ કરી નથી; તે આ વિષયમાં તેઓશ્રીની ડી વિચારણા અને દીર્ઘદર્શિતા પ્રદર્શિત કરે છે.

“પરમ પુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમ જ્ઞાન સુખધામ;
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ.”

ગુણ સંકિર્તન

– શ્રદ્ધેય પૂ. ‘ભાઈશ્રી’ શશીભાઈ

સૌમ્યમૂર્તિ પૂ. ભાઈશ્રી શશીભાઈનો આધ્યાત્મિક જીવન પરિચય

સામાન્યતઃ કોઈપણ સાધારણ મનુષ્યનો ઇતિહાસ કે જીવનચરિત્ર લખાતુ નથી પરંતુ જે સ્વયંના પુરુષાર્થથી સ્વયંનો ઇતિહાસ બનાવે છે અર્થાત્ જન્મ-મરણનો છોદ કરીને જીવનમુ ત થાય છે, તેનું જીવન ચરિત્ર લખાય છે અને તેની યશગાથા સમસ્ત લોકમાં પ્રસરે છે. એવા જ એક પુરુષાર્થવંત આત્માનું અર્થાત્ 'પૂ. ભાઈશ્રી' નું જીવનચરિત્ર અત્ર પ્રસ્તુત છે.

જંબુદ્વિપના ભરતક્ષેત્રમાં આવેલ ભારત દેશમાં અનેક તીર્થકરો, આચાર્યો તથા

જ્ઞાની ભગવંતો થતા આવ્યા છે.

આ કારણથી આ ભૂમિ હમોશા પવિત્ર રહી છે.

અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરતા અનેક જીવો આ ક્ષેત્રથી સાધના સાધીને મોક્ષમાં પધાર્યા છે. એવા આ ભારત દેશના

૨૧૧ ૨૧૦૮ - ૧૧

સુરેન્દ્રનગર નામના એક નાનકડા ગામમાં, સંવત ૧૯૮૯ના માગશર સુદ આઠમ, તા-૨૪-૧૧-૧૯૩૩ના મંગલ દિવસે પ્રમાણિક સદ્ગૃહસ્થ શ્રી

જન્મધામ - સુરેન્દ્રનગર (મોસાળ)

સુરેન્દ્રનગર નામના એક નાનકડા ગામમાં, સંવત ૧૯૮૯ના માગશર સુદ આઠમ, તા-૨૪-૧૧-૧૯૩૩ના મંગલ દિવસે પ્રમાણિક સદ્ગૃહસ્થ શ્રી

મનસુખલાલ લઘરચંદ શેઠને ત્યાં આવા જ કોઈ પવિત્ર આત્માનું આગમન થયું. માતૃશ્રી રેવાબહેનની કુખ દીપી ઠી. પ્રભાવશાળી પુરુષના પુનિત આગમનથી કોને હર્ષ ન થાય ? અર્થાત્ સર્વને હર્ષ થાય.

વાતાવરણ પ્રફુલ્લિત અને અનેરા પ્રકારના આનંદોલ્લાસથી હર્ષવિભોર થઈ ઠ્યું છે. ભરત ભૂમિ ફરી એકવાર ગૌરવવંતી બનીને ધન્યતાનો અનુભવ કરી રહી છે. માતા-પિતાના હર્ષનો પાર નથી. બાળકની શાંત અને સૌમ્ય મુખમુદ્રા દેખી તૃપ્તિ થતી નથી. સૌ કોઈ આ આત્માને જોઈને અનેરી શાંતિ અનુભવે છે. અનંત તીર્થકરો જે માર્ગે ચાલ્યા એ માર્ગે ચાલવા આ શૂરવીર આત્માએ આગમન કર્યું છે. અહો ! ધન્ય છે આ ભૂમિને ! અને ધન્ય છે આ માતા-પિતાને ! ફરીથી જન્મ ધારણ ન કરવો પડે એ અર્થે જેણે જન્મ ધારણ કર્યો છે. ચંદ્રની ચાંદની જેમ શીતળતા રેલાવે છે અને ભૂમિને શ્વેત કરે છે, તેમ ત્રિવિધ તાપથી આકુળ-વ્યાકુળ થઈને ઝાંઝવાના જળને લેવા દોડતા લેપિત આત્માઓને શીતળતા પ્રાપ્ત કરાવનાર અને દોષોની કાલિમાને ધોઈ પવિત્ર અને શ્વેત દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર આ બાળકનું નામ 'શશીકાંત' રાખવામાં આવ્યું.

(૧) બાળપણ :

મૂળ વતન રાણપુરમાં બાળકુમાર શશીકાંતની નયનરમ્ય ચેષ્ટાથી સૌ કોઈ મનોમન મલકાઈ રહ્યાં છે. સ્વયંની નિર્દોષ ચેષ્ટાથી લોકોના મન હરનાર બાળકુમારનું જીવન આનંદથી વ્યતીત થઈ રહ્યું છે. અત્યારથી જ આ બાળકુમાર નીડર,

રાણપુરનું ઘર જ્યાં બાળપણ વ્યતીત થયું

પાપભીરૂ, ગુણગ્રાહી, સ્વતંત્ર વિચારક તથા આદર્શ વિચારધારા ધરાવે છે.

પ્રથમથી જ અસાધારણ બુદ્ધિમત્તાને કારણે શાળામાં પ્રાયઃ પ્રથમ અથવા દ્વિતીય નંબરે ઉત્તીર્ણ થાય છે. ૯-૧૦ વર્ષની વયે તેમના દાદાજી દ્વારા તેમનામાં ધાર્મિક સંસ્કારોનું સિંચન કરવામાં આવે છે. વૈશ્વવ કુટુંબમાં જન્મ થયો હોવાને કારણે રામાયણ, ગીતા, મહાભારત, ભાગવત વગેરે ગ્રંથો વાંચે છે. પાણીના પુરની જેમ ચાલી રહેલી સ્મરણ શક્તિના કારણે જોતજોતામાં શ્રીમદ્ ભાગવત ગીતાના બે-ત્રણ અધ્યાયોના સંસ્કૃત શ્લોકો કંઠસ્થ કરી લીધાં છે. બાળકુમાર પ્રત્યેક કાર્ય યુસ્તતાથી તથા દૃઢ મનોબળથી કરે છે. આ તો અલૌકિક આત્મા, આત્માની સાધના સાધનારા છે તે સાધારણ બાળકોની કોટિમાં કઈ રીતે આવી શકે ? બાળકુમારની યુસ્તતા તથા દૃઢ મનોબળના દર્શન આપણે નિમ્નલિખિત પ્રસંગ ઉપરથી જોઈએ.

ઉનાળાના દિવસો છે, કાળઝાળ ગરમી રેલાવતો સૂર્ય આકાશમાં તપી રહ્યો છે. આવા અતિશય પ્રખર તાપમાં નિશાળમાં આર. એસ. એસ. પરેડ ચાલી રહી છે. પરેડ દરમ્યાન અત્યંત તૃષાને કારણે કંઠ સુકાઈ રહ્યો છે છતાં નિયમોનું પાલન યુસ્તપણે કરવાનું હોવાથી બાળકુમાર કંઈપણ બોલતા નથી. એકબાજુ ધોમધખતો તાપ, બીજી બાજુ કડકપણે ચાલી રહેલી પરેડ, સુકાઈ ગયેલો કંઠ જાણે કે પાણીના બિંદુ માટે પોકાર કરી રહ્યો છે, તેવામાં પરેડ પુરી થવાની જ્યાં તૈયારી થાય છે ત્યાં બાળકુમાર ચક્કર ખાઈને નીચે પડી જાય છે. જુઓ ! બાળકુમારની યુસ્તતા અને દૃઢ મનોબળ !!

કુમાર શશીકાંતની સ્વતાંત્ર વિચારધારા તથા અનુભવ પ્રધાનતાના દર્શન પણ અત્ર કરવા યોગ્ય છે. ૧૪ વર્ષની ઉંમર છે, યુગપુરુષ પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી જેવા મહાપ્રતાપી સત્પુરુષ રાણપુરમાં પધાર્યા છે. કુમાર શશીકાંતને આત્મકલ્યાણકારી મંગળ પ્રવચનો સાંભળવાની ઉત્કંઠા થાય છે અને પ્રવચન

બાળકુમાર શશીકાંત (ઉંમર ૧૪ વર્ષ)

સાંભળવા જાય છે. પ્રવચનમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી ફરમાવી રહ્યાં છે, 'જુઓ ! આત્મામાં જ્ઞાન સ્વયં થઈ રહ્યું છે. આ જ્ઞાન વાણીથી ઉત્પન્ન થતું નથી કે ગુરુથી પણ ઉત્પન્ન થતું નથી. આપમેળે જ ઉત્પન્ન થયા કરે છે'. આ વાત સાંભળતી વખતે 'જુઓ' શબ્દનો પ્રયોગ થયો હોવાથી, કુમાર શશીકાંત અંદર જુએ છે અને તેને પણ એમ લાગે છે કે 'ખરેખર, મારું જ્ઞાન પણ સ્વયં સહજ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે'. જુઓ ! પૂર્વ સંસ્કારને કારણે અનુભવ પદ્ધતિ કેવી રીતે જાગૃત થાય છે ! આવા-આવા અનેક સદ્ગુણો ધરાવનાર કુમાર યૌવન અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે.

(૨) યુવાવસ્થા :

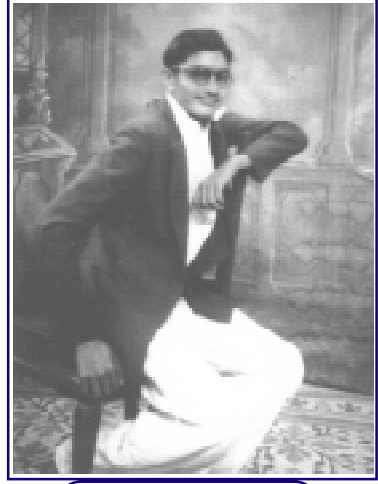
અસાધારણ બુદ્ધિમત્તાને કારણે ખૂબ-ખૂબ ભણવાના વિચારો આવે છે અને એફ. આર. સી. એસ. (લંડન) ડૉ ટર થવાની બળવાન મહત્વાકાંક્ષા સેવાય છે. પરંતુ પ્રારબ્ધ કંઈક જુદું જ હોવાને કારણે અને કુટુંબની આર્થિક પરિસ્થિતિ અત્યંત નબળી હોવાને કારણે યુવાવયમાં પ્રવેશ થતાં મેટ્રીકનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી પિતાજીના વ્યવસાયમાં જોડાવું પડે છે. તેની કાર્યકુશળતા, બુદ્ધિમત્તા અને પ્રમાણિકતા જોઈને તેમના એક સ્નેહીએ મુંબઈ જેવા મોટા ક્ષેત્રમાં જવાની પ્રેરણા આપી અને મુંબઈમાં એક મોટા કમીશન એજન્ટને ત્યાં નોકરીએ રહી જાય છે.

આ અરસામાં મુંબઈમાં નોકરી દરમ્યાન વિરમગામના શ્રી દોશી કીરચંદ લક્ષ્મીચંદના પુત્રી, ચંદ્રાવતી સાથે સગપણ થયું. આ દિવસોમાં જ પાંડુરંગ શાસ્ત્રીજીને સાંભળવાનો પ્રસંગ પણ થાય છે અને તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધીનો રસ જાગૃત થયો. મહાત્મા નિશ્ચલદાસજી કૃત શ્રી વિચારસાગર ગ્રંથ વાંચવાનું બન્યું. આ વાંચનથી તત્ત્વવિચાર તથા મંથન તીવ્રતાથી ચાલવા લાગ્યું. આવી અંતરંગ પરિસ્થિતિમાં સમ્યક્જ્ઞાનને અનુસરતો એક દૃષ્ટિકોણ સાધ્ય કરવાનો અભિપ્રાય થાય છે કે 'કોઈપણ પ્રસંગે મારી તે પરિસ્થિતિ અંગેનો નિર્ણય યથાર્થ પ્રકારે લેવાય તેવો દૃષ્ટિકોણ મારે પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ' આ વિષય ઉપર નિરંતર ચિંતન તથા મંથન ચાલ્યા કરે છે.

પ્રથમથી જ આદર્શની મુખ્યતારૂપ વિચારધારા, તત્ત્વજ્ઞાનનો રસ,

કુળધર્મનો અપક્ષપાત, મધ્યસ્થતા, સાંપ્રદાયિક ધર્મ પ્રત્યેના આકર્ષણનો તથા અંધશ્રદ્ધાના અભાવરૂપ સદ્ગુણો સાથે જૈન દર્શન પરત્વે યા પ્રકારે આકર્ષણ થયું તે પણ અત્ર દૃષ્ટવ્ય છે.

એક વખત મુંબઈમાં પેઢી ઉપર બેઠા છે, તેવામાં સાથે કામ કરવાવાળા એક સદ્ગૃહસ્થ આવી, હાથ જોડીને ક્ષમા માગે છે. ત્યારે આશ્ચર્ય સાથે ક્ષમા માંગવાનું કારણ પુછે છે અને ત્યારે જાણવા મળે છે કે જૈન ધર્મમાં આ પ્રકારે આખા વર્ષ દરમ્યાન જો કોઈપણ પ્રકારે એક-બીજા પ્રત્યે દોષ થયો હોય તો તેની ક્ષમા માંગવામાં આવે છે. આનંદાશ્ચર્ય સાથે જૈનદર્શન પ્રત્યે અહોભાવ જાગે છે

ઉમર વર્ષ - ૧૯

અને આકર્ષણ થાય છે અને રાણપુરના બાળપણનો દિવસ યાદ આવે છે; ત્યાં પણ જૈન ધર્મીના ઘરમાં કેવા પ્રકારની રીતિ-નીતિ હોય છે તે તાદૃશ્ય થાય છે. અગાઉ રાણપુરમાં એક દિવસ એક જૈન ધર્મીના ઘરમાં જવાનો પ્રસંગ ભો થયો હતો. ત્યાં છાણા ભેગા કરેલા હતા તેમાંથી રસોઈના કામ અર્થે છાણા કાઢવામાં આવે છે અને તાપણાંમાં મુકતા પહેલા ખંબેરીને જુએ છે કે કોઈ જીવાત આદિ તો નથી ? આ જોઈને એમ થયું હતું કે જૈન દર્શનમાં નાનામાં નાના જીવની હિંસા ન થાય તેની પણ કેટલી કાળજી રાખવામાં આવે છે !! અહો ! પુત્રના લક્ષણ પારણાંમાંથી એ કહેવત અનુસાર જેમના થકી સમસ્ત જિનશાસનની પ્રભાવના થવાની છે એવા આ પવિત્ર આત્માને ગુણ પ્રત્યે પ્રમોદ આવે છે. આમ જૈનદર્શન અને કુળધર્મને તુલનાત્મક દૃષ્ટિકોણથી જોવાનું સહજ બને છે. મુંબઈમાં અતિશય કામકાજનું દબાણ તથા સખત પરિશ્રમના કારણે સ્વાસ્થ્ય કથળે છે અને મુંબઈ છોડી દઈ ભાવનગર આવે છે અને ભાવનગરમાં એક

સબંધીની પેઢીમાં નોકરીએ રહી જાય છે.

પરંતુ ભાવનગરમાં તત્ત્વજ્ઞાનના રસને પોષણ નહીં મળતું હોવાને કારણે તેની ક્ષતિ લાગ્યા કરે છે. કોઈ સત્સંગ નથી મળતો, કોઈ તત્ત્વજ્ઞાનની વાત કરવાવાળુ પણ નથી દેખાતુ તે કારણે મન ઉદાસ રહ્યા કરે છે. પરંતુ જેનો આત્મા ખરેખર આ પરિભ્રમણથી છૂટી જવાનો છે તેનાથી સત્ય કેટલા દિવસ દૂર રહી શકે ? શું ભાવના સાથે કુદરત બંધાયેલી નથી ? અવશ્ય બંધાયેલી છે.

(૩) દિશાબોધ :

સત્સંગનો અભાવ, સ્વયંના તત્ત્વજ્ઞાનના રસને નહીં મળતું પોષણ, સત્યની શોધ અને સુખથી વંચિત અંતરંગ અતૃપ્ત પરિણતિ, આવી અંતરંગ પરિસ્થિતિ વચ્ચે, વિધિની કોઈ ધન્ય પળ આવે છે. એક દિવસ પેઢી ઉપર બેસીને કામ કરી રહ્યાં છે. ત્યાં બાજુમાં પડેલા એક ગ્રંથ ઉપર નજર જાય છે અને ગ્રંથનું નામ વાંચે છે - 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'. જૈન દર્શનમાં પ્રવેશ થવાનું પહેલું નિમિત્ત કારણ બની ગયું. મુ ત થવાની દિશાના મંડાણનો પ્રથમ મંગલ પ્રસંગ બન્યો. જિજ્ઞાસા સાથે ગ્રંથના પાના ફેરવી જોતાં લાગ્યું કે કોઈ તત્ત્વજ્ઞાન વિષયક ગ્રંથ છે. ગ્રંથનો વિશેષ અભ્યાસ કરતાં લખનાર એવા કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના વચનામૃતોથી પોતે પ્રભાવિત થાય છે. તેમની મધ્યસ્થતા જોઈને હૃદય પ્રકૃલિત થઈ ઉઠ્યું. તત્ત્વજ્ઞાનના રસને પોષણ મળ્યું, અંતરંગ અતૃપ્ત પરિણતિને જાણે કે વિશ્રાંતિનું સ્થાન મળ્યું !!

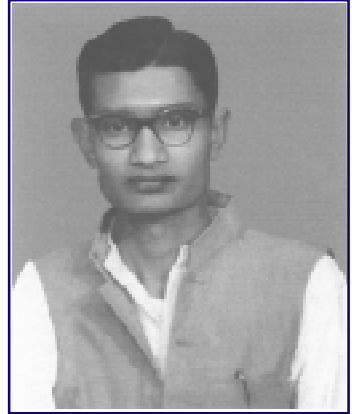
આ ગ્રંથ વાંચતા એવી પ્રતીતિ થાય છે કે જૈન દર્શનમાં જીવ અને જડ પરમાણુનું વિજ્ઞાન છે અને બન્ને પદાર્થોમાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધે જે અસર ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી જીવમાં સુખ-દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય છે. સુખ-દુઃખની સમસ્યાનો ઉકેલ મળી જાય તો હંમેશને માટે બહુ મોટું કામ થઈ જાય. આ અપેક્ષાથી જૈન દર્શનમાં ડા ઉતરવાનો અત્યંત રસ ઉત્પન્ન થયો. ગુણ-દોષની ચર્ચા, પદાર્થની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી નય, પ્રમાણની પદ્ધતિથી સુવ્યવસ્થિત પ્રતિપાદન કરવાની પદ્ધતિ જોઈને જૈન દર્શનની

સર્વોત્કૃષ્ટતા હૃદયમાં અંકિત થઈ ગઈ. અનંત કાળથી ચાલી રહેલા જન્મ-મરણ અને તે દરમ્યાન થતાં દુઃખ અને લેશથી છૂટવાનો એકમાત્ર ઉપાય આત્મજ્ઞાન છે, આ વાત ઉપર ધ્યાન જાય છે. આ કારણથી ગમે તેમ કરીને કોઈપણ આત્મજ્ઞાનીના સાન્નિધ્યમાં રહીને પોતાના પ્રત્યેક પરિણામોનું નિવેદન કરીને માર્ગદર્શન મેળવવું એવો સૌ પ્રથમ મંગલ વિચાર ઉદ્ભવે છે. કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના સત્સંગના મહત્ત્વ અંગેના વિચારો યથાર્થ પ્રકારે સમજાયાથી સત્સંગ અર્થે તીવ્ર ભાવના રહ્યા કરે છે અને ‘જ્યાં ચાહ છે ત્યાં રાહ છે’ એ અનુસાર ભાવના ફળે છે અને ભાવનગરમાં એક ધર્મપ્રેમી મુમુક્ષુને ત્યાં સત્સંગની સુમંગલ શરૂઆત થાય છે.

(૪) નિજ પરમાત્માના વિયોગની વેદના તથા ઝુરણા :

કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથનું અત્યંત ગહન અવગાહન ચાલે છે અને સુખ-દુઃખની સમસ્યાનો ઉકેલ મળી શકે એમ છે તેમ દેખાતાં હૃદય પ્રતિદિન આ સમસ્યાને ઉકેલવા માટે ૩- ૩ ઉતરવા લાગ્યું. સત્ય સુખ યાં છે ? દુઃખની નિવૃત્તિ કેમ થાય ? સર્વ પ્રકારના દોષથી કઈ રીતે નિવૃત્ત થવાય ? જન્મ-મરણ શા માટે ?

જન્મ-મરણનો આત્યંતિક વિયોગ યા પ્રકારે થાય ? આવા-આવા અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો માનસપટ પર છવાયેલા રહે છે. આવી અંતરંગ પરિસ્થિતિ વચ્ચે સત્સંગની શરૂઆત થઈ અને રોજ પરોઢિયે ચાર વાગે સત્સંગ અર્થે જવાનું શરૂ થયું. એક બાજુ કૃ. દેવના ગ્રંથનું અધ્યયન અને બીજી બાજુ અંતરંગમાં આવી પરિણામોની સ્થિતિ !

સવારે ૪ વાગે એકાંતનો સમય છે. કડકડતી ઠંડીમાં જ્યાં સમસ્ત વિશ્વ ભાવનિદ્રા અને દ્રવ્યનિદ્રામાં પોઢી રહ્યું છે ત્યાં જન્મ-મરણનો ઉકેલ શોધવા નીકળેલો આ આત્મા ધીર, ગંભીર અને ધીમી

નિજ સ્વરૂપના વિયોગવશ
ઉદાસીનતા

ચાલથી ચાલતાં-ચાલતાં સત્સંગમાં જઈ રહ્યો છે. બાજુના ગામડામાંથી અડધી રાત્રે રવાના થઈ એક ખેડુત ગાડુ લઈને ઉકરડો (ખાતર) ભેગો કરવા માટે ચાલ્યો આવે છે. આ જોઈને વિચાર આવે છે કે આવી તુચ્છ વસ્તુ માટે પણ આ ખેડુત કેટલી પ્રતિકુળતા અને પરિશ્રમ વેઠે છે તો પછી હું તો જગતનું સર્વોત્કૃષ્ટ કાર્ય કરવા નિકળ્યો છું; તે માટે આથી વધુ કોઈપણ કિમત ચુકવવી પડે તો તેમાં શું વિશેષતા છે ? બસ ! પછી તો આવી મંગલ વિચારધારા વચ્ચે આંખમાંથી ચોધાર આંસુની ધારા વહી રહી છે કોઈ રોકવા ચાહે તો રોકી શકાય નહિ એવી હૃદય દ્રાવક વેદના વચ્ચે અંતરંગ શુદ્ધિકરણની પ્રક્રિયા ચાલે છે. હૃદયમાંથી તીવ્ર વેદના સહિત ધ્વનિ નીકળી રહ્યો છે,

“હૈ પ્રભુ ! હૈ પ્રભુ ! શું કહું ? દીનાનાથ દયાળ,
હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરૂણાળ
અનંત કાળથી આથડ્યો, વિના ભાન ભગવાન
સંવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન
અધમાધમ અધિકો પતિત, સકલ જગતમાં હુંય
એ નિશ્ચય આવ્યા વિના, સાધન કરશે શુંય ?”

‘નિજ દોષનો અત્યંત પશ્ચાતાપ થયા વિના પવિત્રતાની શરૂઆત થતી નથી’. એ સિદ્ધાંત અનુસાર અનંત કાળથી ચાલ્યા આવતા નિજ દોષનો અત્યંત તીવ્ર પશ્ચાતાપ અને નિજ પરમાત્મ સ્વરૂપના વિયોગની વેદનાથી આ આત્માનું હૃદય હમેશા રડ્યા કરે છે. સંસારની ઉપાસનાના અભિપ્રાયથી મલિન રહેતું અંતઃકરણ આ વેદનાથી શુદ્ધ થાય છે.

(૫) પૂર્ણતાનું લક્ષ :

ઉપરો ત વેદનાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી ઉદાસીનતાથી યાંચ રસ નથી આવતો. જીવન રસવિહીન થઈ ગયું. એકમાત્ર આત્મકલ્યાણ કેમ થાય ? બસ ! એક જ વાતના પાયા શોધાઈ રહ્યા છે. અંદરમાં અનેક

પ્રકારની લૌકિક મહત્વાકાંક્ષાઓ અને બહારમાં નબળી આર્થિક કૌટુંબિક પરિસ્થિતિ વચ્ચે સૌ પ્રથમ ભૌતિક જીવનની સર્વ મહત્વકાંક્ષાઓનો હૃદયમાંથી ત્યાગ કરે છે. એક પળ માટે સામે આવતા ભવિષ્યના વિચારને જોરથી લાત મારી, ફગાવી દઈ શુદ્ધ અંતઃકરણથી આત્મકલ્યાણ કરી લેવાનો દૃઢ નિર્ધાર જન્મ લે છે અને અંતરંગમાં આવા મહાન કાર્યના પુરુષાર્થમાં આ આત્મા પરોવાઈ જાય છે. અહો ! કેવો અદ્ભુત સંવેગ પ્રગટ થયો છે !! જેમ વાદળા જોઈને સૂર્ય પાછો ફરતો નથી અને નદીનું જળ, વચ્ચે પડેલા પથ્થરને ભેદી આગળ વધે છે, પાછું જતું નથી. તેમ ધસમસતા પ્રગટ થતાં નિર્ધાર સહિતના આ પરિણામોને હવે વિશ્વની કોઈ તાકાત રોકી શકે ખરી ?

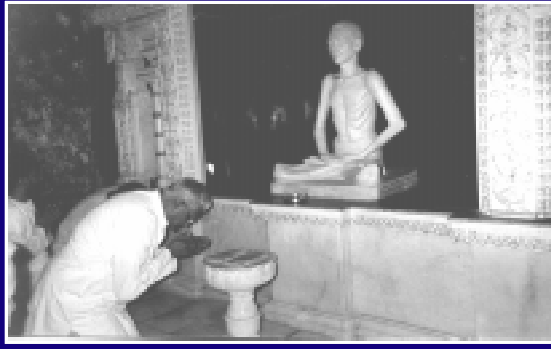
જીવન સમક્ષ ફ ત એક જ લક્ષ / ધ્યેય અને સંપૂર્ણ શુદ્ધિની ઉપાસના કરવા જતાં ભલે અનેક પ્રકારની અગ્નિ પરીક્ષામાંથી પસાર થવું પડે તો પણ આત્મકલ્યાણ કરી જ લેવું છે. એમ વારંવાર આવ્યા કરે છે. અસાધારણ નિશ્ચય શિ ત અને પરમાર્થને પ્રતિકૂળ પ્રિયજનોનાં અભિપ્રાય સામે અડગ રહેવાની અને ઝઝુમવાની તાકાત અંદરથી સ્ફુરાયમાન થઈ રહી છે. નાર્હિંમત નહિ થવાની લોખંડી વજ જેવી હિંમત અને છતાં નિર્દોષ વૃત્તિ સાથે અનાદિ અજ્ઞાન અંધકારને ભેદવા માર્ગની શોધ ચાલી રહી છે. આવા અસાધારણ નિશ્ચય સાથે આગળ વધતો આ આત્મા મૂંઝવણથી મૂંઝાતો પણ નથી અને પ્રમાદ પણ નથી થવા દેતો. અત્યંત ધીરજ અને ગંભીરતા સાથે માર્ગને ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન ચાલી રહ્યો છે.

જુઓ ! કેવા અસાધારણ ગુણો પ્રગટ થયા છે ! મુમુક્ષુતા દૈદીપ્યમાન થઈને ઝળકી રહી છે. જેને છૂટવું જ છે તેને બાંધનાર કોઈ નથી. ! એ સિદ્ધાંત અનુસાર આ આત્માના આવા અદ્ભુત ગુણો જોઈને હૃદય નમી પડે છે. અનંતકાળમાં જે સત્પાત્રતા પ્રાપ્ત થઈ નહોતી તે સત્પાત્રતા પ્રગટ થઈ. સમ્યગ્દર્શનને રાખવાનું પાત્ર તૈયાર થઈ ગયું !!

(૬) નિજ દોષનું અપક્ષપાતપણે અવલોકન :

‘નિર્દોષ થવાનું પ્રથમ પગથિયું પોતાના દોષની કબુલાત છે’. એ

સિદ્ધાંત અનુસાર અડોલ વજ્ર જેવી હિંમત સાથે નિર્દોષ થવા નિકળેલો આ આત્મા સ્વયંના દોષોનું અપક્ષપાતપણે અવલોકન કરે છે અને તે દોષને ટાળવા અર્થે અમલીકરણ પણ કરે છે. કૃ. દેવના ગ્રંથનું ગહન ચિંતન તથા મંથન ચાલી રહ્યું છે. જે તે વાતનો નિશ્ચય કરવા અર્થે પરિણામના અવલોકનપૂર્વક પ્રયોગ પદ્ધતિથી કાર્ય કરવાનું શરૂ થયું. જુઓ ! કેવી આત્મહિતની સૂઝ આવી છે ! અંદરથી જ અનુભવપદ્ધતિથી કાર્ય કરવાની આવી સૂઝ મોક્ષાર્થીને જ આવી શકે. બહારમાં કૃ. દેવના ગ્રંથ દ્વારા મળતું માર્ગદર્શન અને અંદરમાં પ્રયોગ પદ્ધતિથી અનેક પ્રકારના પૂર્વગ્રહ તથા વિપર્યાસો મોળા પડવા લાગ્યા. આમ સતત અપક્ષપાતપણે

દોષોનું અવલોકન ચાલતાં અંદરમાં જ્ઞાનની નિર્મળતા વધતી ચાલી.

(૭)

સત્પુરુષામાં
પરમેશ્વરબુદ્ધિ :

તારણહાર કૃ.

દેવના આત્મકલ્યાણના

હેતુભૂત માર્ગદર્શનનું મૂલ્યાંકન અતીશયપણે વધતું ચાલ્યું. ઉપકારી શ્રીગુરુની છબીમાં પરમાત્માના દર્શન થતાં તેમના ભૌતિક દેહની છબીમાં મનુષ્યાકૃતિની આકૃતિ ગૌણ થઈને ભાવાત્મક પરમાત્માના દર્શન થતાં હૃદય અશ્રુભિનું થઈ ઠે છે. અનંતકાળથી રજળપાટ કરતાં આ આત્માને તારવા અર્થે જ જાણે કે આ ગ્રંથની રચના થઈ હોય તેમ વારંવાર લાગી આવે છે. આમ કૃ. દેવને માત્ર એક સત્પુરુષની નજરે નહીં જોતા એક તારણહાર પરમાત્માની નજરે જોઈ રહે છે. હૃદયમાંથી ધ્વનિ સરી પડે છે અહો ! આ પુરુષ આવા વિષમકાળમાં મારે માટે પરમ શાંતિના ધામરૂપ અને કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. અહો ! મારે માટે તો આ બીજા શ્રીરામ અને મહાવીર

છે. આમ કૃ. દેવની ભાતમાં લીન થઈને તેમના લક્ષણોનું ચિંતન ચાલે છે અને તેઓશ્રીની મુખાકૃતિનું હૃદયથી અવલોકન કરે છે. અહો ! જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું અને નિર્વાણને અર્થે માન્ય રાખવા યોગ્ય પરમ રહસ્યને પ્રાપ્ત થાય છે.

એક મરણથી બચાવે તેના પ્રત્યેનો ઉપકાર પણ વિસ્મૃત થતો નથી તો પછી જે અનંત જન્મ-મરણથી બચાવે તેના પ્રત્યે શું પરમેશ્વરબુદ્ધિ ન આવે ? અર્થાત્ પરમેશ્વરબુદ્ધિ આવે જ. સર્વ શાસ્ત્રોનો અને સર્વ સંતોના હૃદયના મર્મરૂપ બીજની પ્રાપ્તિ થઈ અર્થાત્ પ્રથમ સમકિત પ્રાપ્ત થયું. આવા પ્રકારના પરિણામોથી જ્ઞાનમાં નિર્મળતા આવવા લાગી, આત્મરુચિ તીવ્ર થતી ગઈ અને અંદરથી આત્માને અનંતકાળમાં નહીં આવેલી તેવી અપૂર્વ જાગૃતિ આવી. આ જાગૃતિ અપૂર્વ છે એવી ચોક્કસ પ્રકારની પ્રતીતિ આવે છે.

(૮) અંતર ખોજ :

ઉપરોક્ત પ્રકારના નિર્મળ પરિણામોની સાથે-સાથે આત્મરુચિ તીવ્ર થતી જાય છે. સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની તીવ્ર જિજ્ઞાસા વશ ઉત્પન્ન વૈરાગ્ય એક નવા તબક્કામાં પ્રવેશ કરે છે. નિજ પરમાત્મસ્વરૂપની અંતર ખોજમાં આ આત્મા એટલો બધો ખોવાયેલો રહે છે કે બહારના વ્યવહારમાં તથા ખાવા-પીવા ઇત્યાદિ નિત્યક્રમમાં ખ્યાલ પણ રહેતો નથી. વૈરાગ્યને કારણે ઉદાસીનતા એટલી બધી આવી ગઈ છે કે જમતી વખતે શું જમે છે ? તેનો ખ્યાલ નથી રહેતો. જમવામાં કઈ વસ્તુ પૂરી થઈ ગઈ છે ? તેનો પણ ખ્યાલ નથી રહેતો. પહેરવશ અને બીજી રહેણી-કરણીમાં એટલી બધી સાદાઈ આવી ગઈ છે કે ઘરના લોકોને એવી દહેશત થાય છે કે આ જૈન ધર્મની દીક્ષા લઈ લેશે કે શું ? અહો ! ધન્ય છે તે ઉદાસીનતાને !

આત્મ સાધના કરવા નીકળેલા આવા આત્માને સંસારમાં શું રુચે ? જેમ હંસને મોતીના ચારામાં જ રસ હોય છે તેમ આવા સાધક આત્માને નિજ સ્વરૂપ સિવાય બીજે યાંય રસ નથી આવતો. સુખની સહેલી અને અધ્યાત્મની જનેતા જ્યાં છે ત્યાં સત્ય સુખ અને આત્માનુભવ કેટલા દિવસ

દૂર રહી શકે ? અર્થાત્ એ તો હવે પ્રગટ થવાના જ છે.

(૯) સ્વરૂપ નિશ્ચય :

અહો ! જેના આધારે અનંત કાળનું સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે, જેના આધારે અનંત કાળથી ચાલી આવતી જન્મ-મરણની શૃંખલા તુટવાની છે, જેના આધારે અતૃપ્ત આત્મા પરિતૃપ્તતાને પામવાનો છે એવા નિજ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની તીવ્ર જિજ્ઞાસાવશ ઉત્પન્ન વૈરાગ્ય તથા ઉદાસીનતાથી આ આસન્ન ભવ્ય જીવના જ્ઞાનમાં નિર્મળતા વધતી જાય છે. જ્ઞાનમાં સ્વભાવ તથા વિભાવ જાતિની પરખ કરવાની ક્ષમતા પ્રગટ થઈ છે. સર્વ પ્રકારના વિભાવભાવ આકુળતારૂપ, મલિનતારૂપ અને વિપરીત સ્વરૂપે ભાસે છે. ચાલતા જ્ઞાન સાથે વિભાવભાવની વારંવાર મિંઢવણી ચાલે છે અને આ પ્રકારે મિંઢવણી ચાલતાં જ્ઞાન તદ્દન અનાકુળ, પવિત્ર અને અવિપરીત સ્વભાવે ભાસે છે. આમ અંતર ખોજ સાથે ચાલતા અવલોકનથી જાતિની પરખ આવવી શરૂ થાય છે. ત્યાં તો, કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના સાતિશય વચન યોગને ઉજમાળ કરતો એ ધન્ય દિવસ આવી પહોંચ્યો ! કે જે દિવસે નિજ પરમાત્માનો અંતરંગમાં સ્પષ્ટપણે પત્તો લાગી ગયો. ચાલતા જ્ઞાનના પર્યાયમાં જ્ઞાન સામાન્ય / વેદનના આધારે અખંડ એકરૂપ અનંત જ્ઞાન અને અનંત સુખના સામર્થ્યરૂપ સહજ સ્વરૂપનું ભાવભાસન આવ્યું. લૌકિક સમુદ્રને તો તળિયું હોય છે પરંતુ આ તળિયા વગરના નિજ સુખ સમુદ્રને જોતાં અને અનંત ગુણ રત્નોની નિધિને જોતાં પુરુષાર્થ ઉછાળો ખાધો. નિજ સિદ્ધપદનું સાક્ષાત અસ્તિત્વ ગ્રહણ થવાથી નિજ સ્વરૂપનો અપૂર્વ મહિમા ચાલુ થઈ ગયો અને ગુણ નિધાનની અનન્ય રુચિનો ઉછાળો સ્વરૂપ સન્મુખતાના પુરુષાર્થપૂર્વક આવવા લાગ્યો. જેના કારણે ઉદયભાવમાં જતો ઉપયોગ વારંવાર છટકી-છટકીને સ્વરૂપ ભણી આવવા લાગ્યો.

આ પ્રક્રિયા દિન-પ્રતિદિન વેગ પકડે છે. સંવેગ તથા નિર્વેદ બન્ને પ્રકારના પરિણામના અપ્રતિમ જોરના કારણે, સ્વરૂપલક્ષના પરિણામપૂર્વક નિજ પરમાત્મપદની ધૂન ચડી ગઈ અને પુરુષાર્થનો વેગ ફાટફાટ થવા લાગ્યો. જાણે કે અંદરથી પુરુષાર્થનો બંબો ન ફાટ્યો હોય ! અનંત કાળથી

સુખને અર્થે બહારમાં ભટકતા ઉપયોગને વિશ્રાંતિનું સ્થાન મળી ગયું. જન્મ-મરણની જટીલ સમસ્યાનો ઉકેલ આવી ગયો. પછી તો વિશ્વની એવી કોઈ શક્તિ તથા કે જે આવા પુરુષાર્થને રોકી શકે કે ઉપયોગને નિજ પરમાત્માથી અન્ય રાખી શકે. નિજ સ્વરૂપથી અન્ય - જુદી નહિ રહી શકવાને કારણે વર્તમાન પર્યાયે સ્વરૂપ સાથે અનન્ય થવા અર્થે પુરી શક્તિ તથા પુરુષાર્થ ઉપાડ્યો.

(૧૦) આત્મ સાક્ષાત્કાર :

આજ અરસામાં શ્રી દીપચંદ્રજી કાસલીવાલ કૃત 'અનુભવ પ્રકાશ' ગ્રંથ હાથ આવે છે. તેમના લખાયેલા વચન અનુસાર સ્વરૂપ લક્ષ સહિત ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ ચાલી રહ્યો છે. 'અનુભવ પ્રકાશ' ગ્રંથના ગહન અભ્યાસપૂર્વકનું રસાસ્વાદન કરી જેમ એક પાણીદાર અથવા તેના માલિકના એક જ ઇશારાથી પવનવેગે દોડવા લાગે છે તેમ આ પૂર્વ સંસ્કારી આત્માને અંતરંગ પરિણામનમાં અપ્રતિહતભાવે પુરુષાર્થની ધારા શરૂ થઈ ગઈ છે.

૨૧ વર્ષની ઉંમર છે. બહારમાં સાવ સામાન્ય દેખાવ હોવા છતાં અંદરમાં આ આત્માને નિજ પરમાત્મ પદનો પત્તો લાગી ગયો છે તે કોઈથી કળી શકાતું નથી. ૧૦૦ રૂ. ના પગારની નોકરી કરતા આ આત્માને એમ લાગતું કે હું પરમેશ્વર છું અને ત્રણ લોકનો નાથ છું. અંતરંગ પરિણતિ પલટી ગઈ. સ્વરૂપ સન્મુખતાના પુરુષાર્થ પૂર્વક ભેદજ્ઞાન ધારાવાહીરૂપે ચાલી રહ્યું છે.

પૂર્વ કર્મ અનુસાર શુભાશુભ ભાવ અને ક્રમશઃ ઉદય પ્રસંગ છે; તે સર્વથી હું જ્ઞાનમયપણે હોવાને લીધે ભિન્ન છું. તેમ સમભાવે - સ્વને જ્ઞાનરૂપે વેદવાનો પુરુષાર્થ ચાલી રહ્યો છે. ક્ષણ-ક્ષણે, પ્રસંગે-પ્રસંગે આ પ્રકારનો અભ્યાસ ચાલી રહ્યો છે. જ્ઞાનમાં સ્વ અસ્તિત્વનું ગ્રહણ વેદનથી થતાં ચિદ્વરસ ઉત્પન્ન થાય છે. આ ચિદ્વરસ પરિણતિમાં સહેજે જઈને ભળે છે. પરિણતિ ઉપયોગને વારંવાર પોતા તરફ ખેંચી લાવે છે. આ પ્રકારના વારંવારના ભેદજ્ઞાનના અભ્યાસથી નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપના આશ્રયે નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગ ઉત્પન્ન થયો અને આત્માના પ્રદેશે-પ્રદેશેથી સ્વસંવેદનજ્ઞાન અને

અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ થયો. જન્મ-મરણની શુંખલા તૂટી ગઈ, પરિણતિમાં આનંદના પૂર ઉમટ્યા અને અનાદિકાળથી કર્તૃત્વના બોજ નીચે દબાયેલી પરિણતિ મુ તતાનો અનુભવ કરવા લાગી. અનુપમ અમૃત આસ્વાદથી પરિણતિ તૃપ્ત થઈ.

અહો ! ધન્ય છે આ અજોડ પુરુષાર્થને !

ધન્ય છે આ પવિત્ર સાધનાને !

(૧૧) યુગપુરુષ પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી તથા અન્ય ધર્માત્માઓનો સમાગમ :

સુવર્ણપુરી - સોનગઢમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી દ્વારા ઉપદિષ્ટ પ્રવચનોનું સંકલન કરતા માસિક 'આત્મધર્મ' ના ૪-૫ અંકો એક મુમુક્ષુ ભાઈ પાસેથી મળતાં તેનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યારબાદ સોનગઢમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના પ્રવચનો સાંભળવાનો પ્રથમ પ્રસંગ બને છે ત્યારે સાથે રહેલા મુમુક્ષુ દ્વારા તેમની વૈશ્વ તરીકેની ઓળખાણ આપવામાં આવે છે. આ સાંભળી પૂ. ગુરુદેવશ્રી બોલ્યા 'અહીંયા તો અમારે કોઈ જૈન કે વૈશ્વ નથી. અમારી દૃષ્ટિમાં તો બધા જ આત્માઓ છે' તેઓશ્રીના સમદૃષ્ટિભર્યા વચનોથી આકર્ષણ થયું અને ત્યાર પછી તો અવાર-નવાર પૂ. ગુરુદેવશ્રીને સાંભળવાનો પ્રસંગ ચાલુ રહ્યો. પ્રથમ ૪-૫ પ્રવચનો પરિક્ષાદૃષ્ટિ અને ચિકિત્સાવૃત્તિથી સાંભળીને એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે 'આ તો કોહિનુર હીરો છે'. તેઓશ્રીને આત્મજ્ઞાની તરીકે સ્વીકારીને વધુમાં વધુ સત્સંગ મળે એવી ભાવના રહે છે. પૂ. ગુરુદેવશ્રીનો જિનમાર્ગ પ્રભાવનાનો ઉદય જોઈને માર્ગ પ્રભાવના માટે અભિપ્રાયપૂર્વક એવા ભાવ થાય છે કે આ અલૌકિક જગત હિતકારક માર્ગની પ્રભાવના થતી હોય તો તે

પરમ પ્રેમપૂર્ણ સાન્નિધ્ય

પ્રભાવના પેટે પાટા બાંધીને પણ કરવી જોઈએ. જુઓ ! કેવી અદ્ભુત માર્ગ ભક્તિ ત પ્રગટ થઈ છે !!

પૂ. ગુરુદેવશ્રી સાથે આત્મીયતા વધી ગઈ છે અને સ્વયંની પરિણતિના રસનું પોષણ થતું હોવાને કારણે તેઓશ્રીની સાથે અવાર-નવાર એકાંતમાં ચર્ચાનો પ્રસંગ બને છે. બે જ્ઞાની પુરુષોની જ્ઞાનગોષ્ઠી કેવી હશે !! જાહેર પ્રવચનમાં વારંવાર થતું પ્રેમાળ સંબોધન, ખાસ સૂક્ષ્મ વિષય ચાલે ત્યારે એક-બીજાનું સ્મરણ એક અદ્વિતીય પ્રેમને સૂચવે છે. એક પ્રભાવશાળી પુરુષના પ્રેમ સાન્નિધ્યમાં રહેવાનો સુદીર્ઘ કાલીન યોગ પ્રાપ્ત થવાથી સોનામાં સુગંધ ભળવા જેવું બન્યું.

પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીની દિવ્ય વાણીનો પ્રથમ ચમત્કારિક સ્પર્શ થતાં જ જેમને વિશ્વની ઉત્તમોત્તમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ એવા પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂ. શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીના સમાગમમાં આવવાનું બને છે. પાંચ વર્ષ સુધી સતત તેઓશ્રીના પરિચયમાં રહે છે તે વખતે તેઓશ્રીની ઉગ્ર અધ્યાત્મ પરિણતિના નિકટતાથી દર્શન કરે છે. તે જોઈને તેમના પોતાના પરિણામો વિશેષ બળવાન થાય છે. આ દૃષ્ટિકોણથી તેમનો અસીમ ઉપકાર ભાસે છે. પૂ. સોગાનીજીની ચિરવિદાય બાદ તેઓશ્રીના પત્રો અને તત્ત્વચર્ચાનું સંકલન કરી 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રકાશ' જેવા અધ્યાત્મના ઉચ્ચ કોટિના ગ્રંથનું પ્રકાશન કરે છે. આ રીતે, પૂ. સોગાનીજી જેવા એકાવતારી, અદ્વિતિય મહાપુરુષના અક્ષરદેહ દ્વારા તેમની તીવ્ર જ્ઞાનદશાના મુમુક્ષુ સમાજને દર્શન કરાવી મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર ઉપકાર કરે છે.

પૂ. ગુરુદેવશ્રીની સભાના ધર્મશોભારૂપ પૂ. બહેનશ્રીના સાન્નિધ્યમાં રહેવાનું સૌભાગ્ય પણ સંપ્રાપ્ત થયું. પૂ. બહેનશ્રી પ્રત્યે સેવા, ભક્તિ ત તથા સમર્પણનો અપૂર્વ લાભ પણ તેઓશ્રીને પ્રાપ્ત થયો. આમ આવા દુષ્કાળમાં જ્યાં એક ધર્માત્મા મળવા પણ દુર્લભ છે ત્યાં ૩-૩ મહાપુરુષનો સમાગમ એ કોઈ અલૌકિક ભાવનાનું ફળ છે. આમ સમગ્ર જીવન પ્રગાઠ સત્સંગ યુક્ત બન્યું.

(૧૨) પ્રભાવના યોગ :

પૂ. ગુરુદેવશ્રીના પ્રભાવના યોગને જોઈને સ્વયંને પ્રભાવના કરવા સંબંધી જે ભાવના હતી તેને સર્વપ્રકારે તેઓશ્રીએ સાકાર કરી. જેમાં મુખ્યતઃ શ્રી સીમંધર સ્વામી જિનમંદિર-ભાવનગર, શ્રી પરમાગમ મંદિર-સોનગઢ, શ્રી નંદિશ્વર જિનાલય-સોનગઢ જેવા જિનમંદિરોનાં નિર્માણ કાર્યમાં ગુપ્ત રહી અપૂર્વ ભાવિ ત પૂર્વક સમર્પણ કર્યું. તદ્ઉપરાંત પૂ. ગુરુદેવશ્રીની ભાવિ પર્યાય - સૂર્યકીર્તિ ભગવાનની સ્થાપના ગામે-ગામ કરાવીને પૂ. બહેનશ્રીની ભાવનાને મૂર્તિમંત સ્વરૂપ આપ્યું.

પ્રવચનામૃત પીરસતા પૂ. ભાઈશ્રી

વળી, તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી પૂ. ગુરુદેવશ્રીની સંમતિપૂર્વક શાસ્ત્ર પ્રકાશનાર્થે 'શ્રી વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ'ની સ્થાપના થઈ. જેમાં લાખખો ગ્રંથ પ્રકાશિત થયા અને વર્તમાનમાં પણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં છે.

વળી, તેઓશ્રીએ વિવિધ આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓ દ્વારા

લિખિત સો-એક શાસ્ત્રો જેવા કે શ્રી સમયસાર, શ્રી પ્રવચનસાર, શ્રી નિયમસાર, શ્રી પરમાત્મપ્રકાશ, શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, શ્રી સમયસાર કળશટીકા, શ્રી અનુભવપ્રકાશ, શ્રી અષ્ટપાહુડ, શ્રી પંચાધ્યાયી, શ્રી ચિદ્વિલાસ, શ્રી સમ્યક્જ્ઞાન ટીપિકા, શ્રી નાટક સમયસાર, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત અને પુરાણો ઇત્યાદિકનો ગહન અભ્યાસ કરી તેના રહસ્યને તથા હાઈને સ્વયંની મૌલિક અને સરળ શૈલીથી પ્રવચનો દ્વારા મુમુક્ષુઓને અમૃતપાન કરાવ્યું. નિષ્કારણ કરૂણાથી ૩૫ વર્ષ તેઓશ્રીએ સમયસાર, પ્રવચનસાર, અષ્ટપાહુડ, કળશટીકા, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, અનુભવ પ્રકાશ, ચિદ્વિલાસ, બહેનશ્રીના વચનામૃત, ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત, પરમાગમસાર, સ્વાનુભૂતિદર્શન, ઇત્યાદિક અનેક ગ્રંથો પર જાહેર સ્વાધ્યાય આપ્યો. આ

સ્વાધ્યાયમાં માર્ગની વિધિ, ભેદજ્ઞાન, સત્પુરુષ અને સત્સંગનું માહાત્મ્ય, સત્પુરુષ પ્રત્યેની ભક્તિ, ભાવના ઈત્યાદિ અનેક વિષયો ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડ્યો. તદ્ઉપરાંત સાન્નિધ્ય જ્ઞાનયોગ તથા વચનયોગના પ્રતાપે મુમુક્ષુ જીવોને વર્તમાન ભૂમિકાથી આગળ વધી મોક્ષમાર્ગ પર્યંત પહોંચવાના ક્રમનું, સ્વયંની મૌલિક શૈલીમાં સુવ્યવસ્થિત પ્રતિપાદન કરીને સમસ્ત મુમુક્ષુ જગત ઉપર અવિસ્મરણિય ઉપકાર કર્યો છે. વર્તમાનમાં જેની ૪૫૦૦ ઓડીયો કેસેટો ભાવનગરમાં ઉપલબ્ધ છે. ભારતમાં તેમજ વિદેશમાં પણ જિનમાર્ગની પ્રભાવનાનું કાર્ય તેઓશ્રી કરેલ છે.

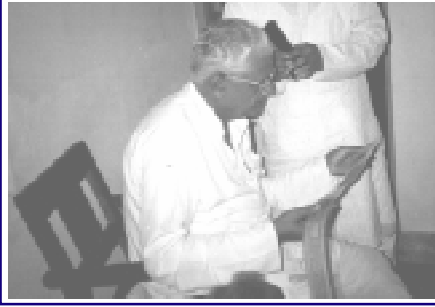
તદ્ઉપરાંત, સ્વયંની અનોખી પ્રાયોગિક શૈલીમાં 'નિર્ભ્રાંત દર્શનની કેડી', 'પ્રયોજન સિદ્ધિ', 'તત્વાનુશીલન ભાગ-૧-૨-૩', 'મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ', 'સમ્યગ્દર્શનના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભૂત છ પદનો - અમૃત પત્ર', 'પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન', 'આત્મયોગ' અને 'અનુભવ સંજીવની' કે જેમાં સ્વયંના અંતર મંથનમાંથી સ્ફુરિત વચનામૃતોની સમર્થ રચના દ્વારા જન્મ-મરણની જટિલ સમસ્યાને હલ કરવા અતિ ઉપકારી માર્ગદર્શન આપ્યું છે. વળી, તેઓશ્રીએ 'જ્ઞાનામૃત', 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રકાશ', 'પરમાગમસાર', 'પથ પ્રકાશ', 'ભગવાન આત્મા', 'વિધિ વિજ્ઞાન', 'બીજું કાંઈ શોધમાં', 'ધન્ય આરાધના', 'અધ્યાત્મ પરાગ', 'જિણ સાસણં સવ્વ', ઈત્યાદિ અનેક ગ્રંથોને સંકલન તથા વિવેચનરૂપે પ્રકાશિત કર્યાં.

અધ્યાત્મમૂર્તિ પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના પંચ પરમાગમ તથા અન્ય પરમાગમો ઉપરના વિશિષ્ટ પ્રવચનો ધ્વનિમુદ્રિત કેસેટો ઉપરથી અક્ષરશઃ પુસ્તકાકારરૂપે પ્રકાશિત થાય તેવી તેઓશ્રીની વિચારધારા અને ભાવનાના ફળસ્વરૂપે 'પ્રવચન રત્નાકર' ભાગ ૧ થી ૧૧ પ્રકાશિત કરવામાં તેઓશ્રીનું બહુમૂલ્ય માર્ગદર્શન તથા યોગદાન રહ્યું છે.

તદ્ઉપરાંત પૂ. ગુરુદેવશ્રીની ૪૫ વર્ષની સાધનાના દોહનના ફળસ્વરૂપ, માખણ સ્વરૂપ ૧૪૩ પ્રવચનો પ્રકાશિત થવામાં વિલંબ થયો હોવા છતાં તેઓશ્રીના નિર્દેશન તળે 'પ્રવચન નવનીત' ભાગ ૧-૨-૩ પ્રકાશિત થયા અને ટુંક સમયમાં ભાગ ૪ પણ પ્રકાશિત થશે. પૂ.

ગુરુદેવશ્રીના અન્ય પરમાગમો ઉપરના પ્રવચનો પ્રકાશિત થાય તેવી તેઓશ્રીની ભાવના હતી અને તે પણ ક્રમશઃ પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.

(૧૩) શ્રુત ભિ ત :

પ્રાચીન તાડપત્રીનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યાં છે

મહાન દિગંબર આચાર્યો રચિત અનેક પ્રાચીન પરમાગમો જે ઉપલબ્ધ નથી તેની શોધ અર્થે શ્રી કુંદકુંદ કહાન તીર્થ સુરક્ષા ટ્રસ્ટ નામક ટ્રસ્ટમાં તેઓશ્રીએ તામિલનાડુ તથા કર્ણાટક પ્રાંતમાં શાસ્ત્રની શોધ ચલાવેલ.

જર્મન યૂનિવર્સિટી સાથે આ પ્રાચીન શાસ્ત્ર-શોધ અર્થે પ્રયાસ કરી રહ્યાં હતા. તેમજ ઇંગ્લેન્ડ,

ફ્રાંસ, જર્મની વગેરે સ્થળોની પ્રસિદ્ધ લાયબ્રેરીઓની મુલાકાત પણ લીધેલ. ભારતમાં આવેલી અન્ય સંસ્થાઓ સાથે મળીને પણ આ પ્રાચીન શાસ્ત્ર શોધનું કાર્ય કરી રહ્યાં હતા અને વર્તમાનમાં પણ તેઓશ્રીની ભાવના અનુસાર આ કાર્ય ચાલી રહ્યું છે.

‘શ્રી સત્શ્રુત પ્રભાવના ટ્રસ્ટ’માં હિન્દી તથા ગુજરાતીમાં પ્રકાશિત થતી માસિક આધ્યાત્મિક પત્રિકા ‘સ્વાનુભૂતિપ્રકાશ’ને અપૂર્વ નિર્દેશન આપી રહ્યાં હતાં. આ પત્રિકા દ્વારા સમાજ પર્યંત અધ્યાત્મ તત્ત્વ પહોંચે તેવી ભાવનાથી આ પત્રિકાનું નિઃશુલ્ક વિતરણ પણ તેઓશ્રીના અનુગ્રહથી ચાલી રહ્યું છે.

(૧૪) મહાપ્રયાણ :

તા.૨૧-૩-૯૯, ચૈત્ર સુદ ચોથ, રોજીંદા ક્રમ પ્રમાણે સાંજના સત્સંગનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો. કુદરતની કોઈ અકળ ગતિ આવી પહોંચી. રાત્રિના ૧:૩૦ વાગે હૃદયમાં દુખાવો શરૂ થયો. વેદના વધતી જતી હતી તેમ છતાં

કોઈ અણસાર આવવા દીધો નહીં. પોતે પોતાના પુરુષાર્થમાં લાગેલા રહ્યાં. તેમના નાના દિકરા પંકજભાઈ સાથે પૂ. બહેનશ્રીની તથા પૂ. ગુરુદેવશ્રીની વાતો કરવા લાગ્યા. અંદરમાં આત્મસ્વરૂપ પ્રત્યેની પુરુષાર્થની ભીંસ વધતી ગઈ, બહારમાં ઉપકારી શ્રી ગુરુના સ્મરણો વાગોળતા ગયા. અશાતા વેદની

વિશ્વવિભૂતિનું મહાપ્રયાણ

ગૌણ થઈ ગઈ અને આત્મિક પુરુષાર્થ બળ પકડવા લાગ્યો. ડૉ ટરોની સૂચના પ્રમાણે હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં ગયા ત્યારે શારિરિક પરિસ્થિતિ કાંઈક વધારે કથળી અને અંતરમાં અણસાર આવી ગયો કે હવે આ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ છૂટવાની ઘડીઓ ગણાઈ રહી છે. તેથી પોતે તીવ્ર વેદના હોવા છતાં ધ્યાનમાં બેસી ગયા. આજીવન સાધેલી અખંડ આત્મ સાધના છેલ્લી ઘડીએ આવિર્ભૂત થઈ. અશાતા વેદનીને અત્યંત ગૌણ કરી, ઉપેક્ષા કરી ઉપયોગે અંતર્મુખ થવાનો પુરુષાર્થ આદર્યો. સામાન્ય જ્ઞાનવેદન આવિર્ભૂત થઈ પ્રદેશે-પ્રદેશે સ્વસંવેદનનું

રસાસ્વાદન થયું, પુરુષાર્થ ભીંસ લગાવી નિજ સ્વરૂપનું અવલંબન લીધું, ઉપયોગ સર્વથી છૂટો પડી નિજ સ્વરૂપમાં રમવા લાગ્યો. અનંતા કર્મોની નિર્જરા થઈ. બહારમાં ડૉ ટરો એમનું કામ કરતા રહ્યાં, મુમુક્ષુઓ અસહાય બની સ્વયંના વ્હાલા શ્રીગુરુની સ્થિતિ જોતા રહ્યાં અને પંચમકાળ પોતાનું કામ કરતો રહ્યો. દેહ અને આત્મા જુદા છે તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી પોતે જીવન સફળ બનાવ્યું. ચૈત્ર સુદ-૫, તા-૨૨-૩-૯૯, પરોઢીયે ૪:૧૫ કલાકે એક ભવ ઓછો કર્યો અને ધ્યેયની સમીપ પહોંચ્યા. ન જોઈતી,

નહિ ઇચ્છેલી પરિસ્થિતિ આવીને ખડી થઈ ગઈ. અંદરમાં દેહ અને આત્માની ભિન્નતાનો અનુભવ અને બહારમાં પણ દેહ અને આત્માની ભિન્નતાની વાસ્તવિકતા ખડી થઈ ગઈ.

મુમુક્ષુઓના જીવન આધાર, મુમુક્ષુઓને નિઃસહાય, અનાથ મુકીને ચાલ્યા ગયા. શું કુદરતને આ પરિસ્થિતિ મંજૂર નથી કે આવા દિવ્ય પુરુષો શાશ્વત આ ધરાતલ પર બિરાજમાન રહે ? શું કુદરત આટલી હદે નિષ્કૃત થઈ શકે છે ? શું કાળને કોઈપણ પ્રકારની દયા ન આવી અને સર્વ મુમુક્ષુઓના વ્હાલસોયા પરમેશ્વરને છીનવી લીધા ? આવા-આવા અનેક પ્રશ્નોના અસમાધાન વચ્ચે મુમુક્ષુઓ ચોધાર આંસુએ જોતા રહ્યા. એક વિરાટ વ્યક્તિ તત્વનો વિયોગ - મુમુક્ષુઓ માટે એક વજ્રપાત સમાન નિવડ્યો. મુમુક્ષુઓ અવાચક નેત્રોથી સ્વયંના શ્રીગુરુની વસમી વિદાય જોઈ રહ્યાં. દૂર-દૂર સુધી ફેલાયેલી અમાપ ક્ષિતિજોમાં સ્વયંની આત્મા ફેલાવી આ વિશ્વવિભૂતિનું મહાપ્રયાણ થયું.

ઉપોદ્ઘાત

એક મહાન સમસ્યા અને તેનું નિરાકરણ

આ વિશ્વમાં સમસ્યાના અસંખ્ય પ્રકારો છે. પરંતુ જીવની સૌથી મોટી સમસ્યા અનંતકાળથી જન્મ-મરણ કરી, પરિભ્રમણ થઈ રહ્યું છે, તે છે. વિધિની સૌથી મોટી વિચિત્રતા પણ એ છે કે જીવ નાની-મોટી સમસ્યાઓની ચિંતાથી ઘેરાયેલો રહે છે તેથી મોટી સમસ્યાનું વિસ્મરણ અનાદિથી ચાલ્યું આવ્યું છે. અરે ! આવી કોઈ સમસ્યા છે અને તેનું સમાધાન પ્રાપ્ત કરવું જરૂરી છે-તેની પણ બહુભાગ જીવોને ખબર નથી.

જેનું હોનહાર સારું છે તેવો કોઈ જીવ કોઈ મહાપુણ્યના ઉદયે સત્સંગમાં આવે છે ત્યારે તેને આખો સંસાર કેવળ દુઃખમય લાગે છે; અને 'મારું' પરિભ્રમણ થઈ રહ્યું છે, અને પરિભ્રમણના કારણરૂપ પરિણામ હજી ચાલી રહ્યાં છે તેમ લાગવા માંડે છે; અને તે જીવને પરિભ્રમણથી છૂટવાનો ભાવ આવે છે અર્થાત્ પોતાનું હિત કરવાનો ભાવ જાગે છે, ત્યારે તે જીવ પોતાના દોષ ભણી દૃષ્ટિ કરે છે. તેમાં એવું લાગે છે કે-મારો પરમાં પોતાપણાનો ભાવ છે તે જ પરિભ્રમણ કરાવે છે. પરમાં પોતાપણાના ભાવને લીધે હું પરની ચિંતાથી અત્યાર સુધી ઘેરાયેલો રહ્યો અને તેથી જ પરિભ્રમણની સમસ્યાનું વિસ્મરણ રહ્યું; આ ઘણી મોટી ગંભીર ભૂલ થઈ.' - એવી યથાર્થ સમજણથી પોતે નક્કી કરે છે કે 'મારે કોઈપણ ભોગે હવે પરિભ્રમણ કરવું નથી.' - આ નિશ્ચયથી પોતાના દોષ જોવાનું શરૂ કરે છે ત્યારે પોતાના દોષ દેખાવા લાગે છે. અને જેમ જેમ તે પ્રયાસ વધતો જાય છે તેમ તેમ તેમાં સૂક્ષ્મતા આવતી જાય છે. પરંતુ ઉદય-પ્રસંગમાં જે કંઈ રાગ-દ્વેષ, હર્ષ-શોક થયા કરે છે, અને જેટલો કોઈ વિભાવરસ દેખાય છે, તેનો પશ્ચાતાપ એવા પ્રકારે થાય છે કે-મારે તો પરિભ્રમણથી છૂટવું છે તેમ છતાં પરિભ્રમણ કરાવવાવાળા આવા પરિણામો થાય છે તે મારે જોઈતા નથી. એમ કરતાં કરતાં સહજપણે એની વેદના શરૂ થઈ જાય છે.

ઉ ત પ્રકારે વેદના વધીને તીવ્ર થાય છે ત્યારે ઘણી ઉદાસીનતા વર્તે છે. અને યાંય પણ મન લાગતું નથી. ખાવું-પીવું, કોઈની સાથે હળવું-મળવું,

વાતચીત કરવી ગમતી નથી. કોઈ આવી ચડે તો તે બોજારૂપ લાગે અને બેચેન...બેચેન રહ્યા કરે. તે બેચેની એટલી હદે વધી જાય છે કે ઘ પણ આવતી નથી.-એવી બેચેની અને વેદના દરમ્યાન એવો નિર્ણય થાય છે કે 'હવે મારે આ સંસારમાંથી કાંઈ જોઈતું નથી.' જે કોઈ પદાર્થો મેળવવાની વૃત્તિ ઠે તો તે આકુળતામય લાગે છે. અને જે જે ઈચ્છાઓ થાય તેમાં આકુળતાનો જ અનુભવ થાય છે.-આવી તીવ્ર વેદનાના સમયે ચારે પ્રકારના (સમાજ, કુટુંબ, શરીર અને સંકલ્પ-વિકલ્પ) પ્રતિબંધ મોળા પડી જાય છે. બહુભાગ આ વેદના ઘણા દિવસ ચાલે છે, જેને લઈને અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. બે-ચાર દિવસ ચાલેલી વેદના ઘણું કરીને યથાર્થ હોતી નથી. પરંતુ તે ભાવુકતામય હોય છે. પરંતુ લાંબા સમય ચાલેલી વેદના, અત્યંત ઉદાસીનતાપૂર્વક, પૂર્ણ શુદ્ધિના લક્ષમાં પરિણમે છે.

આવી વેદનાવાળા મુમુક્ષુના પરિણમનને જોઈને પણ બીજા જીવને તથારૂપ પરિણમન આવે છે; ત્યારે તેને એવું દેખાય છે કે-આ જીવને પરિભ્રમણનો કેવો થાક લાગ્યો છે ! મને તો હજી સંસારમાં રસ પડે છે, તેથી હજી હું પરિભ્રમણથી થા યો નથી, વગેરે વિચારણાથી તેને લાગી આવે છે, અને આ રીતે તે જીવ, પરિભ્રમણની યથાર્થ વેદનામાં આવે છે.

આવા સમયે તેને એક માર્ગદર્શક પુરુષની જરૂર પડે છે. તેમાં પોતાને એમ લાગે છે કે 'હું સંસારસમુદ્રની મધ્યમાં ડૂબી રહ્યો છું. તેમાંથી સત્પુરુષ મને ડૂબતો બચાવી શકશે. તેથી જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયથી જ મારું પરિભ્રમણ મટશે. બીજો કોઈ ઉપાય છે જ નહીં.' - એવી સૂઝ અંદરથી આવે છે. જ્યારે એવી સૂઝ આવે છે ત્યારે પ્રાયઃ તેને જ્ઞાનીપુરુષનો ભેટો થાય છે. અને પરમ સત્સંગયોગે ઘનિષ્ઠ પરિચય સાધીને તેને જ્ઞાનીપુરુષનું અંતરૂપરિણમન દેખાય છે અને તેમના હૃદયમાં બિરાજમાન પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે; જેને લીધે જ્ઞાનીપુરુષમાં પરમેશ્વરબુદ્ધિ થાય છે. સર્વાર્પણપણબુદ્ધિએ અપૂર્વ સ્નેહ અને અચળ પ્રેમથી સત્સંગને આરાધે છે, અને સત્પુરુષ પ્રત્યે પરમપ્રેમાર્પણભાવ રહેવાથી પરિણામોની નિર્મળતા આવતી જાય છે. જો કદાચ ઉપકારી સત્પુરુષના વિયોગમાં એક ઘડી પસાર કરવી પડે તો અત્યંત વિટંબણાપૂર્ણ લાગે છે. અને નિરંતર સત્સંગના સંયોગમાં કે વિયોગમાં પરિભ્રમણ મટાડવાનો લક્ષ અને પ્રયાસ ચાલે છે.

આ ભૂમિકામાં કેટલીક નિર્મળતા આવવાથી અંદરથી - જે જે અસમાધાન હોય છે તેનું - સમાધાન, નિર્મળતાને લીધે, સહજ આવે છે. અને આગળ શું કરવું, તેની સૂઝ આવતી જાય છે અને જ્ઞાનમાં વિવેક આવતો જાય છે અને તે જીવ આગળ વધતો જાય છે.

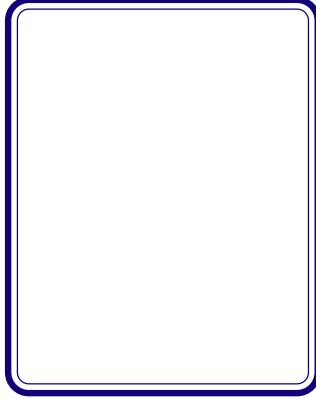
એમ નથી કે માત્ર પ્રતિકૂળતા જોઈને જ પરિભ્રમણ દેખાય; પરંતુ અનુકૂળતામાં ફસાતા જીવોને જોઈને પણ તે પરિભ્રમણનું જ કારણ દેખાય છે. તેથી પોતાનું હિતરૂપ કાર્ય કરવામાં શીઘ્રતાવાળા પરિણામ રહ્યા કરે છે. અર્થાત્ તે જીવ નીચે મને બેસી રહેતો નથી, સ્વકાર્યની તાલાવેલી અને લગની લાગે છે અને પરિપૂર્ણ નિર્દોષ થવાનો નિર્ધાર સહજ થાય છે. જેમાં દોષનો એક કણ પણ કલંકરૂપ જાણી 'તે ન જોઈએ' અને તે માટે જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાએ ચાલવાનું વલણ રહે છે. તેમજ જ્ઞાનીપુરુષનું પરિણમન જોઈને પોતાને પણ વીર્યોલ્લાસ આવે છે જેને લીધે પોતાના આત્મહિતની નિઃશંકતા પણ છે.

પરમોપકારી પૂ. 'ભાઈશ્રી'

ભવભ્રમણ ચાલુ રહે એવા ભાવમાં આ ભવ વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. ભવના અભાવના પ્રયત્ન માટે આ ભવ છે. ભવભ્રમણ કેટલાં દુઃખોથી ભરેલું છે તેના ગંભીરતાથી વિચાર તો કર ! નરકનાં ભયંકર દુઃખોમાં એક ક્ષણ જવી પણ વસમી પડે ત્યાં સાગરોપમ કાળનાં આયુષ્ય કેમ પુરાં થયાં હશે ? નરકનાં દુઃખ સાંભળ્યાં જાય એવાં નથી. પગમાં કાંટો વાગે તેટલું દુઃખ પણ તું સહન કરી શકતો નથી, તો પછી જેના ગર્ભમાં તેનાથી અનંતાનંતગુણાં દુઃખ પડયાં છે એવા મિથ્યાત્વને છોડવાને ઉદ્ધમ તું કેમ કરતો નથી ? ગફલતમાં કેમ રહે છે ? આવો ઉત્તમ યોગ ફરીને ચારે મળશે ? તુ મિથ્યાત્વ છોડવાને મરણિયો પ્રયત્ન કર, એટલે કે શાતા-અશાતાથી ભિન્ન તેમજ આકુળતામય શુભાશુભ ભાવોથી પણ ભિન્ન એવા નિરાકુળ જ્ઞાયક સ્વભાવને અનુભવવાનો પ્રબળ પુરુષાર્થ કર. એ જ આ ભવમાં કરવા જેવું છે.

-પૂ. બહેનશ્રીના વચનામૃત - ૪૧૬

સ્મરણાંજલિ

જન્મ :
તા-૨-૧૦-૧૯૩૪

દેહવિલય :
તા-૧૮-૪-૧૯૯૮

સ્વ. શ્રી હસમુખભાઈ જમનાદાસ અજમેરા

પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પ્રત્યેની આપની અનન્ય ભાવિ ત, અપૂર્વ નિષ્ઠા અંતરથી તેમના પ્રત્યેનો આપનો છલોછલ પ્રેમ આદિ સદ્ગુણો અમારા માટે પ્રેરણાસ્પદ છે. કૃપાળુદેવે દર્શાવેલા માર્ગે ચાલવા માટેનું અપૂર્વ માર્ગદર્શન છેલ્લા છ વર્ષથી પૂ. શ્રી શશીભાઈ શેઠના સત્સંગ યોગમાં રહી પ્રાપ્ત કરતાં હતા અને તેમની પ્રેરણાથી વચનામૃતનું પાન કરતા હતા.

અંતિમ ક્ષણોમાં પણ આપ તેનું જ ચિંતન અને સ્મરણ કરતા કરતા શાંત ચિત્તે આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મનુષ્ય ભવ સાર્થક કર્યો છે. અને ધર્મ પ્રાપ્તિના ભાવની કમાણી કરીને પ્રયાણ કરેલા આપના આત્માને અમે સૌ ભાવભરી સ્મરણાંજલિ અર્પણ કરીએ છીએ. અને ભવિષ્યમાં સત્સંગી તરીકે આપનો યોગ મળે એવી ભાવના ભાવીએ છીએ.

આપે સત્દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો આશ્રય લઈને અમને સૌને તે દ્વારા ધર્મની આરાધના કરવા માટે જે અમૂલ્ય પ્રેરણા અને સંસ્કારરૂપી મુડી આપી છે. તેને જ અમે સાચો વારસો માનીએ છીએ અને તેને અમારા જીવનમાં અંગીકાર કરી આત્મહિતની દિશામાં શીઘ્ર પ્રગતિ કરીએ તેવી પ્રયાચના કરીએ છીએ.

આપનો પરિવાર

પૂ. શ્રી જમનાદાસ ખુશાલદાસ અજમેરા

સ્વ. લીલાવંતી જ. અજમેરા

અનસુયા હસમુખરાય અજમેરા

નીતિન અજમેરા - પુનિતા અજમેરા

સંદીપ અજમેરા - ચારુ અજમેરા

પૌત્રિઓ- સિદ્ધિ, આયુષી, કીના, શૈલી

